TOPLUMSAL
Tarih
246
HAZİRAN
2014

Edhem Eldem ile Söyleşi
Nazlı'nın Defteri Osman Hamdi Bey'in Çevresi
Söyleşi: Ece Zerman

Şimdiki Zamanın Tarihini Kim Yazar?

Işık Tamdoğan ve Vangelis Kechriotis editörlüğünde derlenen dosya, devam etmekte olan toplumsal hareketlilikler içinden tarih yazılır mı sorusuna cevap arıyor. Işık Tamdoğan, Esra Ekşi, Andonis Liakos ve Leyla Neyzi'nin yazıları. *Sayfa 68*

Büyük Savaş'ta Hususi Bir Teşebbüs
Taylan Esin

Türkiye'de Laik Bir Pedagog Édouard Herriot
J.-F. Pérouse

Andriake: Geç Antik Çağ'da Myra'nın Limanı
Engin Akyürek

TOPLUMSAL TARİH DERGİSİ | TARİH VAKFI TARAFINDAN YAYIMLANMAKTADIR | Fiyatı: ... | ISSN 1300-7025

ÇANAKKALE SAVAŞI DİZİSİ'NİN 4. KİTABI

Çanakkale Zaferi, sayı ve ateş gücü üstünlüğüne sahip düşmana karşı destansı bir direnç gösteren Osmanlı askerinin ve başta Mustafa Kemal olmak üzere bireysel inisiyatifleriyle bu direniş ruhunu kavrayan subayların eseridir. Kurguladığı dünya politikası çerçevesinde Osmanlılarla ittifak kuran Alman İmparatorluğu ise harp teknolojisi, eğitimi ve teşkilatlanması alanındaki son gelişmelerin bilgisini ve tecrübesini Osmanlı Ordusu'na taşıyarak bu direnişe destek vermiştir.

Alınan arşivlerinden yararlanarak Birinci Dünya Savaşı'ndaki Alman-Türk askeri ilişkilerini ayrıntılı bir şekilde inceleyen elinizdeki kitap, Çanakkale Savaşı'nı Almanların bakış açısından aktarmaktadır. Kitapta 1918'a kadar Çanakkale bağlantılı görev yapan ve bu görev nedeniyle ölen Alman askerlerinin listesi yer almaktadır.

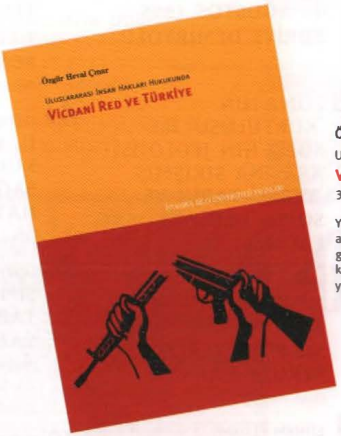
692 sayfa, 35 TL

/iskultur /iskultur iskultur.com.tr

Kitabevlerimiz: İstanbul - Kadıköy, Tel: (0216) 348 97 84 Eminönü - Müze, Tel: (0212) 511 13 37 Caddebostan, Tel: (0216) 386 65 62 Beşiktaş, Tel: (0212) 258 77 43 • Ankara - Yenişehir, Tel: (0312) 430 33 66 Ulundağ, Tel: (0312) 324 10 74 • İzmir - Karşıyaka, Tel: (0232) 364 71 42 Diyarbakır - Ofis, Tel: (0412) 228 42 16 • Eskişehir - Tepebaşı, Tel: (0222) 220 49 13 • Trabzon Merkez, Tel: (0462) 326 98 39 • Mersin, Tel: (0324) 238 18 14 • Samsun - Çiftlik, Tel: (0362) 233 38 30

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

ÖZGÜR HEVAL ÇINAR

ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI HUKUKUNDA

VİCDANİ RED HAKKI VE TÜRKİYE

327 sayfa, ISBN: 978-605-399-342-1

Yazarın bu özgün çalışması, uluslararası ve bölgesel insan haklan hukukuna dair analizle, Türkiye'nin özellikle bu konuda üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmediğini, hangi noktalarda uluslararası insan hakları hukukunun gerisinde kaldığını tespit edip, Türkiye'nin bu yükümlülüklere uyması için iç hukukunda yapması gereken değişiklikleri ortaya koymayı amaçlıyor.

BERCH BERBEROGLU

KÜRESEL ÇAĞDA SİYASAL SOSYOLOJİ

DEVLET VE TOPLUMA GİRİŞ

237 sayfa, ISBN: 978-605-399-335-3

Bu kitap, çağdaş küresel kapitalizm anlayışının analiziyle, küresel kapitalist sistemin günümüzde karşı karşıya olduğu krizi açıklıyor. 20. yüzyılda ortaya çıkan toplumsal hareketlerden, Rusya'daki sosyalist devrime, Arap Baharı gibi son dönemde meydana gelen toplumsal hareketlere değinilerek, geçmişten günümüze, kapitalist devlet düzenine karşı mücadele veren toplumsal hareketleri inceleniyor.

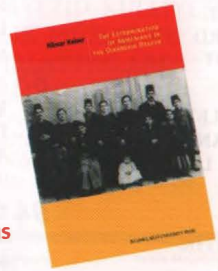
NAMIK SİNAN TURAN

İMPARATORLUK VE DİPLOMASİ

OSMANLI DİPLOMASİSİNİN İZİNDE

569 sayfa, ISBN: 978-605-399-343-8

Bu çalışmada Turan, klasik dönemde yerleşmiş olan diplomasi kurumlarını, bunların işleyiş yöntemlerini ve Osmanlıların dış politika tercihlerini aktarırken, çizdiği geniş çerçevenin içine Kanuni Sultan Süleyman'ın Habsburglara karşı denge siyasetindeki François'ten, İngiltere'ye karşı Abdülhamid'in denge unsuru olarak sarıldığı Alman İmparatoru'na kadar önemli tarihsel kişilikleri de dahil ediyor.

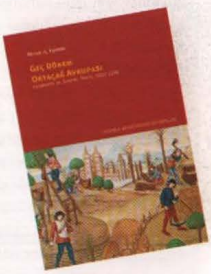

HILMAR KAISER

THE EXTERMINATION OF ARMENIANS IN THE DIARBEKIR REGION

464 sayfa, ISBN: 978-605-399-333-9

The Extermination of Armenians in the Diarbekir Region is a study based largely on neglected sources from Turkish and Armenian archives covering the years 1908-1915. It discusses the rise of the "Committee of Union and Progress" the nascent Kurdish nationalist movement and the annihilation of the Ottoman Armenian population. Decision-making, deportations, assimilation policies, the seizure of Armenian properties as well as the settlement of Kurdish and other Muslim groups appear in a new light.

STEVEN A. EPSTEIN

GEÇ DÖNEM ORTAÇAĞ AVRUPASI

EONOMİK VE SOSYAL TARİH, 1000-1500

322 sayfa, ISBN: 978-605-399-316-2

Geç Dönem Ortaçağ Avrupası: Ekonomik ve Sosyal Tarih, 1000-1500, ekonomik büyümenin başladığı 1000 yılından, küresel çapta bir ticaret anlayışının gelişmeye başladığı 1400'lü yılların sonuna kadar Avrupa'nın sosyal ve ekonomik tarihindeki önemli konuları ele alıyor. Bunun yanı sıra, Hıristiyan kültürü çerçevesinde, Avrupa sınırları dâhilindeki Müslümanlar, Yahudiler ve muhaliflerle ve sınır komşusu oldukları İslâm ve Tatar devletleriyle yaşanan çatışmaların sebebi olan değer yargılarını ortaya koyuyor.

www.bilgiyay.com
Telefon: 0212 311 52 59 Faks: 0212 253 47 00
e-mail: yayin@bilgiyay.com - dagitim@ bilgiyay.com

Genel Dağıtım: **PUNTO** **www.puntokitap.com**
Telefon: 0212 496 10 50 Faks: 0212 551 30 13
e-mail: punto@puntokitap.com

MERHABALAR,

Haziran sayımızda Gezi olaylarının yıldönümünde dosya başlığımız "Şimdiki zamanın tarihini kim yazar?", dosya editörleri Işık Tamdoğan ve Vangelis Kechriotis. Dosyadaki yazılar tümüyle ya da kısmen Gezi olaylarıyla ilgili meseleler (Liakos'un yazısı istisna) etrafında örülmüş. Tamdoğan'ın yazısı Türkiye'de esasında tarihçilerin yeni yeni tartışmaya başladıkları Şimdinin Tarihi meselesinin Fransa'da hangi ihtiyacın karşılığı olarak ortaya çıktığını ve bu yöntemin teorik çerçevesini çiziyor. Dosyada yer alan Andonis Liakos'un yazısını Yunanistan'da, Esra Ekşi'nin yazısını ise Gezi olayları çerçevesinde bu yöntemin uygulaması olarak düşünebiliriz. Uygulamadan kastettiğim, Ekşi'nin yazısında görüldüğü gibi, geçen sene Mayıs sonu ve Haziran boyunca Gezi Parkı'nda ve tüm Türkiye'de ortaya çıkan güçlü ve farklı tarz ve içerikteki muhalif gösterilerin nasıl değerlendirileceği, nasıl kayıt edildiği ve gösteriler devam ederken oluşan malzemenin nasıl arşivleneceği gibi konular üzerine yapılan çalışmalar. Leyla Neyzi konuşmasında Gezi'nin farklı kuşaklardan insanların hafızalarında nasıl yer ettiğine değiniyor, 'ulus ötesi bellek', 'çok yönlü bellek' ve 'medyalar arası bellek' kavramlarını tanıtıyor. Neyzi, Diyarbakırlı ve Muğlalı gençlerle yapıkları sözlü tarih çalışmasından da söz ettikten sonra Gezi olayına bu gençlerin nasıl farklı tepki verdikleri üzerinde duruyor.

Şimdinin Tarihi meselesinde aklıma takılan bir nokta var. Gezi'nin tarihsel önemi haiz bir olay olduğuna şüphe yok, önemin derecesiyle ilgili tartışmalar sonrasında yaşanan ve yaşanacak gelişmelere de bağlı olarak devam ediyor, edecektir. Olaylara katılan grupların yayın organlarında çıkan yazılar, yayınladıkları bildiriler, Gezi'de yapılan konuşmaların kayıtları, resimler, çekimler konunun katılımcıları açısından ve içerden oluşturulmuş arşiv olarak kabul edilebilir. Büyük basının ve televizyonların ürettiği malzeme de, dışarıdan, farklı tutumları yansıtan bir yelpaze oluşturacaktır. Aklıma takılan nokta Şimdinin Tarihi atölyelerinde yapılacak çalışmalar neticesinde oluşturulacak bilgi, belge havuzu, yukarıda saydığım arşivler karşısında sağlayacağı avantaj. Burada ayırt edici nokta olayın içinde olan tarihçilerin belge, kayıt vs. toplanırken gösterecekleri özel hassasiyet mi olacaktır? Dosyayı çalışırken bu sorular aklımda oluşmuştu, açıkça sormadan edemedim.

Soma'da yaşanan iş kazası denemeyecek facia, kapitalizmin vahşeti karşısında işçilerin çaresizliği, düzenin kokuşmuşluğu, hükümetin insanların acıları karşısında görülmemiş kabalığı, zorbalığı maalesef ülkemiz için koyu karanlık bir tablo ortaya koyuyor. Bu havayı Okmeydanı Cemevi'nde muhtemelen polis kurşunuyla ölen Uğur Kurt'un kaybı daha da ağırlaştırıyor.

Umarım daha iyi günler görürüz.

Ahmet Akşit

04 L'ILLUSTRATION'DAN SEÇMELER
17 AĞUSTOS 1895 SURİYE DEMİRYOLU
Hazırlayan: Edhem Eldem

08 SOMA'NIN 'KURTULUŞU' İLE SOMA'NIN JEOLOJİSİ ARASINA SIKIŞMIŞ 'YEREL' TARİH VE SOMA 'ULUSAL' FACİASI
Aslı Odman

12 ALPLER'DEN KAFKASLAR'A
KARS PEYNİRCİLİĞİNİN 150 YILLIK TARİHİ SERGİSİ KARS'TA
Ozan Torun

16 EDHEM ELDEM İLE SÖYLEŞİ
"NAZLI'NIN DEFTERİ OSMAN HAMDİ BEY'İN ÇEVRESİ "
Söyleşi: Ece Zerman

26 "MAR-I SERMADİYEYE RABBİM GÜNEŞ GÖSTERMESİN"
BÜYÜK SAVAŞ'TA HUSUSİ BİR TEŞEBBÜS
Taylan Esin

36 TÜRKİYE'DE LAİK BİR PEDAGOG
İYİ NİYET VE YANILGI, ÉDOUARD HERRIOT
J.-F. Pérouse

43 OSMANLI RUM BANKERİ YORGO L. ZARİFİ
Seriyye Akan

52 ANDRIAKE
GEÇ ANTİK ÇAĞ'DA MYRA'NIN LİMANI
Engin Akyürek

58 PARION KAZISINDAN ÇİFT BİRİMLİ TERAZİ AĞIRLIĞI
1 OUNKIA / 6 NOMISMATA
Oğuz Tekin

62 HATIRLATILAN GEÇMİŞ:
II. BAYEZİD KÜLLİYESİ SAĞLIK MÜZESİ VE HATIRLATTIKLARI
Safiye Altıntaş

68 DOSYA:
ŞİMDİKİ ZAMANIN TARİHİNİ KİM YAZAR?
Dosya Editörleri:
Işık Tamdoğan
Vangelis Kechriotis

70 AVRUPA VE TÜRKİYE'DE TARİHYAZIMINDA
"ŞİMDİKİ ZAMANIN TARİHİ"NİN YERİ
Işık Tamdoğan

75 BİR ATÖLYE ÇALIŞMASI
GEZİ DİRENİŞİ'NİN TARİHİ NASIL YAZILIR?
Esra Ekşi

82 *HISTORIA INDIGNADA* (ÖFKELİ TARİH)
'OCCUPY / İŞGAL ET' EYLEMLERİNDE GEÇMİŞLE UZLAŞMAK
Andonis Liakos

88 GEÇMİŞE DÖNÜŞEN ŞİMDİ
YAŞAMAK, FARKINDALIK VE ARAŞTIRMA
Leyla Neyzi

94 *EN ZOR İŞLERİ BAŞARAN KAHRAMAN HERAKLES*
Hazırlayan: Zerrin İren Boynudelik

FİKR-İ TAKİP:

"Açık Radyo." 94.9

94.9 Açık Radyo'da her 15 günde bir Pazartesileri, 15.30'da yayınlanan Fikr-i Takip'te Mayıs sayımızda yer verdiğimiz Emek Tarihi Dosyası yazılarını konuşmaya devam ediyoruz. 9 Haziran'da Sinan Yıldırmaz'la "Köylüler, İşçiler ve Köylü-İşçiler" ve 23 Haziran'da M. Ilakan Koçak'la "1950'lerden 60'lara İşçi Hareketi Grev Hakkının Peşinde" yazılarını konuşacağız.

Pert Efe-Ahmet Akşit

04 L'ILLUSTRATION'DAN SEÇMELER

Edhem Eldem, L'Illustration dergisinin 17 Ağustos 1895 tarihli ve 2738 numaralı sayısının kapağında da yer alan Beyrut-Şam Demiryolu'nun açılışıyla ilgili haberi sunuyor.

43 OSMANLI RUM BANKERİ YORGO ZARİFİ

Seriyye Akan, Yorgo Leonidas Zarifi'nin 1938-1943 arasında Atina'da kaleme aldığı ve torunu Yorgo Bononas tarafından yayınlanan hatıratını inceliyor.

58 PARION KAZISINDAN ÇİFT BİRİMLİ TERAZİ AĞIRLIĞI

Oğuz Tekin, Geç Antik Çağ'daki litra, ounkia *ve* nomisma *ağırlık birimlerini değerlendirerek bir yüzünde Roma, diğer yüzünde Bizans birim işareti bulunan Bizans terazi ağırlığını tanıtıyor.*

62 II. BAYEZİD KÜLLİYESİ SAĞLIK MÜZESİ VE HATIRLATTIKLARI

Safiye Altıntaş, Edirne'deki sağlık müzesinin neyi hatırlattığı ve bu hatırlatma sürecinde hangi söylemsel ihtiyaçlara vurgu yaptığını ele alıyor.

94 EN ZOR İŞLERİ BAŞARAN KAHRAMAN HERAKLES

Zerrin İren Boynudelik, 18. yüzyılda Sebastiano Conca'nın resmettiği "Ün Tarafından Taçlandırılan Herakles" tablosunu tanıtıyor.

TOPLUMSAL TARİH
Aylık Tarih Dergisi
Sayı: 246, Haziran 2014

TARİH VAKFI ADINA SAHİBİ
Halım Bululoğlu

TARİH VAKFI

Zindankapı Değirmen Sokak No: 10
Eminönü 34134 İstanbul
(0212) 522 02 02

www.tarihvakfi.org.tr

YAYIN KURULU
Mehmet Ö. Alkan, Adil Baktıoğlu, Murat Belge, Fatmagül Berktay, Bülent Bilmez, Aydan Çelik, Doğan Çetinkaya, Esra Danacıoğlu, Edhem Eldem, Ahmet Ersoy, Nurşen Gürboğa, Murat Güvenç, Mehmet Hacısalihoğlu, Vangelis Kechriotis, Murat Koraltürk, Elçin Macar, Mustafa H. Sayar, Irvin Cemil Schick, Canay Şahin, Oğuz Tekin, Taner Timur, Meltem Toksöz, Zafer Toprak, Mete Tunçay, Nuran Yıldırım

YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Rauf Kösemen

S. YAZIŞLERİ MÜDÜRÜ VE YAYIN YÖNETMENİ
Ahmet Akşit

YAYIN YÖNETMENİ YARDIMCISI
Cansu Kılınçarslan

REDAKSİYON VE DÜZELTİ
Eyüp Yıldırım

DERGİ VE KAPAK TASARIMI
Rauf Kösemen

KAPAK, SAYFA TASARIM/UYGULAMA
Aysel Kazıcı Özalp

İLETİŞİM
(0212) 513 52 35
(Dahili 11)
(0212) 513 54 00 (Faks)
aaksit@tarihvakfi.org.tr
cansuk@tarihvakfi.org.tr

BASKI
G.M. Matbaacılık ve Ticaret A.Ş. 100. Yıl Mah. MAS-SİT 1. Cadde No: 34204/İSTANBUL
Tel: +90 (212) 629 00 24

BASKI TARİHİ
Mayıs 2014

DAĞITIM
Dünya Süper Dağıtım
(0216) 681 18 00

YAYIN TÜRÜ
Yerel Süreli Yayın

ANKARA TEMSİLCİLİĞİ
(0312) 424 05 10
(0312) 424 00 50

ABONELİK
Tarih Vakfı
(0212) 522 02 02 (35)
(0212) 513 54 00 (fax)

YAYINCI SERTİFİKA NUMARASI
12102

MATBAA SERTİFİKA NUMARASI
12358

BİR YILLIK ABONE BEDELİ
100,00 TL

© Toplumsal Tarih Yazı İşleri'nden ve ilgili yazardan izin alınmaksızın alıntı yapılamaz. İzin çerçevesinde yapılacak alıntılarda Toplumsal Tarih'in ilgili sayısını ve yazar ismini belirtmek zorunludur.

17 AĞUSTOS 1895

SURİYE DEMİRYOLU

*İki sayıdır pek alışık olmadığımız bir döneme, 1930'lara ait dergi sayılarından yazı ve resimler aktardık. Bu sayıda daha aşina olduğumuz bir döneme, yani 19. yüzyılın sonlarına döneceğiz. L'**Illustration** dergisinin 17 Ağustos 1895 tarihli ve 2738 numaralı sayısının kapağı, içeride de kısaca ele alınan Beyrut-Şam Demiryolu'nun açılışına ayrılmıştı. Haberde de anlatıldığı gibi 1892 yılında inşasına başlanan bu hat, yaklaşık iki buçuk sene sonra 3 Ağustos 1895'te hizmete açılmıştı. Bu hat pek uzun bir mesafe kat etmiyor idiyse de bölgenin iki önemli kentini birbirine bağlayarak önemli bir hizmet vermekteydi. Şam, Suriye'nin geleneksel merkezi olarak hem dini, hem siyasi ve idari açıdan Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli merkezleri arasında yer alıyordu.*

Beyrut Limanı.

Şam manzarası.

Rade de Beyrouth.

Vue de Damas.

Beyrut 1850'lerden beri palazlanmaya başlayan çok daha yeni bir liman kenti olarak bölgenin en önemli ticari merkezlerinden biri, Selanik ve İzmir gibi modernleşmenin çok büyük rol oynadığı bir mekândı. Bu demiryolu projesi bölgenin kalkınma ve değişim sürecinin önemli bir unsuruydu; ileride bu hattın uzatılması ve meşhur Hicaz Demiryolu'nun da inşasıyla Suriye ve Lübnan'ın modernleşmesi daha da hızlanacaktır.

Dergide yer alan makalenin dikkat çekici unsuru, özellikle teknik meselelerle sınırlı kalmış olmasıdır. Özellikle dişli sistem sayesinde çok daha dik rampalar kullanarak güzergâhın kısaltılabilmiş olması okuyuculara önemli bir teknolojik başarı olarak sunulmaktadır. Bunun arkasındaki önemli bir dürtü de bu projeyi başarıyla tamamlamış olan şirketin Fransız olmasıydı. Suriye ve Lübnan söz konusu olduğunda akla gelebilecek egzotik referanslar ise gayet sınırlı tutulmuştu. Makalenin başındaki kısa tarihi özetle Beyrut Limanı, Şam'daki Emevi Camisi ve Baalbek Harabeleri'nin görüntüleri bu eksikliği bir nebze tamamlamaktadır.

L'ILLUSTRATION

Suk-Vadi-Barada geçidi.

BEYRUT-ŞAM HATTI

Geçen 3 Ağustos günü hizmete açılış haberi gazetelerde yer alan Suriye'de Beyrut'tan Şam'a demiryolu hattı, *İncil* zamanından beri meşhur olan ve Perslerden Romalılara, Romalılardan Müslüman fethine, oradan Haçlı Seferleri'ne, Bonaparte'ın seferine ve nihayet 1860'taki Fransız müdahalesini tetikleyen korkunç katliamlara kadar tarihi mücadelelerin kana buladığı bir bölgeden geçiyor.

Teknik açıdan bu hattın en dikkat çekici özelliği, dişli sistemin bugüne kadar yapılmış en önemli uygulamasını oluşturmasıdır. Toplam 147 kilometrelik hat uzunluğunun 32 kilometresi bu amaçla özel olarak imal edilmiş lokomotiflerin Lübnan Dağı'nın dik yamaçlarında metrede yedi santimetre meyilli rampalarda 100 tona kadar ağırlıktaki katarları çekerek tırmanmalarını sağlayan ikı bıçaklı ortadan dişli Abt sistemiyle donanmıştır. Ne var ki Arraya İstasyonu'nda güzergâhın devamını sağlamak için bir ters dönüş yolunun açılması gerekmiştir.

Abt sisteminin önemi şundan ibarettir ki eğer dişli sistem yerine tekerlek temaslı demiryolunun olağan sistemi kullanılmak istenseydi, çok dağlık ülkelerde kabul gören metrede 25 mm'lik rampa uygulamasıyla demiryolu hattının uzunluğunun 60 kilometre kadar uzatılması, yani fiilen harcanmış olanın üzerine altı-

yedi milyon [frank] daha harcanması gerekecekti.

Çalışmalara 8 Aralık 1892'de başlandı. Gerçekleştirme güçlüklerine rağmen genel projeye sahip olan Batignolles İnşaat Şirketi (Société de construction des Batignolles) işi beklenen süre içinde tamamladı ve Osmanlı hükümetinin komisyonu, hattın 14 Temmuz'dan beri hizmete hazır olduğunu tespit edebildi.

Arraya İstasyonu ve geri dönüş yolu.

Dolayısıyla bu önemli girişim yaklaşık otuz ayda bitirilmiş oldu.

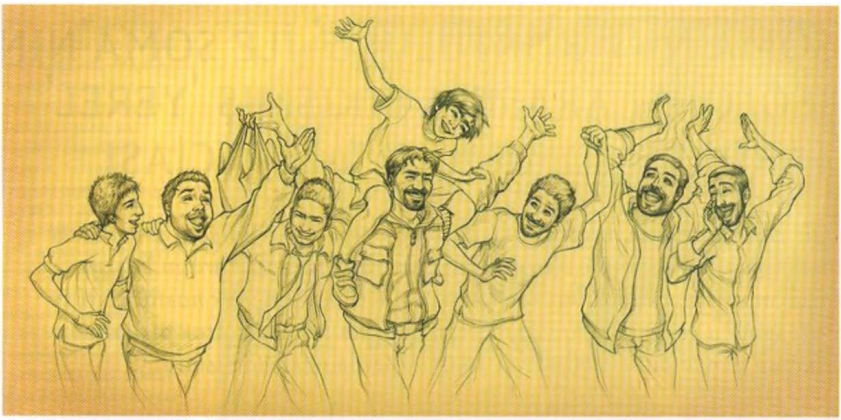
Akdeniz'in sahillerine kadar uzanan Beyrut'un bağ ve bahçelerinin arasından geçtikten sonra demiryolu, Suk-Vadi-Barada gravürümüzde de görüldüğü gibi Lübnan Dağı'nın dik yamaçları boyunca kayaya oyulmuş geçitlerden geçerek tırmanmakta ve derin yarların üzerinden 1.487 metre yükseklikte bulunan suların taksim noktasına kadar uzanmaktadır. Oradan Lübnan Sıradağları'yla doğuda karşısında duran Anti-Lübnan Sıradağları'yla batıda denizin sonsuzluğuna hâkim eşsiz bir manzara görülebiliyor.

Oradan da Bekaa Vadisi'ne iniliyor; bu vadinin kuzeyinde harabeleri komşusu Palmyra'nınkiler kadar meşhur olan Baalbek bulunuyor. Her iki şehrin de anıtları Roma dönemine aittir. İmparator Trajan ve Septimius Severus'un idaresi altında Suriye gayet yüksek bir refaha ulaşmıştı; sanat ve edebiyatın geliştiği adeta ikinci bir Yunanistan olmuştu.

Verimli Bekaa Vadisi'ni geçtikten sonra demiryolu kısa bir süre içinde Anti-Lübnan'ın zirvesine 1.400 metre irtifadaki bir çöle ulaştıktan sonra haklı olarak Suriye'nin tahıl ambarı olarak bilinen Barada Vadisi'nde bulunan yüz camili kutsal kent Şam'a varıyor.

Baalbek Harabeleri.

Çizim:
Faruk Tarınç

SEVİNÇ ÖZGÜNER'DEN GEZİ ÇOCUKLARINA...

23 Mayıs 1980'de faşist militanlar tarafından evinde katledilen Türk Tabipler Birliği eski Merkez Konseyi Üyesi Diş Hekimi Sevinç Özgüner ölümünün 34. yılında gerçekleştirilen törenle anıldı.

23 Mayıs 2014 Cuma günü İstanbul Tabip Odası Cağaloğlu binasında yapılan anma töreninde Sevinç Özgüner'in ailesi, mücadele arkadaşları ve onun ardında bıraktığı değerlerin takipçisi olan hekimler bir araya geldiler.

Etkinlik Sevinç Özgüner'in hayatını adadığı mücadeleden satırbaşlarının aktarıldığı bir sunumla başladı.

İstanbul Tabip Odası Başkanı Prof. Dr. Selçuk Erez yaptığı konuşmada Diş Hekimi Sevinç Özgüner'in her şeyden önce iyi bir insan olduğunu, iyi, vicdanlı bir insan olmanın gereğiyle mücadele yürüttüğünü ve ardında bugüne ışık tutan, hâlâ geçerliliğini koruyan değerler bıraktığını vurguladı.

Arkadaşları da söz alarak Sevinç Özgüner'in tüm zorluklara karşın yürüttüğü mücadeleyi, hiçbir övgü beklemeksizin yaptığı fedakârca çalışmaları aktardılar.

Etkinlikte her yıl Sevinç Özgüner anısına düzenlenen "İnsan Hakları, Barış ve Demokrasi Ödülü" de sahiplerine verildi. 2014 yılı ödülü Gezi direnişinde kaybettiğimiz çocuklarımızın; Mehmet Ayvalıtaş, Ethem Sarısülük, Abdullah Cömert, Ali İsmail Korkmaz, Ahmet Atakan, Medeni Yıldırım, Hasan Ferit Gedik ve Berkin Elvan'ın ailelerine sunuldu.

Ödüllerin sunumunu yapan İstanbul Tabip Odası İnsan Hakları Komisyonu Üyesi Dr. Duygu Fidan yaptığı konuşmada "Bu yılki ödülü adalet arayışının ve yaşamın savunucuları olmaları sebebiyle Gezi direnişinde kaybettiğimiz çocuklarımızın ailelerine ithaf ettik" dedi.

Cömert ve Yıldırım ailelerinin katılamadığı törende, Berkin Elvan'ın babası Sami Elvan, Mehmet Ayvalıtaş'ın babası Ali Ayvalıtaş, Ahmet Atakan'ın babası Ali Atakan, Ali İsmail Korkmaz'ın abisi Gürkan Korkmaz, Hasan Ferit Gedik'in dedesi Mustafa Meral ve Ethem Sarısülük'ün abisi Mustafa Sarısülük yer aldı. Ailelere plaketleri verilirken, yapılan konuşmalarda boğazların düğümlendiği duygu dolu anlar yaşandı.

Mustafa Sarısülük: "Sevinç Özgüner'in adına ilk olarak Ankara Tabip Odası'ndaki bir dergide rastladım; onun mücadele dolu hayatını okudum. Nasıl ki Sevinç Ablamızın o güzel anısı bugüne ışık tutuyorsa, Ethem'in ve kaybettiğimiz diğer gençlerimizin anısı, mücadeleci kişilikleri de unutulmayacak, yarınlara uzanacak."

Gürkan Korkmaz: "Ali İsmail Korkmaz'ın abisi olmaktan gurur duyuyorum. 19 yıllık kısa ömrüne tertemiz, büyük düşler sığdırdı. Hep ihtiyacı olan insanlar için, yaşlılar, çocuklara yardım için çabaladı. Ve düşleri için direndi. Bugün yanımda olsa, ona desem ki 'o sokağa girme seni dövecekler, öldürecekler' yine de o sokağa girerdi. Onun düşleri binlerce insanı, birbirine benzemeyen insanları birleştirdi, buluşturdu, güzel anısı hep yaşayacak."

Ali Atakan: "Ahmet'i mert, yiğit yetiştirdik. Ahmet gencecik ömrü boyunca 'Haksızlığa boyun eğme, yoksa hem hakkını hem de şerefini kaybedersin' sözünü kendine rehber edindi. Haksızlığa direndiği için öldürüldü.

Ali Ayvalıtaş: "Mehmet'imiz haksızlıklara hep karşı oldu. Gezi direnişinde de hiç düşünmeden yardıma koştu. Ben hem evladımı hem de evlat acısına dayanamayıp göçen eşimi yitirdim; acım büyük ama onlarla gurur duyuyorum. Onları hiç unutmayacağım."

Mustafa Meral: "Benim torunum kendisi için değil, tüm yoksullar, emekçiler için yaşadı. Kent yağmacılarına, mafyaya, yozlaşmaya karşı

mücadele yürütürken katledildi. Onun ismi benim için bir bayraktır artık."

Sami Elvan: "Berkin daha 14 yaşında bir çocuktu ancak sokak kapısından girdiğinde O'nun geldiğini anlardı herkes, merdivenleri heyecanla, devrimci türküler, marşlar söyleyerek çıkardı. Hayat dolu bir çocuktu."

Törende kapanış konuşmasını yapan Tabip Odası Genel Sekreteri Dr. Samet Mengüç de yaptığı konuşmada: "Sevinç Özgüner adı geçmişten geleceğe yaşayacak. Onun mücadelesi bugün Gezi direnişinde öldürülen çocuklarımızın, gençlerimizin mücadelesiyle, özgür, onurlu bir yaşam mücadelesiyle sıkı sıkıya bağlıdır. Bu güzel insanları katledenler onların güzel düşlerini yok edemeyecekler" dedi.

SOMA'NIN 'KURTULUŞU' İLE SOMA'NIN JEOLOJİSİ ARASINA SIKIŞMIŞ 'YEREL' TARİH VE SOMA 'ULUSAL' FACİASI

Soma faciası bir istisna değil kuraldır: Muktedirler; olağan ve olağanüstü arasındaki sınırı çekebildiklerinde, her gün en az yirmi çalışanın çalışma koşullarının baskısı altındaki yalnızlığımızı kanıtlarcasına -teker teker- iş kazaları, meslek hastalıkları ve işyeri intiharları sonucu canını vermesini 'olağan çalışma hayatı' olarak algılatmayı becerebilmiş, bir 'su içinde balık gibi' yüzme hâlinin bekasını sağlamışlardır.

ASLI ODMAN

Tarih Vakfı, *Toplumsal Tarih*'in Mayıs 2014 sayısının dosya konusu olan 'Türkiye İşçi Sınıfı Tarihyazımında Bahar'ı tanıtmak için, Soma katliamından beş gün önce, 8 Mayıs'ta bir panel düzenlemişti. Doğan Çetinkaya, Mehmet Alkan ve Barış Alp Özden'in geniş Osmanlı coğrafyasına dair bir 'işçi sınıfı tarihi' bilançosu çıkardıkları sunumlarının ardından, bugün de hâlâ aklıma takılan bir sorunu kelimelere dökmeye çalışmıştım. 'Emek tarihini ne zamanın berisinde başlatıyoruz? Veya ne zamandan gerisini 'emek tarihinin alanında' görüyoruz? Fabrika, maden, tersane dışında hane, sokak, ordu, üniversite gibi mekânlardaki emek süreçlerinin öznelerini de 'işçi sınıfı' tasnifi içinde ele alabiliyor muyuz?' Soma faciası hakkında yazarken kendimi tekrar o iki soruyu sormaya iten sakleri kâğıda dökerken buldum.

Meraklı bir tarih okuyucusu, tarih öğretmeni veya profesyonel tarihçi olarak bu sayıyı elinize aldığınızda, o zamana kadar Soma hakkında yüzlerce gazete haberi okumuş, birçok facia görüntüsü seyretmiş olacaksınız. Sizlere 'tarihyazımının unutulan paradigması 'işçi'nin bu facia ile kitlesel katli anında hatırlandığını', ayrı bir müdhiş bilimsel faaliyetin konusu olan 'facianın nedenleri, sorumluların 'kamu güvenliğini, halk sağlığını ve çevresel dirliği' tehlikeye sokmaktan yargılanması için atılması gereken adımları', ya da çok genel olarak 'işçi sağlığı ve iş güvenliği' konusunu anlatmayı anlamlı görmüyorum. Bu kısa yazıda daha anlamlı gelen hangi şekilde olursa olsun (okuyuculuk dâhil) tarihyazımı ile iştigal edenlerin, konularını, kaynaklarını, metotlarını seçerken Soma faciasından ne çıkarabileceğine dair bir iki cümle etmek istiyorum.

Her yer, her meşgale alanı ve işyerinde olduğu gibi, tarihçilerin de 'çalışmak, nasıl çalışmak, neden çalışmak ve çalışma acısı' gibi konuları kendi alanı üzerinden düşünerek, Soma'ya yüzünü dönmesinin en etkin ve dayanışmacı sonuçları vereceğine inanıyorum.

8 Mayıs panelinde, bir çalışmaya 'emek tarihi yapıyoruz demek için ne kadar gitmeliyiz?' diye sormuştum. Bu soru, esasında *Toplumsal Tarih*'in mayıs sayısında 'baharını yaşadığı' ifade edilen emek tarihçiliğini selamlarken de azalmayan, Bourdieu'nün açtığı yoldan sosyolojide (her ne kadar daha bir uygulamasına rastlamış olmasak da!) alan analizi yöntemi kullanılarak 'uzmanlık alanı' olarak tarihçiliği anlamaya çalışan refleksivite ihtiyacının emaresiydi.

1940 senesinde tarihyazımı faaliyetini '...tehlike anında birden parlayıveren anıyı ele geçirmektir' diye resimleyen Walter Benjamin, ilerlemeciliğe ('kalkınmaya') ve istese de istemese de onun kervanına katılan çizgisel tarihyazımına karşı 20. yüzyılın en güçlü eleştirilerinden birini getirmişti. Benjamin'i, yüzlerce insanı göz göre göre, 'hız'la toprak altında toprağa düşüren kalkınma pratiği ve bu ölümleri doğallaştıran kutsal büyüme söylemi karşısında, devrimci faaliyeti, bu topraklarda tanımlandığı atak, zaferci, eril girişken 'modellerinin' aksine, 'hızla giden trenin imdat frenine sarılmak' olarak tanımlamasını hatırlamamak mümkün değil. Soma faciası bir istisna değil kuraldır: Muktedirler; olağan ve olağanüstü arasındaki sınırı çekebildiklerinde, her gün en az yirmi çalışanın çalışma koşullarının baskısı altındaki yalnızlığımızı kanıtlarcasına- teker teker - iş kazaları, meslek hastalıkları ve işyeri intiharları sonucu canını vermesini 'olağan çalışma hayatı' olarak algılatmayı becerebilmiş, bir 'su içinde balık gibi' yüzme hâlinin bekasını sağlamışlardır.

İktidar bu açıdan; kurma süreci, sürekli olağan ile olağanüstünün sınırına dair bir baskı, pazarlık, dayatma ve mücadeledir. Soma ise bize olağanüstü hâl çerçeveleri içinde sunulan 'olağan hâldir', insanın insana zulmünü bilimselleştiren, derinleştiren, teknikleştiren, mutlaklaştıran uzmanlaşmış kapitalizmin 'kalkınma hâlinin' olağan hâlidir. 'Kalkınma' kıyafetleri içinde takdim edilen sermaye birikiminin en hızlandığı işkollarında artış hızı çarpıcı boyutlara varan iş kazaları bir tesadüf değildir. Tersanelerin 'Türk ekonomisinin yıldızı denizciliktir!' buyrulduğu 2008 senesinde tabut diye anılması, Türkiye kapitalizmin 'krizlere teğet geçmesini' sağladığı ifade edilen inşaat sektörünün bir numaralı can öğütücü iş alanını teşkil etmesini ve Soma faciasını, '2012 Kömür Yılı'ndan' bağımsız düşünmek mümkün değildir. İşte Benjamin her gün 'olağanlaştırılan zulümlerle yaşanan kayıpları' anlamak, kayıplarla hayallerden uyanmak için 'tarihe bir kaplan sıçrayışıyla dönmekten' bahseder...

Bu yüzden, Benjamin'e göre maddeci tarihyazımı konularını 'güncellenmiş bir tarih' ve 'tarihsel derinliğe kavuşturulmuş bir gündem' den almalıydı. Tabii 'dün-bugün-yarın' kurgusu içinde veya 'tarih-sosyoloji' ikilemi kurmak vasıtasıyla tarihyazımına tarihin kazananlarının, seçkinlerinin zamansallığını arka kapıdan davet etmek istemiyorsak eğer... Kanımca emek tarihi veya sosyal tarih, yani geniş anlamda 'ezilenlerin tarihi'ni kendimize dert edindiğimiz zaman dahi bir çırpıda bu tehlikeden korunamıyoruz. Gündelik hayatta yaşanan, insan eliyle yaratılmış acı ve zulümden doğan tehlikelerle bu 'tarihyazımı tehlikesini' birbiriyle eş büyüklükte görmüyoruz tabii ki. Fakat gene de belirtmekte büyük fayda var: Tarihyazımını yakın zamana kadar domine eden

devlet merkezli yönelimin sonrasında bir 'nedret' teşkil ettiği konusunda tarihçilerin hemfikir olduğu emek, sosyal veya geniş anlamda 'susturulmuşların, sesi duyulmayanların, ezilenlerin' tarihinin, 'baharında' karşısına çıkan tehlikenin, tam da bu 'nedretten kıymet doğar' uzmancılığı veya akademinin yeni oyun kurallarında güçlenmiş olan 'projecilik' araçsallığı olduğuna inanıyorum. Ancak bu konularda son derece uyanık ve eleştirel olunduğunda, toplumdaki acı ve adaletsizlikler bilimsel araştırmalara konu olduğunda, aynı sistemin işleme mantığı olan 'araçsallığa' kurban olmasını engelleyebilecek ve etrafında yeni 'acılar' yaratmayacaktır. Türkiye bilim alanının kendine has üretim şekli içinde, 'ezilenlerin tarihi' konusundaki 'teorileri yurtdışından almak', daha yeni yeni enternasyonalleşen bu alanda 'ampirik veriyi memleketten sağlayarak', uluslararası bilim alanlarına yönelik İngilizce eser vermek rasyonel bir model teşkil ediyor. Peki bu rasyonel modelin neresi sorunlu? Şurası: Bu sorunların oluştuğu bağlam ve muhataplar birer 'araç' hâline geldiğinde, bilgi tek tarafa, yerelden ulusal ve uluslararası dar bir bilimsel alana akıyor. Cevvaliyetini, ateşini kaybediyor. Halbuki alandan ve alanların muhataplarından beslenmeye ve oraya bilgiyi geri akıtmaya kurgulanmış bir araştırma tasarımı, bilimin bugünkü şeklinin dayattığı araçsal mantığı aşma potansiyeli taşımakta. Emek tarihi ve sosyal tarih ile ilgili akademide sayıları yavaş yavaş artan çalışmaları, hem daha başından, üreten akademik emeğin konumunu da analize dahil edecek şekilde refleksif kurgulamak, hem de emeğin genel olarak müdahil bilgi gerektiren acil acılı alanlarında, gerçek özne ve muhataplarının mücadeleleriyle buluşturacak şekilde yönlendirmenin çok gerekli olduğuna inanıyorum. Bugün güvencesizleştirme politikaları, emek dünyasının bir tarafı olan sermayenin

örgütlenmesi, merkezileşmesi, saçılması, devlet ile girdiği organik ilişkiler, sermaye aktörlerinin küresel rekabet ve kriz baskısı altına doğa, kent ve insan kıyımını hızlandıran birikim süreçlerinin havını tersine taramaya çalışan pek çok inisiyatif var: Ateş düştüğü yeri yakıyor. İş Kazalarında Hayatını Kaybedenlerin Aileleri 'Adalet Arayan İşçi Aileleri'[1] gibi, İstanbul İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi'nin[2] kayıp, baskı ve mücadele hikâyelerini derleyip, aktardığı bu coğrafyanın her emek mekânında oluşan geçici, nispeten daha kalıcı, az veya çok kurumsal emek inisiyatifi var. Ve bilgi, aynı ateş gibi, bilgisiz, sessiz, ifade kanalsız bırakılan yerel ile emek ile buluştuğunda, emekçi bir kafa ile üretildiğinde 'düştüğü yerde kuvveden maddeye çıkabiliyor'.

Bu yüzden -Wallerstein'in hâlâ geçerliliğini koruduğunu düşündüğüm bir tabirini kullanacak olursak- 'tarihsel sosyal bilimler' ile ilgilenenlerinin konu seçiminden, araştırma sorularını belirleyene ve saha ya da arşiv çalışmasına çıkana kadar, yaklaştıkları konulara sadece teknik bir 'araştırma sorunsalı bulmak' çerçevesinde değil faaliyetlerinin uzun vadeli tutarlılığını sağlayacak, bin bir şekle bürünebilecek güncel, sosyal ve siyasal eklemlenmesi, yani 'kullanım değeri' ile birlikte düşünmeleri gerektiğine inanıyorum. Bilim kullanım değeri için değil de, piyasadaki değişim değeri için yapıldığında, doğanın diğer 'şeyleri' gibi metalaşıyor zira. Bunu yaparken kendi bilimsel araştırma mesailerimizin de, hakkında yazdıklarımıza benzer çelişkiler taşıyan bizatihi bir emek süreci olduğu ve bu emek sürecinin de hiyerarşileri, direnişleri, şirketleri, mücadeleleri, çalışma acıları olduğunu unutmamak gerekir. Bu sürece de, gene kalemi elimize aldığımız zaman öne çıkarmaya çalıştığımız işçilerin sesleri gibi 'emek-eksenli' ve 'emekçi kafa' ile yaklaşmamız gerektiğine inanıyorum. Zira emek tarihinin 'taşlaşmış üretim ilişkileri' olarak tanımlanan 'metanın' arkasındaki üretim sürecine bakmaktan başka bir şey olmadığına inanıyorum. Bu meta, ister kömür, ister araştırma, ister eğitim, ister finans, ister konut, isterse de metalaşmış veya metalaşmakta olan herhangi başka bir 'şey' olsun.

Bu şekilde akademideki emek rejimi gibi, bilimin halesi altında gölgelenen konular da bizatihi refleksif tarihsel çalışmanın bir parçası hâline gelecek ve sair dönem ve mekânlara dair emek çalışmalarına da kanımca daha çok derinlilik, keskinlik, tutarlılık ve güncellik kazandıracaktır.

Soma'da emekçi katliamının, bana tarihyazımı mesaisi hakkında düşündürttüklerini kaleme döktüğümde, şimdiden bazı meslektaşların 'henüz emek tarihi/sosyal tarih alanı içinde bu denli 'sert' uyarıları kaldıracak bir kesafet yok, bırakalım bir kaç on yıl daha emek tarihi, sosyal tarih, yerel tarih araştırmaları biriksin, sonra bunların tarihyazımı felsefesini anlamaya ve öneriler getirmeye çalışırız' dediğini duyar gibiyim. Bu seslere de. Soma hakkındaki (varolmadığını farkettiğim) emek, sosyal ve yerel tarihçiliğe baktığımda hak vermemek mümkün değil. Soma katliamından sonra olayın 'ağırlığıyla' arama, çok ihtiyacım) olan mesafeyi yani tarihsel mesafeyi koyabilmek için kitaplara sarıldığımda benim de aklımdan bunlar geçti. Öncelikle Donald Quataert'ı 'Madenciler ve Devlet' kitabı için (2006) içten bir minnet ile andım.[3] Bu kitapta iki bölüm, iş müfettişlerin kapsamlı kaza raporlarının anlatısına ve analizlere ayrılmıştır. Yerel kaynaklar yerelde gün ışığına çıkarılmış, 'yok' denen işçi sesi. Ethem Çavuş'un anılarından[4], dolaylı olarak iş müfettişi raporlarına yansıyanlara kadar bir orkestra teşkil edecek şekilde örülmüştü. Hem kaza nedenleri ve süreçleri, hem devletin iş kazalarına nasıl bir 'asayiş veya verimli bedeni koruma refleksi' ile yaklaştığı, hem de işçilerin iş yerinde işveren kontrolünü artıran işçi sağlığı önlemlerine karşı kendi canları pahasına nasıl direndiklerini bugün Soma katliamının nedenlerini anlamak için müthiş zihin açıcı idi. Aynı zamanda her ne kadar mekânsal tanımlı

(havzaya mücavir toplam 14 sancağın tüm köylerinde belli sayıda köylünün) zorunlu bir çalışma formu olsa da, 12 gün madende, 12 gün köyünde çalışan köylü-işçilerin, daha az parasallaşmış bir ortamda ücretler ve kapitalist sömürü ilişkilerinden bugünden daha özerk pratikler geliştirebildiğini gözlemledim. Bugün kredi kartı boyunduruğu ile devlet fermanı değil de piyasa buyruğuna boyun eğen Soma'nın eski tütün çiftçisi işçilerinin durumu acaba daha 'ilerlemiş'miydi? Bu ve bunun gibi bugünkü durumun daha doğru tartılması için derinlemesine tarihsel dalışlara izin veren, (ve belli ki yazarının 'bilgisini edindiği yere, yerele geri döndürme' hassasiyeti nedeniyle Türkçe tercümesi ile İngilizce orijinal basımı aynı senede yayınlanmış olan) bu önemli eserden sonra da Zonguldak havzası hakkında çalışmalar devam etmişti. Quataert'in açtığı Cumhuriyet Dönemi Makaleleri Veribankası'nı hızla taradım. Katliamdan sonra 'acının pornografisinin' dışında kalan bir avuç araştırmacı gazetecinin yansıttığı ve doğrudan işçilere mikrofon tutan bir kaç nadir haber kanalından fışkıran devasa sosyal dönüşüm emaresine dair en ufak bir işaret yoktu bu veritabanlarında. Hani TEKEL'in 2004'te kapatılan Soma ve civarındaki dört yaprak tütün sarma fabrikasının sonrası? Hani mülksüzleşme, mülkiyet dönüşümü, tarımda yıkım? Hani banka borç sarmalı, özel borçlanmanın süreci ve sonuçları? Hani 2000'lerdeki madenlerde devletin özelleştirme politikaları, kömür yönelimli enerji politikasının Soma'ya etkileri? Hani Soma'da siyasi profilde, seçim davranışlarındaki radikal (DSP'den AKP'ye kadar ulaşabilen) dönüşüm? Hani Türk-İş'e bağlı Türk Maden-İş'in patronaj politikaları, iç 'Araştırma sorunsalı' belirlerken, bilim insanları toplumdaki sorunlarla nasıl bu kadar keskin bir 'ilişkisizliğe geçebiliyor' (zira bu 'ilişkisizliğe geçmek' de bir hayli emek gerektiren bir mesail), gündelik hayatlarını, gazetede okuduklarını, etraftan dinledikleri hikâyeleri bilimsel faaliyetlerinden nasıl soyutlayabiliyorlar? Bu ülkede 172 adet devlet ve vakıf üniversitesi ve binlerce bölüm varken, ilçe sayısının da 900'ü bulmadığını hatırlatayım. Yani bu sorunun 'sayısal' bir açıklaması yok. O zaman sormak gerekiyor, nasıl bir sistematik körleştirme bu kadar 'kopuk bir bilimsel dünya' yaratabiliyor? İşte tarih eğitiminin, metodolojisinin ve tarihyazımı eleştirisinin esaslı konularından biri bu değil mi? Bu derece büyük bir faciaya 'kader' denilebilen meşrulaştırma mekanizmalarının işlemesini sağlayan düzeneğin bir çarkı da bu 'aydınlanmış yapısı hakkında en hacimli çalışmanın bir eski kaymakam, İhsan Kutlusoy tarafından (1971) verildiğini görüyoruz. 1990'larda da Soma hakkında ürün veren bir diğer isim İsmail Ergün'ün de 1997 'Soma' başlıklı kitabı imzaladığında aktif bir belediye başkanı olduğunu hatırlatmakta fayda var. Soma'ya dair birincisi kadar olmasa da, ikinci belli bir kesafet gösteren akademik üretim sahasının 'Soma'nın Kurtuluşu ve Kurtuluş Savaşı'nda Soma' olduğunu, bu alanın da Soma'nın taşlaşmış kültürü şeklinde ele alınan folklörü ve fiziki coğrafya yaklaşımından kurtulamamış 'nüfus etütleri' ile tamamlandığını (zeybek kültürü, türküleri, yemeği...) da ifade etmek lazım. İkinci tip tarihsel etütler Soma Kaymakamlığı, Belediyesi, Milli Eğitim Müdürlüğü gibi sitelerde verilen, aşırı yüzeysel ve 1922'de nihayete erdirilen 'Soma tarihlerinin' de kaynağını oluşturuyor. 'Üretim etütleri' ile 'nüfus ve folklör etütleri' yoğunluğundan arta kalan ufacık bir akademik pencere var: Soma ilçesi kentsel peyzajı hakkında bir adet, Soma Termik Santrali hakkında çevre duyarlılığı hakkında bir tez ve farklı üniversitelerin İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği ve Halk Sağlığı bölümlerinde yazılmış üç adet tez bulabildiğimi de söylememiz lazım. Fakat her ne kadar katliamın sonradan göstereceği gibi, yaptıkları manalı ve faydalı konu seçimlerine rağmen (yangın güvenliği, maden havalandırması, meslek hastalığı sıklıkları) bu son üç tezin seçtikleri teknik ve insansız yaklaşım ve dil ile bu tezlerin alanda yaşanan ve katliama götüren çalışma koşulları ile herhangi bir ilişki kurulmadan yazıldığını düşündürtüyor.

Bu taramada daha başlığından güncel ve sosyal olanı, insan-merkezli yansıtma çabası hissedilen iki çalışma sıyrılıyor. Daha güncel olan Afife Karadağ'ın 'Coğrafi Değerlendirmelerle Soma'da Değişen Çevre, Kent ve Kimlik' adlı 2005 kitabı ve taa 1991'den kalma bir 'Sanayi Kasabası'nda Yaşam Biçimi ve Aile Yapısında

(...) emek tarihinin 'taşlaşmış üretim ilişkileri' olarak tanımlanan 'metanın' arkasındaki üretim sürecine bakmaktan başka bir şey olmadığına inanıyorum. Bu meta, ister kömür, ister araştırma, ister eğitim, ister finans, ister konut, isterse de metalaşmış veya metalaşmakta olan herhangi başka bir 'şey' olsun.

yoldan Nurşen Gürboğa[5], Atilla Aytekin[6], Yasin Kaya[7] ve İbrahim Sarıkaya[8] ilerlemişti. Bunlar benim olayın sıcaklığı ile erişebildiklerim, daha detaylı bir arama yapıldığında bu liste uzayacak ve daha sık örülecektir. En eski maden havzası olan Zonguldak'ta emek sürecinin 200 yıla yaklaşan bir zaman diliminde dönüşümünü bugüne kadar bu çalışmalarla takip edebiliyoruz. Peki ya Soma? Bir tez veya makale yazmak için değil de, acı ve öfkenin körüklediği 'anlama şevki ile', Soma faciasına gazetecilik yaklaşımının anlık yansıtabileceğinden bir tık daha derin bir boyutta hareket edebilmek için YÖK Tez Veritabanı, toplukatalog ve Milli Kütüphane'nin yapılanması, dış ilişkileri? Hani Soma madenlerine has taşeron sistemi dayıbaşılığa dair antropolojik ve tarihsel derinliği olan bir çalışma? Katliamdan sonraki on gün içerisinde Türkiye medyası bir senede yaptığından daha fazla 'emek haberi' yapmak durumunda kaldığında, ses verse de 'tüketici, taraftar, seçmen...' olarak söz verip, çalışma koşullarına dair söz vermediği işçilerin onlarcasına mikrofon tutarken, evlerimizi dolduran bilgilerin altını dolduracak bir tane bile bilimsel çalışma bulamamak, dönüp Quataert'in açtığı yolda Zonguldak okuyarak, oradan Soma ile ilgili güncel bilgi akışını harmanlayarak, bir resim oluşturmaya çalışmak nasıl anlamlandırılabilirdi? teknisyenlerin mesleki otizminde' yani akademik üretim sürecinin çelişkilerinde yatmıyor mu?

Bu yokluk karşısına, Soma hakkında var olan çalışmaları da kabaca tasnif etmenin çok öğretici olduğuna inanıyorum. Soma hakkında kaleme alınan tez, kitap, makale ve raporların ezici bir çoğunluğunun 'maden üretim etütleri' denebilecek konulara tekabül ettiğini söylemek lazım. Ta Osmanlı döneminden beri bilimsel-akademik alanımız Soma'nın meta üretme potansiyelini bu kadar dert edinirken, en azından bu 'potansiyeli realize eden insan kaynağına dair' sosyal bilimsel çalışmalar yayan kalmış. 1990'lara kadar Soma'nın sosyal

Meydana Gelen Gelişmeler: Soma Örneği' adlı bir tezden üretilmiş, Sevinç Özen imzalı bir kitap.

Soma Katliamı'nın sıcaklığı ile hızla gerçekleştirilmiş bu taramanın ortaya koyduğu resmin, başka yüzlerce 'kanayan sorun' ve yerelliğe de (kent, işyeri...) genellenebileceğine inanıyorum. Türkiye'de hem yerel tarih, hem de sosyal sorunları ve sesi duyulmayan özneleri sorunsallaştıran tarihsel çalışmalar çok çok az ve gerçekten henüz kıraç bir alandayız denebilir. Fakat eğer Benjamin'in yolundan giderek emek tarihyazımı için de bir 'emekleme-ergenlik- olgunluk...' misali kademeli bir inkişaf tarihi üretmek istemiyorsak, içinde bulunduğumuz tarihyazımı bağlamı ne olursa olsun 'tehlike içinde beliriveren anıyı ele geçirme' ateşi taşıyan güncel sorunları tarihsel derinliğinde ve tarihi güncellenen sorunlar ışığında ele alan çalışmalar için şimdiden bir açı vermek için uyanık ve akademi içi diyalog, yardımlaşma ve eleştiri geleneğini savunan bir tutum takınmamız gerektiğine inanıyorum. Şimdiden baharı getiren nesil ve öncesinde bu ateşi taşıyan pek çok nüve ve araştırma-deneyimlemenin buluştuğu bağlam olduğunu görüyor ve bunlardan beslenerek, akademideki uzmanlaşmanın sınırlarında nefes aldığımı hissediyorum. Bu bağlamda *Toplumsal Tarih*'in Mayıs sayısı ile Haziran sayısı üzerinde düşünmeye değer bir süreklilik taşıyor. Mayıs sayısında 'işçi sınıfı tarihyazımında bahar'dan bahsederken, o sınıfı oluşturan canların kitlesel katliamı ile Haziran ayına kömür karası bir kış misali giriyor. Canı taşıyan sınıf 'işçi' olarak tasnif edilip, 'can'lı emeği muhasebeleştirilen sınıf öldüğü anda varlığını ve hepimizin emek süreçlerini hatırlatıyor.

DİPNOTLAR

1 www.iscinayetleriniunutma.org

2 www.yanginkulesi.org

3 Donald Quataert, *Madenciler ve Devlet. Zonguldak Kömür Havzası 1822-1920* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2006) (çevirenler: Nilay Özok Gündoğan, Azat Zana Gündoğan)

4 Ethem Yemenek (Ahmet Naimi), *Yeraltında Kırkbeş Saine*, (Define Ajans ve Yayıncılık, 2010) (yayına hazırlayan: Sina Çıladır)

5 Nurşen Gürboğa, *Mine Workers, The Single Party Rule, and War: The Zonguldak Coal Basin as the Silent Capital, 1920-1947* (Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2009), yazarın 2005 yılında İngilizce hazırladığı tezinin, gene İngilizce edit edilerek basılmış şeklidir. Kitap Türkçeye henüz çevrilmemiştir. Konu hakkında yazarın kaleme aldığı makale ise şunlardır: Koraltürk, N. G. (2007). Zonguldak Havzasında İş Mükellefiyeti ve Mükellef İşçilerin Mücadeleleri:1940-1947. *Mete Tunçay'a Armağan*. İletişim Yayınları İstanbul, ve Koraltürk, N. G. (2007). Emek, Sermaye ve Mekan Üretimi, Zonguldak Kömür Havzasında Amele Köyleri Projeleri", *Toplumsal Tarih*, Sayı: 164.

6 E. Atilla Aytekin, *Tarlalardan Ocaklara. Seljukler'den Cumhuriyet'e Zonguldak-Ereğli Kömür Havzası İşçileri Mücadeleye* (İstanbul: Yordam Kitapevi, 2007) kitabı yazarın aynı dönemi ,daha yüzeyden ve kuş uçuşu kuşatarak ve daha çok 'işçi ücretlerine' yoğunlaştığı yüksek lisans tezinden devşirilmiştir. Gene orijinalinde İngilizce hazırlanmış bu tezin, kaynaklarının ve muhataplarının diline, Türkçeye livedilikle çevrilmiş olması dikkate değer.

7 Yasin Kaya, *Class Underground, Class Aboveground: Zonguldak Mineworkers and Their Unions* (Boğaziçi Üniversitesi Siyasi Bilimleri ve Kamu Yönetimi Yüksek Lisans Tezi, 2009). Tez ileitgili, yazar doktora öğrencisi olarak akademik kariyerine devam etmekte olmasına rağmen, herhangi Türkçe çeviriye ve Türkçe okuyucunun ulaşabileceği bir yazı bulmak mümkün olmadı.

8 İbrahim Sarıkaya, *Work and Work Accidents in the Flexible Working Regime: The Zonguldak Hard Coal Basin* (Boğaziçi Üniversitesi Atatürk Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2012). Yazar tezini 2013'teki bir Türkçe makaleyle özetlemiştir: 'Kaza Değil Cinayet: Zonguldak Kömür Havzası'ndaki Taşeron Kömür Ocaklarda İşçi Ölümleri' *Eğitim Bilim Toplum*, İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Özel Sayısı, cilt: 11, Sayı: 41, Kış. İbrahim Sarıkaya'nın Soma'dan doğrudan Zonguldak deneyimlerinden süzdüğü tanıklarını da sendika.org sitesinde, faciaların sıcaklığı dahahissedilirken kaleme aldığını hatırlatmadan geçmeyelim: 'Örgütlü Bir Cinayet: Soma Maden Katliamı', 16 Mayıs 2013, http://www.sendika.org/2014/05/orgutlu-bir-cinayet-soma-maden-katliami-ibrahim-sarikaya/ [e.t. 26.05.2014]

İŞ CİNAYETLERİ ALMANAĞI 2013 ÇIKTI!

Türkiye'de iş cinayetlerinde hayatını kaybedenlerin sayısı artıyor. 2012'de en az 878 olan can kaybı 2013'te en az 1235'e çıktı. İşçilerin 103'ü kadın, 59'u çocuk ve 22'si göçmen.

Türkiye, iş cinayetlerinde Avrupa 1.'liğini, Hindistan ve Rusya'dan sonra dünya 3.'lüğünü istikrarlı bir şekilde sürdürüyor. İş cinayetlerinde yakınlarını kaybedenler ve yaralanarak kurtulanlar bu kara madalyalardan kurtulmaya kararlı. Davutpaşa'dan Ostim ve İvedik patlamalarına, Esenyurt'taki AVM çadır yangınından Kozlu'ya iş cinayetlerinde en çok canı yananlar, "geride kalanlardan başka canlar yanmasın diye" örgütlüler. "Adalet Arayan İşçi Aileleri" konuyu gündemde tutmak için her ayın ilk pazar günü İstiklal Caddesi Galatasaray Meydanı'nda Vicdan ve Adalet Nöbeti tutuyor.

Her gün 5 ila 8 işçinin hayatını kaybettiği Türkiye'de, Adalet Arayan İşçi Aileleri iş cinayetlerinin "kaza da kader de" olmadığına kulak verecek vicdan sahiplerini dayanışmaya çağırıyorlar. Çabaları iş cinayetlerine sebep olan tüm idari birimlerdeki sorumluların yargılanması için.

Umut ediyoruz ki 2013 İş Cinayetleri Almanağı'nın, artmaya devam eden iş cinayetlerinin meydana gelmemesine bir nebze de olsa katkısı olsun. Bu acıların yaşanmayacağı, iş cinayetleri almanaklarının hazırlanmayacağı günler görmek temennisiyle...

Bütün uğraşımız adalet ve geride kalanlar için...

Kitapçınızdan İstemeyi UNUTMAYIN!

www.iscinayetlerinlunutma.org

Dağıtımcı: Punto Dağıtım

1umut YAYINLARI

ALPLER'DEN KAFKASLAR'A

KARS PEYNİRCİLİĞİNİN 150 YILLIK TARİHİ SERGİSİ KARS'TA

Tarih Vakfı ile Boğatepe Çevre ve Yaşam Derneği ortaklığında; Serhat Kalkınma Ajansı'nın mali desteğiyle yürütülen "Kars Peynirciliğinin Tarihinin Araştırılması ve Yazımı Aracılığıyla Bölgenin Eko-Kültür Turizminin Desteklenmesi Projesi" kapsamında hazırlanan ve daha önce 17 Nisan 2014'te İstanbul'da açılan sergi, 8 Mayıs 2014'te bu defa Kars'ta Gazi Ahmet Muhtar Paşa Sanat Galerisi'nde açıldı. Hem İstanbul'da hem de Kars'ta kalabalık bir açılış töreni olması memnuniyet vericiydi.

OZAN TORUN

Mayıs 2013'ten bu yana sürdürülen "Kars Peynirciliğinin Tarihinin Araştırılması ve Yazımı Aracılığıyla Bölgenin Eko-Kültür Turizminin Desteklenmesi Projesi" kapsamında, başta Kars ve İstanbul olmak üzere yurtiçinde birçok merkezde ve yurtdışında çeşitli arşivlerde yapılan araştırmalar sonunda Kars peynircilik kültürü ve tarihi hakkında edinilen bulguların bir araya getirilmesiyle bir sergi hazırlandı. Sergi 17 Nisan'da Kars peynirciliğinin tarihi ve geleceği konulu bir paneliyle birlikte İstanbul'da açıldı. Takip eden günlerde, bu defa 8 Mayıs'ta Kars'ta izleyicileriyle buluştu. Sergide yer alan panolar, gravyer peynir dilimlerinden esinlenerek hazırlandı. Sergide, İsviçre'nin Emmental ve Gruyere bölgelerinden gelen peynircilerin üretim teknikleri ile Kars yöresinin zengin doğal kaynaklarının birlikteliğinden doğan gravyer peynirinin ve eski gravyer üreticisi İsviçreli, Rus, Alman, Malakan, Karapapak ailelerinin hikâyelerini aktaran fotoğraflar, belgeler, sözlü tarih anlatıları ve peynir üretiminde kullanılan eski aletler yer alıyor.

17 Nisan'da Beşiktaş Belediyesi Levent Kültür Merkezi'nde düzenlenen "Kars Peynirciliğinin Dünü, Bugünü ve Geleceği" başlıklı panele sosyal bilimciler, eko-kültür turizmi ilgilileri, gıda-peynir sektöründen uzmanlar ve gurme yazarlar büyük ilgi gösterdi. Yüzü aşkın katılımcının izlediği panelde, Kars gravyer peynirinin Alpler'den başlayıp Kafkasya üzerinden Kars'a uzanan yaklaşık iki yüzyıllık tarihinin Osmanlı, Rus İşgali ve Cumhuriyet dönemlerindeki öyküsünün ve Kars peynirciliğinin geçmişten günümüze yaşanan sorunlarının ele alındığı iki oturum yapıldı. İstanbul Bilgi Üniversitesi'nden Deniz Ünsal'ın yönettiği ilk oturuma Tunceli Üniversitesi Tarih Bölüm Başkanı Candan Badem, İsviçre'den Emmental Bölgesi Peynirciler Birliği Başkanı Andreas Bigler ve Gürcistan'dan lise tarih öğretmeni Tahmaz Iskandarov katıldı. Öğleden sonraki ikinci oturum başkanı Tarih Vakfı Genel Müdürü Münevver Eminoğlu'ydu. Proje danışma kurulu üyesi, gurme yazar Ahmet Örs'ün, SERKA Genel Sekreter Vekili Mehmet Özdoğan'ın ve Proje Koordinatörü, Boğatepe Çevre ve Yaşam Derneği Başkanı Ilhan Koçulu'nun konuşmacı oldukları oturumda Kars peynirciliğinin bölgenin eko-kültür turizmine katkıları, kentin markalaşmasındaki önemi ve geçmişten günümüze, üretimde ve pazarda yaşanan sorunlar ele alındı.

Panelin ardından açılışı yapılan, 1 Mayıs tarihine kadar Beşiktaş Belediyesi Levent Kültür Merkezi'nde açık kalan ve yaklaşık iki haftalık bu sürede yoğun ilgi gören sergi, proje kapsamındaki ikinci durağı Kars'a taşındı ve 8 Mayıs'ta Gazi Ahmet Muhtar Paşa Sanat Galerisi'nde açıldı. Açılışa Kars Vali Vekili Cevat Uyanık, Belediye Başkan Yardımcısı Yakup Yıldız, Serhat Kalkınma Ajansı (SERKA) Genel Sekreter Vekili Mehmet Özdoğan, Boğatepe Çevre ve Yaşam Derneği Başkanı Ilhan Koçulu, Tarih Vakfı Projeler Birimi'nden Ozan Torun ve Kültür Turizm İl Müdürlüğü yetkilileri katıldı. Sergi açılışında yapılan konuşmalarda, Kars gravyer ve

kaşar peynirleri ve peynircilik kültürünün, yörenin ve ülkenin kültürel mirasının önemli bir parçası olduğu vurgulanırken, bu tür projeler ve sonunda ortaya çıkan eserlerin Kars ve civarında eko-kültür turizminin gelişmesi, yörenin tanıtımı ve kalkınmasında önemli payı olduğunun altı çizildi.

Açılış konuşmalarının ardından sergiyi gezen davetliler, daha sonra Boğatepe Çevre ve Yaşam Derneği'nden kadınların hazırladıkları ürünleri gravyer, kaşar, çeçil ile geleneksel Türkmen saçak ve Malakan peynirleri eşliğinde tatma şansı buldular. Gravyer ve kaşar üreticilerinin, Vali Vekili Cevat Uyanık'la ve SERKA Genel Sekreter Vekili Mehmet Özdoğan'la üretim ve pazar ilişkilerinde yaşanan sıkıntıları; bölgede tehdit altında olan ekobiyolojik dengeyi; geleneksel ürünleri ve üretim biçimlerini ortadan kaldırmaya başlayan politikaları konuştukları kokteylin ardından açılış töreni sona erdi.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa Sanat Galerisi'nin ardından Boğatepe köyüne, Boğatepe Çevre ve Yaşam Derneği'nin kurduğu Türkiye'nin ilk ve tek peynir müzesi olan Ekomüze Zavot'a taşınacak. Aynı zamanda, proje kapsamında bir yıldır yapılan araştırmalar sonunda ulaşılan tüm belge, fotoğraf, harita ve sözlü tarih kayıtları da Ekomüze Zavot Arşivi'nde korunacak ve hem bu arşivde hem de proje kapsamında hazırlanmakta olan web sitesinde, ileride Kars'la ve peynircilikle ilgilenen araştırmacıların, akademisyenlerin, yerel üreticilerin, eko-kültür turizmine meraklı turistlerin ve onlara rehberlik edecek olanların hizmetine açılacak. Haziran ayı içinde yayınlanacak olan *Alplerden Kafkaslara Kars Peynirciliğinin 150 Yıllık Tarihi* adlı kitabın yayınlanmasının ardından proje tamamlanmış olacak. Henüz planlanma aşamasında olan ve Gürcistan, Azerbaycan, Rusya Federasyonu, Ermenistan ve Türkiye'yi kapsayacak bir güzergâh üzerinden oluşturulacak "Kafkas Peynir Yolu Projesi" aracılığıyla hem bölgenin eko-kültür turizminin desteklenmesi hem de tamamlanan bu projenin uluslararası boyutta sürdürülebilirliğinin sağlanması amaçlanıyor.

PERŞEMBE KONUŞMALARI'NDA İŞÇİ SINIFI TARİHİ

Tarih Vakfı'nın düzenlediği Perşembe Konuşmaları'nın 8 Mayıs 2014 günü düzenlenen paneli yüksek katılımlı ve ilginç soruların ortaya atıldığı bir toplantı oldu. Konuşmacı olarak *Toplumsal Tarih*'in 245. sayısındaki "Türkiye İşçi Sınıfı Tarih Yazımında Bahar" adlı dosyanın editörleri olan, ayrıca dosyada birer makaleleri bulunan Y. Doğan Çetinkaya, Mehmet Ö. Alkan ile dosyaya bir makale ile katkıda bulunan Barış Alp Özden katıldılar. Moderatörlüğü konuşmacılardan Mehmet Ö. Alkan'ın üstlendiği panelde ilk sözü Y. Doğan Çetinkaya aldı. Çetinkaya'nın konuşması genel olarak dosyada yer alan makalesinde olduğu gibi işçi sınıfı tanımları, tarihyazımı ve sınıf bilinci konuları etrafında geçti. Çetinkaya makalesinden, kendisinin de içinde yer aldığı genç tarihçiler kuşağından da bahsetti. 1990'larda üniversitelerde gözlenen politik hareketliliğin sonucunda öğrencilik yıllarındaki motivasyon ve neo-liberal çağda değişen çalışma ilişkilerinin bir sonucu olarak bu kuşağın emek tarihiyle ilgilenmeye başladığının altını çizdi. İkinci konuşmacı olarak söz alan Barış Alp Özden emek tarihi yazılırken gündelik hayatın tarihi gibi komşu alanların işçi sınıfı tarihyazımına dahil edilmesi gerektiğini söyledi ve bunun işçi sınıfı tarihinin daha bütünlüklü anlaşılmasına zemin olabileceğini ifade etti. Özden yeni soruların ve alanların kullanılacak kaynakların çeşitlenmesine vesile olacağının altını çizdi. Son konuşmacı panelin moderatörü Mehmet Ö. Alkan'dı. Alkan konuşmasının girişinde Mayıs sayımızda yer alan makalesinde de değindiği gibi şimdiye kadar literatürde (Donald Quataert istisna) yanlış geçen "Anadolu Osmanlı Şimendiferleri/ Demiryolları Şirketi Memurin ve Müstahdemini Cemiyet-i İttihadiyesi" adlı işçi örgütünün adını tashih ederek başladı. Alkan konuşmasına çoğunu yanında getirdiği Türkiye'de Emek Tarihi çalışmaları konusunda temel kitapların tanıtımıyla devam etti. Panele dinleyiciler de derinlik kattı. Örneğin sorulardan biri, konuşmacıların birbirlerinden farklı olarak "emek tarihi" ve "işçi sınıfı tarihi" kavramlarını kullandıklarını, bunun bilinçli bir tercih olup olmadığı üzerineydi. Bir başka soru, Mete Tunçay'ın *Birikim*'in (Nisan 2013) 288. sayısında çıkan makalesinde yazdığı gibi şimdiye kadar genellikle emek tarihi ile sol hareketlerin tarihinin birlikte yazıldığı ama bundan sonra böyle olamayacağı yolundaki önerme konusunda konuşmacıların ne düşündüğü idi.

MICHAEL HARDT BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ'NDEYDİ

Michael Hardt Boğaziçi Üniversitesi, Boğaziçi Chronicles Programı kapsamında uluslararası yazar, düşünür ve sanatçıları konuk ediyor. Küreselleşme, siyaset ve kültürel teori üzerine çalışan günümüzün önemli düşünürlerinden Michael Hardt da geçtiğimiz günlerde bu vesileyle İstanbul'daydı. Hardt, 25 Mayıs günü Boğaziçi Üniversitesi Güney Kampusu'nda, alternatif örgütlenmeler ve gezi sürecinin ele alınacağı panel ve forumda öğrencilerle bir araya geldi. Yekta Türkyılmaz, Michael Hardt ile dergimiz adına gerçekleştirdiği söyleşiyi *Toplumsal Tarih*'in gelecek sayısında (Temmuz 2014, sayı: 247) yayınlayacağız.

HABERLER

DERS KİTAPLARINDA İNSAN HAKLARI III

Tarih Vakfı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji Eğitim Çalışmaları Birimi (SEÇBİR) ortaklığında AB Türkiye Delegasyonu'nun mali desteğiyle yürütülen Ders Kitaplarında İnsan Hakları III. (DKIH 3) projesi devam ediyor. Proje kapsamında 8 tarih öğretmeninin hazırladığı Uygarlıklar Tarihi çalışma kitaplarında yer alacak etkinliklerden seçmeler, 26 Nisan 2014'de 30 öğretmenin katıldığı atölyelerde değerlendirildi.

Yine proje kapsamında 2012-2013 Eğitim ve öğretim yılında okutulan ders kitapları insan hakları ölçütlerine göre tarandı ve raporu hazırlandı. Hazırlanan rapor 10 Haziran'da Tarih Vakfı Bilgi Belge Merkezi'nde düzenlenecek basın toplantısıyla Türkiye kamuoyuyla paylaşılacak.

EĞİTİMDE AYRIMCILIĞIN İZLENMESİ PROJESİ BAŞLADI

Tarih Vakfı, Uluslararası Azınlık Hakları Grubu (MRG) ortaklığında Avrupa Birliği'nin mali desteğiyle "Türkiye'de Formel Eğitim Sisteminde Ayrımcılığın İzlenmesi İçin Sivil Toplumun Mobilize Edilmesi (Eğitimde Ayrımcılığın İzlenmesi)" adlı projeye Mart 2014 itibariyle başlandı.

Temel amacı Türkiye'de yaşayan etnik, dinsel ve dilsel azınlıkların uluslararası standartlara göre korunan eğitim haklarının eşitlik temelinde güvenceye alınması ve bu toplulukların eğitim sisteminde maruz kaldıkları ayrımcılıkla mücadele edilmesi olan proje, ayrıca sivil toplum örgütlerinin bu alandaki donanımlarının güçlendirilmesini, yerel ve uluslararası düzeyde savunu yapma kapasitelerinin artırılmasını hedefliyor.

Konuyla ilgili sivil toplum örgütleri, azınlık grupları, aktivistler ve üniversiteleri kapsayan bir ağ oluşturma, eğitimde ayrımcılıkla ilgili araştırma/izleme/ raporlama, ilgili siyasi ve karar vericilere yönelik savunu yapma gibi aktiviteleri içeren proje 18 ay sürecek.

ERICSSON KURUM TARİHİ PROJESİ TAMAMLANDI.

Çok çağdaş bir kurum algısı bırakmasına rağmen Türkiye'deki tarihi Abdülhamid dönemine uzayan, Dolmabahçe Sarayı'nın yanı sıra Anadolu'nun pek çok yerinde telefonla iletişimin altyapısını oluşturan Ericsson'un 2013 sonbaharında başladığımız kurum tarihi çalışması tamamlandı. Osmanlı ve Cumhuriyet arşivlerinin yanı sıra İsveç'teki arşivlerden yararlanılan proje, Gülay Kayacan'ın koordinatörlüğünde; Sakarya Üniversitesi öğretim üyesi Dr. Serkan Yazıcı yöneticiliğinde, Akın Öge, Ayhan Han, Burak Çıtır ve Ozan Torun'dan oluşan araştırma ekibi yürüttü. 18 kişiyle yapılan sözlü tarih çalışması verilerini de içeren araştırma "Osmanlı'dan Günümüze İletişimde Bir Lider: Ericsson Türkiye" adıyla kitaplaştırıldı. Editörlüğünü Dr. Gürel Tüzün'ün, tasarımını Özlem Kelebek'in yaptığı kitabın tanıtımı yakında yapılacak.

PERŞEMBE KONUŞMALARI'NDA TÜRKİYE İŞÇİ SINIFI TARİHİ HAZİRAN AYINDA DA DEVAM EDECEK

2014 bahar döneminde Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi'ne odaklanan Perşembe Konuşmaları 8 Mayıs 2014 tarihinde Y. Doğan Çetinkaya, Mehmet Ö. Alkan ve Barış Alp Özden'in katılımıyla Türkiye İşçi Sınıfı Tarihyazımında ortaya çıkan yeni eğilim, alan, konu, kaynak ve metodolojilerin tartışıldığı panelin ardından 22 Mayıs tarihinde Can Nacar'ın "Tütün İşçileri ve Osmanlı Devleti" başlıklı konuşmasıyla devam etti. Perşembe Konuşmaları'nın Haziran ayı konuğu 12 Haziran günü yapacağı konuşma ile Hakan Koçak olacak.

TARİH VAKFI OSMANLICA SEMİNERLERİ'NDE YAZ DÖNEMİ: YENİ BAŞLAYANLAR İÇİN RİKA

Osmanlıca matbu yazıları okuyabilenler için açılan semineri yine Mustafa Çakıcı verecek. Rika'ya başlangıç düzeyinde, özellikle yaz aylarını arşivde ya da tez çalışmalarıyla geçirecek olanlara kolaylık sağlaması amacıyla düzenlenen ve 7 Haziran-2 Temmuz tarihleri arasında düzenlenecek olan seminerler Çarşamba günleri 18:00-20:30, Cumartesi günleri de 11:00-13:30 saatleri arasında yapılacak. Seminere katılım ücreti 250 TL. Tarih Dostları'na %10 indirim var. Katılmak isteyenler Hikmet Bostancı'ya hbostanci@tarihvakfi.org.tr e-posta adresinden ulaşarak kayıt yaptırabilirler.

YURT YAYINLARI'NIN HAZİRAN KİTAPLARI

Yurt Yayınları yaza 4 yeni kitapla giriyor: Uzun süredir yayıma hazırlanmakta olan Carter Findley'in *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform* adlı kitabı, Nuran Yıldırım'ın hazırladığı sağlık tarihi yazıları serisinin ilk kitabı olarak *Hastalıklar, Hastaneler, Sağlık Kurumları*, Zafer Üskül tarafından hazırlanan *Bildirilerle 12 Mart Dönemi* ve daha önce proje kitabı olarak Bülent Bilmez, Gülay Kayacan ve Şükrü Aslan tarafından hazırlanan *Dersim '38'i Hatırlamak: Toplumsal Bellek, Kuşaklararası Aktarım ve Algı*.

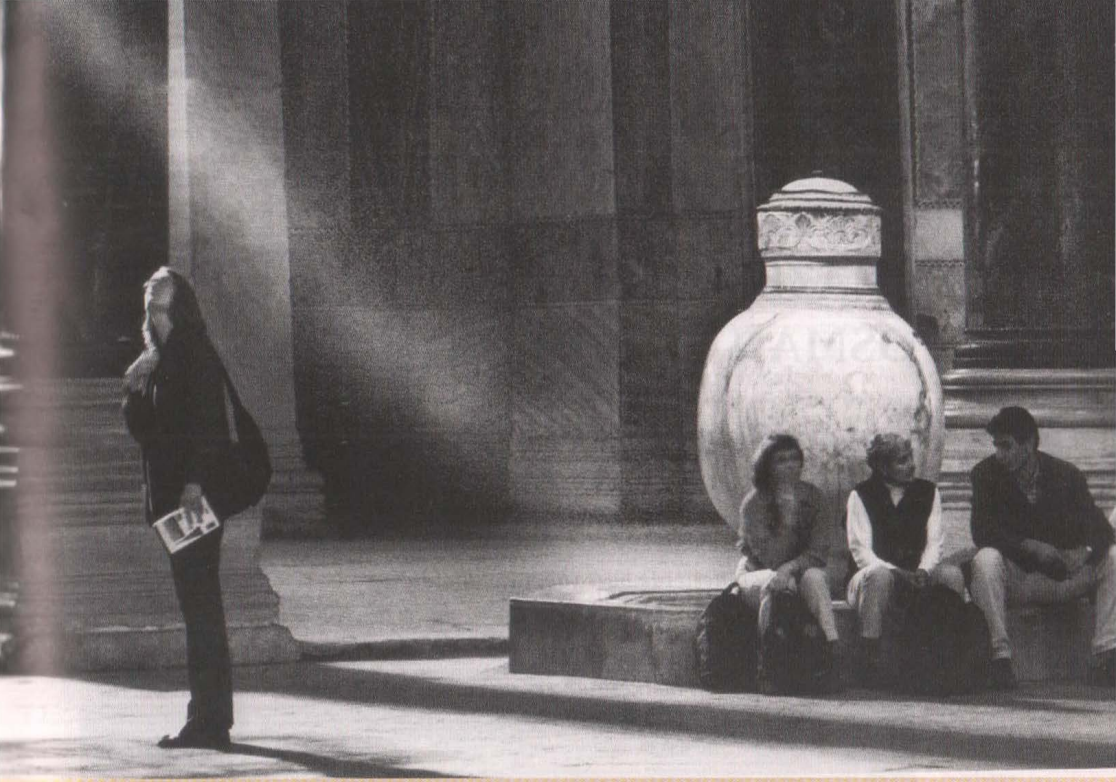
AYASOFYA MÜZE KALMALIDIR KAMPANYASI

2013 sonbaharında, fikir alışverişi yapmak ve tartışma platformu oluşturmak amacıyla konu uzmanlarının bir araya gelerek Tarih Vakfı'nın öncülüğünde oluşturdukları Kültürel Mirası İzleme Platformu, "Ayasofya Müze Kalmalıdır" başlıklı bir kampanya başlattı. Tarih ve kültürel mirasa müdahale ve istismar alanları üzerinde çalışmayı, görüş oluşturmayı ve eylem geliştirmeyi amaçlayan bu platformun "Ayasofya Müze Kalmalıdır" kampanyası için imzaya açtıkları metin ve çağrıcıların listesi yan sayfadadır.

12 Mayıs 2014 tarihinde başlayan ve kısa sürede 1.000'in üzerinde imzaya ulaşan kampanya 24 Mayıs tarihine kadar devam etti.

26 Nisan Ders Kitaplarında İnsan Hakları -3 öğretmen atölyesi İstanbul.

AYASOFYA MÜZE OLARAK KALMALIDIR

Aşağıda isimleri bulunan bizler Ayasofya Müzesi hakkında kaleme aldığımız metni ilginize sunuyor, ayasofyaimza@gmail.com adresine, 24 Mayıs 2014 tarihine kadar desteklerinizi bekliyoruz. Hazırladığımız bu yazı ve sizlerin desteği ile konunun kamu tarafındaki muhataplarının dikkatini çekmeyi ve kendileriyle ortak bir platformda görüşme olanağı bulabilmeyi ümit ediyoruz.

Saygılarımızla.

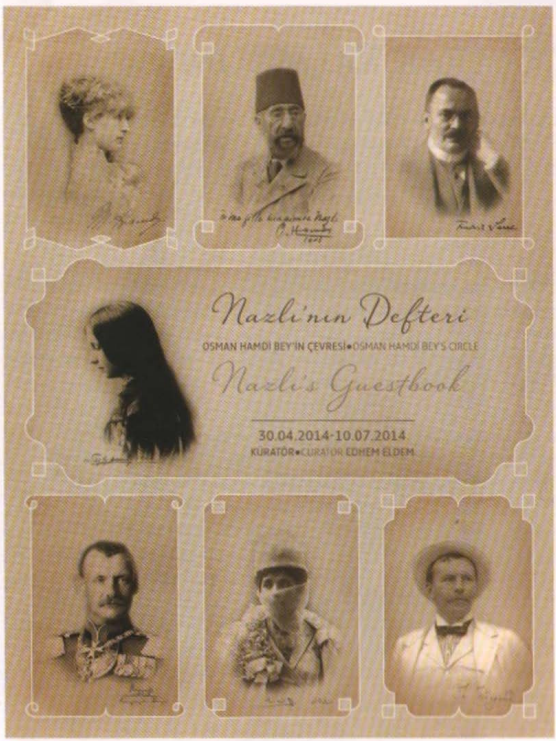
Ayasofya, İstanbul ve Türkiye'nin olduğu kadar Ortadoğu, Doğu Akdeniz ve Avrupa'nın başlıca ortak dini, kültürel, sanatsal ve siyasi simgeleri arasında yer almaktadır. Ayasofya'nın müze olarak bütün ziyaretçilerine eşit şekilde açık olması, bu emsalsiz anıtın evrensel değerini yansıtan ve çok katmanlı tarihinin herhangi bir dönemini dışlamadan kucaklayan barışçıl ve kapsayıcı bir davranıştır. Bu güzide eserin İstanbul ve dünya tarihinin ortak mirası olarak yaşatılabilmesi müze statüsünde kalmasına bağlıdır.

Prof. Dr. Engin Deniz Akarlı (Şehir Üniversitesi), Suay Aksoy (ICOM Danışma Kurulu Başkanı), Dr. Buket Bayrı (Bilgi Üniversitesi), Doç. Dr. Bülent Bilmez (Bilgi Üniversitesi, Tarih Vakfı Başkanı), Yrd. Doç. Dr. Özlem Çaykent (29 Mayıs Üniversitesi, Tarih Vakfı YK üyesi), Yrd. Doç. Dr. Y. Doğan Çetinkaya (İstanbul Üniversitesi, Tarih Vakfı YK üyesi), Yrd. Doç. Dr. Koray Durak (Boğaziçi Üniversitesi), Esra Ekşi (Mimar, Tarih Vakfı YK üyesi), Prof. Dr. Edhem Eldem (Boğaziçi Üniversitesi), Mümevver Eminoğlu (Tarih Vakfı Müdürü), Doç. Dr. Ferdan Ergut (Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Tarih Vakfı YK üyesi), Doç. Dr. Ahmet Ersoy (Boğaziçi Üniversitesi), Prof. Dr. Selçuk Esenbel (Boğaziçi Üniversitesi), Fırat Güllü (Tarih Öğretmeni), Prof. Dr. Cemal Kafadar (Harvard Üniversitesi), Doç. Dr. Çiğdem Kafescioğlu (Boğaziçi Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Vangelis Kechriotis (Boğaziçi Üniversitesi, Tarih Vakfı YK üyesi), Yrd. Doç. Dr. Erol Köroğlu (Boğaziçi Üniversitesi, Tarih Vakfı YK üyesi), Prof. Dr. Nevra Necipoğlu (Boğaziçi Üniversitesi), Prof. Dr. Gülru Necipoğlu-Kafadar (Harvard Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Aslı Niyazioğlu (Koç Üniversitesi), Dr. Oktay Özel (Bilkent Üniversitesi, Tarih Vakfı YK üyesi), Yrd. Doç. Dr. Güven Gürkan Öztan (İstanbul Üniversitesi), Doç. Dr. Oya Pancaroğlu (Boğaziçi Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Alessandra Ricci (Koç Üniversitesi), Dr. Işık Tamdoğan (Tarih Vakfı Genel Sekreteri), Yrd. Doç. Dr. Deniz Ünsal (İstanbul Bilgi Üniversitesi), Dr. Anestis Vasilakeris (Boğaziçi Üniversitesi)

EDHEM ELDEM İLE SÖYLEŞİ

"NAZLI'NIN DEFTERİ OSMAN HAMDİ BEY'İN ÇEVRESİ"

Geçtiğimiz günlerde Edhem Eldem'in küratörlüğünde "Nazlı'nın Defteri Osman Hamdi Bey'in Çevresi" sergisi Beyoğlu İstiklal Caddesi'ndeki AnaMed Galerisi'nde açıldı. Tasarımı Pattu Mimarlık,Tasarım ve Araştırma'dan Cem Kozar ve Işıl Ünal tarafından gerçekleştirilen sergide, Osman Hamdi Bey ile Marie/Naile Hanım'ın kızları Nazlı'nın 1907 - 1911 yılları arasında tuttuğu defterde bazı yakın akrabalarının, eve gelen ziyaretçilerin ya da onun ziyaret ettiği insanların kısa birer ithafı ya da imzası yer almaktadır. Bu defterdeki kişileri, Osman Hamdi Bey'le bağlantılarını araştıran Eldem Osmanlı Batılılaşmasının ve modernliğinin merkezinde yer alan bir entelektüelin çevresinin bir tür portreler galerisi hâlinde sunuyor.

Edhem Eldem'in küratörlüğünde Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi'nde açılan "Nazlı'nın Defteri Osman Hamdi Bey'in Çevresi" sergisinin afişi.

SÖYLEŞİ: ECE ZERMAN

En yalın kısmından başlayacağım. Karşımızda bir tarihçi ve bir defter var. Bu defterle nasıl karşılaştınız, sergi sürecinin öncesinde onu nasıl kurguladınız ve çalışma bu aşamaya nasıl geldi?

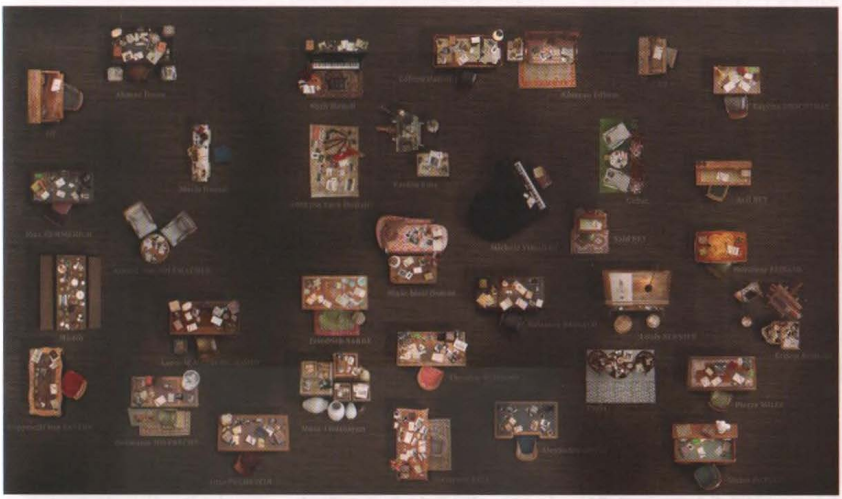
Bu defterin bana verilmesi bundan 10-15 sene evveldi. Dolayısıyla yıllardır elimde olan bir defter, hatta daha önce de kullandım. *Osman Hamdi Bey Sözlüğü*'nde bazı sayfaları kişilerin başlığı altındaki girişlerde kullandım. Dolayısıyla belirli bir olgunlaşma süreci söz konusu. Onun için hep aklımda böyle bir şey, ortada defter etrafta kişiler gibi bir kurgu vardı. Üç aşağı beş yukarı da o yapıldı. Defter çok öne çıkarılarak bir obje olarak kurgulandı, etrafına da kişiler kondu. Tabii bunu bir tarihçi olarak kurgulamamın başlıca nedenlerinden biri -Osman Hamdi'yi bir tarafa bırakalım- hakikaten bir belgeyi ne kadar çekiştirmenin mümkün olduğunu, bir belgenin sınırlarını tespit etmek. Bunu kendimce en uca kadar taşıdım. O kadar ki bazıları lüzumsuz. Mesela

Osman Hamdi'nin Luzern'de tanıştığı Solemacher'lerin hikâyesini Apollinaire üzerinden okuyabilmenin bize katkısı nedir? Aslında Osman Hamdi'ye herhangi bir yenilik getirmiyor. Bu bir tür tarihçi keyfi, ama şart olmadığını da kabul ediyorum. Ama hakikaten bir belgeyi, bir iplik gibi çektiğiniz zaman neler geliyor, nereye kadar çekebiliyorsunuz? Bu tabii ki doğrudan doğruya internetle bağlantılı çünkü burada kurulan bağlantıların birçoğu internet olmasaydı kurulamayacaktı. Eğer internet olmasa Apollinaire'in 1917'de yazdığı bir kısa hikâyede Solemacher'in lafının geçtiğini veya 1902'de annesine bir mektupta Solemacher'den bahsettiğini bulmanın imkân ve ihtimali yok. Onun için bir yerde "bu serginin kahramanı internet" gibi bir laf çıkmış, bu kötü ama doğru. Bu benim için önemli çünkü son zamanlarda yaptığım bir sürü çalışmada internetin doğrudan doğruya faydasını gördüm. Biraz muhafazakâr tarihçilerde internete karşı bir tutum olmasına karşın bende tam tersine internetin ilginç bir mecra olduğu, ne kadar uçsuz bucaksız, hiç aklımıza gelmeyecek türden şeyler açtığı ve bizi tarihi farklı düşünmeye ittiği konusunda bir kanı oluşmaya başladı.

Peki, arşivlerin ve çeşitli kaynakların internet ortamında açılmasıyla birlikte Peter Burke'ün sözcükleriyle sorarsak "bilginin toplumsal tarihi" açısından net bir kırılma olduğunu düşünüyor musunuz? Bir yandan bilgi ve veriler sizin deyiminizle "bir formata ve hiyerarşiye tabi olmadan aranabiliyorken" öte yandan ulaşılabilirlik açısından bir demokratikleşme söz konusu mu? Bu değişen düzlemde tarihçi nerede duruyor, disipliner bir geçerlilik ve sınırlar aynı şekilde korunuyor mu?

Ne kadar demokratikleştiğini tartışabiliriz. Ben tarihte belirli bir hiyerarşinin, bilginin ve formasyonun verdiği bir ehliyetin hâlâ geçerli olduğunu düşünüyorum. Dolayısıyla her şeyi açmak -evet, ulaşılır olur ama- bilginin demokratikleştiği anlamına gelmez. Bu demek değildir ki herkes tarih yapabilir veya herkesin yaptığı tarihtir. Yine de arşiv dediğiniz şey anayasal olarak herkese açıktır, dolayısıyla bunun zaten bir demokratik zemini var.

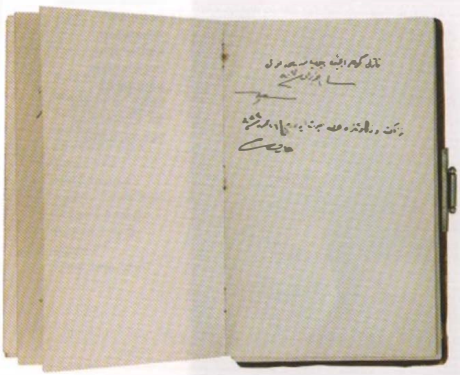
Ben tarihte belirli bir hiyerarşinin, bilginin ve formasyonun verdiği bir ehliyetin hâlâ geçerli olduğunu düşünüyorum. Dolayısıyla her şeyi açmak bilginin demokratikleştiği anlamına gelmez. Bu demek değildir ki herkes tarih yapabilir veya herkesin yaptığı tarihtir. Yine de arşiv dediğiniz şey anayasal olarak herkese açıktır, dolayısıyla bunun zaten bir demokratik zemini var.

Sergide Nazlı'nın defterini imzalayan kişiler için hazırlanmış panolarda belge, görüntü ve objelere de yer veriliyor.

Asıl mesele bunun demokratik, ulaşılabilir olmasından çok bununla ne yaptığınız. Öte yandan profesyonel tarihçilerin, yani mantıki bir şekilde, belirli bir sosyal bilimler formasyonuyla bir belgeden neyin yapılabileceğini neyin yapılamayacağını, neyin temsil gücü olup neyin olmadığını, neyin manidar olup neyin olmadığını bilen, ayırabilen insanların yapabileceklerinin ucu çok açıldı, o kesin. Eskiden fiziki olarak bir yere gidip elinize almanız gereken belgeler sizin

için şu veya bu şekilde anında ulaşılır oldu. Ve onun ötesinde bazı sınırlar kırıldı. Üstelik bu çok eğlenceli çünkü burada metin, imaj, bütün bunlar tek bir düzeyde inanılmaz derecede esnek bir ortamda yüzüyor. Bunu yakalamak bir şey, ama yakaladıktan sonra ne yapacağınızı bilmek, işte o tarihçinin işi. Onun için "internet tehlikelidir", "internet yanlışla dolu" lafı çok anlamlı değil. Evet, internet yanlışla da dolu, doğruyla da dolu. Bu aslında kitaplar için de geçerli. Ama internette ulaşım daha fazla olduğu için o risk artıyor. Bir de galiba, yeni teknolojilerle bir şekilde bilgi üzerindeki esrarın, belli tahakküm mekanizmalarının ortadan kalktığını düşünüyorlar, dolayısıyla buna bir tepki var. Muhafazakâr, korumacı insanlar kendi alanı ve kendi malı olarak gördükleri bir bilginin bu kadar açık bir şekilde paylaşılmasının problemli olduğunu düşünüyorlar. Öyle düşünürseniz bu müthiş skolastik bir yere gider. Problemler olabilir ama problemler aslında bilgide değil, kişilerde.

Nazlı güller içinde büyülülb mesud ol (Fi 1 Haziran sene 907, Said). Nezaket ve zekâvetinize arz-ı hayret ederim (Fi 16 Temmuz sene 323, Arif).

Nazlı'nın Defteri. Edhem Eldem koleksiyonu.

İnternetin bilgi akışına sağladıkları kadar, yeni teknolojiler de hem tarihyazımına hem sergileme biçimlerine yeni imkânlar sağlıyor. Sergide büyük bir ekranda bu defterdeki kişileri ve bu kişilerin içinde yer aldığı ağları görüyoruz -ki serginin en ilginç yanı bu bence. "Bu çetrefilli ağı vermenin tek yolu sanal ortamdan geçebiliyor." demişsiniz serginin giriş yazısında. Hakikaten öyle mi, bu size nasıl bir imkân sağladı?

Belki başka bir yol da olabilirdi. Mesela Max Kemmerich'le Prens Rupprecht'in aynı fotoğrafta yer aldıklarının bir işareti olarak iki pano arasına bir ip germeyi bile düşünebilirdim. Ip ilk aklıma gelen ama böyle şeyler düşünülebilir ve sanal ortamda bu kadar rahatlıkla yapılan, iki klikle ulaşılabilen bağlantıları fiziki mekânda fiziki olarak sergilemek ilginç bile olabilir. Ama zor... Eninde sonunda iki boyutla hapsolmuş durumdasınız; oradaki bağlantıları vermenin, birbirine çok fazla gönderme yapmanın pek imkânı yok, dolayısıyla başka bir düzeye aktarıyorsunuz. O da mükemmel değil ama eninde sonunda bu sadece bir gösterge. "Bu şekilde de bakmak mümkün, bu şekilde de insanları kategorilere ayırmak ve aralarındaki bağlantıları göstermek mümkün" demenin bir yolu. Çünkü bu insanları kategorilere ayırmak, aralarındaki bağlantıları ortaya koymak sonsuz bir şey.... Burada en basitinden jenerasyonel ayrımlardan yola çıkılarak 1840'lardan olanlar, Osman Hamdi ve yaşıtları, kendinden daha genç olanlar, kızının yaşıtları gibi bir kategorizasyona da gidilebilirdi.

Bu tür kategorizasyonlar kitapta da görülüyor, kadınlar-erkekler, Fransızlar-Almanlar vs. gibi...

Evet, ama o en basiti. Aklınıza gelebilecek bir sürü şey olabilir.

Bunun benzerlerini Osmanlı Bankası müşterilerinin imzaları üzerine olan çalışmanızda da, İstanbul bur juvazisi makalenizde de yapıyorsunuz. Bu sizin kullanmayı sevdiğiniz bir metot olmalı, öyle mi?

Evet, bunu çok seviyorum. Bu aslında çapraz tablolar yapmayı ve bir örüntü aramayı sevmek. İnsanları, kimlikleri, kişilikleri belirli kriterler üzerinden bölümlendirmek ve sonra olası bağlantılar aramak kullanmayı sevdiğim bir yöntem. Bunun takıntılı bir tarafı da olduğunu kabul ediyorum.

Karşınıza çıkan tablo size her zaman bir şey söylüyor mu?

Bazen söylüyor, bazen söylemiyor. Söyleyebilmesi için manidar rakamlarla çalışmanız lazım. Tarihçilerin en büyük problemlerinden biri budur: On beş kişiden yola çıkarak %4,9 gibi bir sonuca varmak manasız. Ben dediğim gibi hep seri oluşturan veri arıyorum, öyle olmasa bile hafif seri oluşturuyormuş gibi kullanmaya meyyalim ve galiba saymayı, sıralamayı, dizmeyi seviyorum. Onun için arşivcilik yaptım. Arşivcilik yaptığınız zaman, tarihçi olarak kullandığınız hammaddeye çok içeriden ve çok "rasyonel" bir şekilde bakmak zorunda kalıyorsunuz. Bu bence iyi bir egzersiz. Keşke her tarihçi biraz arşivcilik yapmak zorunda kalsa. Çünkü eğer belgeyi tasnif etmediyseniz, benzerleriyle mukayese etmediyseniz, sıralamadıysanız, dizmediyseniz, tekrar karıştırıp başka bir şekle sokmadıysanız sadece kullanmakla, sadece metnine bakmakla fazla bir şey kazanmıyorsunuz.

"Nazlı'nın defteri"ne dönelim. Kitabın önsözünde bu çalışmanın ne olmadığını sıralamakla başlıyorsunuz. Bu bir *network* (ağ) analizi değil çünkü...

Değil derken biraz abartıyorum çünkü kısmen öyle... Ama bu bir *network* analizi dediğim takdirde yalan söylemiş olurum çünkü eksik. Osman Hamdi'nin *network*'ünü bu defter anlatamaz. Bunu yapabilmek için çok daha fazla veriye ihtiyaç var. "Mış gibi"lerden nefret ediyorum: Bölük pörçük bir şeyi sanki tammış, nihai sözmüş gibi sunmak bana çok tehlikeli geliyor -ki bizde çok yapılıyor. Onun için özellikle ne olmadığı ya da tam olarak ne olamadığı üzerinde ısrarlı bir şekilde duruyorum.

Defterdeki okuyamadığınız imzalarda, kim olduğunu tespit edemediğiniz kişilerde de "mış gibi" yapmayıp boşluk olarak bırakmışsınız...

Bu beni eğlendiriyor. Kim bu Said, kim bu Arif? Biraz şaka yollu sarı çizmeli Said Bey. Belki biraz uğraşsam, belki tesadüfen bir belgeye rastlasam, birinin Lastik Said Bey olduğu-

nu, öbürünün Mardinizade Arif Bey olduğunu bulabilirim ama hakikaten Said ve Arif o kadar çok rastlanan isimler ki... Onu bu şekilde tutmak bana daha mantıklı geldi.

Hiç varsayımınız yok mu?

Mesela bir tanesi Nazlı'ya sen diyor. Bu özellikle burjuva bir ortamda belirli bir yerde olduğunu gösteriyor. Dolayısıyla biraz uğraşarak.... Ama hiç çıkrnama ihtimâli çok yüksek.

olmamız gerekirken bunlar hâlâ bir mesele, bu biraz asap bozucu.

Defterin ne olmadığıyla devam edelim. Buradan Osman Hamdi Bey'in kızı Nazlı'ya da tam olarak ulaşamayacağımızı söylüyorsunuz...

Çünkü çok suni, herkesin aslında yalan söylediği bir doküman. Yalan derken abarttığı, fazla mültefit olduğu; kendini akıllı, ithaf ettiği kişiyi de gaiçe dönük, "ego-document" diyebileceğiniz türden bir belge. Nazlı'nın belki akranıyla, okul arkadaşlarıyla tuttuğu bir başka defter de olabilir. Bir de tabii yazışma var. Bu defter mesela yazışma değil, bu aslında daha donuk. Hâlbuki yazışma seriel bir anlatım oluşturur, soru-cevap, yazı-cevap, karşılıklı bir konuşmanın oluşturduğu bir süreçtir. Yazı üzerine kişinin ismi, imzası, tarih vs. koymak bunların hepsinde göreceğimiz ortak özellikler. Ama kul-

Kalkıp bir geleneğinizi tamamen atıyorsunuz ya da en azından marjinalize ediyorsunuz. Dolayısıyla taşradaki tarikatlar, geleneksel çevreler vs. bütün bir dünya çöpe gidiyor veya marjinalleşiyor. Diyarbakır'dan veya Erzurum'dan niye bir Tevfik Fikret ya da Osman Hamdi çıkmıyor? Galiba bunun cevabı çok net: Siyasi olarak merkezden başlayan ve merkezde toplanan bir Batılılaşma var ve aslında köksüz, üzerine inşa edebileceği düzgün bir geleneği yok, havada kalıyor...

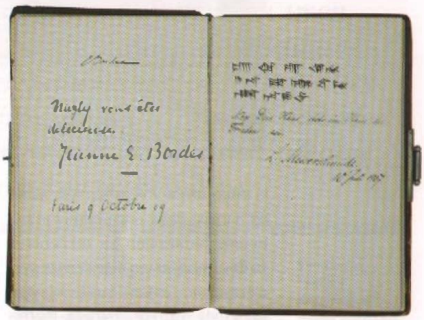
Ve boşlukları, bir soru işaretiyle boşluk olarak bırakmayı tercih ettiniz. Bunları atlamayı düşünmediniz mi?

Yok yok, hayır. Eninde sonunda bu serginin belirli bir tarih, metot egzersizi, eğlencesi olduğunu düşündüğüm için o konuda taviz vermek istemedim. Bence bu tarihçiliğimizde büyük bir problem. Bunun önüne geçmenin bir yolu yok, eninde sonunda insanlar buldukları belgelerin içinden istediklerini kullanıyorlar, istemediklerini kullanmıyorlar; istediklerinin istedikleri kısımlarını kullanıp, istemedikleri kısımlarını kullanmıyorlar. Bunu tahrif olarak da göremezsiniz çünkü bu seçici bir kullanımdır. Bırakın ideolojik nedenleri, çoğu insan okuyamadığını bir kenara ayırıyor, hiç görmemiş gibi davranıyor. Bu bence ciddi bir problem, böyle bir lükse sahip değiliz. Tarih birikimimiz konusunda o kadar iptidai bir seviyedeyiz ki,... 19. yüzyıl historisizmi gibi bir belgecilik de olsa bunu bari düzgün yapalım ve bir belge nasıl okunur nasıl okunmaz bir bakalım. Daha Torosyan meselesi ortada. Ciddi problemlerimiz var. Bunları tartışmıyor

yet hoş, zarif olarak yansıttığı bir defter. Üstelik söz konusu genç bir kadın olduğu için belirli bir çerçeve, belirli bir retorik içinde yazılıyor; onun için çok konvansiyonel, sınırlı, filtreli bir doküman. Bu dokümanı sanki gerçeğin ta kendisiymiş gibi almak doğru değil. Aksine bu burjuva bir praksis. Burada yapılan bir burjuva ritüeli: Nezaket, terbiye, iltifat, davet... Bütün bunlar bir kültürün, bir praksisin parçası. Onun için burada kişilerden çok bir kültürü, çevreyi, ortamı yakaladığını düşündüğüm bir belge var.

Bu defterin ne olmadığının yanında ne olduğunu biraz daha açmak için, bunu benzer kişisel belgeler içinde bir yere yerleştirir misiniz? Kayıt tutma pratiği ve burjuvazi arasında nasıl bir ilişki görüyorsunuz?

Bunlar burjuva kültürünün muhtelif unsurlarından bir tanesi. Bu tür belgelerin oluşturduğu geniş bir yelpaze var. Tabii bunun daha mahrem boyutlu olanları da var: Nazlı'nın maalesef artık elimizde olmayan bir günlüğü muhakkak olmuştur. Bu da aynı kültürün bir parçası ama daha

Evinizdaima bir barış evi olsun (L. Messerschmidt, 10 Temmuz 1907).

lanımları farklı şekillerde değişebiliyor: İçe dönük ya da dışa dönük, sergilenmek için ya da saklanmak için, hemen kullanmak ya da sonra kullanmak için... Bu defter en dışa dönük, gösterimlik olanı. Aslında bu mahrem bir defter değil: Tabii insanın bir dereceye kadar kendi için sakladığı bir defter ama aslında ailenin dış dünyayla olan ilişkisinin bir tür yansıması. Zaten bu defteri tuttuğunuz kişi ister istemez öbür sayfalara da bakıyor. Aslında orada praksisin nasıl işlediğini de görüyorsunuz. En basitinden Messerschmidt niye çivi yazısıyla yazıyor? Birincisi, çünkü yazabiliyor. Ama ayrıca çünkü daha önce Hilprecht yazmış. (Filva-

Nazlı, Edhem ve Leyla Eskihisar'daki evin bahçesinde, yakl.1896.

Edhem Eldem koleksiyonu.

ki onun tarihi yok, onun için aslında hangisi daha önce bilmiyorum.) Herkes birbirinden ya etkilenerek ya da aksine "aman diğerleriyle aynı olmayayım, aman farklı olayım" kaygısıyla yazıyor. Burada müthiş bir karşılıklı etkileşim var. Buradaki aktörler ve onların mensup olduğu konvansiyonlar dünyası iyi biliniyor. Işın komiği, bana bu defteri vermiş olan Nazlı'nın kızı Cenan Sarç'ın da bir defteri var. Yani yirmi sene sonra, 1920'lerde, 30'larda da aynı şeyin devam ettiğini görüyoruz. Bu kültürel bir olgudur. Eskihisar'daki fotoğraflar, çocuklar, arkada duran anne, baba, dede, balkondan bakan Marie vs.; benim için bütün bunlar bir bütün oluşturuyor. Bir burjuva leitmotifi söz konusu.

Kişisel belgelerde günlük, yazışma ve diğerlerini sıraladınız. Öte yandan bir de imzalı fotoğraflar ve kartvizitler var. Dönemin adab-ı muaşeret kitaplarında da eve gelen meşahirin imzalı fotoğraflarını sergilemek makbul bir davranış olarak zikrediliyor. Bu ne anlama geliyor, bir prestij gösterisi mi?

Bahattin Öztuncay'ın *Hatıra-yı Uhuvvet* kitabını bilirsiniz. Filvaki oradaki fotoğraflar tek bir koleksiyondan alınmış değil, ortak noktaları imzalanmış fotoğraflar olmaları. Bu tür bir koleksiyonu bir aile içinde düşünmek de mümkün. Ve çoğu bu tür ailede bunların olduğundan emin olabiliriz. Maalesef fotoğraflar daha kolay kayboluyor. Bu defterin en büyük kuvveti ciltli olması, dolayısıyla sayfaların bir arada korunabilmiş olması. Ama Osman Hamdi'nin ailesinde bir sürü insanın imzalı fotoğrafları olduğundan eminim. Bunların hepsi, o ailenin kendisini bir çevre içinde konumlandırmasına hizmet ediyor ve bu konumlandırma eninde sonunda o ailenin kendisini nasıl gördüğü ile alakalı. Osman Hamdi ailesinin kendilerine burjuva diye baktıklarını zannetmiyorum. O bizim yorumumuz. Hatta burjuva beğenmeyecekleri bir tanımlama. Osman Hamdi mektuplarında burjuvadan bahsederken gayet yukarıdan bakarak orta sınıfı kastediyor. Kendini herhalde çok başka bir yerde konumlandırıyor. Ama aslında gayet burjuva. Bunların belirli tüketim alışkanlıkları var. Müzik önemli mesela, ailenin harp ve kemanla fotoğrafları var. Aile içerisinde konser programı türünden bir şey hazırlıyorlar, oda müziği gibi. Bunlar aslında yarım yamalak yapılan, sadece bir tür ritüel olarak görülmesi gereken şeyler. Kâmran defteri imzalarken Lamartine'den gayet patetik bir şiir seçiyor: Ölüm üzerine; sayfalar çevriliyor, geri gelmiyor vs. türünden biraz Orhan Gencebay'vari bir şiir. Niye bunu seçiyor?

Defterde kullanılan birçok şiir, özdeyiş, atasözü vs. için aynı soru sorulabilir.

Bunları bir stok, bir sermaye gibi düşünebiliriz.

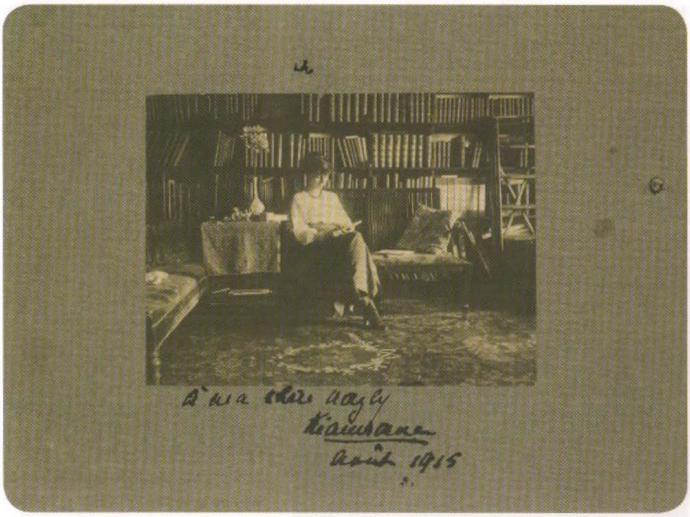
İki kişinin deftere aynı atasözünün farklı versiyonlarını yazması da ilginç değil mi?

"It ürür kervan yürür" lafını biri Alman, biri Fransız iki kadının yazmış olması bana da ilginç geliyor. Buradan kadınlar, atasözü vs. üzerinden bir aşırı okumaya gitmemek lazım -ki gittim bile. Ama bu çıkıyor. Bu geçerli midir? Bilmiyorum. Çünkü hakikaten bu rakamlarla bir şey söylemek zor. Ama bunu görmek lazım. Almanların Goethe, Fransızların Hugo kullanmaları, Osmanlıların da kendilerine göre Şair Nigâr vs. kullanmaları... Bu aslında neredeyse sinematografik olarak kurgulayabileceğimiz türden bir dünya. Ama bizde maalesef bu katmanlar çok net olmadığı, bu konuda çok fazla bilgi olmadığı için havada kalıyor. Bir taraftabu fakr ü zaruret var. Öte yandan ise şu var: Biz Osman Hamdi'yı

el üstünde tutuyoruz. Dört kardeşten üçü bir şeyler yazmış, çocukları veya ikinci üçüncü nesil, kimi mimar kimi kompozitör olmuş diye -hatta ben şaka yollu "kültür mafyası" diyorum. Ama mesela onların temasta olduğu gayet ikincil biri olan Ernest Bordes'un ailesini deştiğinizde karşımıza Béarn'da, Güneybatı Fransa'da köklü bir Protestan aile çıkıyor. Gayet yerel ama içinden anarşist, coğrafyacı, şair, ressam, bir sürü şey çıkıyor, kazdıkça çıkıyor. Hepsinde böyle bir şey buluyorsunuz. Osmanlı bağlamında Ahmed İhsan'ı kazsanız kazsanız sonunda bulacağınız *Servet-i Fünun* ile birkaç kitap... Orada bir dengesizlik var.

Bu "kültür mafyası" meselesinin üzerinde durmak lazım. Olivier Bouquet de *Les pachas du sultan*'da Osmanlı İmparatorluğu'nda bir meritokrasi görenleri eleştiriyor...

Paşazâde olmak size belirli bir imtiyaz veriyor. Onu nereye kadar değerlendirdiğiniz biraz liyakatinize ve yeteneğinize kalmış. Başarısız paşazâdeler de çok. Ama ilginç bulduğum bir şey, 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başı paşazâdelerin birçoğunun kariyerinin belirli bir modeli takip ettiği. Bürokratlıktan teknokratlığa, hatta sanatçılığa. Bu benim Osman Hamdi'de gördüğüm bir şey. Osman Hamdi'nin babası Edhem Paşa tipik bir bürokrat ve oğlunu bürokrat yapmak istiyor. Oğlu bürokrat olamıyor, teknokrat oluyor (müze müdürlüğünü bir tür teknokrasi olarak düşünmek lazım). Osman Hamdi'nin oğlu Edhem ise mimar oluyor. Bunun burjuvalaşma, modernleşme, Batılılaşma sürecinin bir parçası olduğunu ve Osman Hamdi'nin ailesinin belki bunun en iyi örneği olduğunu ama tek örneği olmadığını, son dönem Osmanlı ve erken dönem Cumhuriyet döneminde gördüğümüz birçok entelektüelin aslında bu modelden geldiğini gözlemleyebiliriz. Paşazâdeler, ardından bürokrat oğlu, bürokrat kızı -ama daha çok oğlu- ve gittikçe o bürokrat taraf sulanıyor, yerine daha entelektüel veya sanata, daha teknik konulara yönelen kişiler yetişiyor.

16. yüzyıldan Mimar Sinan ile Mustafa Ali'yi, 17. yüzyıldan Katip Çelebi ile Evliya Çelebi'yi, 18. yüzyıldan Levni ile d'Ohsson'u, 19. yüzyıldan da Ahmed Midhat'la Osman Hamdi'yi çıkardığımızı, kaybettiğinizi düşünün, elinizde ne kalır? Burada ciddi bir problem var: Başka hiçbir şey yok mu? Osmanlı tarafında "olağan şüpheliler" türünden bildiğimiz, aşırı bildiğimiz, aşırı hayal ettiğimiz, idealize ettiğimiz büyük insanlar, bir de bir boşluk var.

Sedad Eldem'den yukarı baktığımda da böyle bir model ortaya çıktı.

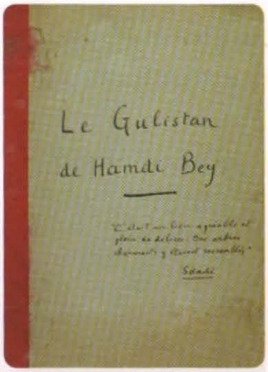
Sedad Eldem üzerine yazdığımda "Sedad Eldem olunur mu, doğulur mu?" gibi bir soru sormuştum. Sedad Eldem'in ne olduysa onu olmasında bu aileden gelmiş olmasının payı ile kendi kabiliyeti, ehliyetinin bir karışımı var. Eğer bambaşka bir ailede, daha çevrede olsaydı, muhtemelen ona bu şans verilmeyecekti. Diğer taraftan da, bu şans verilip de onda bu kabiliyet olmasaydı yine o olamazdı. Bu durum, 1870'lerden 1950'lere kadar bu ailenin tüm üyeleri için büyük ölçüde geçerli. Çünkü hem aileden düzgün bir eğitim alabiliyorlar, hem de bu aileden oldukları için kültürel bir konuda ilk akla gelen insanlar arasında oluyorlar. Böylece, özellikle rekabetsiz bir ortamda çok rahatlıkla iş yapıyorlar. Onun için mafya derken şaka yollu söylüyorum, çünkü bu "mafyayı" oluşturmak için birilerini dışlamak zorunda bile değiller.

Kâmuran'ın "Sevgili Nazlı'ma" ithaflı fotoğrafı, Ağustos 1915.

Edhem Eldem koleksiyonu.

Mesela İbnülemin Mahmud Kemal İnal da tipik bir paşazâde olup entelektüel bir yöne yönelmiştir. Vedat Tek de öyle. Şair Nigâr da, Fatma Aliye de. 1900'lerden itibaren sanatta, mimaride, edebiyatta vs. bir yere gelenlerin hangisine baksanız hepsi bir şekilde paşazâde. Böyle bir olgu var ve bu fenomen arttıkça rekabet ortamı da biraz artıyor ve o zaman daha muhafazakâr, daha gelenekçi, daha İslamcı, daha Batılı gibi farklı ayrımlar devreye giriyor. Bu üç aşağı beş yukarı Osman Hamdi'nin ailesinin başlattığı bir şey. Başlattığı

derken aslında tesadüfen. Tam bilmiyoruz ama Osman Hamdi'nin Müze-i Hümayun'un başına gelmesi kendi girişimi değil. Ondan önceki deneyimlerini biliyoruz: Matbuat-ı Umumi müdürlüğü, Teşrifat müdürlüğü... Aslında ne istiyor? Benim gördüğüm kadarıyla Hariciye'ye girmek ve sefir olmak istiyor. 1870'te Bombay'a konsolos olmak istiyor. O alafranga dünyasını muhafaza edebileceği ama öte yandan bir gelir ve belirli bir statü de elde edebileceği bir kariyer istiyor ve bunu beceremiyor. Beceremiyor çünkü hedeflediği şey fazla kompetitif, orada başka paşazâdeler var. Orada büyük paşazâdeler var, Cemil Paşa'nın, Reşid Paşa'nınkiler, birçok kişi... Müze-i Hümayun onun için biçilmiş kaftan çünkü orada rakibi yok.

Eskihisar'a ait fotoğrafların tutulduğu karton dosya, Edhem Eldem koleksiyonu. "Le Gulistan de Hamdi Bey (Hamdi Bey'in Gülistan'ı)". Gülistan sözü Osman Hamdi'nin bahçedeki güllerine ve Fransızca kısa bir alıntısı verilen meşhur İran şairi Sadi-i Şirazi'ye gönderme yapmaktadır.

Nazlı'nın Günlüğü için kitabın girişinde "bu çalışmanın Osmanlı modernliğinin bilim, kültür ve sanat boyutlarıyla ilgili olarak mütemadiyen önümüze çıkan kahramanıyla ilgili bir inceleme (daha) olmadığını ümit ederim." diyorsunuz. Osman Hamdi Bey, sizin deyiminizle "mütemadiyen önümüze çıkan [bu] kahraman" Osmanlı çalışmaları içinde "doğal sınırlarına" ulaşmadı mı sizce?

Benim için ulaşmadı. Osman Hamdi üzerine çok çalışmış biri olarak ben hâlâ tatminsizim. Niye? Çünkü Osman Hamdi hakkında bildiklerimiz de çok dengesiz. Osman Hamdi'nin bütün hayatını dengeli bir şekilde bilsek itirazım olmayacak ama varsa yoksa müze ve sonrası, büyük tuvaller vs. Fazla şişirilmiş, abartılmış bir Osman Hamdi var. Osman Hamdi'yi daha insani boyutuyla görme ihtiyacı görüyorum. 1870'ler ve şu anda üzerinde çalıştığım yeni bir şeyler var, bambaşka, ilginç şeyler çıkıyor. Dolayısıyla hâlâ çok eksik olduğunu çünkü dengesiz olduğunu düşünüyorum.

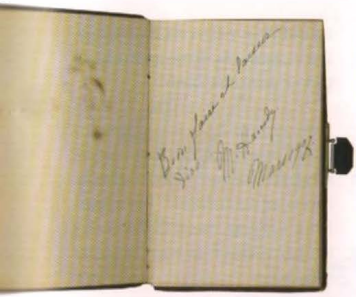
Elbette her insan, her obje, kaynak ve yeni fikirler olduğu sürece tarihçi için bitimsiz bir araştırma nesnesi olabilir ama dönem bilgimizi düşündüğümüzde bir orantısızlık yok mu?

Kesinlikle var. Bunu şaka yollu söylüyorum ama 16. yüzyıldan Mimar Sinan ile Mustafa Ali'yi, 17. yüzyıldan Katip Çelebi ile Evliya Çelebi'yi, 18. yüzyıldan Levni ile d'Ohsson'u, 19. yüzyıldan da Ahmed Midhat'la Osman Hamdi'yi çıkardığınızı, kaybettiğinizi düşünün, elinizde ne kalır? Burada ciddi bir problem var: Başka hiçbir şey yok mu? Osmanlı tarafında "olağan şüpheliler" türünden bildiğimiz, aşırı bildiğimiz, aşırı hayal ettiğimiz, idealize ettiğimiz büyük insanlar, bir de bir boşluk var. Hâlbuki Avrupa'da bu, kente de taşraya da, sağa da sola da, Protestantizme de Katolisizme de, ateizme de, her yöne çok daha fazla dağılıyor. Bizde her şey İstanbul'da birkaç kişinin elinde. Buna teklif ettiğim bir açıklama Batılılaşmanın getirdiği müthiş destabilizasyon. Kalkıp

Eskihisar'dan sahneler: Balkonda Marie ve Nazlı; arkada Hamdi, Vahid, Leyla ve Germaine(?); önde Leyla'nın çocukları Nimet ile Hamdi, yakl.1908.

Edhem Eldem koleksiyonu.

Bien faire et laisser dire. (İşini iyi yap, bırak konuşsunlar/ İt ürür, kervan yürür.) (M.Hamdy, Mart 1907).

Marie/Naile, yakl.1880. Abdullah Biraderler fotoğraf stüdyosu.

Edhem Eldem koleksiyonu.

Marie/Naile, yakl. 1904. Sébah et Joailler fotoğraf stüdyosu.

Edhem Eldem koleksiyonu.

bir geleneğinizi tamamen atıyorsunuz ya da en azından marjinalize ediyorsunuz. Dolayısıyla taşradaki tarikatlar, geleneksel çevreler vs. bütün bir dünya çöpe gidiyor veya marjinalleşiyor, sesi kısılıyor. Diyarbakır'dan veya Erzurum'dan niye bir Tevfik Fikret ya da Osman Hamdi çıkmıyor? Galiba bunun cevabı çok net: Siyasi olarak merkezden başlayan ve merkezde toplanan bir Batılılaşma var ve aslında köksüz, üzerine inşa edebileceği düzgün bir geleneği yok, havada kalıyor... Diğer tarafı da kaynak eksikliğinden veya kaynakların türünün daha gelip geçici olmasından dolayı yakalayamıyoruz. Ne kadar farklı politik yaklaşımlar olsa da Türkiye eninde sonunda Batılılaştı ve kendi geçmişine de Batılı bir şekilde, Batılı bir metodolojiyle, Batılı değer yargılarıyla bakıyor. İslamî çevrelere baktığınız zaman, onu bile bir şekilde dağılmış olarak buluyorsunuz, büyük bir kısmını yakalayamıyorsunuz. Galiba asıl dengesizlik burada. Geleneksel diyebileceğimiz, yerelliği olan, her tarafta belirli bir varlığı olan bir dünyayı kaybettik. Bunu nostaljiyle söylemiyorum, bir kaynak problemi olarak söylüyorum. Onun için Ernest Bordes gibi ikincil kişiler hiçbir zaman bulamayacağız. Hep öncüllerimiz var, -öncüllerimizin vasat olması dışında- vasatlarımız yok.

Vasatlarımız "gerçekten" yok mu demek istiyorsunuz, yoksa bu bir tarihyazımı sorunu mu?

Gerçek olduğunu söylemiyorum. Ama yakalayamıyoruz, göremiyoruz.

François Georgeon'un üzerinde çalıştığı, benim de master tezimi yazdığım "İstanbullu burjuva" Said Bey pek de öncül sayılmaz mesela... Bu gibi insanlardan oluşan bir ara katman yok mu?

Evet, ama onları yakalayamıyorsunuz. Ya da tesadüfen yakalıyorsunuz. Said Bey bence çok ilginç ama yine de kalburüstü: Lisan biliyor, babası nâzır, kendisi biraz daha düşüşte ama aile Cumhuriyet'e entegrasyonunu iyi yapıyor, oryantalizm dâhil olmak üzere modernitenin bir sürü elemanını entegre ediyor... İkinci veya üçüncü sınıf bir Osman Hamdi ailesi diyebilirsiniz. Yeteri kadar alelade değil o bakımdan. Fransızca bilmeyen, Berlin'e seyahat etmeyen, hakikaten alelade bir Osmanlı devlet memuru nasıl yaşıyor, onu hiç bilmiyoruz. Orada bir boşluk var. Şimdi Fikret Yılmaz'ın *Gelibolu Mektupları* kitabını gördüm, gayet ilginç. Hakikaten vasat, alelade -alelade derken en azından okuma yazma bilen- insanların mektupları. Bu çok ilginç ama çok az. Dolayısıyla bütün o vasatlığı, aleladeliği kaçırıyoruz.

Bu üretilen aleladelik/sıradanlık-biriciklik/öncülük ikilemi belki bilhassa mikro tarihin ama genel olarak tarihyazımının temel problematiklerinden biri. Mesela Cemal Kafadar "sıradan insanlar" deyiminin aldatıcı bir yanı olduğunu söyler, "yakından baktığımızda sıradışı olmayan mı var?" diye sorar.

Bunu söylemek mümkün ama eninde sonunda bu biraz da retorik. Aslında biz iki uç arasında gidip geliyoruz: Ya *kanon* ya da *kitsch*. Kötü Atatürk heykelleri vs. zaten *kitsch*'in bu kadar gelişmesinin nedenlerinden biri de galiba vasatın olmaması ya da vasatın pek görünür, yaygın olmaması. Dolayısıyla en üst varsayılan ile en aşağıda tüketilen arasında doğru dürüst bir aracılık yok. *Kitsch*'in karşısında bir orta sınıf zevkinin gelişmiş olması lazım. Ben o ortayı pek göremiyorum, kaynaksızlıktan veya ilgisizlikten o ortayı görmekte çok zorlanıyoruz. Varsa yoksa büyükleri istiyoruz; birinci'leri, ilk'leri, en'leri... Bizdeki en büyük eksikliklerden biri bu vasatlık, aleladelik, gündeliklik. *The history of everyday life*, *alltagsgeschichte*, gündelik hayatın tarihi... Bunlar bizde çok çok az var. Üstelik ya büyükler ya da folklor vs. gibi kurgulanmış küçükler üzerine gidildiği için aradakiler büyük ölçüde kayboluyor. Arayı yakalamak için hakikaten temsil gücü yüksek veri kullanmamız lazım. En yukarıda ya

da en aşağıda belki daha münferit örneklerle daha fazla şey söylenebilir ama vasatı tarif etmek en zoru. Çünkü tekrarı, bir farkı, bir nüansı, bir değişimi yakalamak için çok fazla veriye ihtiyacımız var. Çünkü doğrudan konuşmayacak. Elite baktığınızda elit zaten çok bilinçli olarak devamlı ne düşündüğünü söylüyor. Bu yalan da olabilir ama eninde sonunda kendini bir değişimin parçası ve dönüştürücü olarak görüyor ve dolayısıyla bunu yansıtıyor. O akışa uymuş olan küçük insan, orta insan, vasat insan, alelade insan öyle değil ki, aksine. Onun kaynaklarından bir şey yakalamak çok zor. Bunun için çok fazlasına ihtiyaç var.

Son olarak burjuvazi meselesine dönelim isterseniz. Osman Hamdi'nin Eskihisar'daki yazlık evini "gerçek bir burjuva hayatının konfor ve samimiyetini yaşayabildikleri bir huzur, keyif ve tecrit mekânı" olarak tanımlıyor, "mutlu ve tasasız anlar"dan bahsediyorsunuz. Aslında burjuvazi mütemadiyen bir mutluluk düşü icat ediyor, üretiyor ve kendini bu şekilde temsil ediyor... Bu hikâyede anlaşmazlıklar, çatlaklar hiç mi yok?

Muhakkak vardır. Ama çatlakları belgelemek genellikle zor.

Tabii, sonuçta fotoğraflar mutlu oldukları anlarda çekiliyor. Ve dolayısıyla o bahçe içinde gülümseyen çocuklar görüyoruz. Öyleyse burjuva hayatı ve samimiyet paralel olabilir mi?

Aynen... Ama benim ağzımda burjuva pek iltifat sayılmaz aslında. Dediğim gibi, siz Osman Hamdi'ye "tipik bir burjuva aile gibisiniz" deseniz bunu iltifat olarak kabul edeceğini zannetmiyorum. Burada ciddi bir problem var. Ben Osman Hamdi'yi o bakımdan kendini göstermek istediğinden çok daha konservatif ve çok daha konvansiyonel buluyorum. Bir de Abdülhamid ve 1908 meselesi var.

Bu defterin yılları da 1908'i kapsıyor. Bununla ilgili aniattıkları birkaç anekdot vardı...

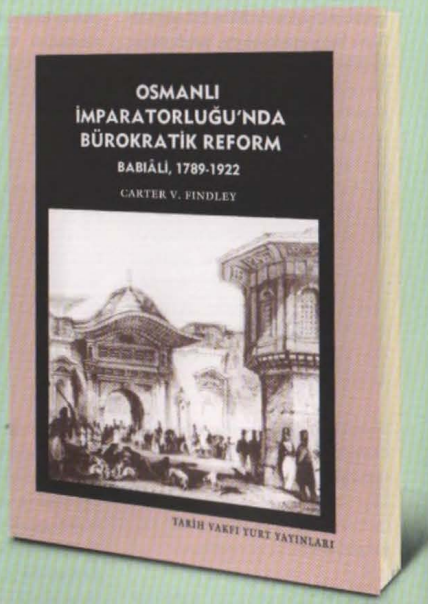
Evet, ama olduktan sonra bunu anlatmak kolay. 1908'den sonra herkes kahraman. Osman Hamdi Gebze'de bayraklar sallandırıyor, köy çocuklarını toplayıp orada ihtifal dedikleri şeyi yapıyor. Osman Hamdi bir işbirlikçiydi demiyorum ama eninde sonunda otuz sene şu veya bu şekilde idare etti. İdare etmenin yollarından biri gerekeni yapmak veya en azından gerekmeyeni yapmamak olabilir, ikincisi de bu tecrit meselesi. Bu tecrit, bu kapalı mutluluk aslında ne kadar mutluluk? Örneğin Marie Hamdi. "çok mutlu". Ama mesela Marie Wiegand onların tiyatroya gittiklerinde kendilerinin arkasına sığınıp onları paravan gibi kullandıklarını anlatıyor. Ya da Marie Hamdi kaç kere müzeye gidebildi? Bunları bilmiyoruz. Bu mutluluk bir bakıma uyumsuzluğun bir sığınıtısı da olabiliyor. Dolayısıyla mutluluk dediğimiz şey aslında bir vaha.

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA BÜROKRATİK REFORM

BABIÂLİ, 1789-1922

Gerçek Babıâli neydi? Bir teşkilat mı; bir bina mı? Yoksa gerçekten bir kapı ya da girişten öte bir şey değil miydi? Bu adın her koşulda hatırlanmasını sağlayacak kadar önemli olan şey neydi?

Bu kitabın amacı, bir bakıma, işte bu sorulara yanıt vermektir. Elbette bundan çok daha fazlasını da yapacak ve zaman içinde, ortaya çıkan egzotizmin yer aldığından oldukça farklı bir düzleme doğru hızla ilerleyecektir. Zira tam olarak Babıâli adıyla bilinen bürokratik yapı üzerinde çalışmak, bu yapının ve onun kadrolarını oluşturan insan topluluğunun evrimini incelemek, Osmanlı İmparatorluğu'nun, genel olarak İslâm ülkelerinin ve bazı durumlarda da dünyanın Batı dışında kalan tüm bölümlerinin idari kurumlarının gelişimi için çok büyük önem taşıyan bir sorunu araştırmak demektir.

Vakıf Merkezi
Zindankapı Değirmen Sokak No:15 Eminönü / İstanbul
T (212) 522 02 02 F (212) 513 54 00
www.tarihvakfi.org.tr / info@tarihvakfi.org.tr

Ankara İrtibat Bürosu
Selanik Caddesi Tankut İş Merkezi No: 82/30
06420 Kızılay-Ankara
T (0312) 424 05 10 / 424 00 50

TARİH VAKFI

Adım Adım İstanbul®

14 Haziran 2014 - **Osmanlı Mezar Taşları – I (Huvel Baki)**

15 Haziran 2014 - **Keremali Dağı (Hendek) Florası, Çiğdem ve Dikmen Yaylaları**

21 Haziran 2014 - **Bir Ahşap Yerleşimi Tanıtıyoruz: Akçakese Köyü (Şile ve Ağva)**

22 Haziran 2014 - **Boğaziçi Yalıları**

21 Haziran 2014 - **İstanbul'da Ermeni Mekanları - II: (Anadolu Yakası)**

22 Haziran 2014 - **Edirnekapı'dan Ayvansaray'a**

10 Haziran 2014 - **Üç Kadın Sultanın Öyküsü: Hürrem Sultan, Kösem Sultan, Hatice Turhan Sultan**

17 Haziran 2014 - **Üsküdar**

24 Haziran 2014 - **Eyüp ve Çevresi'nin Öyküsü - II**

"MAR-I SERMADİYEYE RABBİM GÜNEŞ GÖSTERMESİN"

BÜYÜK SAVAŞ'TA HUSUSİ BİR TEŞEBBÜS

TAYLAN ESİN

Bu yazının ilk kısmında, I. Dünya Savaşı yıllarında Adapazarı'ndaki bir fabrika açılışını farklı bakış açılarından anlatan, olayın neredeyse çağdaşı iki anlatıyı ortaya koyacağız. İlk anlatı, bu açılışı, önemli bir dönüm noktası, bir "açılım" olarak ele alır. Bir zafer ve ihtişam öyküsüdür. İkincisi ise, aynı olayın bilinmeyen yüzünü ifşa ederek, "devr-i sabık"ın icraatı çerçevesinde eleştiri yağmuruna tutar. Zaferlerin gerisinde ve ihtişamın gölgesinde kalan mazlum ve mağdurların öyküsüdür.

Verir zavallı memleket, verir
ne varsa, malını / Vücudunu,
hayatını, ümidini, hayalini /
Bütün ferağ-ı halini, olanca
şevk-i balini' / Hemen yutun
düşünmeyin haramını, helalini...
Han-ı Yağma, Tevfik Fikret

Yukarıda söz edilen kutuplaşma, aynı zamanda, tarihyazımının imkânlarıyla da paraleldir: İlk anlatı, tarihyazımının kadim işlevini gösterir: "iktidarın meşrulaştırılması ve... güçlendirilmesini sağlamak zorunda olan sözlü ya da yazılı bir seremoni". İkincisi ise, tarihyazımının görece yeni bir yönünü yansıtır, iktidarın her zaman kaybedenleri de olan bir mücadele olduğunu anlatır ve mücadelenin taraflarını gösterir: "haklılar ve haksızlar,... zenginler ve yoksullar, güçlüler ve yalnızca kol kuvveti olanlar..."[2] Nietzsche'nin deyimiyle, yalnızca "büyük anların... sonsuzca varolması gerektiği"nden yola çıkan "anıtsal" tarihe karşı, "... geçmişi mahkeme önüne çıkarmak, ... sorguya çekmek ve sonunda mahkum etmek" zorunda olan "eleştirel" tarih.[3]

Adapazarı'nda tahminen 20. yüzyıl başında Erenler Caddesi ve Hükümet Konağı (karşı sayfada).

Dolayısıyla bu yazının konusu sadece bir olay değil, aynı zamanda, anlatılar arası bir mücadeledir. Bu nedenle, son bölümde, bu anlatıların unsurlarını soyutlamaya, bu anlatılar arasında ve içinde yer alan mücadelenin taraflarını teşhis/izale etmeye, olayı ve taraf-anlatıları daha genel bir çerçeveye yerleştirmeye çalışacağız.

Türk Yurdu'nun Ekim 1916 sayısındaki "Yeni Bir İmalathane" başlıklı yazıda, "... Adapazarı civarında hayli müddetten beri inşa ve ikmaliyle uğraşılan mühim bir imalathane[nin] 28 Teşrinievvel tarihinde [•10.11.1916] ... merasim-i mahsusa ile küşad olunarak işe" başladığı müjdelenir. "İmalathane başmühendisi... ile diğer mühendislere verilen sanayi madalyaları Enver Paşa... tarafından bizzat... tevzi olunmuştur... Yeni fabrikanın

tahrik gücü 400 beygir kuvvetindedir. Bundan başka nehir suyunu tasfiye edip içilecek hale getirmek için ayrı makineler vardır. Bu makineler Anadolu'ya ilk defa olarak giriyor. Fabrikadaki tertibat ancak kendi ihtiyacına kifayet edecek derecede ise de civar kışlalarla hastahaneler de bundan müstefid olabileceklerdir. Şimdiki halde fabrikada dört yüz amele çalışıyor. Aynı tertibat dairesinde hem gece hem gündüz çalışılacak olursa sekiz yüz amele işgal edilebilecektir.

İleride fabrika tevsi edilecek ve kereste işlerinden başka her türlü ev eşyası, ziraat makineleri, değirmen alatı, tulumbalar ve sair ufak tefek makineler yapmak mümkün olacaktır. Bu takdirde 1200 kadar amele istihdam olunabilecektir. Ameli surette sanat öğrenmeleri için fabrikaya darüleytamlara mensup elli kadar çocuk verilmiştir.

Fabrika binaları, kerestesi bol arazide ziyadar ve muntazam bir surette yapılmıştır. Ebniyenin [binaların] kain bulunduğu arazi müessesenin her tarafa doğru tevessüüne [yayılmasına] müsaittir. Şimdilik amele asker olarak çalışmaktadır. Harpten sonra civarda aileleriyle ikamet edebilmeleri için sağlık için uygun amele evleri yapılacaktır. İnşaata bir yıl evvel başlanmış ve Almanya'dan gelen makineler dört aydan ibaret kısa bir zaman içinde yerleştirilmiştir."[4]

Resmi belgelere göre, "ordunun ve memleketin muhtaç olduğu nevi araba ve teferruatı ile sair... levazım-ı sanayii vücuda getirmek için Adapazarı'nın birçok saat mesafesinde ve Sapanca gölünün ayağı olan Cerrah suyu tarafında...",[5] "...Enver ve İsmail Hakkı Paşa tarafından asker çalıştırarak ve makineye müteallik alat ve edevat, Almanya'dan ve levazım-ı sairesiyle mevadd-ı ibtidaiyyesi [hammaddesi] dahilden tedarik mesarifi Harbiye bütçesinden tesviye ettirilerek Adapazarı'nda muazzam bir imalat-ı ahşabiye fabrikası tesis ve buna merbut ve memurin ile hademesine ve amelesine mahsus bir tetimme [kompleks] olmak üzere pavyon tarzında bir de diğer bir büyük bina inşa..." edilmiştir.[6]

Teknik detaylar veren *Türk Yurdu* haberinin aksine, Tekin Alp, girişimi, İttihad & Terakki'nin (bu yazıda İT) (yarı)resmi organı *İktisadiyyat* dergisinde bir "başarı öyküsü" hatta bir "inkılab" olarak yorumlar, öncüsü Enver Paşa'yı, edebi bir üslup ve muhrik sözlerle selamlar, aynı zamanda İT'nin siyasi-iktisadi fikriyatının da bir özetini verir.[7]

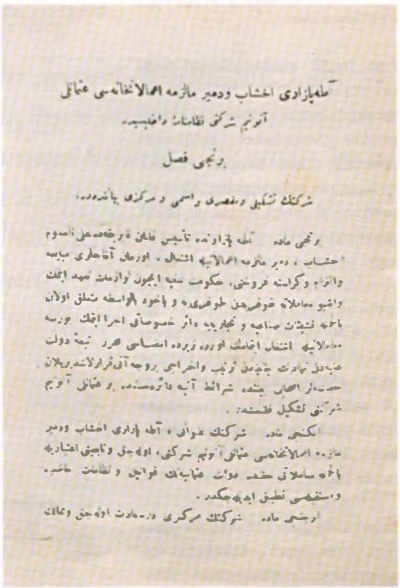
Enver Paşa, milli kurtuluşun, askeri varlığın en üst noktasına çıkmasıyla mümkün olacağını düşünerek, "hab-ı gaflet" [gaflet uykusu] içindeki Anadolu halkını, öncelikle bir millet-i müsellehaya dönüştürmeye ve böylece bir inkılab yapmaya çalışmaktadır. Ancak savaş ve askerlik nihai hedefler değil, refahın artmasına ve iktisadın yükselişine giden yolda birer araçtır. Fabrikanın açılışı, işte bu nedenlerle Anadolu'nun iktisadi hayatındaki bir intibah (uyanma) anlamına gelmektedir.[8] "İntibahın en parlak delili de mezkur cesm ve muazzam fabrikanın... harb sırasında hususi bir teşebbüs olarak vücuda getirilmesinden ibarettir." Fakat önemli olan bunun sadece hususi değil, "milli" ve büyük ölçekli bir teşebbüs olmasıdır: "Sırf milli sermaye, sırf milli teşebbüs ile vücuda getirilen... şirket... büyük sanayiin ilk numunesini teşkil eder. Çimento, bira, iplik, tuğla gibi oldukça mühim birkaç müessese-i sanayimiz bundan evvel de vardı. Fakat bu müesseselerin hiçbiri ne müessisleri [kurucuları], ne sermayedarları, ve ne cesamet ve mahiyetleri itibariyle inkişaf-ı sanayiye olan istidadımızı irae [göstermek] ve isbata medar [yardımcı] olamaz."

Peki "milli" teşebbüs/iktisat nasıl gelişebilecektir? "... Milli iktisadiyemizin inkişaf-ı atisinin berat-ı istihlali [müstakbel gelişiminin teminatı] ...işin başında Harbiye Nezareti'nin bulunmasıdır. Biz o itikaddayız ki memleketimizde büyük sanayinin terakki ve tealisine en ziyade yardım edebilecek amil Harbiye Nezareti'nden ibarettir." Böylece ordunun ihtiyacı ülke içinde üretilebilecek ve "devlet finansmanı" denebilecek bu parlak yöntemle Harbiye Nezareti bünyesinde bir "milli" sanayii yaratılabilecektir. Anlaşılmayan nokta, Harbiye Nezareti'nce desteklenen "hususi bir teşebbüs"ün ne anlamda "hususi" olduğudur.

Konuyu ele alan belki de tek yazar olan Zafer Toprak, fabrikanın kuruluşunu şöyle anlatır: "1915 yılının ilk yarısında, Adapazarı İttihatçı

eşrafı tarafından, Nihad Selim, Raif ve Rasim Beyler 'Nihad Bey ve Şürekası' adıyla Adapazarı ormanlarını işletmek ve oradan elde edilen keresteyi değerlendirmek üzere küçük bir kolektif şirket kurmuşlardı. Ardından, Ziraat ve Ticaret Nezareti Pazar Ormanları'nın geniş bir kesimini otuz yıl süreyle bu şirkete ihale

Adapazarı Ahşap ve Demir Malzeme İmalathanesi Osmanlı Anonim Şirketi Nizamname-i Dahiliyesi.

etmişti. Ancak savaş nedeniyle şirket kuracağı fabrika için gerekli makine ve araç gereci getirememişti. Bu sırada Harbiye Nezareti şirketin imdadına yetişmiş, gerekli girdileri Almanya'dan kendi adına ithal etmişti. Böylece Harbiye Nezareti şirkete ortak olmuş, kolektif şirket anonim şirkete dönüştürülerek 'Demir ve Ahşap Malzeme İmalat Osmanlı Anonim Şirketi' [bu yazıda *Şirket*] adını almıştı... Savaşın doğurduğu olağanüstü koşullar,.. 'milli sermaye' örneklerine ortam hazırlamış, İttihatçılar bu tür fırsatları kamuoyunda sanayi bilinci oluşturmak için değerlendirmekten kaçınmamışlardı... Şirket, İkinci Meşrutiyet yıllarında başlatılan devlet-özel girişim ortaklığının tipik bir örneğiydi"[9]

Büyük Savaş'ta "özel teşebbüs-devlet-milli sermaye" üçlemesinin Adapazarı fabrikası özelinde ne anlama geldiğini anlamak için, o dönemde bölgedeki benzer kuruluşlara, fabrika/*Şirket*'in kuruluş sürecindeki ayrıntılara ve akibetine bakmak gerekir.

Anadolu'daki 5 milyon hektar orman arazisinin 335 bini İzmit mutasarrıflığı sınırlarındaydı.[10] Bu nedenle devletin orman ve ahşap ürünleri ihtiyacına yönelik sanayi ve girişimcilik bölgede öteden beri vardı: "Sakarya Nehri kenarında 16. yüzyıldan itibaren kadırga yapılır, ordu için gerekli olan kereste ve odun bu bölgeden tedarik edilirdi... II.Mahmud döneminde Hendek'te bir hızar fabrikası kurulmuştu... Harb imalatı fabrikalarının ihtiyacını temin ederdi... 1909 senesinde maddi imkânsızlıklardan dolayı üretimi sekteye uğramaya başladı... Adapazarı'nda orman işleri ile ilgili eğitilmiş personel yetiştirmek için [bir del Orman Ameliyat Mektebi açılmıştı... Savaş sonunda... fabrika da maddi imkânsızlıklardan dolayı kapatılmak istendi. Fabrika ve okulun yıllık masrafı 2.087.000 kuruş idi ve Maliye bu masrafı karşılayamayacak durumda idi... Adapazarı ve çevresindeki ormanlar Orman ve Maden Nezareti tarafından ihalelerle işletmecilere veriliyordu. Adapazarı, Geyve, Kandıra... ve Hendek ormanlarında mevcut 12 küçük işyerinde tahta, direk ve her nevi kereste hazırlandığı gibi İzmir tersanesi için gerekli ahşap malzeme de tedarik olunuyordu."[11] Tersane ve diğer harp fabrikalarının savaş dönemindeki ihtiyacı bölgedeki hızar fabrikası ve küçük işyerleri tarafından karşılanamaz mı olmuştu? Hendek'teki hızar fabrikası devlet desteğine ihtiyaç duyarken, neden Adapazarı'ndaki ikinci tesis kurulmuştu?

Şirket'in kuruluşu fabrikanın açılışından beş ay sonradır: 21.2.1917'de, sadrazam, şeyhülislam ve bakanlardan oluşmuş, dönemin en yetkili meclisi olan Şura-yı Devlet'e, "... şirketin Adapazarı'nda müesses fabrikada alelumum ahşab ve demir malzeme imaliyle iştigal etmek üzere 30 sene müddet ve 84 bin lira sermaye ile... teşkiline ruhsat itası Nihad Bey tarafından istida..." olunmuş; konu Şura-yı Devlet'in Maliye ve Nafia Dairesi'nde incelenerek bir dizi mazbata hazırlanmıştır. Bu mazbatalar, henüz kuruluş aşamasındaki Şirket'le ilgili şüphe ve belirsizlikleri rapor etmektedir.[12] *Şirket*'in kesin kuruluşu, belki de bu belirsizlikler nedeniyle, 14.4.1917'de tamamlanabilmiştir.[13] Şüpheli hususların bazıları şunlardır:

a. "... anonim şirketlerinin suret-i katiyede teşkiline esas olarak şirket sermayesinin tamamı imza ve %10'unun istihsal olunacağından... sermaye-i şirketin mütekasım [=taksim edilmiş] bulunduğu hisse senedatı bedelatının tamamen tesviye edilmiş olması lazım gelib halbuki bu cihet nizamname layihasında tasrih edilmemiş [=açıklığa kavuşturulmamış] olduğundan şirket namına hareket eden müessisi Nihad Bey'den sual-i keyfiyet olunarak mumaileyh [=kendisi] tarafından mezkur hisseler bedelinin tamamen tesviye edilmiş olduğu beyan edilmesi üzerine... o yolda bir fıkra derc olundu."[14] Standart/matbu metinde "şirket sermayesinin tamamı imza ve %10'u istihsal olunduktan sonra suret-i katiyyede teşekkül etmiş addolunacak" cümlesinin yerine "Şirketin sermayesinin tamamı imza ve istihsal olunduğu halde suret-i katiyyede teşekkül itmiş addolunacak..." ifadesi almıştır. Belli ki, tüm ödemenin yapılıp yapılmadığı Maliye ve Nafia Dairesi memurlarınca açık değildir. Yapıldıysa, önemli bir meblağdır; İmparatorluk savaşa girdiğinde kasasında 100 bin lira nakit bulunuyordu.[15]

b. *Şirket* kurucuları, hisselerin başka kişilere intikalini zorlaştırmak için, "meclis-i idare azasından iki zatın... tasdik ve imzasına" bağlamak istemiş; memurlar, vefat durumundaki olasılıkları maddeye eklemek zorunda kalmıştır.[16] *Şirket* dışarıya kapalıdır.

c. "3. madde 'Orman Nezareti'yle komandit şirket namına müessislerden Nihad Bey'in beyninde [=arasında] tesis kılınan mukavelename mucibince iltizam olunan Adapazarı kazası dahilindeki Süleymaniye ormanı derhal ve mukavelenameleri derdest-i tan-

zim olan Kayalar ve Değirmendere ve Düzce kazası dahilinde Aksu ormanları dahi mukavelenamelerinin teatisinde işbu şirkete devr olunacaktır' suretinde"[17] değiştirilmiştir. *Şirket* kurulur kurulmaz Süleymaniye orman işletmesi gibi önemli bir imtiyaz almıştır. Nizamnamesinin 10. maddesine bakıldığında diğer üç ormanın eylemiş [ödemiş] olduğunu... ifade ile bunun aynen ikasını taleb ve bu hususda ısrar eylemiş ve bazı emsale nazaran meclis-i idare müddetinin beş sene olmak üzere dairece teklif edilen tadilatını da kabul etmemiştir." Nizamnameye bakıldığında bu sürenin beş seneye düşürüldüğü anlaşılıyor. 13. maddeye göre, beş müessis Nihad Bey tayin kılınmıştır." ifadesini ekleyerek işi sağlama bağlamıştır.

e. "Memurin-i devlet tarafından anonim şirket teşkiline müsaade olmaması Meclis-i... Vükela'nın [Bakanlar Kurulu'nun] 22 Kanun-ı Sani 1329 [4.2.1914] tarihli kararnamesi

***Türk Yurdu**'nun Ekim 1916 sayısındaki "Yeni Bir İmalathane" başlıklı yazıda, "... Adapazarı civarında hayli müddetten beri inşa ve ikmaliyle uğraşılan mühim bir imalathane [nin] 28 Teşrinievvel tarihinde... merasim-i mahsusa ile küşad olunarak işe" başladığı müjdelenir. "İmalathane başmühendisi... ile diğer mühendislere verilen sanayi madalyaları Enver Paşa... tarafından bizzat... tevzi olunmuştur..."*

da *Şirket*'e devredildiği anlaşılır.[18] Resmi belgelere göre, "... işletme için askeri levazımatın inşaatına kullanılması meşrut olan muhtelif-ül-cins ahşab malzeme-i ibtidaiyye tedariki... için Bursa vilayeti dahilinde hazine-i hassadan müdevver İnegöl ormanları ile Düzce kazası dahilinde Aksu ormanlarının anonim şirketi haline vaz edilen mezkur fabrikaya tahsisi Harbiye Nezaretinden... izbar olunmuş ve mezkur fabrikanın sürat-i tesisine cihet-i askeriyece lüzum gösterilmekte olmasına binaen fabrikaya muktezi eşcarın o civardaki ormanlardan pazarlık suretiyle Nihad Bey namına itası" için henüz Haziran 1915'te, inşaata başlanmadan önce izin istenmiştir.[19] 11. maddede, "şirketlin[in] kendi mekasid ve umur-ı muamelatının [maksat ve işleri] dairesinde muktezi arazi ve sair emval-i gayri menkuleyi ahkam-ı kanuniye dairesinde tasarruf edebilecegil" yazılıdır. *Şirket* istediği gayrimenkulü sınırsızca tasarruf edebilecektir.

Ali Kemal (1869 - 1922, Mütareke döneminde İttihad & Terakki karşıtı görüşleriyle tanınmış yazar, gazeteci ve siyaset adamı), Adapazarı'ndaki ticareti tüm İT'ye genellemez, "Selanikliler"den bahseder. Bu ifade, gizli bir etnik/dini aidiyete değil, daha ziyade bir çıkar grubuna gönderme yapar.

d. "12. maddede... muharrer olduğu vechiyle ilk teşkil edilecek meclis-i idarenin on sene mütemadiyen müessisler elinde bulunması tecviz olunamayacağına mebni müddet-i mezkurenin taksiri iktiza eyleyeceği... Nihad Bey'e beyan edilmiş ise de... [kendisi] esasen şirket sermayesinin tamamını kendilerin[in] tesviye sene sonra dokuz kişilik meclisten sürelcri dolan ikisinin yeri için kura çekilecek, "çıkan azanın tekrar intihabı caiz olacakdır."[20] Ayrıca 17. maddede "ilk beş sene için müntehib [seçilen] Meclis-i İdare azasından bir veya birkaçının vefatı veya istifası vukuundan veya sair bir sebebden dolayı bir veya birkaç aza yeri münhal [boş] kalırsa, -i İdare beş seneye maksur [sınırlı] olan müddet-i mütebakiyeyi ikmal etmek üzere diğer aza tayin edilecekdir." Nihad Bey, iplerin yakın çevresinin elinde olmasını istemektedir. 23. maddede, "Şirketin müdürü Meclis-i İdare'nin kararı üzerine nasb ve azl olunur" cümlesine "ilk beş sene için müdür-i umumi icabından olub diğer şirketler nizamnamelerinin tedkikinde dairece bu cihet muhafaza edilmekte olmasıyla ilin Meclis-i İdare azası olmak üzere layihada isimleri derc edilmiş olanlar meyanında memurin-i devletten bulunduğu takdirde bunların esamesinin çıkarılarak yerlerine memurinden olmayan diğerlerinin müessis olarak iraesi lazım geleceği... Nihad Bey'e tebliğ edildikde... [kendisi] cevaben ancak layihada esamesi mezkur müessislerle işbu şirketin teşkil ve idaresi mümkün olduğundan bunların yerin diğer müessis irae edilemeyeceğini beyan etti." *Şirket* vilayetin Meclis üyelerini kurucu üye yaparak imtiyaz sağlamaya çalışırken, Meclis-i Vükela kararnamesine aykırı hareket etmektedir.

f. 43. maddedeki "Meclis-i İdare şirket sermayesinin nısfı zayi olduğu [yarıya düştüğü] halde şirketin feshine veya devamına karar verilmek üzere Heyet-i Umûmiye'ye davet eder" standart/ matbu cümlesine "... şirketin feshi halinde şirkete aid fabrika ve teferruatı ve sair müessesat ve şirketin uhdesinde bulunan ormanların hakk-ı amalını şerait-i mütesaviye tahtında tercihan satın almağa Hükümet-i Seniyye'nin hakkı olacakdır" ifadesi eklenmiştir. *Şirket*, fesh olunsa dahi sahipleri zarar etmeyecektir; çünkü varlıklarını aynı

şartlarda hükümet devralacaktır. Her ihtimal düşünülmüştür.

Peki, fabrika nasıl tesis edilmiş ve *Şirket* neden fabrikadan beş ay sonra kurulmuştur? Bunu Ali Kemal'in 30.11.1918 tarihli "Adapazarı'nda Bir Yağma Ocağı" başlıklı yazısından öğreniyoruz.

"Levazım reisi, Harbiye Nezareti'nin ruh-ı habisi İsmail Hakkı Paşa har-

Dr. Nazım (1870 — 1926), Nihad Bey İttihad & Terakki'nin temel direği Doktor Nazım'ın yeğenidir.

bin ibtidalarında [başında] bir gün Adapazarı'na adamlarını, avanesini gönderip, güya orduya araba ve saire yapmak için bir fabrika inşa ettirmeğe teşebbüs eyler. Bu fabrika tabii hükümet hesabına olduğu için biçare ahaliden cebri ve ihtiyari türlü türlü fedakarlıklar istenilir ve kolay kolay da istihsal olunur, çünkü zaten Fikret'in dediği gibi:

'Verir zavallı memleket, ne varsa,
mülk ve malını

Canını, hayatını, ümidini, hayalini'

Lakin haydud topal [İsmail] alır alır yine doymazdı, Adapazarı ahalisi, bir yandan korku, bir yandan orduya, askere, vatana mahiyet-i sabıkasıyla bu fabrikanın inşasında candan emekleri sarf ederler, gece gündüz meccanen angarya çalışır, çabalarlar. Çok zaman geçmeden meydana şahane bir bina çıkar, bir bina ki muavenet-i milliye ile olmasaydı iki üç yüz bin lira sarf edilse yine vücuda gelemezdi. Fakat halk, biçare halk neticeden yine memnun ediliyor, küçük büyük böyle cansiperane fedakârlıklarla memlekete hizmet ettiklerine kani oluyor, bununla teselli buluyorlardı.

Vakta ki fabrika biter, işlemeğe başlar, bir de ne olsa beğenirsiniz, meğer bütün o emekler, o zahmetler, o bina hükümet değil, hususi bir şirket, bir anonim şirket için imiş, dessas, gaddar, hilekâr topal [İsmail] ahaliyi ber mutad aldatarak yere [v]urmuş... Bu şirket hisse senedlerinden büyük bir kısmını Harbiye Nezareti'ne tutuşturur, mukabilen de o iki üç yüz bin lira ile ancak meydana gelebilir binaya konar. Ne parlak bir iş değil mi? Fakat o şirketi tesis eden köftehorlar için parlak! Harbiye Nezareti adeta kündeden atılmış demektir... Nihad Bey bu işte, bu sefer defterdar Fazıl'ın, o sinsi Nazım'ın, hakiki bir hayrülhalefi [hayırlı evlad] olduğunu ispat eyledi, turnayı gözünden [v]urdu, yalnız fabrikanın turnasını da, daha başka turnaları da gözünden [v]urdu. Çünkü... iltizam olunan... Süleymaniye ormanıyla Kayalar Değirmendere ormanı derhal ve mukavelenameleri derdest-i tanzim olan Düzce kazası dahilinde Aksu ormanı mukavelenamesinin teatisinde işbu şirkete devr olunacaktır. Yağma Hasan'ın böreği, zavallı Anadolu'da kala kala birkaç parça orman kaldıydı, harb-i umumiden istifade ile onları da bu yadığarlar öyle tarac eylediler [yağmaladılar] ki!"[21] Adapazarı ahalisi şikâyetlerini Mütareke'den sonra dile getirebilmiştir: "Bu müessesenin ne mübarek alınların terleri, ne mübarek ellerin adaleleriyle husule geldiğini ve hangi hazinenin varidatından ahz-ı vücud ve mahiyet ettiğini ber-tafsil hikayeye Adapazarı'nın İslamları ile Rumları ve Ermenileri yekzeban [bir ağızdan] bir halde fevca [toplu halde] bir surette müheyya-ı şehadet ve şikayet [tanıklık ve şikayete hazır] bulundukları müstecirat-ı mevsukedendir [güvenilir kaynaklardandır]."[22]

Ayrıcalıklar katmerlidir: "... mevkiin en zengin bir meşcere-i meşhuresi bulunan Süleymaniye ormanı da yok pahasına bir bedel mukabilinde[23] bu fabrikaya tahsis kılındıktan sonra 'anonim şirket' nam ve unvanı altında ve hakikat-i halde ise istifadesi ancak 2-3 şahısa mazhar olmak üzere müessis namıyla... Nihad'a bahş ve ihsan olunmuş ve fabrikada çalıştırılan amele hep ve yalnız askerden ibaret iken ihsan ve atıfetin bu derecesi kafi gelmemiş gibi cihet-i askeriye nam ve hesabına olarak mezkur fabrika için bir de külliyetli arabalar sipariş ve mübayaa edilerek müessese Avrupa'da bile misli nadir bir 'motomak' haline getirildikten sonra Selanikli Nihad'ın piş-i istifadesine [istifadesinin önüne] konmuştur."

Peki "Selanikli Nihad" bu imtiyazlara nasıl sahip olabilmektedir? "Nihad Bey İttihad & Terakki'nin temel direği Doktor Nazım'ın yeğenidir. Artık yalnız bu sıfatla dört senedir ne ikballere mazhar oldu! Merkez-i Umumi'de veznedar oldu, Men-i İhtikar [Komisyonu'n]da[24] bir rükn-i muazzama [sağlam direk] kesildi, bir aralık İttihad & Terakki namına bütün İstanbul piyasasını kasdı, kavurdu, her tarafa öyle şöhret saldı, bu sırada Adapazarı şirketini teşkile muvaffak oldu... Bu şirketin müessisi İttihad'ın bir göz bebeğidir, lakin diğer uzuvları velev meydana çıkmasalar da, velev birer köşeye gizlenseler de biz biliyoruz, yine pek dişli İttihadçılardandır, yoksa cemiyet-i mukaddese böyle mübarek lokmaları gelişigüzel her ferde yutturmaz."[25] *Şirket*'in "her biri 20 Osmanlı lirası değerinde isme yazılı 4.200 hisse[sinden]... 200 kurucu hissesi" muhtemelen Nihad Bey ve rüfekasına ayrılmıştır.[26]

Ali Kemal, İT ruhundaki bir dönüşüme dikkat çeker: "Dr. Nazım'ı senelerden beri tanırız... İnkılab-ı mahud [-ü]l. Meşrutiyet] husule geldiği zaman Nazım'ı bütün hürriyet mücahitlerinin saff-ı ikbalinde [başarı saflarında] gördük, Derviş Yakub adıyla,[27] kisvesiyle devr-i istibdadda gizliden gizliye Anadolu'yu dolaşan, bütün ahalimizi, askerlerimizi ihtilale hazırlayan guya o kahraman idi, o kahra-

man ki para nedir bilmez, asla aramaz, cemiyetten yevmi aldığı kuvve-i layemut [=asgari ücret] akçesiyle geçinir, hasılı mücessim bir istikamet [=doğruluk] idi. Biz bu masalları Avrupa matbuatında bile okuduk, okuduk, fakat sonra neler gördük, neler gördük! Vakta ki zaman, devir değişti, biz harb-i umumiye girdik ve girişdik, cemiyetin de erkan-ı cemiyetinden kimseden korkuları, çekinecekleri kalmadı. Mar-ı sermadiyeye [=soğuktan uyuşmuş yılanal, Rabbim güneş göstermesin. İşte o zaman Hacı Nazım'ın koltuğu altından koskoca bir haç çıktı. Zavallı Türkler harbin üç dört senelik acılarıyla, elemleriyle korkunc bir sefalet içinde yıkılırken o hürriyet ve hakikat ve istikamet-i kahraman, Büyükada'da 400 lira icar-ı sayf [=yazlık kiral ile köşke kurulmuş, bir tarafta daha parlak bir kâşane-i ihtişama [=muhteşem malikâneye] biraderi defterdar Fazıl'ı, bir taraftan da bu yeğeni Nihad'ı yine öylece yerleştirmişti."[28]

Bazı kaynaklara göre Dr. Nazım'ın tek suçu saflığıdır: "Bu... adam, devrinde sarsılmaz namus ve dürüstlük şöhretinin arkasına saklanılarak çeşitli günahların yapıldığı hakiki bir masumdu. Safiyet onu bizzat kendi memur kardeşinin sürdüğü muhteşem hayatı göremeyecek kadar sarmıştı. Hakkı olan devlet arabasına binmeyi reddetmekle kalmıyor, defterdar kardeşinin iki yağız at koşulu şık landunu yanından geçerken bile dönüp bakmıyordu. Bir gece Büyükada'da bir kaç dostu bu kardeşten şikâyet ettiler. Onları hiç bir şey söylemeden hayretle dinledi. Üç gün sonra gazeteler İstanbul Defterdarı'nın Bursa'ya nakledildiğini yazdı."[29]

Vurgun kısa sürede görünür hale gelmiştir: "Atlar, arabalar, lvlur patlasın çal oynasın bir zevk, bir sefahat ki!... Hürriyet için cihad, istikamet, ulviyet olsa olsa bu kadar olurdu, hele defterdar Fazıl'ın o bitmez tükenmez kına geceleri, haftada birkaç kere tekrar eden kerizleri [=eğlencel, ayş ü işret mastabaları [=?yeme içme âlemleri] Ada'nın o mavi ufuklarını çınlatıyordu. 'Gülelim, oynayalım, kam [=hazl alalım dünyadan' teranelerini, lale devirlerini gölgede bırakan en çirkin bir sefahatin, âlemde açılmadık sahifelerini açan bu derin, bu mütemadi eğlenceler o dereceyi buldu ki komşuları, ada ahalisini cihet cihet bizar [=rahatsız] etmeye başladı. Evvela memleketin felaketine... karşı bu sürekli handeler çirkin idi, çirkin bir vicdandan nişane idi, saniyen bilhassa adada fakir, fukara açlıktan kırılırken defterdar Fazıl'ın evine alenen taşınan o bütün koyunlar zahireler ve saire gözlere batıyordu, çünkü geceleri bir lokma ekmek bulamayanlara karşı o ziyafetler, o israflar pek elim idi. Herkese bir hayret gelmişti: bir defterdar ayda elli veya altmış lira aylıkla nasıl bu alayişi [=gösterişl, bu debdebeyi, bu sefahati yapabiliyordu. Acaba cemiyetten aldığı kuvve-i layemut ile mi?... Selanik'ten İstanbul'a göç ederken yol masrafını bile zor tedarik edebilmişti. Şimdi bu servet, bu servet-i azime nerden geldi? Nasıl kazanıldı?"[30]

Dahadavahimi,İzmitMutasarrıfı'ndan gelen 15.4.1919 tarihli bilgiye göre, "... Nihad, harb-i zailin feci netaicinde... ladaletin intikamını] hainane bir havfın [=korkunun] ilhamıyla hisseder etmez, sayesinde bu kadar naz ü nimet içinde yaşadığı vatan-ı azizin çökmesine karşı çirkin bir nankörlükle ilan-ı hıyanet ve habaset [=kötülük] etmekte asla gecikmemiş ve hemen Yunan tabiyetine sığınarak Adapazarı'nın en has cihetinde ahz-ı mevki edib [fabrikayı] Durak(?) fabrikası (bir ecnebi müessese) manzumesine [=kompleksine] sokmağa kadar ilerlemiş... Bu muazzam müessesenin ecnebileşmeğe müsteid böyle bir vaziyette bırakılması ise pek yakın bir atide orasını açıkdan açığa meva-i ada-ı vatan [=vatan düşmanlarının yurdu] edeceğine zerre kadar şüphe olmadığından fabrikayı sahib-i meşruuna yani hazine-i millete iade ettirecek ve vatanın boşta gezen bunca felaketzede olan evlad-ı meşruuna mükemmelen bir darülziya haline

صباح

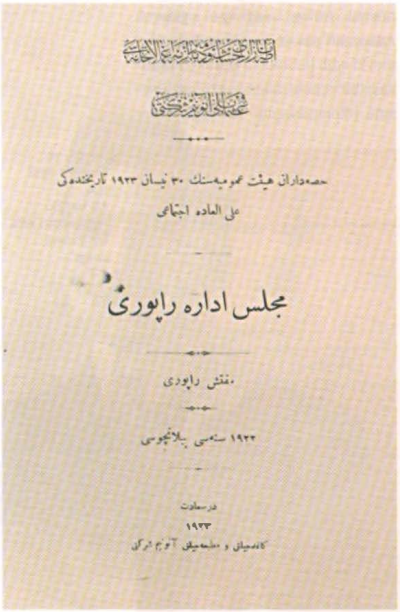
صامسونده ائتلاف فاوسی

روز سه سیلك مهم نطقی

آطه پازارنده ریغما اوحاغی

Sabah, 30 Teşrin-i Sani 1334. Alt başlık: "Adapazarı'nda bir yağma ocağı".

ifrağ eyleyebilecek esbab-ı kanuneyi hazırlamak için hemen şimdiden meselenin tahkikli..."[31] kararlaştırılmıştır. Adapazarı fabrikasının savaşın bitiminde Yunan tabiyetine geçen "müessis"i Nihad Bey tarafından "ecnebi bir müessese"nin parçası haline getirilmesi, "milli iktisad"ımızın gelebileceği herhalde son noktadır.

مجلس اداره راپورى

مفتش راپورى

۱۹۲۲ سنه‌سى بلانچوسى

درسعادت

۱۹۲۳

كاغدخانه و مطبعه‌سيله آچيلمشدر

Hissedaran Heyet-i Umumisi'nin 30.4.1923 tarihinde Alelade İctiması.

Şirket'in dikkat çekici kuruluş şekli, Ali Kemal'in uyarılarına rağmen,[32] Mütareke'den sonra, tahkik edilmemiş; yine de 1920'de alınan kararlarla nizamnamesindeki kırkbeş maddeden ondördü tekrar değiştirilmiş ve yeni bir madde ilave edilmiştir.[33] Hangi maddelerin neden değiştirildiğini başka bir belgede buluyoruz.[34]

a. Orman işletme tekelinin *Şirket*'e değil, *Şirket*'in kuruluşundan önce nama verildiği belirlenmiştir: "... Nihad Bey'in meclis-i umumi azalığı ile müdür-i umumilikden istifa etmesine mebni... Süleymaniye, Kayalar ve Değirmendere ormanlarının... Nihad Bey tarafından hin-i iltizamında [ihalesi sırasında] şirket henüz mevcud ve müteşekkil bulunmadığından bu babda mukavelenameye mevzu imzanın sırf kendi şahsı namına olması dolayısıyla... madde-i mezbure" değiştirilir.

b. Kurucu imtiyazları aşırı bulunmuştur.[35]

c. Önemli usulsüzlükler saptanmıştır.[36]

1923 yılına gelindiğinde, *Şirket*'in başında aralarında mütekaid ve tüccarların olduğu yeni bir yönetim meclisi vardır. "1922 senesinde ahval-i umumiyenin ceryanından müteessir olan şirket ancak Adapazarı'nın istirdad-ı tamamından sonra işe başlayabilmiş... geçen seneki zarar itfa edilememiş bu seneki siparişatla telafisi taht-ı temine alınan bilanço manzur buyurulacak [•takdir edilecek] bir kısım ihtiyat akçesiyle kapatılmıştır."[37] 1927-8'de sermayesi ancak 168.000 liraya çıkabilmiştir.[38] *Şirket*, imtiyazları lağvedildikten sonra, Milli Mücadele'de eski hızar fabrikası gibi zarar etmeye, sonrasında ise fazla kâr etmemeye başlamış olmalıdır. Eldeki kısıtlı verilerle olayı nasıl yorumlayabiliriz?

1. Adapazarı'ndaki "inkılab", anlaşılan, İT içindeki bir nüfuz ticaretidir. Ali Kemal, dikkat edilirse, bu ticareti tüm İT'ye genellemez, "Selanikliler"den bahseder. Bu ifade, yakın zamanlı çalışmalarda görülenin aksine, gizli bir etnik/dini aidiyete değil, daha ziyade bir çıkar gurubuna gönderme yapar.[39] Bu gruplar, modern dünyada sınıflar, partiler, cemiyet/cemaatler, basın, bürokrasi içinde yer alan, örneğimizde, "Adapazarı İT eşrafı", İT Cemiyeti içindeki "Selanikliler", anlatısının yanlılığını da hesaba katarsak, Ali Kemal'in temsil ettiği muhalif "mütareke basını" gibi "hizip"lerdir.

2. Hizipler, kabile benzeri ittifaklardır. Kabileler, antropologların bahsettiği gibi, soy-sop, akrabalık sistemleridir. Ama akrabalık, tıpkı hemşerilik gibi, bir yapı veya sabit bir kimlik değil, iktisadi ve siyasi koşullar gerektirdiğinde yapılan bir ittifak çağrısı veya bir "yöntem"dir.[40] Hizipler, başka hizliplerin birleşmesi ve ayrışması sonucu oluşmuştur ve yeni ittifaklara girebilir: "Selanikliler" ve "Harbiye Nezareti erkanı" ve "Adapazarı İT eşrafı" ve... Hizipler nesiller boyu varlığını sürdürebilir, hatta kendi sembol ve ritüellerini yaratabilirler.[41] Fikri zeminleri, iktisadi ve siyasi koşullara ya da "realpolitik"e bağımlılıklarından dolayı pragmatizmdir.[42] Birçok hizbi, sembolik farklılıkları kadar, iktisadi/siyasi fırsat mücadelelerindeki mimetik ve antagonistik (güncel deyişiyle "paralel") kutuplaşmaları bir arada tutar (Bizans mavi/yeşilleri). Programları, strateji görüntüsündeki taktiklerden oluşur.[43] Ama programlarının varlığı bile, modern toplumda ve siyasette makbul bir platform, meşru bir zemin arayışında olduklarını gösterir. Bu, Osmanlı özelinde, taşrada 18. yüzyılda özellikle sülale/hane halkları ve ulema çevresinde varolan ama 19. yüzyıldaki merkezileşmeden sonra yerel nüfuzlarını kaybeden[44] hiziplerin, devlette ve merkez siyasette yer alma ve kaynaklara erişme isteği midir?

3. Hizipler-arası mücadele, bu istek/arayışın doğal sonucudur. Nüfuz ticareti veya yolsuzluk, siyasetin normatif tanımlarına rağbet edilmezse,[45] özdeş olmayan saik/değerlerle hareket eden, kaynaklara erişim için mücadele eden hizipler arasındaki bir mübadele, yeni bir denge noktasıdır. "Selanikliler"e sunulan "mübarek lokma"nın neyin karşılığı olduğunu bilmiyoruz; nüfuz, bilgi, servet veya iltimas olabilir. Mübadele her zaman düzgün işlemeyebilir; modern dünyanın yapıları hiziplere direnç gösterebilir ("Selanikliler"i zorlayan Maliye&Nafia Dairesi bürokrasisi) ve rakip hizipler yolsuzluğu ifşa ederek yeni bir denge noktası bulmaya çalışabilir (muhalif "mütareke basını").[46]

4. Hizipler, zaman içinde, türlü koşulların etkisiyle, bir dava içinde mücadele ederek yükselmiş ("inkılab-ı mahud"), ama sonra mücadeleyi kazanarak yerleşikleşmiş ve baştaki "asabiyyet"ini kaybetmiş, statü, inanç, zihniyet vs. değiştirmiş olabilir. Programları en azından bu nedenle taktikseldir. Örneğimizdeki kahraman, tıpkı günışığına çıkan bir

"mar-ı sermadiye" gibi, istibdada karşı bir zamanlar bir ihtilalci olan Derviş Yakup'tan Dr. Nazım'a, "kuvve-i layemut"tan sefahata, "hürriyet için cihad, istikamet, ulviyet"ten vurguna ve ada sefalarına, mazlumdan zalime evrilmiştir.

5. Yolsuzluk, çoğu kez karşılıksız bir edinim, bir zimmete geçirme değildir, bir yatırımın, bir kamu hizmetinin kapsamında gerçekleştirilir veya bagajında yer alır.[47]

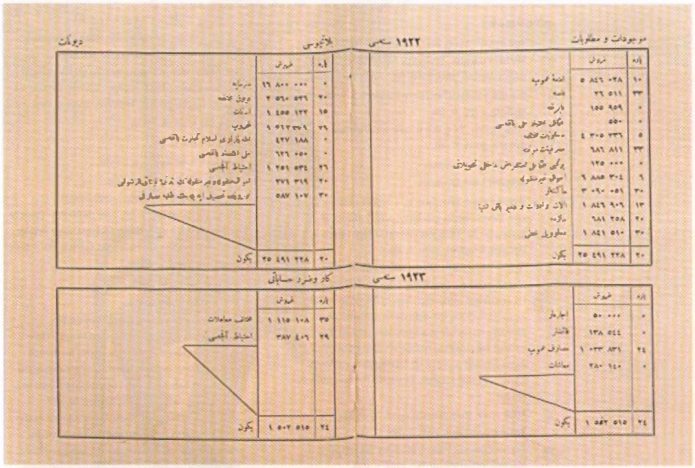
6. Bu hizmet, çoğu kez bir istisna hali, bir imtiyaz veya tekelleşmeye dayanır. Örneğimizde, istisna hali, standart şirket nizamnamesi,[48] ticaret hukuku maddeleri ve Meclis-i Vükela'nın anonim şirket kuruluşuna ilişkin 1914 tarihli kararnamesinin devre dışı bırakılmasıyla başlamış, orman işletmecilerinin ihale ile belirlenmesi zorunluluğunun askıya alınmasıyla devam etmiştir. Kapitülasyonların ilgasından sonra, imtiyazlar bu kez "milli iktisat" çerçevesinde sürmektedir.

7. Bir yatırım veya hizmet bile olsa, bir imtiyaz ve tekelleşme barındırdığı için, yolsuzluğun her zaman yerel ve daha geniş ölçekte bedel ve mağdurları vardır.[49] Adapazarı örneğinde, bu mağdurlar, vergi veren Osmanlı yurttaşları ile angaryaya koşulan/zorla yardım toplanan Adapazarı ahalisinin yanısıra, kurulduktan sonra kazancını kaybeden devlete ait eski hızar fabrikası ile "Adapazarı, Geyve, Kandıra... ve Hendek ormanlarında mevcut 12 küçük işyeri"nin sahipleri ve önceki orman işletmecileridir. Bu durumda, Tekin Alp'in yaptığı gibi, Adapazarı yatırımını "milli iktisat" veya "hususi teşebbüs"ün zaferi olarak adlandırmak, olsa olsa bir ambalajlama çabasıdır.

8. Nitekim yolsuzluk, "ambalajlanmış" bir yatırımla geldiğinde aleni olmakla kalmaz, Toprak'ın belirttiği gibi, bir pazarlama harikası ve teşhir/propaganda vesilesidir: *Türk Yurdu* ve *İktisadiyyat*'ta umut vaad eden sanayi hamlesi ve "milli iktisat" haberleri, açılış törenleri, sanayii madalyaları ve nutuklar...[50]

9. *Şirket*'in 1923 yılı envanteri incelendiğinde, en önemli üç varlığının 3.090.015 lira ile makineler, 4.305.336 lira ile matlubat-ı muhtelife (=? alacaklar), 5.846.028 lira ile emtia-ı umumiye ve 6.885,304 lira ile emval-i gayri menkule olduğu görülür. Yani *Şirket*'in 10 milyon liralık arsa, bina ve makinasına karşı, 6 milyon liralık emtiası vardır. Bununla kastedilen muhtemelen kerestedir. Büyük bir stok olduğu anlaşılmaktadır. Katma değeri düşük işlerde, doğal kaynakların suiistimal edilmesi kaçınılmaz görünmektedir.

Sadece dekovil hattı[51] açılan Süleymaniye dışbudak meşceresinin[52] değil, aynı dönemde Bolu/Kastamonu,[53] Alemdağ (Çekmeköy),[54] Lübnan, Amanos, Toros[55] ve Beykoz[56] ormanlarının da talan edildiği ve Anadolu halkının "hab-ıgafletinden" bıçkı sesleri ile uyandığı anlaşılıyor. Kömür madenlerinin bombalanmasından sonra, lokomotiflere yakıt yapmak gerekçesiyle, kaybedeceğini hisset-

30.4.1923 tarihli bilanço.

Dr. Nazım, Talat ve Nazım'ın yeğeni Hamid Ortaç (Cemal Kutay'dan).

değil, tüketilmeye müsait birer rezervdir.

10. Hizip programları, strateji görüntüsündeki taktiklerden oluştuğu, ilkeler geriden geriye askıya alınmaya elverişli olduğu ve hizbin kendisi de zaman içinde bir değer evrimi geçirdiği için, yolsuzluk her zaman bir istihza içerir, bir çifte skandalla belirir. Muhtekirlerin, yükselen hareketlerin bir zamanlar en iddialı vaizleri, Dr. Nazım'ın "Men-i İhtikar Komisyonu" üyesi olduğu ortaya çıkar. "Milli iktisat"ın öncü girişimcisi Nihad, Mütareke'den sonra Yunan tebasına geçer vs.

11. Yolsuzluk, kendisini, gerek yatırım aşamasındaki şatafat ("motomak"), gerekse müstefidlerine sunduğu hayat standardı ve "han-ı iştiha" ile ifşa eder ("kına geceleri", "kerizler"). Gösterişçi bir biçimde tüketilmek zorunda bulunan bu artı-ürün, George Bataille'ın deyişiyle, lanetli bir paydır.

DİPNOTLAR

1 ferağ-ı bal-huzur, şevk-i bal-gönül rızası.

2 Michel Foucault, *Toplumu Savunmak Gerekir*, YKY, İstanbul, 2013, s. 78, 85.

3 Friedrich Nietzsche, *Tarih Üzerine*, Say, İstanbul, tarihsiz, s. 75, 77, 90.

4 *Türk Yurdu*, Yıl 5, cilt 11, sayı 122, Tutibay, Ankara, 2007, s. 261.

5 BOA.BEO 4435/332605.

6 BOA.DH.İ.UM.EK 50/111.

7 *İktisadiyyat*, Yıl 1, Sayı 33, 3 Teşrin-i Sani 1332. Çevrimyazısı için bkz. Jacob Landau, M. *Tekinalp: Bir Türk Yurtseveri (1883-1961)*, İletişim, İstanbul, 1996, s. 252-6.

8 "Enver Paşa[']nın]... dest-i tahrikiyle ilk defa olarak harekete getirilmiş olan imalathanenin (?)düdükleri asırlardan beri bab-ı gâlîtençinde Anadolu halkını, bir defa daha intibaha davet ve Anadolu hayat-ı iktisadiyesi için yeni bir devre-i intibah başladığını[n] her tarafa ilan ediyordu... Resm-i küşad şu veya bu fabrikaya matuf değil hayat-ı iktisadiyemizde başlayan devre-i intibaha aiddir."

9 *Türkiye'de Millî İktisat: 1908-1918*, Yurt Yayınları, Ankara, 1982, s. 202-5.

10 Elmont Grinnell Mears, *Modern Turkey*, The Macmillan Company, NY, 1924, s. 304.

11 Haluk Selvi, "II. Meşrutiyet Döneminde Adapazarı ve Çevresi (1908-18)", *Sakarya İli Tarihi*, Mehmet Alpargu, vd. (ed.), Adapazarı Üni., Adapazarı, 2005 içinde, s. 449-96, s. 464-6.

12 Örneğin BOA.BEO 462a/346567.

13 Ticaret ve Ziraat Nezareti, *Memalik-i Osmaniye'de Osmanlı Anonim Şirketleri*, Ramazan Balcı&İbrahim Sırma (ed.), İTO, İstanbul, 2012, s. 91-3.

14 BOA.İ.DUİT 120/29.

15 Halil Menteşe, *Halil Menteşe'nin Anıları*, Hürriyet Vakfı, İstanbul, 1986, s. 164.

16 "Vefat edenlere aid hisse senedatı Meclis-i İdarenin muvafakatına hacet kalmaksızın veresesine intikal edei."

17 BOA.İ.DUİT 120/29.

18 *Adapazarı Ahşap ve Demir Malzeme İmalathanesi Osmanlı Anonim Şirketi Nizamname-i Dahiliyesi*.

19 BOA.BEO 4435/332605.

20 "İlk yenilenme kura ile ondan sonra kıdem sırasına göre her yıl iki üye çıkarılmak suretiyle icra edilecekti." (Balcı&Sırma (2012))

21 *Sabah*, 30 Teşrin-i Sani 1334.

22 BOA.DH.İ.UM.EK 50/111. Büyük Savaş'takî cebrî yardım toplama seferberlikleri için, bkz. Eldz ve Esin, "Cem-i İane", *Toplumsal Tarih*, Ocak 2014. Dikkat edilirse, fabrikanın inşasına Ermeni tehcirinden sonra başlanmıştır.

23 Kuruluş dönemi belgeleri, tahsisatı gösterir ama usulsüzlük olmadığını iddia eder: "İneğöl ormanlarıyla Düzce kazasının Aksu orman kıraat-ı mütehammilesinden istenilen eşcar Hüdavendigar vilayetiyle Bolu sancağındaki eşcar müzayede bedellarının en yükseğine 3 kuruş zamla müzayede bedeli boyurulduğu takdirde ormanların mesafesine göre tarife-i mahsusundaki bedelîne kezalik 3 kuruş zamla mezkur şirket namına bâlâ-dan ita ve mukavele tesdîsi mütevakkıf rai-i [sadaret] bulunmuş olmakla..." (BOA.BEO 4435/332605).

24 Mayıs 1917'de bu komisyonda, Hüseyin Cahid, Dahiliye Müsteşarı Osman, İT Merkez-i Umumisi'nden Nazım ve Resuhi (?) nin olduğu bilinmektedir(Zafer Toprak, *İttihad Terakki ve Cihan Harbi*, Homer, İstanbul, 2003, s. 169).

25 BOA.DH.İ.UM.EK 50/111.

26 Balcı&Sırma (2012).

27 Bkz. Menteşe (1986), s. 118-20.

28 *Sabah*, 30 Teşrin-i Sani 1334.

29 Samet Ağaoğlu, *Babamın Arkadaşları*, Nebioğlu, İstanbul, s. 68. 1918'de Nazım "Paris'te sürgündeyken daha müreffehlimi" diye yakınır (Cemal Kutay, *Talat Paşa'nın Gurbet Hatıraları*, İstanbul, 1983, s. 962).

30 *Sabah*, 30 Teşrin-i Sani 1334.

31 BOA.DH.İ.UM.EK 50/111.

32 "İşte şu Adapazarı şirketinde parlak bir numunesini gördüğümüz yağma ocağı... Hele daha araştıracak olsak nice böyle, bu derece yanar tuluşur ocaklar buluruz. ..Zannetmeyiniz ki, bu gün bab-ı serasker hazinesinde, hazine-i celîlede bu mübarek şirketlerden birinin mevcudu kadar para olsun, böyle olunca acaba Harbiye Nazırı paşa hazretlerinden sormağa hakkımız, haddimiz olur mu ki niçin şu Adapazarı meselesini bir kere de tahkik buyurmuyorlar? Böyle resmî bir Nezaret'in o şirketten aldığı hisse senetleri nedir? Ne işe yarar? Alelhusus o fabrika nasıl ve kimin hesabına inşa olunduz? Şirkete ne suretle devr ve mal edildi? Müessis Nihad Bey'i biliyoruz, diğer[a]za-yı şirket kimlerdi?"

33 BOA.BEO 462a/346455; BOA.BEO 465i/348753; BOA.MV 252/70.

34 BOA.İ.DUİT 120/30.

35 "...'yeni hisse senedatı ihracı suretiyle sermaye tezyid edildiği takdirde eski hisse senedatı ashabının onları tercihan almağa hakkı olacaktır' suretinde muharrer olan fıkrayaemsalirle tevfikan "... tertibin tamamı imza ve %10'unun istifa olunacağı" ilaveten derc edildi."

36 "Müessise aid olmak üzere hamiline olarak 200 hisse senedi ihrac edilmiş... habusi celb ile tedkik olunan Meclis-i Vükela mazbatası ile şirketin... nizamname-i dahiliye layihasına ve şirket vekilinden alınan izahata nazaran Meclis-i Vükela'camezkur senedatın 5 sene müddetle nama muharrer bulunması ve bu müddet esnasında da satılamaması münasib görülemeyerek buna binaen müessis-i şirketce de mezkur senedat-ı hissedarandan bazı zevata tevzi ve ita edilmiş olduğu anlaşılmıştır]".

37 *Hissedaran Heyet-i Umumisi'nin 30.4.1923 tarihinde Akşam İctimaı. Meclis-i İdare Raporu*, Dersaadet, 1923.

38 Hamit Tahsin, Remzi Saka, *Şirketlerdeki Sermaye Hareketleri*, Ankara, 1933.

39 Çıkar ortaklığına değinmeyen dengeli bir yorum için bkz. David Kızır, *Selanikli Dönmeler*, Doğan, İstanbul, 2011.

40 Gilles Deleuze, Felix Guattari, *Anti-Oedipus*, Minnesota, Uni. of Minneapolis, s. 147; Patricia Crone, *From Arabic Tribes to Islamic Empire*, Variorum, Burlington, 2008, s. 448, 458.

41 Bkz. Jane Hathaway, *İki Hizbin Hikayesi*, Bilgi Üni., İstanbul, 2009; *Osmanlı Mısırı'nda Hane Politikaları*, TVYY, İstanbul, 2002.

42 Başlarda, İT (veya TI), "bilimsel" bir retorik kullanımıyla doktriner bir partî olma iddiasında iken, zamanla bundan vazgeçer, çok parçalı, çok yüzlü ve konjonktüre bağımlı taktiklerden oluşan, bir "realpolitik" gütmeye başlar. Hatta Bahaeddin Şakir, 1908 devriminden önce, Prens Sabahaddin'in kuramsal yaklaşımını, "realpolitik"in ılımalı olarak yorumlar. (Şükrü Hanioğlu, *Preparation for a Revolution: The Young Turks 1902-1908*, Oxford Uni. Press, Oxford/NY, 2001, s. 289-91).

43 Klasik dönem vakanüvisleri tarafından "zümre" veya "taife" olarak adlandırılan hiziplerin 17. yüzyılda özellikle sarayiçi mücadele taktikleri için bkz. Naima Mustafa Efendi, *Naima Tarihi*, Zuhuri Danışman, İstanbul, 1968. "Taife", Şantzade gibi 19. yüzyıla ait bir vakayinamede ise sadece etnik kimlik için kullanılır ("Rum taifesi").

44 Linda Schatkowski-Schilcher, *The Decline of Syrian Localism 1785-1870*, Uni. of Oxford, Oxford, 1978, s. 186-91.

45 Mark Philp, "Defining Political Corruption", Paul Heywood, *Political Corruption*, Blackwell, Oxford/Malden, 1997 içinde, s. 20-46.

46 Vincenzo Ruggiero, 'France: Corruption as Resentment', *The Corruption of Politics and The Politics of Corruption*, Michael Levi&David Nelken (eds.), Blackwell, Oxford/Cambridge, 1996 içinde, s. 113-31.

47 İtalya'da kişi başına çimento tüketimi, Almanya ve Fransa'nın üç, ABD'nin iki katıdır (Donatella Della Porta, Alberto Vannucci, "The 'Perverse Effects' of Political Corruption", Heywood içinde, s. 100-122).

48 Bkz. Ali Akyıldız, *Osmanlı Dönemi Tahvil ve Hisse Senetleri*, TEB, İstanbul, 2001.

49 Milano'daki demiryolu ağının km. başına inşa maliyet ve süresi, Zürich'dekinin iki katıdır (Porta&Vannucci).

50 İtalya'daki 1990 Dünya Kupası ve rüşvet çarkları için bkz. Porta&Vannucci.

51 *Hissedaran Heyet-i Umumisi'nin 30.4.1923 tarihinde Akşam İctimaı*.

52 BOA.BEO 4435/332605.

53 "1914'ten önce devlet 3 000 m³'den fazla odun getirecek ormanları nadiren satardı. Ancak savaş sırasında büyük imtiyazlar verildi. Bunlardan en önemlisi, Türkiye'nin en reçinli ağaç ve meşelerinin bulunduğu Bolu ormanlarının işletme imtiyazının, bir Macar firmasına verilmesidir." (Mears, s. 307-8). "Avusturya'nın en büyük kereste firması Baron Grödle... 1917 yılı sonunda Osmanlı Hükümeti'nden... Kastamonu Vilayetindeki ormanların işletilmesine dair ruhsat aldı." (Joseph Pomiankowski, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü*, Kayıhan, İstanbul, 1997, s. 287).

54 "Anadolu'nun sinesinde saplanan hançer fazahatini [=rezalet] bugün al kanlar içinde ortaya koyacağız, Alemdağı ormanlarından da isonraî bahsedeceğiz." (*Sabah*, 30 TS 1334).

55 "Lokomotifler hemen hemen odunla çalıştırılıyordu. Bu amaçla Toros, Amanos ve Lübnan'da bulunan ormanlar kesiliyordu." (Pomiankowski, s. 236).

56 *Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti... 1330-1334 senelerine aid Merkez-i Umumi Raporu*, İstanbul, 1335, s. 52.

1988'den beri yol arkadaşınız, çözüm ortağınız

Oasis

Oasis Turizm İşletmeciliği

Ulusal ve uluslararası kongre & seminer organizasyonları
Akademik programlar
İhtisas ve inceleme gezileri
Her türlü toplantı lojistiği

www.oasis.com.tr / www.academiaoasis.com

Şahkulu Mah. İstiklal Cad. Unionhan 237/1 Beyoğlu 34420 İstanbul Tel: (0212) 292 47 14 Fax: (0212) 292 47 97 E-mail: oasis@oasis.com.tr

TÜRKİYE'DE LAİK BİR PEDAGOG

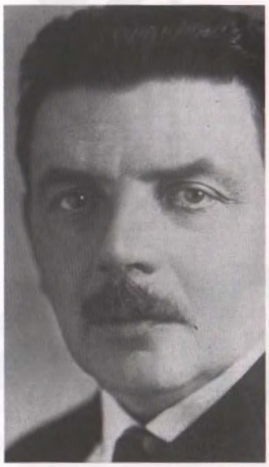
İYİ NİYET VE YANILGI, ÉDOUARD HERRIOT

J.-F. PÉROUSE*

Bir ulusu laikleştirmek (Herriot burada ulusal devletin işlevlerinden birini görmektedir), onu kolektif yaşamın örgütlenmesi ve bireysel gelişmenin etkilenmesi konusunda dinden koparmak demektir. Bu nedenle Herriot, terimler arasında herhangi bir simetri bulunmamasına rağmen, din ya da "dinsel durum" ile laiklik ya da "laik durumu" karşıt olarak kullandığı izlenimini vermektedir. Dinin özel alana hapsedilmesi olarak algıladığı görünürdeki değişiklikler karşısında hayranlık duyan Herriot, aslında buradaki mizansenden öteye geçmekte güçlük çekmektedir.

ÇEVİRİ: ESRA ATUK

Türkiye'de yayımlanan bir derginin yakın tarihli sayılarından birinde, bu makalede ele alacağım *Orient* [Doğu] başlıklı kitaba gönderme yapıldığını okuduğumda çok şaşırmıştım.[1] Öğretim üyesi, yazar, şair ve sosyolog Cahit Tanyol bu dergide yayınlanan söyleşisinde Édouard Herriot'nun yeni kurulmuş olan Gazi Eğitim Enstitüsü'ne 1933 yazında yaptığı ziyaretten söz ediyordu. Burada Herriot hatalı biçimde "Fransız Sosyalist Partisi üyesi" olarak tanıtılmış olsa da, Lyon belediye başkanının 70 yıl sonra hatırlanması karşısında şaşkınlığa kapılmamak mümkün değildi. Üstelik bildiğim kadarıyla *Orient* Türkçeye çevrilmemişti. 1934 baharında Paris'te Hachette Yayınevi tarafından basılan kitap, o tarihlerde Fransa'da da pek yankı uyandırmamıştı. Zaten Herriot'dan söz edildiğinde bu kitaba pek az gönderme yapılır.

Édouard Marie Herriot (1872 – 1957) Fransız siyasetçi.

Söz konusu kitap, klasiklerle yoğrulmuş bir edebiyatçının, eğitim bakanlığı yapmış, Lyon Belediye Başkanı, Radikal Parti'nin[2] önemli isimlerinden tecrübeli bir siyasetçinin eseriydi. Ancak bu adam, Aralık 1932'de hükümette başarısızlığa uğradığından beri aynı zamanda "cumhuriyetten yarı yarıya emekli" (Bernstein, s. 194) olmuştu. İzlediği merkezi hükümetten uzaklaşma stratejisi çerçevesinde, Millet Meclisi Dış İlişkiler Komisyonu Başkanı sıfatıyla Nisan-Mayıs 1933'te Amerika Birleşik Devletleri'ne gitti. Bu seyahatten döner dönmez, 1933 yazında bir "Doğu" turnesine çıktı ve Yunanistan, Bulgaristan, Türkiye ve SSCB'den geçerek Letonya'ya kadar uzandı.[3] Aynı yılın Eylül ayında hastalanarak Fransa'ya geri döndü. Bu makaleye konu olan kitabı çıktığında ise (1934 baharı), Herriot kurulan "ateşkes hükümetinde" devlet bakanı olarak 9 Mart'tan beri "yeniden rütbe almış" bulunuyordu.[4]

Kitabın içeriği üç farklı nedenden ötürü pedagojiktir. Yazarın kendi ifadesiyle, öncelikle dünyanın önemli çalkantılara sahne olan bir parçasında gerçekleştirilen bir seyahati "gençler için" anlatmayı amaçlar. Bunun yanı sıra, "barış zamanı halkların karşılıklı birbirlerini anlama çabası" içinde vatandaşlarına ("Fransa o kadar yanlış bilgilendiriliyor ki!") daha doğru bilgi vermeye çalışır (s. 12). Aynı zamanda, Herriot açısından artık sonuna yaklaşmış olan I. Dünya Savaşı ertesinin (daha çok II. Dünya Savaşı arifesine benzeyen) ortamında Fransız dış politikasını yeniden kurmaya olanak tanıyacak yeni unsurlar sunmayı hedefler.

Artık bu kitabın statüsünü sorgulamaya geçebiliriz. Elimizdeki, tanıklık edebilmek için inceleme ve bilgilendirme endişesi taşıyan, dikkatli bir adamın kaleminden çıkmış, turistik olmayan gezi yazısına benzer bir metindir.[5] Herriot'nun aktardığı kaynakların güncel olduğunu ve temel olarak dönemin Fransızca ya da Almanca "referans " kitaplarından oluştuğunu belirtelim: örneğin J. Deny ve R. Marchand[6], P. Gentizon ya da (Mustafa Kemal Paşa biyografisi için) Dagobert von Mikusch. Mustafa Kemal'in 1927'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde okuduğu *Nutuk*'un Fransızca çevirisinden de bolca alıntı yapılmıştır.

Bu aynı zamanda benzerlerine örnek oluşturacak nitelikte, zaman zaman son derece parlak "siyasal bir gezi yazısıdır ". Klasik anlamda âlimane ispatlar, nükteler,[7] pek işlenmemiş özgün belgeler ve çağdaş meselelerle ilgili çözümlemeler hep aynı bilgilendirme kaygısı içinde birbirini izler. Bu nedenle tarihlerin doğru, tarihsel olaylarla ilgili hatırlatmaların (1908 Devrimi, Kurtuluş Savaşı, s. 70-76) yerinde olmasına dikkat edilmiştir. Metin uzun tasvirler, bazen sıkıcı boyutlara ulaşan alıntılar ve bol miktarda rakam içerir. Başından sonuna kendini hissettiren pedagojik kaygılar nedeniyle,[8] bazen ziyaret edilen ya da geçilen yerlerle ve karşılaşılan insanlarla ilgili birbirine eklenmiş notlardan oluşan bir gezi günlüğünü de andırır.

Öte yandan, 1914'ten beri "Fransa Laik Misyonu"[9] başkanı ve Aydınlanma fikirlerini tüm dünyaya yayan Fransa ile ilgili tutkulu bir görüşe sahip vatansever bir cumhuriyetçi olan Herriot'nun yolculuğu "misyoner" bir amaç da taşır. Bu amaç, Herriot'nun Fransa örneğine ve desteğine ihtiyaç duyduklarına inandığı genç ülke ve uluslara Fransa'nın ışığını götürmektir.

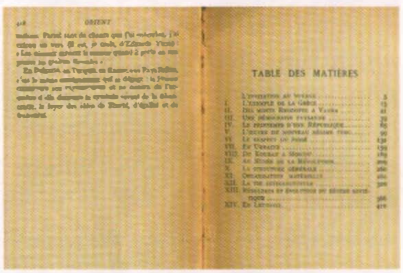
Dönemin pek çok Avrupalı seyyah ve gözlemcisi gibi, Türkiye'de Herriot'yu büyüleyen din ve devlet ilişkilerinde yaşandığına inandığı geçmişten kopuştur: bunu gerçek bir takıntı haline getirir ve baktığı her yerde bunun kanıtlarını gördüğüne inanır. Daha ni kavramakta güçlük çeken pek çok Batılı gözlemcinin – iyi niyetlerinden şüphe etmesek de – sahip olduğu Türkiye ile ilgili taraflı bakışı yansıtır. Bu nedenle, başlangıçtan beri "Türk usulü laiklik" ile "Fransız usulü laiklik" arasında ortaya çıkan karışıklığı simgeleyen bir örnektir. Son olarak, bu yazı için seçtiğim başlığı da doğrulayacak biçimde, bu iki model arasındaki benzerlikleri yücelterek aralarında bir nesep bağı kuran söylemin temelini oluşturan yanılgıyı ifade eder.

Doğu ile Batı arasında kurulan zıtlıkla pekiştirme eğilimine Herriot da karşı koyamaz. Gerçekleştirilen çeşitli reformları anlatırken, "Yeni Türkiye, Doğu'nun geleneklerine karşı Batı'nın âdetlerini benimserken bir kez daha bütünüyle Avrupa'ya bağlanma iradesini dile getiriyordu," diye yazar. Böylece kendimizi "Yeni Türkiye" ile ilgili oldukça uzun ömürlü olacak baskın klişelerin içinde buluruz.

Orient'ın giriş bölümünde (s. 1010), şunları yazar : "Türkiye uzun zaman karşılıksız muhafızlık ettiği İslam diniyle bağlarını kopardı; artık usandı..." Gözlemlediği biçimiyle İslam'ın kamusal alandan silinmesi "Türkiye Cumhuriyeti laik olacak" fikrine güvenle sarılmasını sağlar (s. 102).

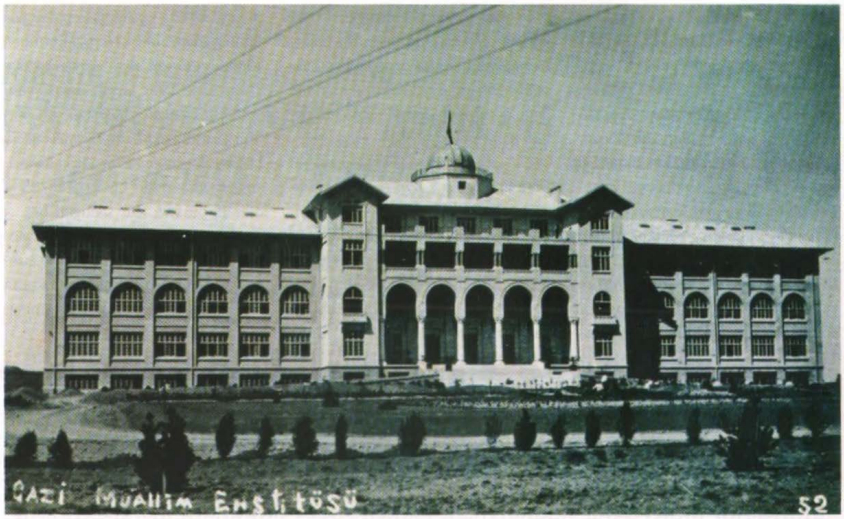
Herriot'nun metni, o dönemde din ve devlet arasında Fransa'nın inşa ettiği ve yaydığı, gerçek anlamda evrensel bir modele dönüşmüş olan ilişkiden başka türlü bir bağın kurulabileceği-

Peki, Herriot'nun yeni Türkiye ilgili bakışı nasıl oluşmuştu ve nasıl ifade buluyordu? Herriot Türk laikliğini nasıl görüyordu? Ya da neden yalnızca Fransız usulü laikliği görüyordu? İnatçı bir yanılgının arkeolojisini yapmayı deneyelim.

I) TÜRK TARİHİNE BELİRLİ BİR BAKIŞ: LAİKÇİ TEOLOJİ

Kitabın "Yolculuğa Davet" başlığını taşıyan önsözü, oryantalizme kayan bakış açısıyla bağları koparmayı amaçlayan bir çabayı yansıtır. Oryantalist yazarların tarzında, hafif bir gülünçleme ve hayranlık üslubuyla başlar : "İnsan Bajazet operasını İstanbul'da, Bağdat Köşkü'nün beyaz mermerden yapılmış terasında

Cahit Tanyol, Édouard Herriot'nun yeni kurulmuş olan Gazi Eğitim Enstitüsü'ne 1933 yazında yaptığı ziyaretten söz eder.

Cumhuriyetin Başkenti, Atilla Cangir, Ankara 2007, Cilt 2.

Artık yaşlanmış olan Herriot'nun Türkiye'yi canlandırmış gibi görünen cumhuriyet coşkusu karşısında duyarlılık gösterdiği inkâr edilemez. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın programını incelerken, şu yorumu yapar: "(...) diktatörlük zihniyetinin yıkıcı etkisini yaymaya başladığı bir çağda, bazı Fransızlar [liberal ve devrimci fikirlerimizi] inkâr ederken cesur bir halkın bunlara sahip çıktığını görmekten sevinç duyuyoruz."

dinlemeyi düşlüyor." (s. 6). Ama bu öykünme iki sayfadan fazla sürmez. Herriot çabuk kendine gelir ("ama bu yalnızca dış görünüşten ibaret" (s. 8), "Doğu"ya başka bir gözle bakma ve geçmişi değil, bugünü anlatma niyetini belli eder.

A) "Laik gerekliliğin" uygulanması

Kitabın genel düzeni üzerine birkaç söz.

Türkiye'ye ayrılan ilk bölüm, "Bir Cumhuriyetin Baharı" (s. 65-98), "(...) kolay egzotizm meraklıları için bir cennet"[11] olan eski Türkiye'ye bir göndermeyle başlar ve Mart 1924'e kadar meydana gelen değişiklikleri tanıtır (Hilafetin kaldırılması ve Tevhid-i Tedrisat). Herriot bu gelişmelere ilerde de sık sık değinir. Kurtuluş Savaşı, 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve cumhuriyetin ilanı bu bölümde, sanki her olay bir tür tarihsel gereklilik neticesinde kaçınılmaz özgürleşmeye doğru götürüyormuşçasına, bir yeniden inşa süreci gibi anlatılır.

Örneğin, 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda ya da cumhuriyet devlet biçimi olarak ilk kez tanımlandığında İslam dinine yapılan göndermeler, cumhuriyetin kurucularının sanki uzun vadede özgürleştirici niyetleri konusunda belirgin bir fikirleri varmış gibi, işleri aceleye getirmemek için başvurdukları taktik bir kurnazlık olarak değerlendirilir.

"Yeni Rejimin Eseri" başlıklı ikinci bölüm (s. 99-131) özellikle din, kadın hakları ve eğitim üzerinde durarak gerçekleştirilen belli başlı reformları tanıtma çabası içerir. Şimdilik buradaki üslup hakkında fikir veren kısa bir alıntıyla yetinelim: "Gazinin gerçekleştirdiği bu reformların eski Türkiye'den sildiği şey, öncelikle o *Mamamouchi*[12] görünüşü oldu. Artık fes yoktu; kadınlar yaşmak takmıyorlardı. Tekkeler de kapatılmıştı..." (s. 102). Herriot bu bölümde Ankara'daki bir kız meslek lisesine, ardından da Gazi Eğitim Enstitüsü'ne yaptığı ziyareti anlatır. Daha sonra iktidardaki tek parti Cumhuriyet Halk Fırkası'nın programını yorumlamaya girişir, İzmir yolculuğundan söz eder (s.129-130) ve 23 Ağustos 1933'te Mustafa Kemal'le Dolmabahçe Sarayı'nda yaptığı görüşmeyi aktarır. Bu fırsattan istifade ederek yeniden Hilafet'in kaldırılması konusuna değinir ve keşfetmekte olduğu "yenilenmiş" Türk toplumu ile ilgili izlenimlerini özetler : "Her yerde aynı manzara: gençlik, atılım, hayat. ...Eski topraklar nasıl da gençleşmiş..." (s. 131)

"Geçmişe Saygı" başlıklı üçüncü bölüm (s. 132-158), Herriot'ya sahip olduğu tarih kültürünü göstermesi için bir fırsat sunar. Ama bu bölümde de ülkenin İslam öncesi Anadolu kültürüne duyarlı yeni rejimin kültür politikasına değinir ve eğitim konusuna geri döner. Ancak bu kez konuyu

Fransa'nın dışarıdaki etkisi açısından ele alır ve Türkiye'de yerleşmiş Fransızca konuşan çeşitli dini cemaatlerin eğitim faaliyetlerini anlatır. Türkiye'deki yolculuğunu gelecekteki Fransız-Türk ilişkileri ve Fransa Cumhuriyeti'nin "genç kardeşi" (s. 156) nezdinde oynaması gereken rol hakkında değerlendirmelerle bitirir.

Bu kısa özetin Herriot'nun görünüşe göre pek de düzenli olmayan metninin genel yapısını kavramak açısından yeterli olacağını umuyorum. Her halükârda Herriot'nun defalarca, hatta takıntılı denebilecek şekilde dile getirdiği konuların sık sık tekrarlara neden olduğunu görüyoruz.

B) Basit yöntemlerle tarihsel bir kopuşun sahneye konması

Kitapta başvurulan temel yöntem cumhuriyetin bugünü ve Osmanlı geçmişi arasında düzenli bir biçimde zıtlaştırma yapılmasıdır. Bu zıtlaştırma bin farklı biçimde ifade bulur. Metin edebî açıdan bazen Hugo vurguları taşıyan bir Manicilik'e kayar (bkz. s. 145). Eski ile yeni arasında sürekli bir oyun görürüz. Edebî açıdan etkili bu tür bir karşılaştırmanın taşıdığı risk ve anlam kaymalarıyla birlikte, eski ve yeni Herriot'nun kaleminde zaman zaman lirik bir havaya bürünen bir yeniden inşa çabasının nesneleri haline gelir.

Geçmiş zaman ve şimdiki zamanın bir arada kullanılması bu zıtlık içindeki durumların akış ritmini belirler: "Bir de *selamlık* vardı... Artık *selamlık* yok, çünkü artık padişah yok." "Dervişler artık dönmüyorlar, bağırmıyorlar: artık derviş yok." (s. 66).

Bu şekilde kurulan zıtlık akla aykırı bir Osmanlı İmparatorluğu ile "akıl, düzen ve ilerleme rejimi" olarak tanıtılan cumhuriyeti karşı karşıya getirir (s. 67). Herriot'nun başvurduğu geçmişe ait simgeler (her ne kadar Herriot kendini korumaya çalışsa da, burada bir tür oryantalizmle karşı karşıyayız) çarşaf, çok eşlilik, dragoman ve bahşiştir. Batılıların Türkiye'ye bakarken bugün hâlâ bu simgelerden bazılarına sarıldıklarını görmenin oldukça çarpıcı olduğunu da yeri gelmişken belirtelim.

Bu zıtlığı Doğu ile Batı arasında kurulan ikinci bir zıtlıkla pekiştirme eğilimine Herriot da karşı koyamaz. Gerçekleştirilen çeşitli reformları anlatırken, "Yeni Türkiye, Doğu'nun geleneklerine karşı Batı'nın adetlerini benimserken bir kez daha bütünüyle Avrupa'ya bağlanma iradesini dile getiriyordu," diye yazar. Böylece kendimizi "Yeni Türkiye" ile ilgili oldukça uzun ömürlü olacak baskın klişelerin içinde buluruz.

En az 18. yüzyıl sonundan beri meydana gelmekte olan siyasal dönüşümlerden habersiz olan Herriot, kendini tarihsel kopuşun (kolay) estetiğine kaptırır. Ayrıca, siyasetin din karşısında özgürleşmesini kaçınılmaz ve gerekli gördüğünden, lineer bir tarih anlayışına boyun eğer.

Herriot 23 Ağustos 1933'te Mustafa Kemal'le Dolmabahçe Sarayı'nda görüşür.

II) İSLAM DİNİNE BAKIŞ VE ALTINDA YATAN LAİKLİK ANLAYIŞI: YANILGI

A) Müslümanlık anlayışı: Fransız Devrimi öncesi Katolikliğin bir karikatürü mü?

Herriot'nun metninde karşımıza çıkan Müslümanlık anlayışı, İslam dinini geçmiş, arkaizm, Doğu ve gericilik cephesine yerleştirir. Bu görüş metnin her aşamasında, hatta kazayla Herriot'nun Mustafa Kemal'in kökenlerinden söz ettiği bölümde bile fark edilir: "...annesi. Z.H. eski âdetlere, *Kuran* geleneklerine bağlıydı; aksine, babası Batılı fikirleri benimsemiş bir liberal, bir laikti..." (s. 68-69). Kadına en güzel payı bırakmayan güçlü bir zıtlık...

Bunun dışında, Herriot için din fanatizm demektir (s. 102), kadınların ezilmesi anlamına gelir[13] (s. 118), bölünme ve savaş ifade eder. Mustafa Kemal'den söz ederken, "(...) ulusun bütünlüğünü sağlamak ve sayısız insanın hayatını kaybetmesine neden olan kaderi sonlandırmak için seferber ettiği mutlak laiklik iradesini" över (s. 123). Dervişlik ve papalık payesi arasındaki karşılaştırma, Herriot'yu rahatsız eden ve bakışını çarpıtan paralelliğin ifadesidir. Belgelerinde boşluklar bulunduğunu ve İslam dininin uygulamada aldığı biçimleri fazlasıyla genelleştirme eğiliminde olduğunu gösterir. Sufi İslam'ın farklılıklarına kesinlikle hâkim değildir. Herriot'nun yaklaşımı antropolojik ve kavrayıcı olmaktan çok ideolojiktir – bazı kesin göstergeler bu genellemeyi yapmak için yeterlidir.

Son olarak, Herriot'nun uzak bir bağlılık duyduğu dinin temelde ulus karşıtı bir boyutu vardır. Etkin ve olumlu bir siyasal bağ kurmaya olanak vermez. Bu anlamda, eğer kamusal

alandaki varlığını sürdürmek isterse, cumhuriyet düzeniyle bağdaşamaz.

B) Metindeki laiklik anlayışı: Din sınıfı düşmanlığı mı?

Yeni Türkiye'de gerçekleştirilen ve Herriot'nun ayrıntılı biçimde değindiği reformlardan ilki "her türlü resmi dinin, camilere bağlı *Kuran* okullarının kaldırılmasıdır. " (s. 102) Bu reform yeni rejim açısından kurucu nitelikte görünmektedir.[14] Herriot kısa ve özlü bir üslupla devam eder: "Türkiye Cumhuriyeti laik olacak " (...) "Devleti Müslüman Kilisesi ile karıştıran rejimin sonu geldi." (s. 102) Ve Herriot'nun Cumhuriyet Halk Fırkası programıyla ilgili hızlı değerlendirmesinde söz ettiği gibi (s. 120): "Din artık bir vicdan meselesi olarak kalacak."

Böylece, Herriot birkaç sözcükle bazı tarihsel çarpıtmalar pahasına Fransa ve Türkiye arasında bir paralellik kurar. Gerçekten de, Osmanlı dönemi için "Müslüman Kilisesi"nden söz etmek tartışılır bir yaklaşımdır ve yabancı gözlemcilerin kendilerine yakın referanslardan kurtulmak konusunda çektikleri güçlüğü gösterir. Bunun dışında, Türkiye Fransa'nın kurmak için bir yüzyıldan fazla uğraştığı şeyi bir defada gerçekleştirmiş gibi tanıtılır. Müthiş bir başarı!

Ayrıca Herriot'ya göre Mustafa Kemal'in amacı "yenilginin yoksullaştırdığı, ama aynı zamanda da arıttığı Türk halkına etnik dayanışma bilinci kazandırmak için (...) İslami değil, Osmanlı olan nihai bir vatan yaratmayı başarmaktır... " (s. 102-103). Burada Kemalist devrim yeni Türkiye'nin diniyle değil, "diliyle" tanımlanan ve kenetlenen siyasal bir topluluk biçimine, yani ulusa erişmesi bakımından yorumlanır. Din bağı Herriot'da transnasyonalizm şüphesi uyandırır: "... yekpare, ama cumhuriyetçi bir ulusçulukla" bir ulus inşa etmek (s. 99), bu ulusu bir dille ifade bulan bir kültür ve tarihe bağlamayı gerektirir. Arapça ezanın terk edilmesi,[15] Herriot'ya, vatansız olarak algıladığı dinî bir dil karşısında, özgürleşmenin simgesi gibi görünür. Cumhuriyetçi ulus-devletin kuruluşu da dinin kamusal hayattan çıkarılmasından geçmektedir.

Herriot'nun görmediği (ya da görmek istemediği), Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti arasında dinin siyasal alanda devlet tarafından kullanılması konusundaki devamlılıktır. Yaşanan kopuş karşısında büyülenmiştir ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kuruluşundan söz etmez. Oysa bu kurum, üzerinde önemle durduğu Şeriye ve Evkaf Vekâleti'nin kaldırılmasının hemen ardından ortaya çıkmıştır. Üstelik Herriot cumhuriyet hedeflerinin hizmetinde bir strateji olarak görmekle birlikte dinin siyaset tarafından araçlaştırıldığını da kabul etmektedir.[16]

Sonuç olarak, Herriot'nun ifadelerinden çıkan laiklik anlayışı din ve siyasetin bir pazarlık sonucu birbirinden ayrılmasından çok, dinin (yalnızca siyasal değil) kamusal alandan hoyratça çıkarılması gibi görünmektedir. Özetlemek gerekirse, Herriot'nun Türkiye'de bulduğu laiklik şiddetle din sınıfı düşmanlığına benzemektedir. Bir ulusu laikleştirmek (Herriot burada ulusal devletin işlevlerinden birini görmektedir), onu kolektif yaşamın örgütlenmesi ve bireysel gelişmenin etkilenmesi konusunda dinden koparmak demektir. Bu nedenle Herriot, terimler arasında herhangi bir simetri bulunmamasına rağmen, din ya da "dinsel durum" ile laiklik ya da "laik durumu" karşıt olarak kullandığı izlenimini vermektedir. Dinin özel alana hapsedilmesi olarak algıladığı görünürdeki değişiklikler karşısında hayranlık duyan Herriot, aslında buradaki mizansenden öteye geçmekte güçlük çekmektedir.

III) YANILGININ NEDENLERİ: LAİK BİR MİSYONERİN TUTKULU FRANSIZ ETKİSİ ARAYIŞI

Açıkça görülen bir bilgi eksikliğinin (Herriot resmî bakış açılarıyla yetinmek zorunda kalmıştır) ve bu meselelerle ilgili açık bir çözümleme yokluğunun ötesinde, aslında görüşü son derece açık olan bir adamın böylesine körleşmesinin nedenleri nelerdir? Bu yanılgıyı açıklamak için üç temel neden sıralanabilir: Fransa Cumhuriyeti'nin görkemli dönemlerine duyulan özlem, Fransız etkisi ve Fransa'nın uluslararası misyonu ile ilgili saplantı ve laiklik (ve Batılılaşma) gerekliliğinin evrensel niteliğine karşı beslenen koşulsuz inanç.

A) Herriot'nun cumhuriyetçi özlemi ve gençlik banyosu

Herriot'nun Türkiye'deki gezisi boyunca Fransa Cumhuriyeti'nin eski günlerine döndüğü izlenimini yaratması şaşırtıcıdır. Dördüncü bölümün başlığı ("Bir Cumhuriyetin Baharı ") neredeyse coşkulu bir tavrın ifadesidir. Ankara'daki kız meslek lisesini ziyaretini anlattığı tasviri heyecan içinde şöyle noktalar: "Cumhuriyet eğitiminin kahraman çağı: Tüm bu genç kadın öğretmenlerin içinde ateş var. Yaşamımız, - diyor aralarından bir tanesi -, bu çocuklara aittir." (s. 109).

Ucuz bir psikolojizme kaymadan, Fransa'daki ve genel olarak Batı Avrupa'daki siyasal gelişmelerden biraz yıpranmış – başarısız bir hükümet deneyiminden küskün çıkmıştı – ve artık yaşlanmış olan Herriot'nun Türkiye'yi canlandırmış gibi görünen cumhuriyet coşkusu karşısında duyarlılık gösterdiği inkâr edilemez. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın programını incelerken, şu yorumu yapar : "(...) diktatörlük zihniyetinin yıkıcı etkisini yaymaya başladığı bir çağda, bazı Fransızlar İliberal ve devrimci fikirlerimizi inkâr ederken cesur bir halkın bunlara sahip çıktığını görmekten sevinç duyuyoruz. " (s. 119).

Herriot'nun bu nostaljik tabiatının bakışını çarpıtmaya katkıda bulunmuş olması olasıdır.

B) Tutkulu Fransız etkisi arayışı

Fransa Cumhuriyeti'nin heyecan verici kuruluş anlarına döndüğünü sandığı gibi, Herriot Fransa'ya yapılan

göndermeleri ve (açıkça Alman etkisine rakip olarak tanıtılan) Fransız etkisini saplantı haline getirmiş gibidir. Üstelik kitabı Fransızlara hitap ettiğinden, bunu yalnızca pedagojik amaçlarla yaptığını da söyleyemeyiz. Örneğin, Türk Milli Eğitim Bakanlığı "... Fransız modeline göre... " dört müdürlük biçiminde örgütlenmiştir (s. 111); Gazi Eğitim Enstitüsü "...21 öğretmen okulunun en iyi öğrencilerinin, teknik öğretmen, öğretmen ve müfettiş adaylarının yetiştirildiği bir tür Saint-Cloud[17]" ile karşılaştırılır (s. 112). Daha ileride, Cumhuriyet Halk Fırkası programını yorumladığı bölümde ise şunları yazar : "Burada liberal ve devrimci fikirlerimizin açık etkisini buluyoruz..." (s. 119). Aynı şekilde, Mustafa Kemal'i "...Voltaire ve Rousseau ile beslenmiş"[18] biri olarak tanıtır. (s. 70) Ve yeni başkent Ankara'yı tasvir ederken, "...modern kent... büyüme hızıyla Fas'taki bazı kentlerimizi hatırlatıyor " ifadesini kullanır.

"Fransız" dini okullarının çalışmaları söz konusu olduğunda, Herriot'nun vatanseverliği ve dışarıdaki Fransız etkisini görme kaygısı ruhban sınıfına karşı beslediği güvensizliği hafifletir. İzmir gezisinden söz ederken (s. 129), dini cemaatlerin işlettiği okullarla ilgili ayrıntılı bilgi verir. Hatta kendisinden birkaç yıl önce M. Barrès'nin *Un jardin sur l'Oronte*'da yaptığı gibi, *Frères des Ecoles Chrétiennes* okul ağının daraltılmış olmasından yakınacak kadar ileri gider. (s. 151) Başka bir deyişle, Fransa'nın dışarıdaki etkisinin araçları olarak çalıştıklarında, dinî cemaatler hoş karşılanır, hatta eylemleri için övgü alırlar. Bir papaz, ülke dışında Fransa'nın temsilcisi olarak kabul görür; öncelikle yabancı topraklarda görev yapan bir Fransız olarak değerlendirilir. Herriot'nun "Fransız misyonerliği" ve "laik misyonerlik anlayışı" arasındaki gerilim burada açıkça görülmektedir.

Herriot'nun Fransa referansı ve Fransız etkisi saplantısı, Türkiye'ye karşı biraz paternalist bir tavırla yaklaşmasına da neden olur. I. François ve Sultan Süleyman arasındaki "dostluğu yeniden yaşatmak" arzusunu dile getirdikten sonra – Fransa-Türkiye ilişkileri ile ilgili söyleminin klişelerinden biri –, Herriot metnin sonunda şunları yazar: "Ama cumhuriyetçi Fransa genç kardeşi Türkiye Cumhuriyeti'ne hâlâ çok büyük hizmetlerde bulunabilir." (s. 156) Bir alıntı daha yapalım (s. 418) : "Kuşlar sepetinde üretken tohumlar taşıdığında çiftçiyi izler. "

Türkiye ile kurduğu bu paternalist ilişki ve "Türk gençliğine" yaptığı coşkulu göndermeler de bunun ifadesidir ve bazen küçümseyici bir tona bürünür. Fransa'nın büyüklük ve olgunluk ideolojisi dış politikasının, kolonyal ve yarı-kolonyal maceralarının temelinde yer alır ve Fransa'nın bir vesayet görevi olduğuna inandığı "genç uluslarla" kurduğu eşit olmayan ilişkiyi besler. Fransa'nın dünyadaki yeri ile ilgili bu algı eğitim politikasında da etkili olur. Örneğin, Türkiye'de teknik eğitimin geliştirilmesinde Fransız danışmanların üstlendiği rolden söz ederken, Herriot "...Doğu'da sahte aydınlardansa iyi zanaatkârlar yetiştirmek daha yararlı olacaktır. " diye yazar (s. 154). Oldukça şüpheli bir değerlendirme.

C) Aynı olanı bulmaya yönelik dokunaklı bir çaba

Herriot'nun metni cumhuriyetin kurucularına karşı sınırsız bir hayranlık içerir. Ama bu "bize" (biz Avrupalılar. Batılılar ve özellikle Fransızlar) bu kadar benzeyenlere karşı duyulan bir hayranlıktır. Bu hayranlığın merkezinde yer alan kişilik elbette Mustafa Kemal'dir. Herriot, Von Mikusch'un yazdığı biyografiye ve Gazi'yle yaptığı söyleşiye dayanarak, gerçek bir hajiografiye girişir. "(...) Mustafa Kemal Avrupa'nın doğusunda tarihin ortaya çıkardığı en büyük adamlardan biri olarak yüceliyor."[19] (s. 98). Herriot Gazi'nin mütevazı kökenleri, okul başarıları ve olağanüstü çalışma kapasitesi üzerinde durur (s. 70). Onu her şeyden önce yenilmez bir mantığa ve fırsatları yakalama konusunda keskin bir duyuya sahip bir akıl insanı olarak tanıtır – "...devlet başkanı hiçbir zaman kendi aklından başkasına güvenmeyecektir."[20] (s. 74) Gazi'yle söyleşisini anlattığı bölümü dokunaklı bir cümleyle noktalar:[21] "Bana en üstün devlet adamı tanımına erişmiş gibi geliyor: Aklı kendinde gerçekleştirmek, kendisine duyulan güven sayesinde dışarıya dayatmak. " (s. 127). Herriot'ya göre Mustafa Kemal ayrıca güçlü bir iradeye sahip, "Fransız Devrimi'ne hayranlık duyan " ve "...dediklerine göre, Voltaire ve Rousseau ile beslenmiş" bir vatanseverdir (s. 70).

Sonuç olarak, Herriot'nun "yeni Türkiye"ye bakışı birbirine eklemlenen üç basit denkleme dayanmaktadır: Yeni Türkiye • Batı, yeni Türkiye • Avrupa[22], yeni Türkiye • Fransa. Bu kendiyle aynı olanı bulmaya yönelik çılgınca bir çabadır.

SONUÇ

Osmanlı dünyası karşısında büyülenen edebiyat ve resim alanındaki oryantalizmle bağlarını koparmak isteyen Herriot, ötekini kendi saplantılarının ölçüsüne indirgeyerek "Batıcılık" olarak tanımlayabileceğimiz başka bir duruşa katkıda bulunur. Bu duruş, kaçınılmaz farklılıkları aramak yerine kendi modeli üzerinden yalnızca benzerlikleri görmeye dayanır. Buna göre çekici gelen artık temel olarak farklı hiçimde inşa edilmiş olan değil, karşılıklı olarak birbirine atfedilen ya da ötekine yakıştırılan benzerliklerdir. Bu şekilde egzotizm üreten kolonyalizmden klon üreten neo-kolonyalizme geçilir. Doğulu olmayan, ama kendi yansımasından farklı bir ötekilik düşünme konusunda beceriksizlik; sanki iki şıktan birini seçmek zorundaymışız gibi: gerici / doğulu, modern / Avrupalı (Fransız tarzı).

Dolayısıyla, Fransız laikliği ve Türk laikliği arasındaki benzerlik konusunda düşülen yanılgı, Fransa örneği ile ilgili bir saplantıdan kaynaklanır. Bu saplantı ise Türkiye'ye özgü siyasal ve toplumsal dinamikler karşısında gerçek bir körlü-

ge, biçimsel olarak sözde "Fransız modelini" hatırlatan özelliklerden başka hiçbir şey görmemeye yol açar. Herriot'nun Türk muhataplarının da sürdürülmesine katkıda bulunmuş olabileceği bu yanılgı, Fransa'nın medenileştirici misyonuna olan sarsılmaz bir inancın eşlik ettiği laik iyi niyetten beslenir. Herriot, laik mücadelesinin evrensel doğruluğuna inandıkça, Türkiye ve Fransa örnekleri arasındaki can alıcı farklılıkları kavrayamaz hale gelmiştir. Türkiye'de kendisine din ve siyaset ilişkileri bakımından Fransa (ya da İngiltere) tarihini hatırlatan ayrıntılardan başka bir şey görmek istemez. Hatta Fransa cumhuriyet tarihinin 1789'dan beri en görkemli anlarını Türkiye'de yeniden yaşadığı izlenimini verir. Türkiye ile ilgili olarak ise, pazarlıklar, ayarlamalar ve devamlılıklardan çok, eski olanla özdeşleştirilen İslam'dan biçimsel kopuşları dile getirmeyi tercih eder. "Fransa o kadar yanlış bilgilendiriyor ki!" (s. 12): Herriot haklıdır.[23]

KAYNAKLAR

-ANAMUR, Hasan, 1986 : "L'image de la Turquie nouvelle dans la littérature française, 1919-1939", BATU, H., & BACQUÉ-GRAMMONT, J.-L. (ss la dir.) : L'Empire ottoman, la République de Turquie et la France, İstanbul, IFEA/Isis, içinde s. 499-521.

-ARAS Tevfik Rüstü, *Görüşlerim*, 1968, İstanbul, Yörük Matbaası.

-ARMSTRONG, Harold, 1933: *Mustafa Kemal* (traduit de l'anglais par M. Soulié et Vaney), Paris, Payot.

-ATAY, F. R., 1934 (juin) : "Il faut venir voir Ankara ", *La Turquie Kémaliste*, n81, s. 10-15.

-AURENCHE, H., 1932 : *La mort de Stambul*, Paris, J. Peyronnet.

-BEHAR, B.E., 1992 : "İktidar ve Tarih. Türkiye'de "Resmi Tarih" Tezinin oluşumu (1929-1937), İstanbul, AFA Yayınları.

-BOURGOIN, M., 1936 : *La Turquie d'Atatürk*, Paris, éd. Rey.

-CHAMBRUN, Charles de, 1938 (1er octobre) : "De Stambul à Ankara, ma première entrevue avec Ghazi Mustapha Kemal", *Revue des deux Mondes*, n847, s. 769-772.

-CHAMBRUN, Charles de, 1939: *Atatürk et la Turquie nouvelle*, Paris, F. Soriot.

-DENY, J. & MARCHAND, R., 1933 : *Petit manuel de la Turquie nouvelle*, (Préfacé d'Albert Sarraut) Paris, J. Haumont.

-DENY, Jean, 1926 : " Mustapha Kemal Pacha. Sa biographie d'après l'annuaire officiel de Turquie", *Revue du Monde Musulman*, n863, s. 146-167.

-DENY, Jean, 1927 : "Souvenirs du Ghâzi Moustapha Kemâl Pacha: version remaniée d'après l'original turc", *Revue d'Études Islamiques*, I à III, n8459-463.

-DUMONT, P. (dir.), 1981: *La Turquie et la France à l'époque d'Atatürk*, Paris, Association pour le Développement des Etudes Turques.

-GENTIZON, P., 1929 : *Moustapha Kemal ou l'Orient en marche*, Paris, Ed. Brossard.

-GAULIS, Berthe-Georges, 1922: *Angora, Constantinople, Londres, Moustafa Kemal et la politique anglaise en Orient*, Paris, A. Colin.

-GENTIZON, P., 1927 (11/07): "Angora. Le développement de la ville. La Suisse et l'Asie ", *Gazette de Lausanne*.

HERRIOT, Édouard, "De la vieille à la nouvelle Turquie", La Turquie Kémaliste, Ankara, 1934, N 1, s. 16.

-JAESCHKE, G., 1936 : "Ankara, die Hauptstadt der Türkischen Republik", *Europäische Revue*, XII, s.457-462.

-Le BOUCHER, J., 1929 : *D'Angora à Vilna*, Paris, Prométhée.

-"Le Lycée de Commerce d'Ankara ", 1936 (juin), *La Turquie kémaliste*, n813, s. 14-18.

-PANETH, P., 1945, Turkey, Decadence & Rebirth, London, Alliance Press/New York, Transatlantic Press.

-PERNOT, M, 1923: *La question turque*, Paris, B.Grasset, Coll. "Politeia".

-PERNOT, M., 1924 : "La Nouvelle Turquie", *La Revue des Deux Mondes*, 15/01 (s.288-319), 1er fév. (827-655) & 1 mars(s.131-159).

-PERNOT, M., 1927 : *L'inquiétude de l'Orient. En Asie Musulmane*, Paris, Hachette.

-PITTARD, Eugène, 1931: *A travers l'Asie mineure. Le visage nouveau de la Turquie*, (Avec plusieurs cartes et graphiques; et orné de 24 gravures, la plupart d'après des photographies prises par l'auteur), Paris, Société d'Editions Géographiques, Maritimes et Coloniales.

-ROGER, Noëlle, 1930: *En Asie mineure: La Turquie du Ghazi*. Paris, Fasquelle.

-RONART, S., 1937: *La Turquie d'Aujourd'hui*, Paris, P. Geuthner Coll. "Pays et cités d'Orient".

-ROYER (ss la dir.), J., 1932 : "L'urbanisme aux colonies et dans les pays tropicaux ", Communications du Congrès international de l'Urbanisme aux Colonies et dans les pays de latitude intertropicale. .., La Charité-sur-Loire, Delayance ("Préface" du Maréchal LYAUTEY et "Rapport général" de Henri PROST...).

-SAVANT, J., 1944: *La Turquie d'Ismet Ineunu*, Paris, Soriot.

-SCHLIKLIN, J., 1922: Angora, *l'aube d'une Turquie nouvelle*, 1919-1922, Paris, Berger-Levrault.

-SPERCO, W., 1935 : *L'Orient qui s'éteint. Choses vues en Turquie*, Bulgarie, Roumanie, Grèce, Egypte, Paris, Ed. Baudinière.

-SPERCO, Willy, 1958: *Moustapha Kemal Atatürk (1882-1938)*. Paris, Nouvelles Editions Latines.

-TEKINALP (Moïse Cohen), 1937: *Le Kemalisme*, préface du président E.Herriot, Paris, Felix Alcan.

-THOBIE, J., 1982 : "De Constantinople à Ankara : d'un empire prétiné à une République respectée", *Relations Internationales*, n831, s. 263-282.

-KRAL, August R. Von.., 1938: Le pays de Kemal Atatürk, Formation et évolution de la nouvelle Turquie (trad. fr. A. Roberi), VIII, Leipzig, W.Braumüller.

-LEWIS, B., 1988 : *Islam et laïcité, la naissance de la Turquie moderne*, Paris, Fayard.

DİPNOTLAR

* Herriot'nun bu metnine 1919-1950 yılları arasında Ankara kentini konu alan doktora tezimi hazırlarken (savunma tarihi 1994) rastladım.

1 Cogito, N°35, 2003, s. 61.

2 Kısaca özetlemek gerekirse, aslında söz konusu olan 1901'de, kilise ve devletin ayrılmasına ilişkin kanunun çıkarılmasından dört yıl önce kurulan « Cumhuriyetçi Radikal ve Radikal Sosyalist Parti »dir.

3 Kitabın planı gezininseyrini izler : Yunanistan (I. Bölüm), Bulgaristan (II. ve III. Bölüm; s. 42: « Bulgaristan'da laik ve tek öğretim mevcut »), Türkiye (IV.-VI. Bölümler, s. 65-158), SSCB (VII.-XIII. Bölümler), ve Letonya (XIV. Bölüm).

4 Herriot 8 Kasım 1934 'te yeniden isûfa etti.

5 Bu metin, 1922'de yayınlanan *La Russie nouvelle*'de benimsediği "sıcağı sıcağına" tanıklık üslubu ve anıları (*Jadis* başlığıyla 1948-ve 1952 arasında iki cilt olarak yayınlandı) arasında bir yerde durur.

6 Herriot gibi Radikal Parti'den çağdaşı Albert Sarraut'nun önsözüyle yayınlanmıştır, Sarraut Haziran 1932 ve Ekim 1933 arasında 3. Herriot kabinesinde Sömürgeler Bakanlığı yapmıştır.

7 Herriot yeni rejimin gerçekleştirdiği reformları anlatırken, şapka reformuna «Burada 'şapkalar bölümüne' geçiyoruz" diyerek girişyapar.

8 Eski bir öğretim üyesi olan Herriot, 1926 Ulusal Birlik Hükümeti'nde Eğitim Bakanlığı da yapmıştır; bu dönemde gerçekleşen eğitim birliği reformunun mimarıdır.

9 1902'de kurulan FLM öncelikli olarak ülke dışında Fransız liseleri (Fransız-yabancı statülü) kurmayı hedefliyordu.

10 Verdiğimiz sayfa numaraları orijinal 1934 baskısına aittir.

11 Bazı açık görüşlü vurgularla: "Chicago sergilerinde Fransa'nın görünüdüğü kadar Doğu'ydu" (s. 66).

12 Molière'in *Kibarlık Budalası* adlı eserinde kullandığı Türkçe olduğu iddia edilen uydurma lakap. – Ç.n.

13 Devrim taraftarından "kaldırılan peçeler" ile ilgili olarak, Herriot'nun şu neo-oryantalist ifadesini alıntılayalım (s. 118) : "Sonunda onların minyatürlerdeki kadar güzel gözlerini görüyoruz ve onlara baktıkça ablalarının peçeli olduğu devirlerde neler kaybettiğimizi anlıyoruz."

14 Ve Herriot'nun Türkiye'de bulunma nedenini dahi açıklayabilir.

15 Bkz. « Artık Yaratan'a dahi Arapça olan Allah adıyla değil, Türkçe olan Tanrı sözcüğü kullanılarak hitap ediliyor ». (s. 67).

16 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ya da 1924 Anayasası ile ilgili çözümlemesini hatırlayalım (s. 77). Ona göre bu metinler « usta bir mizansen » niteliği taşır.

17 École normale supérieure de Saint-Cloud: Paris bölgesindeki banliyö kentlerinden biri olan Saint-Cloud'da 1882 yılında kurulan erkek öğretmenyüksekokulu. – Ç.n.

18 Samsun'a gitmek üzere İstanbul'dan ayrılan Mustafa Kemal'i (Mayıs 1919), Tours'a gitmek için Paris'ten ayrılan Gambetta ile karşılaştıracak kadar ileri gider.

19 Daha önce alıntıladığımız başka bir cümleyle yankı yapan bir ifade : "... tarihin adını en büyük kurucular arasına yazacağı bu adam." (s. 68)

20 Başka bir yerde de Mustafa Kemal'in "... rasyonalist karakteri (seve seve pozitivist de diyebiliriz)," üzerinde durur (s. 107).

21 Herriot Mustafa Kemal'in "sözde" Yahudi kökenlerini de sorgular – dönemin bozulmaya yüz tutan havasına bir taviz olarak mı değerlendirmeliyiz? – Bakışını ve yüzünün biçimini ileri sürerek bu iddiaları yalanlamaya girişir ve kendini şaşırtıcı morfo-metrik değerlendirmelere kaptırır : "Gazi'nin yüzü bu hipotezi yalanlar... Halkının kökenlerini mantıktan çok içgüdüyle bağlamaya çalıştığı şu Arilerktan birinin tipine sahiptir." (s. 68).

22 "İstanbul bir Avrupa başkenti olmak istiyor, başka bir şey değil" (s. 67).

23 Devamlılıklarla ilgili muğlaklığın muhafaza edilmesi konusunda "Türk tarafının" nedenlerini de incelemek gerekir : taktik, gurur okşama... Bu yazacağımı iddia edemeyeceğim başka bir makalenin konusu olabilir.

OSMANLI RUM BANKERİ YORGO ZARİFİ

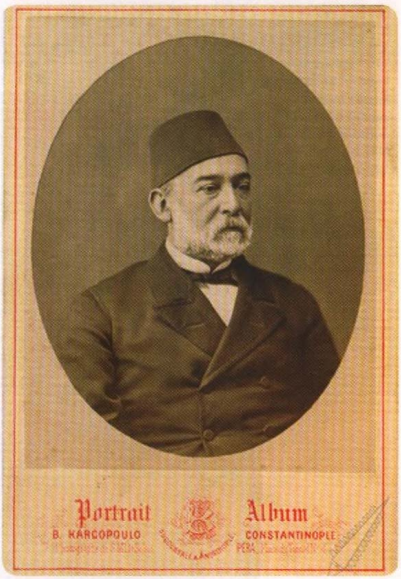
SERİYYE AKAN

Zarifi'nin Sultan Abdülhamid'le şehzadeliğinde kurduğu ilişki onu Galata'nın en önemli bankeri haline getirir. 1877-78 Savaşı sırasında devlete açtığı kredilerle savaşın finansmanına önemli katkıda bulunur. Rusların İstanbul'a girmelerini önlemek için istenilen tazminatın verilmesinde hükümetin yanında olduğunu ilk açıklayan Zarifi olmuştur. Fakat açtığı avansların yüksek faizleri ve ağır şartları padişahı bile rahatsız eder boyuta ulaşır. Bu kredilerden bazılarına rüşvet iddiaları bile karışmıştır. Zarifi'nin padişahla olan ilişkileri gerçek dostluktan öteye karşılıklı çıkarlar üzerine bina edilmişti.

Bu çalışmada 19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda bankerlik faaliyetleriyle adını duyurmuş Rum Zarifi ailesine mensup Yorgo Leonidas Zarifi'nin[1] dünya görüşüne Yunan ulusçuluğunun tesiri incelenecektir. Çalışmanın ana kaynağını Yorgo L. Zarifi'nin 1938 ile 1943 arasında Atina'da kaleme aldığı hatıratı teşkil etmektedir.

Zarifi hatıratının önsözünde kendisini hatıralarını kaleme almaya iten temel sebebin resmi tarihin anlatmayı ihmal ettiği pek çok şeyi sonraki nesillere anlatmak olduğunu belirtir. Her zaman geçmişi öğrenmeye olan tutkusunun ve kılı kırk yaran bir yapıya sahip olmasının hatıratını kaleme almasında belirleyici olduğunu ekler. Yazma ve söz söyleme sanatında kendini geliştiremediğini itiraf etse de hatırı sayılır bir bellekle ödüllendirilmesinin kendisini yazmaya ittiğini ifade eder; ardından dürüst ve samimi anlatımıyla üsluba dair kusurlarını aştığını ümit ettiğini belirtir.

Yazar kendini okura tanıtırken hayatına ilke edindiği deyişi annesinin dile getirdiğini aktarır: "Olduğun gibi görün, göründüğün gibi ol." Yani önemsiz ve güçsüz biriysen kendini olduğundan daha değerli ve güçlüymüş gibi gösterip övünme; önemli ve güçlüysen kişilikli ol ve haysiyetsiz bir insan gibi uzlaşmayı ve alçaklığı kabul etme.[2] Başka bir yerde yazar hislerini ve düşüncelerini ifade etmekte doğuştan çekingen olduğunu, isminin Zarifi olması nedeniyle babasının herkesin gözünün sürekli üzerinde olduğunu, başkalarının saçmalıklarının göze çarpmayacağını ama kendisinin yapacağı herhangi bir yanlışın tüm Pera tarafından yorumlanacağını sürekli söylediği için onurunun zedelendiğini, sorumluluk duygusunun hareketlerini kısıtladığını belirtir.[3] Öğrencilik yıllarından söz ederken, derslerinde vasat olmasına rağmen hafızası çok kuvvetli olduğu için iyi bir öğrenci şöhretine sahip olduğunu, dikkatini tek bir şeye yoğunlaştıramadığını, çalışma ve değerlendirme gereken derslerde ne kadar vasatsa tarih, coğrafya ve genel olarak filoloji gibi hafızanın başlıca rol oynadığı derslerde rakipsiz olduğunu aktarır. 60'ına geldiğinde bile karakterinin değişmediğini, çapaçul ve kaderci olmaya devam ettiğini, *Hatıralarım*'ı hiçbir taslak hazırlamadan, hiçbir

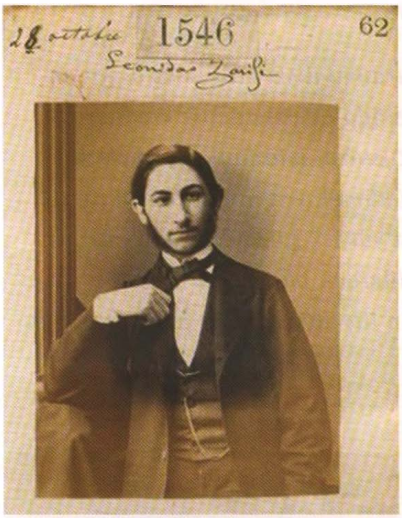

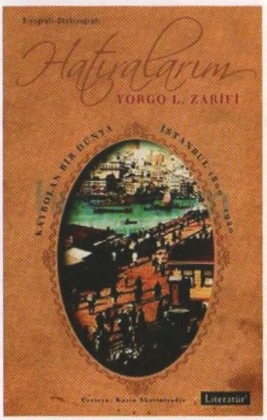
Yorgo Zarifi (İstanbul, 1806-İstanbul, 1884).

Vasilaki Karcopulo.

not almadan yazmaya başladığını, mantığının kendisini uyardığı anlarda, kendisini felce uğratan irade yitiminin kendisini durdurmasına engel olduğunu belirtir.[4]

Hatıratın yayıncısı, yazarın torunu Yorgo Bonanos'a göre Zarifi'nin niyeti kitabın üç ciltten oluşmasıydı.

Hatıralarım'ın **yazarı Yorgo Leonidas Zarifi (1881 İstanbul - 1943 Atina).**

Buna göre birincisi başkalarından dinleyip öğrendiği anılardan oluşacaktı. İkincisi öğrenim görmek için Paris'e gidene kadar İstanbul'da yaşadıklarına yer verecekti. Üçüncü cilt ise ikincinin devamı olacaktı. Fakat yazar 1943'te vefat ettiği için üçüncü cilt eksik kalmıştır.

Hatıratın genelinde yazarı hatıralarını yazmaya yönelten temel müşevviğin Rumluk bilinci olduğu göze çarpmaktadır. Yazar önsözde Paris'te öğrenciyken keşfettiği *Mesolongi Çıkışı*'nın bir eskizinin ırkının ölümsüzlüğünü hatırlattığını belirtir,[5] Amsterdam'dan aldığı ahşap Bizans haçını ise defalarca kovulan ve aldatılan ırkının bir sembolü olarak kabul etmektedir. Yorgo L. Zarifi şu satırlarla devam eder: "Tabii ki kötü seneler gelip geçiyor. Mübarek gün tekrar doğuyor. Rum, ocağını tekrar buluyor ve Yunan vatanı yeni yazgılara başlıyor."[6] Yazarın torunu Yorgo Bonanos sonsözde eksik kalan üçüncü cildi bayağı ilginç bulduğunu, bu cildin içeriğindeki kimi konuların siyaset, ulusal bölünmüşlük ve Yunan krallarının gelgitleri olduğunu belirtir. Bonanos bunların bin defa anlatılmış bilinen konular olmasına rağmen Atina'ya yeni gelmiş coşkulu Yorgo Zarifi'nin yaklaşım tarzının konulara özel bir nitelik kazandırdığını söyler ve ekler:

"Üçüncü ciltte sosyal ve siyasal konuların dışında, bir de Yorgo Zarifi'nin Yunan ordusuna kısa süreli hizmeti ve Yanya'nın kurtuluşuna katıldığı zamanı anlatan son derece insani şahane bir tasvir vardı... Yunan ordusuyla birlikte Yanya'ya girdiği günün, hayatının en güzel günü olduğunu söylerdi."[7] Bonanos dedesi Yorgo L. Zarifi'nin hatıratını ilk kez 1973'te okuduğunu, o zamanki askeri cunta yönetimi döneminde aldığı eğitimin tek taraflı ve Yunanistan merkezli olduğunu; hiçbir şeyin okuduğu hatırat kadar kendisinin Yunanistan ile Rumluk arasındaki farkı ve Rumluğun enginliği karşısında Yunanistan'ın ne kadar küçük kaldığını anlamasına yardımcı olmadığını belirtir.[8]

ZARİFİLER'İN OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDAKİ SERÜVENİ

AİLENİN KÖKENİ

Zarifi ailesinin kökeni Avlonya Sancağı'na bağlı Paşalimanı Adası'na dayanır. İlk kez 1786'da İstanbul'da adına rastlanan Çelebi Kir Zarifi pekmez ve şarap ticaretiyle uğraşmaktadır ve o yıllarda hatırı sayılır bir servet edinmiştir. Fener ve Arnavutköy'de iki ev yaptırır. Yorgo L. Zarifi atasının inşa ettiği eski evlerden söz ederken kadınların ve erkeklerin yaşamının ayrı olduğunu belirtir fakat bunun Türklerin ataerkil düzeniyle karıştırılmaması gerektiğini ekler, ardından bir evin inşa sürecini ve yapıların kalitesini anlatmak için Rum ve Türk karakterlerini karşılaştırır: Rum evlerinin ve genel olarak Hıristiyan evlerinin yıkılması için insan elinin müdahale etmesi gerektiğini, halbuki Türk evlerinin yok olmalarını zamanın kendisinin sağladığını belirtir. Bu olgunun Türk ırkının yaradılışının Rum ırkına ne kadar zıt olduğunu gösterdiğini söyler. Bugün[9] tüm İstanbul'da tamamen şahsa ait ve bir nebze de olsa tarihi sayılabilecek hiçbir Türk evi kalmadığını, bu durumun Türklerin psikolojisinden kaynaklandığını öne sürer. Çünkü ona göre eskiden beri göçebe olan Türkler, nereye yerleşirlerse yerleşsinler, bunu hâlâ geçici olarak görmektedirler. Türklerin geçtikleri yerleri ölümsüzleştirecek ve kendilerinden sonra gelenlere dayanıklı birtakım şeyleri miras bırakacak hem paraları hem de güçlerinin olduğunu; fakat onlarda "gelenek" kelimesinin bir şey ifade etmediğini, bu nedenle de inşa ettikleri binalarda Hıristiyanların tam aksine belli bir süre dayanacak malzemeler kullandıklarını iddia eder. Yorgo L. Zarifi bu bahsi şöyle kapatır: "Türkler sadece bugüne bakarken, Hıristiyanlar geleceklerini de düşünürlerdi. Yıkım konusunda hiç kimse Türkleri geçemedi. Bir yapının yeniden inşa edilmesini üstlenen Poli'nin[İstanbul] her müteahhidi, eski binanın yıkılmasında Türk işçileri kullanır, yenisinin yapımında ise Hıristiyan işçileri çalıştırırdı."[10]

Zarifi Yunanistanlı okuruna Osmanlı Devleti'ndeki millet sistemini tanıtırken, millet sisteminin ayırıcı vasıflarından şikâyetçidir: "Türk egemenliği altında yaşayan Rumlar, 'reaya' yani 'ayaktakımı' olarak kabul edilir ve Müslümanlardan tamamen ayrı yaşarlardı. Dış görünüşleri farklıdır, sakal bırakmaları

ve ata binmeleri yasaktır. Ermeni, Rum, Suriyeli ve Musevilerin hepsi ayrı renklerde giyinirlerdi. Rumların kaftanı koyu vişne rengi olmak zorundaydı. Üzerinde Türk alfabesindeki R (ر) harfinin olduğu şapka takmak zorunluydu. Günümüz insanı bu harfi sülüğe benzetiyor. Babaannem bunu her anlatışında öfkeleniyor. Bir yabancı veya sultanın uyrukları arasında olmayan biri bir Rum'la evlenemezdi. Bu yüzden yüzyıllar boyunca yanyana yaşayan ırkların birbirleriyle karışmamış olması şaşırtıcı değil."[11]

Zarifi teokratik bir devlet olan Türk Devleti'nin, egemenliği altında yaşayan halkların iç işlerine karışmamasını onların dininin kendi dininden tamamen farklı olmasına bağlar. Bundan dolayı başka dinden olanlarla ilişkilerinin sadece ekonomik amaçlı olduğunu ve en büyük amacın vergi toplamak olduğunu belirtir. Vergiler döneme göre ne kadar ağırlaşırsa ağırlaşsın, denetimin bundan ibaret olduğunu söyler. İstanbul'un fethinden hemen sonra Türklerin, her ırkı kendi iç işlerini özgürce düzenlemesi için serbest bıraktığını, yani hükmettikleri her halka bir noktaya kadar özerklik tanıdıklarını belirtir. Zarifi millet sistemini anlatırken şöyle söyler: "Türkler esir aldıkları ırklara karşı kendilerini o derece yabancı hissediyorlardı ki, her birini "millet" olarak isimlendirmişlerdi. Tüm Rumlar resmi olarak "Rum Milleti" olarak tanınıyordu. Türkler egemenlikleri altındaki halklar arasında en az Rumları küçümsüyorlardı."[12]

Zarifi'ye göre İstanbul'un fethinin ardından Rumların başarılı olabilmek için seçebilecekleri en iyi ve âdeta tek yol tıp okumaktır. Çünkü Rumların zamanı gelip de diplomalarıyla birlikte memleketlerine geri döndüklerinde güçlü Türklerle arkadaşlık ederek onların güven ve takdirini kazanmaları çok daha kolaydı. Yazar sonradan Osmanlı iktisadi hayatında mühim yeri olan Fenerli Beyler'in büyük bir çoğunluğunun meslek hayatlarına doktor olarak başladıklarını aktarır.[13]

Zarifi'ye göre bir reayanın üstlenmeyi hayal ettiği üç görev vardı: Donanma Tercümanı, Baş Tercüman, Eflak veya Boğdan Beyi olmak. Zarifi Türklerin savaşçı bir ırk olduğu için fetih öncesinde yapılan görüşmelerden ve imzalanması gereken belgelerden nefret ettiğini okuruna anlatır. Türklerin kılıcın her soruna çözüm getireceğine inandıklarını düşünür. Zarifi Türklerin, 1699'da Kandiye şehrinin teslim olmasını bir reaya olan Nikusis'e borçlu olduğu kanısındadır. Çünkü ilk kez Nikusis Türklere masrafsız bir şekilde ve gereksiz yere kan dökülmeden her türlü sorunun hatta savaş meselelerinin bile diplomasi yoluyla çözüleceğini ispat etmiştir.[14]

Yazarın atası Çelebi Kir Zarifi'nin oğlu Yani Zarifi İstanbul'da doğdu ve zamanı gelince babasının işlerini devraldı ve zengin bir Rum olan Yordani Kaptanoğlu'nun kızıyla evlendi; 7 çocuk sahibi oldular. En büyük oğulları yazarın dedesi, Sultan II. Abdülhamid saltanatı sırasında bankerlik faaliyetleriyle adını duyurmuş meşhur Yorgo Zarifi'dir.

ODESA'YA KAÇIŞ

Zarifi ailesi 1821 Rum İsyanı yüzünden tüm servetini İstanbul'da bırakarak Odesa'ya göç etmek zorunda kalır. Yazar, Mora'da bir sabah hiç beklenmedik bir anda başlayan isyan haberi Poli'ye ulaşana dek, Yani Zarifi ve ailesinin İstanbul'da zengin ve mutlu bir hayat sürdüklerini belirtir. İsyanla beraber İstanbul Rumlarını bir anda korku sarar. Yani Zarifi politikayla ilgilenmediğinden patriğin,[15] Sen Sinod üyelerinin ve bazı Fenerli Beylerin asılması ilk başta kendisini endişelendirmez. Fakat bacanağı Samatas hapsedilince endişelenmeye başlar. Çünkü Samatas isyanı organize eden Philike Hetaireia örgütüne mali yardımda bulunmakta, Yani Zarifi de buna aracılık

Kitapta Yorgo L.Zarifi'nin hatıralarını yazmaya yönelten temel müşevvigin Rumluk bilinci olduğu göze çarpmaktadır. Yazar önsözde Paris'te öğrenciyken keşfettiği Mesolongi Çıkışı'nın bir eskizinin ırkının ölümsüzlüğünü hatırlattığını belirtir.

Theodoros Vryzakis' (1855). Ulusal Müze, Atina.

etmektedir. Sturdza kaynak belirtmeden Yani Zarifi'nin İstanbul'daki pek çok Rum gibi, isyanı organize eden Philike Hetairia gizli örgütünün üyelerinden biri olduğunu ileri sürer.[16] Yani Zarifi eşi, 7 çocuğu ve en küçük çocuğun dadısıyla beraber Galata Limanı'ndan Odesa'ya gitmek üzere yola çıkarlar. Fakat o hengâme içerisinde dadı ve en küçük çocuk limanda unutulmuştur.[17] Zira Rumlar öldürülme korkusuyla nereye gideceğini bilmeden limana akıl almaz bir şekilde yığılmıştır.[18]

Yani Zarifi Odesa'daki nüfuzuyla oğlu Yorgo'yu Lycée Richelieu'ya burslu kaydettirir. Mora'da isyanın başladığı sıralarda Rumlar Odesa'ya o derecede akın etmişlerdir ki şehir çok geçmeden Rum kimliğine bürünmüştür: "Odesa'nın Türklerle savaşmak isteyen Rumların savaşma yeri olduğunu düşündüğümüzde burası bizim için çok büyük önem taşır. İpsilantis, din adına savaşacak papazları burada bir araya toplamıştır -1821'de Eflak ve Boğdan Ayaklanması'na din adına katılan papazlar-. Bir avuç Rum gencinin tüm dünyanın karşısında titrediği Türklere savaş açmaya cesaret etmesi üzerine, Rusların Rumlara olan ilgileri artar. Pek çok Rus, hatta aristokratlar bile Rumlara olan hayranlıkları yüzünden dilimizi öğrenmeye başlar. Ruslar özgürlüğümüzün baş oyuncuları arsında yer alırlar."[19]

Bu arada Yunan İsyanı uluslararası bir soruna dönüşmüş ve büyük devletlerin de işe karışmasıyla 1830 yılında bağımsız bir Yunanistan Devleti kurulmuştur. Bu sırada Yunanistan, Rus çarının dışişleri bakanlığını da yapmış bir kişi olan Kapodistrias'ın yönetimindedir. Zarifi'nin bu tarihlerde Odesa'dan ayrılarak Kapodistrias ile birlikte Yunanistan'a geldiği söylenir. Ancak siyasi hayatı pek uzun sürmez; zira Kapodistrias'ın 1831 yılında suikasta uğramasının ardından Zarifi İstanbul'a gelerek ticarete atılmıştır.[20]

Yorgo L.'ye göre ise bu süreç şöyledir: "Edirne Barışı[21] ile evlerine dönmek isteyen Rumların önünde engel yoktur. Yorgo Zarifi öğrenimini tamamlamıştır. Odesa'da kalmaları için bir sebep yoktur. İlk düşünce tekrar Poli'ye dönmektir, fakat servetlerini kaybetmişler, arazilerine el konulmuştur. Yunanistan bağımsız bir devlet olmuştur. Kapodistrias yeni devletin yöneticisidir. Bağımsızlık mücadelesi, yurtdışında yaşayan Rumların yüreğinde, güçlü bir gurur ve vatanseverlik duygusu uyandırmıştır. Gemiyle Nafplio'ya (Mora Anabolu'su) doğru yola çıkarlar. Büyüklerin kendilerini besleyen toprağı görmesi arzusu üzerine ilk durak Poli olur. Yaşlılar Poli'de kalmak isterler. Poli'de onca tanıdıkları varken, bilmedikleri yoksul ve tahrip edilmiş topraklara yerleşmeyi anlamamaktadırlar. Aile Poli'de kalır. Yani Zarifi, Tahir Bey sayesinde sarayda bir göreve atanır. Lakin Yorgo Zarifi babasının ağır çalışma gerektirmeyen bu "arpalık" memuriyetinden (mabeyincilik) memnun değildir. Nafplio'ya dönerler. Yorgo Zarifi Mora'da Tripolis (Trapoliçe) yakınlarında idari genel sekreterlik (vali sekreteri benzeri) görevine atanır. "Altı ay boyunca Arkadya'nın dağları hem milli hem de şahsi gelişim açısından parlak bir dönem hayal eden bu gencin tüm vaktini Gortinia köylülerinin sorunlarına ve eski çete reislerinin kavgalarına harcamasına tanık olur. Bu sıkıcı görev dedemi çarçabuk biktırır. Zeki, kültürlü ve açık fikirli olan dedem,

Mora'daki isyan sonrasında Nisan 1821'de Fener'de yeniçeriler terör estirir, Patrik V. Grigorios 1821'in Paskalya Pazarı'nda, Patrikhane'nin orta kapısında padişahın emriyle ipe çekilir.

Ressam bilinmiyor, Atina Gennadios Kütüphanesi.

ezelden beri yaptığı çalışmalarıyla başkaları tarafından fark edilmeyi hırsla isteyen biridir. Büyük işler için yaratıldığına inanmaktadır.

Dedem her ne kadar vatanına hizmet etmek istiyorsa da, Yunan taşrasının sefil ortamının kendisini boğacağını hisseder. Yaptığı iş yeteneğiyle uyuşmamaktadır. Üstelik Yunan kültürüyle yoğrulmuş Yorgo Zarifi'nin durumunda Yunanistan'dan uzak olmasının hiçbir önemi yoktur; çünkü millet zaten kişinin mevcut özelliklerini geliştirmesinden başka ne işe yaramaktadır ki?

Böylece, Yunanistan'ın idari yönetim mekanizması sorumluluk sahibi bir memurunu kaybederken, İstanbul Rumluğu parlak bir temsilci kazanmaktadır."[22]

BANKER YORGO ZARİFİ

İstanbul'a döndükten sonra Yorgo Zarifi bir süre babasının yanında şarap ticaretiyle meşgul olmuş; kısa zamanda işbilirliği ve dürüstlüğüyle Rum iş çevrelerinde kendini kabul ettirmiştir. Nitekim kısa bir müddet sonra İstanbul ve hatta Avrupa'yla olan ilişkileri dolayısıyla Osmanlı hükümetlerinin dış ticaret konusunda akıl hocası olan Zafiropulo kızı Eleni'yi ona vermiş ve iş ortağı yaparak Zafiropoulo & Zarifi şirketini kurmuşlardır.[23] 1840 yılında İstanbul'da kurulan şirket 1842'de Marsilya'da bir şube açar. Edirne Barış Antlaşması Türk vatandaşlığına geçmeleri şartıyla Yunan İsyanı sırasında kaçan Rumların İstanbul'a dönmesine izin vermiştir. Ancak Dede Yorgo Zarifi, Nafplio'da elde ettiği Yunan vatandaşlığını korumak ister. 1840'ta Poli'deki Yunan Elçiliği'ne giderek Yunan vatandaşlığı için yemin eder. Dolayısıyla Zarifiler o günden beri Nafplio kütüğüne kayıtlıdır.[24]

Yorgo-Eleni Zarifi çiftinin, yazarın babası olacağı ilk çocuğu 1840'ta doğar. "Yaşadığı bu büyük sevinç ve yeni vatanının gösterdiği kahramanca başarıların taze hayaliyle dedem isim geleneğine[25] boş vererek oğluna ünlü Leonida[26] ismini verir."[27]

Yorgo Zarifi Osmanlı finans âlemiyle ilk kez 1845'te İstanbul Bankası'nın (Banque de Constantinople) tasfiyesi sırasında tanışmıştır. Osmanlı hükümeti Y. Zarifi ve diğer Galata Bankerlerinin de aralarında bulunduğu bu heyete bankanın tasfiyesi görevini vermiş; Zarifi de bu görevdeki gayreti ve başarısıyla Galata âlemi içinde kendine bir yer edinmişti. Zarifi ismi sadece Osmanlı Devleti'nin değil, Yunan Devleti'nin de dış borç anlaşmalarında görülecek fakat Kazgan'ın ifadesiyle bu ünlü banker servet ve şöhretini borçlu olduğu Osmanlı ekonomisine her zaman öncelik verecektir.[28]

Bonanos dedesi Yorgo L. Zarifi'nin hatıratını ilk kez 1973'te okuduğunu, o zamanki askeri cunta yönetimi döneminde aldığı eğitimin tek taraflı ve Yunanistan merkezli olduğunu; hiçbir şeyin okuduğu hatırat kadar kendisinin Yunanistan ile Rumluk arasındaki farkı ve Rumluğun enginliği karşısında Yunanistan'ın ne kadar küçük kaldığını anlamasına yardımcı olmadığını belirtir.

1869 yılından itibaren Galata'da birbiri ardısıra kurulan bankalar hem devlete kısa vadeli kredi sağlamaya, hem de Avrupa finans çevreleri ile olan ilişkileri organize etmeye başlarlar. 1875'te devletin iflasını ilan etmesinin Zarifi'nin kariyerinde dönüm noktası olduğu söylenebilir; zira Zarifi iflasın ardından gelişen siyasi olayların içinde bir biçimde yer almıştır. Zarifi Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi hadisesine kasten karışmamış, fakat bunu destekleyen Banker Kristaki, II. Abdülhamid'in tahta çıkınca amcasının canına kıymasına sebep olanların peşine düşmesi yüzünden Avrupa'ya göç etmek zorunda kalmıştı.[29] Zarifi'nin Sultan Abdülhamid'le henüz şehzadeliğinde kurduğu ilişki onu Galata'nın en önemli bankeri haline getirir. 1877-78 Savaşı sırasında devlete açtığı kredilerle savaşın finansmanına önemli katkıda bulunur. Hatta Rusların İstanbul'a girmelerini önlemek için istenilen tazminatın verilmesinde hükümetin yanında olduğunu ilk açıklayan Zarifi olmuştur.[30] Fakat açtığı avansların yüksek faizleri ve ağır şartları padişahı bile rahatsız eder boyuta ulaşır. Öyle ki, bu kredilerden bazılarına rüşvet iddiaları bile karışmıştır. Zarifi'nin padişahla olan ilişkileri zannedildiği gibi gerçek dostluktan öteye karşılıklı çıkarlar üzerine bina edilmişti.[31] Zira padişah, Zarifi gibi bir bankerle olan yakın ilişkisi sayesinde hazinesi tam takır olan ve yurtdışından da kredi bulamayan bir devletin savaş harcamalarını finanse etme imkânı bulmuştu. Öte yandan Zarifi de açtığı kredilerle hatırı sayılır bir servet edinmiştir.[32]

Kazgan, Zarifi'nin yükselişinin, şöhretinin ve parasının kaynağının, finans kapitalinin acımasız bir bakıma da ahlak dışı kurallarından güç aldığını kabul etmekle beraber, bankerin bir bakıma toplumdan aldığının büyük kısmını yine içinde yaşadığı topluma verdiğini belirtir. Osmanlı hükümetleri ve vükelası arasında bazen sürtüşmeler çıkmış; Babıâli basını aleyhine yayınlar yapmış ancak ölümünü takip eden bir hafta içerisinde gazete ve dergilerde çıkan yazılar kendisinin daima gülümser hayırsever yüzünü göstermekte idiler.[33] Gerçekten de Zarifi sadece kendi milleti için değil, diğer milletler için de hayırda

bulunmuş bir isimdi. Nitekim 1884'te öldüğü zaman vasiyeti açıldığında İstanbul'daki fakir Müslümanlara 1.000 Osmanlı altını bırakmıştı.[14]

Yorgo L. Zarifi Türkiye'de yaşayan her Rum için Yorgo Zarifi'nin efsanevi bir şahsiyet olduğunu söylemektedir. Dedesi, Türkçeyi İstanbul'a döndükten sonra öğrenmek zorunda kalmıştır. Yorgo L. Zarifi dedesinin en önemli iki eserinin Osmanlı Düyun-ı Umumiye İdaresi ve Osmanlı Tütün Tekeli olduğunu söyler. Düyun-ı Umumiye'nin fikir babasının dedesi olduğunu iftiharla anlatır.

Spiridon Mavroyeni Paşa (1817 - 1902) Abdülhamid'in özel doktoru, Meclis-i Âyân azâsı.

Vasilaki Kargopulo, Hazret-i Padişahının Serfotoğrafçısı, Bahattin Öztuncay

Yazar Yorgo L. Zarifi, dedesinin hayırseverlik faaliyetlerinin ana ekseninin eğitime dönük olduğunu söyler. Dedesi Bursa ziyaretinde Bursa, Rum metropolünün merkezi olmasına rağmen burada Rumların hiçbirinin kendi lisanını konuşamadığını görerek öfkelendiğini, bir kız bir de erkek okulu inşa ettirdiğini belirtir. 1875'te Trakya'daki Rumlugun akropolu olan Filibe'de de kızlar ve erkekler için Zarifi Öğretmen Okulu'nu kurar, çünkü Filibe o tarihte Bulgarlaşma tehlikesi altındadır. "O, ırkın geleceği için eğitimin en iyi güvence olduğuna inanmaktadır."[15]

YORGO ZARİFİ İLE SULTAN ABDÜLHAMİD

Yorgo L. Zarifi dedesinin o vakit kimsenin sultan olacağını öngöremediği Şehzade Abdülhamid ile şans eseri tanıştığını ve kendisini çok samimi bulduğunu nakleder. Hamid'in büyük bir serveti vardır ama danışmanlar yüzünden kötü yönetilmektedir, borç içindedir. Zarifi borçları ödeyip serveti kurtarır, servetin idaresini üstlenir. "Hamid gözünde kahramana dönüşen bu insana şükran duygularını ve sevgisini nasıl ifade edeceğini bilememektedir. Bu coşkuyla onu "babam" diye çağırmaya başlar. Dedem eğer bir gün şans yüzüne gülerse Türkiye'nin onun asası altında ileri ve refah dolu günler göreceğine emindir. Hamid 1876'da tahta geçer. Dedem hayal ettiği altın çağın hemen başlayacağını zanneder. Türkiye tarihinde ilk kez mutlakiyetçi bir hükümdâr anayasa ilan eder. Fakat trajik olaylar birbirini kovalar. En önemlisi Osmanlı-Rus Savaşı ve ortaya çıkan rezil koşullardır. Hayal kırıklığına uğramış olan Abdülhamid, halka verdiği özgürlükleri daha büyük kötülüklere sebebiyet vereceği fikriyle geri alır. Dedemle olan ilişkileri Türk milleti için hoş olmayan bu olaylardan etkilenmez. Sultan önceden olduğu gibi dedeme aynı güveni beslemeye devam eder.

Sultan sık sık dedeme:

"Reaya ol seni vezir yapacağım" demektedir. Fakat dedem Yunan vatandaşlığından vazgeçmeyi asla istememektedir."[16]

16.04.1881'de İngiliz Globe gazetesinde Yorgo Zarifi hakkında şu satırlar yazılmıştır: "Söylentilere göre beyaz saçlı arkadaşına saygı gösteren Sultan, sadece mali konularda ve yeniliklerde değil, Yunan sorununda da Bay Zarifi'nin tavsiyelerine kulak veriyor ve Avrupa'daki barış, şüphesiz ki büyük bir ölçüde, Yorgo Zarifi'den kaynaklanıyor."[17]

Yorgo L. Zarifi dedesiyle sultan arasındaki güven ilişkisinin atası açısından onur verici olduğunu; ancak bunun hareketlerini ve faaliyetlerini sürekli kontrol altında tuttuğunu belirtir. Zarifi'nin saygınlığı arttıkça onu çekemeyenler ortaya çıkar. Bununla beraber sultanın karakteri de değişir ve çevresindekiler onun zaaflarından yararlanırlar. Zarifi düşmanlarının iftiracılarından biri sultanın başhekimi Spiridon Mavrogenis'tir. Zarifi'nin seyahatlerinin sultana komplo için yapıldığını iddia eder. Bir kere Yorgo Zarifi sultanın iznini beklemeden yurtdışına çıkar. Mavrogenis "Zarifi'nin hain olduğunu söylemekte haklıyım" der. Aralarına bir soğukluk girer. Sultan ona olan güvenini kaybeder. "Bu durum dedemi çok da üzmez. Dedemi üzen tek şey, Rum unsurunun önemli bir rol oynayacağı Abdülhamid'in kişiliğinde, Türkiye'nin bir reformcusu hayalini görmesidir."[18]

YORGO ZARİFİ'NİN ÖLÜMÜ

Yorgo Zarifi 1881'de sebebi bilinmeyen ciddi bir rahatsızlık geçirir. 1884'te İstanbul'da ölür. Taksim'deki Aya Triada Kilisesi'ndeki cenazeye bir gazeteye göre 20.000 kişi katılır.

"Hamid son zamanlarda dedemden soğumuştu ve görüldüğü kadarıyla bu kırgınlığını biraz katı bir şekilde sürdürüyordu. Fakat ölüm geçmişte yaşananların unutulmasına neden olmuş ve Türkiye'nin padişahı eski dostuna karşı vefa borcunun bir göstergesi olsun diye iki şehzadesini taziyeye göndererek eşi benzeri görülmemiş bir girişimde bulunmuştu."[19]

YORGO L. ZARİFİ'NİN BABAANNESİ ELENİ

1849-50 kışında yazar Yorgo L. Zarifi'nin babasının nekahet döneminde, annesi Eleni ile tebdil-i hava maksadıyla Yunanistan'a giderler. "Daha çok küçük yaşta olan babam, seyahatini hoş bir rüya olarak hatırlıyordu. Ancak babaannem için bu şehir değiştirme işi sonu olmayan bir dizi hayal kırıklığından başka bir şey değildi. Babam Yunanistan'a ak-

lında tarihimizin destansı efsaneleri yer etmiş bir halde, bin bir hayalle gider. Coşkusu karşı konulacak gibi değildir, Ayağını karaya basar basmaz diz çöker ve özgür vatanının toprağını öper. Fakat büyük bir kentten gelen babaannem, Yunan sefaletinin karşısında tam anlamıyla dehşete kapılır. O dönemde Atina'nın en iyi oteli kabul edilen, halen adı Evropi40 olan otelde kalırlar. Otelin tam karşısında, yan yana dizilmiş altı küçük topu barındıran bir hangar bulunmaktadır. Her pazar günü halk buraya gelmekte ve toplara hayran kalmaktadır.

"Bunlarla Poli'yi alacağız demektedir." ateşli olanlar.

Bu sözler babaannemi her şeyden çok öfkelendirir. Saygılı ve akıllı biri olarak, bu kuş beyinli Atinalıların tehlikeli rüyalarını nerelerine güvenerek gerçekleştirmeyi umut ettiklerini anlamakta zorlanır. Türkiye ve Osmanlı İmpratorluğu'nun ne demek olduğunu ve altı küçük topla Doğu'nun en güçlü ordusunu yenmenin imkânsızlığını çok iyi bilmektedir. Fakat gelecekte, bu kuş beyinlilerin soyun geleceğine yön vereceğini düşündüğünde öfkesinin yerini melankoli alır.

Tanıdığı tüm Atinalılarla yaptığı konuşmaların, politikacılarımızın sağgörüyle tanınmadıkları inancını içinde kuvvetlendirdiğini tahmin ediyorum. Babaannem, o zamandan sonra bir daha Atina'ya gitmeyi kabul etmedi.

"Ama babaanne" diyorduk "Atina'yı Othonas (Bavyeralı Otto) zamanında tanıdınız. O zamandan beri insanlar ve şartlar değişti."

Seyahatleri seven ve Norveç'in en kuzey burnuna kadar büyük bir zevkle gitmiş olan babaannem, Eyeo'yu(Ege Denizi) geçme kararını bir türlü almıyordu.

"Hayır, çocuklarım" diyordu, "seneler geçiyor, belki şartlar değişiyor fakat insanların beyinleri hep aynı kalıyor."

Bağımsız Krallık'ı bu şekilde ömrünün sonuna kadar küçümsedi. Babaannem bu şekilde konuşarak, sadece şahsi görüşünü ifade etmiyordu. Onun döneminde, o zamanki Yunanistan'ı şahsen ziyaret eden veya sehayat etmiş olan tanıdıklarının anlattıklarına inanan pek çok insan, Bağımsız Krallık'ın hayal kırıklığından başka bir şey olmadığı inancına sahipti ve bu inanç içlerinde kökleşmişti.

Sıram gelince ben de küçük Yunanistan'a gittim ve kusurlarına rağmen, karşı konulmaz çekicilikleri de olduğunu gördüm. Evde her seferinde Yunanistan hakkında konuşulduğunda ve onun tarafını tutmak istediğimde, biri mutlaka bana şöyle derdi:

"Aman Yorgo sen de Atinalı oldun!"[1]

YORGO L. ZARİFİ'NİN ANNESİ

Yorgo L. Zarifi'nin 1840'ta İstanbul'da doğan babası 40 yaşında Büyükada'da Froso Nikolopulu ile evlenir. Avrupa'da geçen balayları yaklaşık bir sene sürer. Bayan Froso İstanbul'da doğmasına rağmen ailesi

Zarifi ailesi edindiği muazzam servetin yanı sıra hayır işleriyle de tanınan bir aile olmuştur. Fener'deki büyük Rum Okulu bu hayır işleri arasındadır. Bu okul 1880'de Mimar Dimadis tarafından yapılmıştır.

Rum Ortodoks Patriği III. Ioakim (1834 – 1912).

Vasilaki Kargopulo, Hazret-i Peygamberin Serüyoğrafçısı, Bahattin Öztuncay

kendisi küçükken İstanbul'da yaşamanın maliyetleri arttığından ötürü Iskenderiye'ye taşınmıştır. Bayan Froso'nun annesinin dedesi Andoni Psomadis Hios (Sakız) Adası katliamında, babasının dedesi ise Ipire'de (Epir) yazar Yorgo L. Zarifi'nin ifadesiyle 'korkunç' Ali Paşa[42] tarafından öldürülmüştür. Bayan Froso 20'li yaşlarındayken Istanbul'a döndüklerinde Zarifi ailesinin gelini olmuştur. Yorgo L. Zarifi taşıdığı milli şuuru annesinin kendisine aşıladığını belirtmektedir. Bunu okura şu cümlelerle izah eder: "Nikolopulos'un Yunanca eğitimini bir Yunan öğretmen üstlenir. Annemin bağrında sönmez bir şekilde yanan vatan ateşini bu öğretmene mi, yoksa evdeki ortama mı borçlu olduğunu bilmiyorum. Bildiğim tek şey, büyük gurur duyduğum bu kutsal ateşi annemden almış olmamdır. Annem gerek yerel halk türkülerini ve zeybekleri gerek neoklasik tarzdaki tüm vatanseverlik şarkılarını ezbere bilirdi. Çoğu zaman biz çocukları toplar ve vatanına beslediği sevgiyi daima ateşleyen aynı coşkulu sesle bu şarkıları bize birer birer söylerdi. Rigas'ın[43] "Ne zamana kadar delikanlılar?", Valaoritis'in[44] "Bizi nasıl sessiz diye yargılarsın?", Suços'un[45] "Türklerle savaşan Yunanistan." şiirlerini annemden öğrendim."[46]

KİLİSELERİN KAPATILMASI

Yorgo L. Zarifi kiliselerin kapatılması bahsine uzun bir bölüm ayırır. Bu vesileyle okura Osmanlı Devleti'nin Rum milleti karşısındaki tutumuna dair yorumlarda bulunur:

"Kilisenin ve atalarımızın büyük fedakârlıklarla korumuş oldukları şeyleri yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bırakan olaylar nedeniyle, 1890 yılının sonbaharında Türkiye'deki Rumluk tamamen sarsıldı.

Türkiye teokratik bir devletti. Yönetiminin ve yasalarının temeli Kur'an'dı. Aynı dine mensup olamayan insanları yönetememeleri ise gayet doğaldı.

Çok sayıda yabancı tarihçi, Türklerin bu zayıflığını ve belki de ilgisizliğini dinsel hoşgörü olarak algıladı ve Patrikhane'ye sağlanan imtiyazları sadece Fatih'in, egemenliği altında bulunanlara karşı bir jesti, bir yakınlaşma çabası olarak gördü. Fakat aldatıldılar; çünkü iyice tetkik ettiğimiz takdirde, bu imtiyazların güçsüzlük ifadesinden başka bir şey olmadığını görebiliriz."[47]

"Türkler din ve aile hukukuna karışmayarak Hıristiyanlara vergiler koymak ve kendi ceza hukuklarını kabul ettirmekle yetindiler. Din, dil, okullar, hastaneler, kayıt ve sicil belgeleri gibi konuları, her zaman kilise başta olmak üzere, Rumlar kendileri hallediyorlardı."[48]

"Benim zamanımda halkın güvenini en çok kazanan patrik III. Ioakim'di. Fakat onun yerine Şabıkalı Dionisios seçildi. Edirne başpiskoposu iken Türklere sayısız yaltaklanmalarının yanı sıra Türk bayrağını kutsayıp Yunan bayrağını lanetlemişti. Hamid'in sevinciyse umutsuzluğumuza eşitti. Uzun zamandır Rumlara tanınan ayrıcalıklar üzerine kâbus gibi çökmüştü. Bunları geri alan bir irade yayımlandı.[49] Mucize eseri Dionisios "hayır" dedi. Kilisenin kovulduğunu ilan etti,50 kiliseleri kapattı ve tüm Ortodoks krallarını müdahale etmeleri için yardıma çağırdı. 1890 sonbaharından Noel'e kadar kiliseler kapalı kaldı. Noel gecesi Hamid iradeyi geri çekti."[51]

YUNANİSTAN'I İLK ZİYARET

yukarıda Yorgo L. babaannesinin Yunanistan ziyaretinden söz ederken, bir gün sıranın kendisine geleceğinden söz etmişti. Sıra kendisine 1896'da gelir. 25 mart 1896'da ilk olimpiyat oyunları Atina'da düzenlenir. Ailesi onu Fransızca öğretmeniyle Atina'ya gönderir: "Şimdi topraklarımızı görüyor ve bizi bekleyen insanları da seçebiliyordum. İşlemlerimin gecikmesi tahammül edilecek gibi değildi. Nihayet beklenen an geldi. Mavi beyaz bayrağı dalgalanan Kraliyet Deniz Kuvvetleri'mizin sandalına bindim ve kutsal topraklarımıza ayak bastım. Heyecandan ayaklarım titriyordu. Aman Tanrım! Ne diye bu kadar çok akrabamız beni karşılamak için Pire'ye inmişti? Beni neden yalnız bırakmadılar? Eğer orada bana bakan hiç kimse olmasaydı, vatanın topraklarını öpecektim. Vatan toprağını öpmekten utandığımı babama yazdığımda bana şu cevabı verdi: 'Ne diye utanasın ki? Ben on yaşımdayken diz çöktüm ve Yunanistan'ın toprağını öptüm.'"[52]

SONUÇ

Zarifi ailesi edindiği muazzam servetin yanı sıra hayır işleriyle de tanınan bir aile olmuştur. Fener'deki büyük Rum Okulu, Rum öğretmen okulları, Filibe'de adı Zarifia diye anılan büyük Rum cemaat koleji, Heybeliada Ruhban Okulu, Rum Ticaret Okulu ve Beyoğlu, Galata, Tarabya ve Bursa'daki Rum ilk ve orta öğretim kurumları, Balıklı Rum Hastanesi ve düşkünler evi Zarifi ailesinin eserleridir.[53]

Zarifi ailesi kışları ilkin Fener'de (Fanari), Yani Zarifi döneminden sonra Beyoğlu'nda (Pera); yazları ise Tarabya (Therapia) ve Büyük Ada'daki (Prinkipo) köşklerde geçirmişlerdir.

Tarabya'daki büyük köşk Yorgo Zarifi tarafından yaptırılmıştır.

Zarifi ailesi 1920'li yıllara kadar İstanbul'da yaşamış; yeni Türk hükümetinin kurulmasıyla İstanbul'dan ayrılmıştır. İstanbul'daki mülkün bir kısmı o tarihlerde, meşhur Zarifi Köşkü de 1954'te satılmıştır. Yazar 1922'de Atina'ya yerleşmiştir. Aile Yunanistan'da yaşamasına rağmen 1950'li yıllara kadar yazları Tarabya'daki köşkte geçirmişlerdir.[54]

Hatıralarım'ın ilk iki cildi incelendiği vakit Yorgo L. Zarifi'nin ulusçu düşüncelerinin aile içinde aldığı eğitimden kaynaklandığını belirtmek mümkün görülmektedir. Baba tarafından da ulusçu bir miras devralmasına rağmen yazar içindeki "kutsal ateşi", anne ve baba tarafından atası Türkler tarafından öldürülen annesinden aldığını belirtmektedir. Yazar Türklerle ilgili izlenimlerini paylaşırken "barbar", "ataerkil", "onlar için gelenek kelimesi bir şey ifade etmiyordu", "kılıcın her şeye çözüm getireceğine inanırlardı" ifadelerini, Osmanlı Devleti'nde mevki sahibi olmuş Rumlar için "züppe", "kibirli" sıfatlarını kullanır. Yer i geldikçe "Rum ırkının üstünlüğü"nden söz eden yazar Mezopotamya'daki Veled Ruz Çiftliği'ni elden çıkarma gerekçelerini sıralarken bölgede yaşayan Arap topluluklarının "aşırı milliyetçiliği"ni de zikretmektedir.

Yazarın hatıratta iki bölüm ayırdığı Sultan Abdülhamid döneminde, ailenin bilhassa bu devirde sultan tarafından korunup saygı gördüğü anlaşılmaktadır. Yazarın babaannesi Eleni Zarifi ve yazarın annesi Froso Zarifi, Sultan Hamid döneminde şefkat nişanıyla taltif edilmiştir. Düğünlerde en şık armağanlar hep Sultan Hamid'den gelen parçalardır. Sultan Hamid düğün hediyesi olarak Bayan Froso'ya bir çeşit broşa benzeyen muhteşem bir takı armağan etmiştir. Hediye üzeri çeşitli büyüklüklerdeki pırlantalarla dolu altın bir madalyondur. Bayan Froso kullanımı zor olduğu için daha sonra bu madalyonu Parisli bir ustaya kırdırarak ondan küçük iğneler, bilezik, kolye bir de süs tacı elde etmiştir.

Yazar Yorgo L. hatıratının yayınlanmasını cenazesinden önce istemiştir. Bunun için iki kızından da ölmeden önce söz almıştır. Yayıncı Bonanos'un belirttikleri ve hatıratın bütünü göz önünde bulundurulduğunda yazarı hatıratı yazmaya teşvik eden asıl motivin ulusçuluk düşüncesi ve yazarın Yunanistan'a duyduğu derin sevgi olduğu söylenebilir. Ancak üçüncü cildi okumak imkânı bulunmadığından ayrıca hatırat 1938'de yazıldığı ve 1922'de hangi hislerle Türkiye'den ayrılındığı bilinmediği için kesin yargılara varmak da güçtür.

Zarifi ailesi ayrılıkçı Yunan örgütü Philikie Hetaria'yla ilişkisi olduğu, Yunan hükümetine borç verdiği ve Osmanlı dağıldığı için ciddi servet kayıpları yaşamıştır. Hatıratın yayıncısı Yorgo Bonanos "Biz iyi yaşadık; fakat bizden çok daha iyi yaşayanlar başkalarıdır!"[55] diyerek sözünü noktalamıştır.

DİPNOTLAR

1 1881 İstanbul - 1943 Atina.

2 Yorgo Leonidas Zarifi, *Hatıralarının Kaybolan Bir Dünyası 1800-1920*, Literatür Yayınları, İstanbul, 2006, s. 11.

3 A.g.e., s. 281.

4 A.g.e.,s. 282.

5 A.g.e., s. x; Mesolongi, Orta Yunanistan'ın batısında bulunan bir şehir. Mesolongi Çıkışı ise burada yaşayan Yunan halkının İbrahim Paşa komutasındaki Osmanlı askerlerinin şehri kuşatmalarını yarmasıyla elde ettiği bir başarıdır.

6 A.g.e., s. xi. Bu satırları Şubat 1938'de yazılmıştır.

7 Yorgo Bonanos, "Sonsöz Yerine", *Hatıralarım Kaybolan Bir Dünya 1880-1920* içinde, Literatür Yayınları, İstanbul, 2006, s. 408.

8 A.g.y., s. 407.

9 1940'lar.

10 Zarifi, a.g.e.,, s. 19.

11 A.g.e. s. 28, 29.

12 A.g.e. s. 29.

13 A.g.e. s. 29, 30.

14 A.g.e. s. 30.

15 Patrik V. Grigorios 1821'in Paskalya Pazarı'nda, Patrikhane'nin orta kapısında padişah emriyle ipe çektilmiştir. Karpat patrığın isyanla ilgisinin bulunmadığını belirtir. Bkz. Kemal Karpat, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, İmge Yayınları, İstanbul, 2004, s.103.

16 Michael Dimitri Sturdza, *Les Grandes Familles de Grèce D'Albanie et de Constantinople*, Paris 1992, s. 152. Aktaran Murat Hulkiender, *Bir Galata Bankerinin Portresi: George Zarifi 1806-1884*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul, 2003, s.1.

17 Aile on sene sonra İstanbul'a döndüğünde dadı çocuğu aileye teslim edecektir. Bkz. Yorgo L. Zarifi s. 85.

18 Zarifi, a.g.e., s.34.

19 A.g.e. s.35, 36.

20 Murat Hulkiender, *Bir Galata Bankerinin Portresi: George Zarifi 1806-1884*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul, 2003, s.1, 2.

21 Yunanistan, Edirne Antlaşması'yla bağımsızlığını kazanmıştır.

22 Zarifi, a.g.e., s. 40.

23 Haydar Kazgan, *Galata Bankerleri* cilt II, Orion Yayınevi, Ankara, 2006, s. 74.

24 Zarifi, a.g.e.,, s. 54.

25 Ortodokslarda erkek çocuğa dede, kız çocuğa büyükannenin isminin verilmesi geleneği (çev. notu) A.g.e. s. 54.

26 MÖ 480'de Perslerle savaşırken ölen Sparta kralının adı (çev. notu) A.g.e. s. 54.

27 Zarifi, a.g.e., s. 54.

28 Haydar Kazgan, *Galata Bankerleri* cilt II, Orion Yayınevi, Ankara, 2006, s. 74.

29 A.g.e. s. 74.

30 A.g.e. s. 75.

31 Murat Hulkiendev, *Bir Galata Bankerinin Portresi: George Zarifi 1806-1884*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 127.

32 A.g.e. s. 127.

33 Haydar Kazgan, *Galata Bankerleri* cilt II, Orion Yayınevi, Ankara, 2006, s. 76.

34 A.g.e. s. 85.

35 Zarifi, a.g.e.,, s.70.

36 A.g.e. s. 75.

37 A.g.e. s. 75.

38 A.g.e. s. 161.

39 A.g.e. s. 242.

40 Ethniki Trapezi'nin (Milli Banka) bulunduğu yerde inşa edilmiş olan Evropi Oteli. Akoloucad, 86. Atina, Parlamentonun bulunduğu Syntagma Meydanı'na yakın bir nokta. Zarifi, a.g.e. s.114,115

41 A.g.e. s.114,115.

42 Yazar Zarifi'nin annesi 1860 doğumlu. Dedesinin babası da 1800'lerde doğmuş olmalıdır. O tarihlerde Epir'de Tepedelenli Ali Paşa (1740-1822) hüküm sürdüğünden bahsettiği "korkunç Ali Paşa" Tepedelenli Ali olabilir.

43 Rigas Feraios, Velestinli (1757–1798). Yunan ulusalkahramanı, yazdığı anayasa taslağı için bkz. Herkül Milas. *Toplumsal Tarih* 154, 2006 Temmuz, s. 16- 27.

44 Aristotelis Valaoritis (1824-1879), vatansever Yunan şairve devlet adamı.

45 Aleksandros Suços(İstanbul 1803 – Atina 1868), Fenerli şair, oyun yazarı.

46 Zarifi, s. 200.

47 A.g.e. s. 311.

48 A.g.e. s. 312.

49 Osmanlı Rumlarının önceki dönemlerde çeşitli biçimlerde mevcut bulunsa da esasen Tanzimat'la kurumsallaşan din, eğitim ve medeni hukuk alanlarındaki imtiyazlarının hükümet tarafından aşındırılma çabaları üç dalga hâlinde gerçekleşir. İlki 1883-1884'te, ikincisi 1890'da, sonuncusu 1908-1910 yıllarında. Foti ve Stefo Benlisoy, "Karamanlılar", "Anadolu Ahalisi" ve "aşağı tabakalar": "Türkdilli Anadolu Ortodokslarında Kimlik Algısı" *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, sayı 11, Güz 2010, s. 9.

50 Çeviride hata yoksa "kilisenin kovulması"ndan bütün dini faaliyetlerin durdurulması anlaşılıyor.

51 Zarifi, a.g.e.,, s. 305.

52 A.g.e. s 360.

53 HaydarKazgan, *Galata Bankerleri* cilt II, Orion Yayınevi, Ankara, 2006, s.75.

54 Yorgo Bonanos, "Sonsöz Yerine" Yorgo L. Zarifi, *Hatıralarını Kaybolan Bir Dünya 1800-1920* içinde Literatür Yayınları, İstanbul, 2006, s.408.

55 A.g.e. s. 409.

ANDRIAKE

GEÇ ANTİK ÇAĞ'DA MYRA'NIN LİMANI

ENGİN AKYÜREK

Andriake kazıları, 14. yüzyıl başlarında gelen sel felaketi sonucu tamamen mil toprağı altına gömülmüş olan Myra kentinin tarihini anlamamız bakımından büyük önem taşımaktadır. Andriake, konumundan ötürü bu sel felaketinde alüvyon altına gömülmekten kurtulmuştur. Ayrıca, modern dönemde Myra antik kentinin üzerinde kurulmuş olan Demre gibi yapılaşmaya da konu olmamıştır. Dolayısıyla Myra kentinin büyük bir kısmında bugün için kazı yapabilmek mümkün değilken, Andriake yerleşmesi bir sit alanı olarak büyük ölçüde korunabilmiştir.

Toros Dağları'nın denizle kucaklaştığı sarp Likya kıyıları çok az yerde liman yerleşmeleri için elverişlidir. Ancak, bu dağ kuşaklarının arasındaki geniş vadilerden akarak Akdeniz'e ulaşan önemli akarsuların ağızlarında, Likya'nın en önemli üç limanı bulunmaktaydı: Doğuda Kumluca Ovası'nın batı kıyısında Lmyra'nın limanı Phoinikous / Phoenix (Finike), Orta Likya'da Myros Çayı'nın oluşturduğu geniş ovada Myra'nın limanı Andriake ve batıda da Eşen Çayı havzasında Ksanthos'un limanı olarak Patara... Bu limanlar, akarsular ve onların aktığı derin vadiler yoluyla Likya içlerindeki geniş bir hinterlandı da Akdeniz ticaret ağına bağlamakta, dolayısıyla karayoluyla ulaşımın kolay ve ekonomik olmadığı Likya bölgesinin tamamını denizyoluyla Akdeniz'in hareketli dünyasına entegre edebilmekteydiler. Likya'nın önemli yerleşmeleri de bu limanların bulunduğu coğrafyalarda kurularak gelişebilme olanağı bulmuştur. Bu liman kentlerinin gelişimi, Akdeniz ticaretinin gelişimine paralel bir süreç izlemiştir.

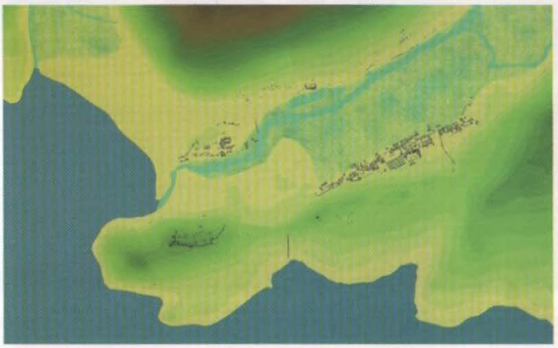
Resim 1

Myra (Demre) yerleşmesi, jeolojik açıdan bakıldığında, Demre Çayı'nın yüksek dağlık bölgelerden taşıyarak yığdığı gevşek bir alüvyon ova üzerinde kurulmuştur ve etrafı yüksek topografik alanlarla çevrilidir. Myros Çayı'nın derin vadisi, iç kesimlerde Myra'ya geniş bir tarımsal ve ekonomik hinterland sağlamış, yerleşmenin limanı olan Andriake de bu potansiyelin dünyaya açılan kapısı işlevini görmüştür. Andriake, Likya'nın Hellenistik dönemden başlayarak 7. yüzyıla kadar olan süreçte önemli bir limanı olmuştur. Ancak liman özellikle Roma döneminde gelişmiş ve Akdeniz'deki bölgeler-arası ticaretin önemli limanlarından biri hâline gelmiştir. Daha İS 1. yüzyılda Andriake'de düzenli liman fonksiyonlarının var olduğunu Likya valisi Licinius Mucianus'un (İS 60) bugün Antalya Arkeoloji Müzesi'nde bulunan gümrük yazıtından biliyoruz. Liman, İmparator Hadrianus (İS 117-138) ile en parlak dönemine ulaşmış, özellik-

le Roma kentinin Mısır'dan ithal ettiği tahıl ihtiyacının artmasıyla İS 129 yılında büyük *granarium* (*horrea*) ve agora yapıları inşa edilerek liman kapasitesi artırılmıştır. Andriake, Erken Bizans döneminde de önemini korumuştur. II. Theodosius (408-450) Likya'yı Lykaonia'dan ayırarak yeni bir eyalet oluşturmuş ve Myra kentini de bu eyaletin metropolisi, yani dini ve idari merkezi yapmıştır.[1] Öte yandan, Myra kentinde bulunan Aziz Nikolaos Kilisesi'nin Hıristiyanlar için önemli bir hac merkezi olması da limanın canlılığını artıran bir faktör olmuştur. Modern zamana kadar Demre'ye karayoluyla ulaşım çok meşakkatli olduğu için hacılar denizyoluyla Andriake Limanı'na gelmekte, buradan Myra'ya geçmekteydiler. Bir hac merkezi olması Myra için birçok açıdan önemliydi: Uzak mesafelerden çok sayıda varlıklı ve üst sınıflardan insanların gelmesi, bölge için hatırı sayılır bir gelir kaynağı olmalıydı. Öte yandan bu önemli hac merkezi, imparatorluk patronajının da ilgi odağı olmuş, kente yatırım yapılmasını sağlamıştır. Önemli hac merkezleri aynı zamanda büyük çapta alışverişin yapıldığı bölgesel fuar ve festival merkezleriydi. Özellikle Aziz Nikolaos'un yortu günü olan 8 Aralık günü kentte büyük kalabalıklar toplanırdı. Myra, Bizans dönemi boyunca bu fuar ve festivaller için önemli bir merkez olma özelliğini sürdürmüştür.

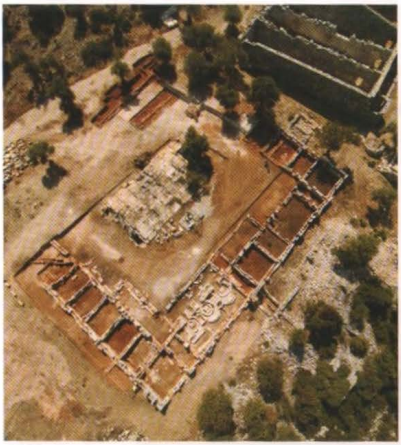
Coğrafi konumu itibarıyla Likya kıyılarının Akdeniz havzasındaki deniz ulaşımında kaçınılmaz olarak kullanılıyor olması, Andriake'yi Geç Roma ve Erken Bizans dönemlerinin Akdeniz'deki en canlı deniz ticaret rotası olan Doğu - Batı rotası üzerinde kolay vazgeçilemez bir liman hâline getirdi. Mısır ve diğer Doğu limanlarından Roma ve sonra da Konstantinopolis gibi büyük tüketici kentlere tahıl ve diğer malları taşıyan gemiler, Filistin, Suriye ve Anadolu kıyılarını izleyerek Likya limanlarına uğrar, buradan Roma ve Konstantinopolis'e devam ederlerdi. İsa'nın havarilerinden Paulus, Kudüs'te tutuklandıktan sonra bir gemi ile Andriake Limanı'na getirilmiş, burada Mısır'dan Roma'ya

Resim 2

Resim 3

Resim 4

Resim 5

tahıl taşıyan bir gemiye bindirilerek Roma'ya götürülmüştür.[2] Özellikle Konstantinopolis rotası açısından yolun yarısı demek olan Likya limanları önem taşımaktaydı.

Tarihçi Malalas'ın verdiği bilgiye göre 529 yılındaki büyük depremin ardından Myra ve limanı Andriake İmparator Iustinianus tarafından imar edilmiştir.[3] Arkeolojik veriler de bunu doğrulamaktadır. Ancak 6. yüzyıl ortasından itibaren limanın gerileme sürecine girmiş olduğu görülmektedir. 542 yılında Mısır'dan gemilerle Andriake'ye ulaşan veba salgını limanı ve Myra kentini olumsuz etkilemiş, hinterland ile kentin ve limanın ticari bağlarını kopartmıştır.[4] Ancak limanın işlevini kaybedip süreç içinde tamamen terk edilmesi 7. yüzyılda olmuştur. Özellikle 636 Yarmuk Savaşı'nda Arap ordusunun Bizans ordusunu mağlup etmesi sonucunda Arapların hızla yayılması, Suriye, Filistin ve nihayet 642'de Konstantinopolis'in tahıl kaynağı olan Mısır'ı ele geçirmeleri, Akdeniz ticaretine sekte vurmuş ve bu ticarette önemli bir halka olan Andriake Limanı büyük ölçüde işlevsiz kalarak terk edilmiştir. 2009 yılından beri Andriake'de sürdürülen kazı çalışmalarında elde edilen arkeolojik veriler de limanın 7. yüzyıl sonlarında artık kullanılmadığını göstermiştir. Kazılarda ele geçirilen en geç tarihli sikke grubu II. Constans dönemine (641-668) aittir.

Bugün Demre'nin beş kilometre kadar güneybatısında, Çayağzı'na giden yolun sol tarafında yer alan Andriake liman yerleşmesi (Resim 1) Kokarçay olarak bilinen Andrakos Çayı'nın denize açılan ağzının iki yakasına yayılmış vaziyettedir. Ancak liman yerleşmesi güney kıyıda yer almaktadır (Resim 2). Bölgede 2009 yılından bu yana Akdeniz Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Nevzat Çevik başkanlığında arkeolojik kazılar yapılmaktadır.[5] Çalışmaların Bizans dönemi ile ilgili kısmını ise esas olarak İstanbul Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü Bizans Sanatı Anabilim Dalı'ndan bir ekip yürütmektedir. Andriake kazıları, 14. yüzyıl başlarında gelen sel felaketi sonucu tamamen mil toprağı altına gömülmüş olan Myra kentinin tarihini anlamamız bakımından büyük önem taşımaktadır. Andriake, konumundan ötürü bu sel felaketinde alüvyon altına gömülmekten kurtulmuştur. Ayrıca, modern dönemde Myra antik kentinin üzerinde kurulmuş olan Demre gibi yapılaşmaya da konu olmamıştır. Dolayısıyla Myra kentinin büyük bir kısmında bugün için kazı yapabilmek mümkün değilken, Andriake yerleşmesi bir sit alanı olarak büyük ölçüde korunabilmiştir. Öte yandan, kent yerleşmesinden ayrı, tamamen bir liman yerleşmesi olarak kurulmuş olan Andriake, bir Geç Antik liman yerleşmesinin fiziki özelliklerini öğrenebileceğimiz eşine kolay rastlanamayacak bir olanak sunmaktadır.

Güney yerleşmedeki liman yapılarına bakacak olursak, ilk olarak dikkatimizi Hadrianus döneminde inşa edilmiş olan *granarium* ve liman agorası çekmektedir. Agora (Resim 3, no. 1), kıyıdan birkaç metre yüksekte olan geniş bir düzlük üzerinde kurulmuştur. 60 x 40 m ölçülerinde dikdörtgen bir alanı kaplayan agoranın anıtsal girişi liman tarafına (kuzeye) bakmaktadır. Agora, taş plakalarla kaplı bir alanı dört tarafından çevreleyen dükkânlardan oluşmaktadır (Resim 4). Ortadaki taş kaplı alanın altında 23 x 12 m ölçülerinde ve 7 m derinliğinde büyük bir sarnıç yer almaktadır.

Ancak limanın en iyi korunabilmiş yapısı 129 yılında İmparator Hadrianus tarafından yaptırılan büyük depo yapısı olan *granarium*'dur (Resim 3, no. 2) (Resim 5). Agoranın bitişiğinde, batı tarafında yer alan *granarium* Likya'da günümüze ulaşan iki *granarium* binasından birisidir. Bölgedeki diğer *granarium* ise Patara'da bulunmaktadır. Andriake'deki *granarium*, 65x39 m ölçüleriyle Likya'nın en büyük *granariumu* olma özelliğini korumaktadır. Son derece düzgün taş işçiliği olan yapı, birbirine bağlanan sekiz adet büyük mekândan oluşur ve toplam 2.081 metrekarelik bir kapalı alana sahiptir. *Granarium*, Bizans döneminde de kullanılmaya devam edilmiştir. Yapı içinde bulunan Mauricius (582-602) sikkeleri, yapının 7. yüzyıla kadar kullanılmış olduğunu

Resim 6

Bulunan sikkelere göre kilisenin 5. yüzyıl başlarında inşa edildiği, 530 depreminde kısmen yıkıldığı ve Iustinianus tarafından yeniden inşa edildiği, 7. yüzyıl başlarına kadar olasılıkla Myra'ya denizyoluyla gelen hacılara hizmet verdiği düşünülmektedir. Kilise kazılarında bulunan en geç sikkeler Mauricius dönemine (582-602) tarihlendirilmiştir.

göstermektedir. Arkeolojik veriler *granarium*'un sadece tahıl değil, şarap, zeytinyağı ve başka ürünlerin depolanması için de kullanıldığını göstermiştir. Bu boyutlarda bir *granarium*, limanın sadece transit ticarette bir uğrak yeri olmadığını da göstermektedir. Andriake ve Patara *granarium*'ları bölgede üretilen tahıl dâhil birçok ürünün depolandığı ve buradan ihraç edildiği yapılardır. Ayrıca başkentlerin ve ordunun olası gereksinmeleri için rezerv tutulan depolar olarak kullanılmış olmaları da mümkündür.

Andriake'de tanımlanabilen beş kiliseden üçü, güney yerleşim dediğimiz liman bölgesinde yer almaktadır. Bunlardan sadece agoranın kuzeydoğu tarafında bulunan ve literatürde B Kilisesi olarak adlandırılan yapının kazısı tamamlanmıştır (Resim 3, no. 3). Bulunan sikkelere göre kilisenin 5. yüzyıl başlarında inşa edildiği, 530 depreminde kısmen yıkıldığı ve Iustinianus tarafından yeniden inşa edildiği, 7. yüzyıl başlarına kadar olasılıkla Myra'ya denizyoluyla gelen hacılara hizmet verdiği düşünülmektedir. Kilise kazılarında bulunan en geç sikkeler Mauricius dönemine (582-602) tarihlendirilmiştir. B Kilisesi üç nefli bazilikal planlı büyük bir yapıdır (Resim 6). Kuzeydoğu tarafında bulunan iki şapelden güney tarafındaki vaftizhane olarak kullanılmıştır. Liman çalışanları ve gelen gemilerin personeli dışında bir yerleşmenin olmadığı limanda üç büyük kilisenin varlığı şaşırtıcıdır. Limana uğrayan ticari gemilerin tayfaları için bu kadar büyük ve çok sayıda kilise gerekli değildir. Bu kiliselerden batıda olanı bir manastır olabilir, ama bu kiliselerin esas olarak Myra'ya Nikolaos kültü için gelen hacılara limanda ilk hizmeti vermek amacıyla inşa edilmiş olduklarını söyleyebiliriz. Kilise kazılarında bulunan hacı şişeleri ve *unguantarium*'lar yoğun bir hacı trafiğinin olduğunu doğrulamaktadır. Yapının mimari plastiği (Resim 7) ve mozaik zemin kaplamaları (Resim 8) dönemin estetik anlayışını yansıttığı gibi, bölgenin ve limanın zenginliğine de işaret etmektedir.

Resim 7

Resim 8

Limanda yer alan bir diğer dini yapı ise sinagogdur (Resim 3, no. 4). 2010 yılında kazısı tamamlanan yapı, önceki literatürde ne olduğu anlaşılamamış olduğu için 'apsisli yapı' olarak geçmekteydi. Ancak kazı sürecinde elde edilen veriler ve özellikle de kitabeli bir levha, yapının sinagog olduğuna kuşku bırakmamıştır.[6] Yapı 5. ya da 6. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Dikdörtgen planlı ana salonun güney tarafındaki apsiste bulunan yüksek niş, Torah'ın muhafaza edildiği kısımdır. Sinagog hem limanda çalışan, hem de ticari gemilerle limana gelen Yahudilere hizmet vermekteydi. Yapının boyutları ve liman içindeki merkezi konumu Yahudi cemaatinin Andriake'deki rolünün önemine işaret etmektedir.

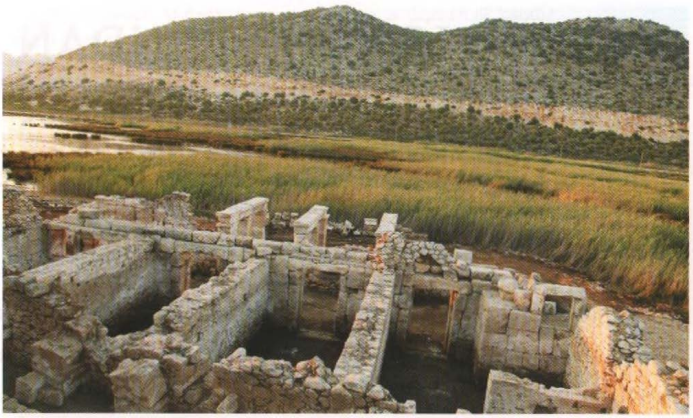
Agorada yer alan dükkânların dışında, rıhtıma paralel bir biçimde uzanan ana caddenin iki yanında da dükkânlar bulunmaktadır. (Resim 3, no. 5) Kazısı tamamlanan yedi dükkândan dördü caddenin güneyinde yer almaktadır. Bu dükkânlar yamaca yaslanmakta olduklarından iki katlı olarak inşa edilmişlerdir ve liman caddesine açılmaktadırlar. Kuzey tarafındaki üç dükkân ise tek katlı olup hem caddeye hem de kuzey tarafından rıhtıma doğru açılmaktadırlar (Resim 9). Dükkân kazılarında bulunan sikke ve diğer buluntular dükkânların en yoğun olarak 4. ve 5. yüzyıllarda kullanıldığını göstermektedir. Buluntular arasında kurşun ağırlıklar ve terazi parçaları da vardır. Rıhtım caddesi *granarium*, agora ve kilisenin bulunduğu düzlükten daha düşük kodda, deniz seviyesinde yer almaktadır. Dolayısıyla yukarı kısımdan bu caddeye ve rıhtıma inen merdivenli sokaklar bulunmaktadır. Bu sokaklardan iki tanesi -biri *granarium*'un önünden, diğeri ise kilisenin *atrium*'undan rıhtım caddesine inmektedirler- kazılarda açığa çıkartılmıştır.

Andriake sadece bir ticaret limanı değildi, aynı zamanda bir üretim, bir endüstri merkeziydi. Bugüne kadar kazısı tamamlanan alanlarda iki farklı üretim merkezi tespit edilmiştir. Bunlardan birisi hemen *granarium*'un

önünde yer alan büyük şarap işliğidir (Resim 3, no. 6). Helenistik dönemden 6. yüzyıl sonuna kadar kullanılmış olduğu anlaşılan işlik, bir yapının içinde sarnıç gibi toprak altına açılmış olan iki büyük toplama haznesinden ve presleme kollarının tutturulduğu iki yuvadan oluşmaktadır. İşlikte, çevreden toplanan üzümlerden büyük miktarlarda şarap üretilmekte, bu şarap amforalara doldurularak olasılıkla *granarium*'da depolanmakta ve buradan ihraç edilmekteydi.

Bir diğer işlik ise agorada bulunmaktadır (Resim 3, no. 7). Agora işlevini yitirdikten sonra kuzey tarafındaki dükkânlardan bazıları deniz kabuklularından (*murex*) çok değerli erguvan boya üretilen atölyelere dönüştürülerek bir süre daha kullanılmıştır.[7] Agora ile *granarium* arasında kalan alanda görülen deniz kabuğu tepeleri buradaki üretimin büyük boyutlarda olduğunu göstermektedir. Üretim atıkları etrafa çok pis bir koku yaydığı için deniz kabuklularından erguvan boya imalatı insan yerleşmelerinden uzak alanlarda yapılırdı. Atölyelerin agora yıkıntısı üzerinde kurulmuş olması da bu imalatın, en azından limanın çok yoğun olarak kullanılmadığı, agoranın da bir pazar yeri olarak işlevini yitirmiş olduğu bir dönemde yapıldığını göstermektedir.

Limanda ayrıca Roma imparatorluk dönemine ait iki tane hamam bulunmaktadır. Bunlardan doğu tarafındaki küçük hamamın kazısı tamamlanmıştır. Bu hamamın olasılıkla 529 depreminden sonra yeni bir *caldarium* eklenerek Bizans döneminde de kullanılmış olduğu anlaşılmıştır.[8] Hamamların limana gelen gemilerin tayfaları ve bu gemilerle gelen hacılar için çok önemli olduğu kuşkusuzdur.

Resim 9

Güney yaka liman yerleşmesinin batı tarafında yer alan bazı mimari kalıntıların gemilerin onarımlarına hizmet eden tersane yapıları olduğu düşünülmekteyse de, henüz bu yapılarda kazı çalışmaları gerçekleştirilemediği için kesin bir kanıya varmak olanaklı değildir. Ancak liman yerleşmesinin hem gelen gemicilerin ibadet, temizlenme gibi gereksinmelerine, hem de teknelerin ikmal ve onarım gibi gereksinmelerine hizmet veriyor olması gerekir.

Andriake, Akdeniz ticari rotaları üzerinde yer alan önemli bir liman olarak İÖ 4. yüzyıldan İS 7. yüzyıla kadar kesintisiz ve yoğun bir biçimde kullanılmıştır. Birçok yapı ise orijinal işlevini yitirdikten sonra farklı amaçlarla bir süre daha kullanılmaya devam edilmiştir. Kazılardan elde edilen arkeolojik veriler -sikkeler, seramik ve diğer küçük buluntular, mimari kalıntılar- bunu doğrulamaktadır. Andriake Bizans döneminde özellikle Mısır – Konstantinopolis arasındaki ticari denizyolunun ortasında bir ara limandı. Haftalar süren bu uzun deniz yolculuğunda gemilerin ve denizcilerin ihtiyaçlarını karşılayacak, elverişsiz hava koşullarında sığınacak ara limanlar gerekliydi. Ancak Andriake sadece bir transit liman olmanın ötesinde, Myra kentinin geniş hinterlandından başta tahıl, şarap ve kereste olmak üzere çeşitli yerel ürünleri de toplamakta ve uluslararası pazara sunmaktaydı. Ayrıca çeşitli emtia üretiminin yapıldığı bir endüstri merkezi olarak da hizmet vermekteydi. Bizans döneminde Hıristiyan dünyasının en önemli kült merkezlerinden birisinin Myra'daki Aziz Nikolaos Kilisesi olduğu düşünüldüğünde limanın çok yoğun bir hacı trafiğine de hizmet verdiği anlaşılmaktadır. Yakın zamana kadar Demre'ye karayolu ulaşımının kolay olmaması nedeniyle kent, dünyaya denizyoluyla bağlanmaktaydı. Bölgeler arası ticarette bu denli aktif bir yer tutan Andriake Limanı, özellikle Geç Antik Çağ'da zenginleşmiş, bu zenginliği Myra kentine ve çevresine de yayılmıştır. Devam eden kazılarda limanın diğer yapıları da ortaya çıkartıldıkça, kuruluşu itibarıyla bir ticaret ve endüstri merkezi olan Andriake yerleşmesinin daha iyi bir fotoğrafını görme olanağı olacaktır.

DİPNOTLAR

1 John Malalas, *The Chronicle of John Malalas*, Çev. E. Jeffreys, M. Jeffreys ve R. Scott, Melbourne: Australian Association for Byzantine Studies, 1986, s. 199-200.

2 *Resullerin İşleri*, 27:1-6.

3 *The Chronicle of John Malalas*, s. 262.

4 *The Life of St. Nicholas of Sion*, ed. I. Sevcenko ve N. P. Sevcenko, Brookline: Hellenic College Press 1984, s. 83-85.

5 Nevzat Çevik ve Süleyman Bulut, "İkinci Kazı Sezonunda Myra ve Limanı Andriake", *Arkeoloji Âlinden Doğuşuna Myra /Demre ve Çevresi*, Ed. N. Çevik, Antalya, 2010, s. 25-115. Ayrıca N. Çevik, S. Bulut, E. Akyürek, "Myra-Andriake Kazıları ve Araştırmaları 2011/ Excavations and Surveys at Myra-Andriake in 2011", *ANMED News of Archaeology from Anatolia's Mediterranean Areas* (2012/10), Antalya 2013, s. 65-72.

6 N. Çevik, Ö. Çömezoğlu, H. S. Öztürk, İ. Türkoğlu, "A Unique Discovery in Lycia: The Ancient Synagogue at Andriake, Port of Myra", *Adalya*, XIII, 2010, s. 335-366.

7 Ç. Afşin Aygün, "Andriake Mureks Boya Endüstrisi", Akdeniz Üniversitesi S.B.E., yayımlanmamış yükseklisans tezi, 2012.

8 N. Çevik ve S. Bulut, "Andriake Doğu Hamamı: Bölgenin Hamam Mimarlığına Işık Tutan Yeni Bir Örnek", *Adalya* XVII (2014) (baskıda).

PARION KAZISINDAN ÇİFT BİRİMLİ TERAZİ AĞIRLIĞI 1 *OUNKIA* / 6 *NOMISMATA*

OĞUZ TEKİN

Metrolojik içerikli bu yazının konusunu, Parion kazılarında bulunan bir Bizans terazi ağırlığı oluşturmaktadır. Ağırlığın bir yüzünde Roma, diğer yüzünde Bizans birim işaretinin bulunması onu önemli kılan bir unsurdur. Yazıda, ayrıca, bugüne değin libra*'nın standart ağırlığının tespiti üzerine yapılan çalışmalar üzerinden Geç Antik Çağ'daki* litra, ounkia *ve* nomisma *ağırlık birimleri de değerlendirilmektedir.*

Parion, Marmara Denizi'nin güneybatı kıyısında, Çanakkale Boğazı'na (Hellespontos) oldukça yakın bir konumda yer almakta olup harabeleri günümüzde Çanakkale ili, Biga ilçesi, Kemer köyü sınırları içinde kalmaktadır.[1] Antik Çağ yazarlarının[2] Erythrai, Miletos ve Paros'tan gelen kolonistlerce kurulduğunu söyledikleri Parion, Lampsakos ile Priapos arasında yer alan önemli bir liman kentiydi.[3] Roma egemenliğine girince, Roma kolonisine dönüştürülen kent, bundan böyle "Colonia Gemella Iulia Pariana" olarak anılmaya başlandı. Parion, Bizans döneminde de önemini korudu.

Parion'daki ilk arkeolojik kazı çalışmaları 2005 yılında başladı.[4] 2009 yılında tiyatronun güneydoğusundaki SD 1 Sondaj Yapısı / 1375-1350 plan karesinde yürütülen kazı çalışmaları sırasında kurşundan bir terazi ağırlığı bulundu.[5] Ağırlığın bulunduğu alan karmaşık bir tabakalanma gösterdiğinden sondaj buluntuları tarihli bir kontekstten gelmemektedir.[6] Burada tanıtılan terazi ağırlığı disk şeklinde yuvarlak bir forma sahip olup yaklaşık olarak 34 mm çapında, 3 mm kalınlığında ve 24,53 gram ağırlığındadır. Erken Bizans dönemine tarihlenen ağırlığın formunun, genel Bizans ağırlık formlarının dışında olduğu, üzerindeki nispeten sade birim işaretleri de dikkate alındığında yerel bir karakter taşıdığı da vurgulanmalıdır. Kazı envanter defterine AHL 7 (2009) numa-

Sondaj alanı, ağırlığın bulunduğu kesim ok işareti ile gösterilmiştir.

Kazı Arşivi.

rası ile "kurşun obje" olarak kaydedilmiş olan terazi ağırlığının kenarında, kırılmadan dolayı iki yerde eksik vardır. Kırıklardan biri küçüktür ama diğeri nispeten büyüktür. Orantısal olarak eksik kısımları yak. 2,00-2,50 gram olarak hesaplayıp mevcut ağırlığına eklediğimizde özgün ağırlığının 27,00 grama yakın olduğu tahmin edilebilir. Ağırlığın bir tarafında (A yüzü), orta yerde, Γο A harfleri bulunurken diğer tarafında (B yüzü), yine orta yerde, Ν S harfleri yer almaktadır; her iki yüzdeki harfler kazıma olarak yapılmıştır. Birimi işaret eden bu harflerin yanı sıra, her iki yüzeyde de -daha sonra kazınmış oldukları aşikâr olan- bazı sözcüklerin olduğu görülmektedir:[7] A yüzünde, yukarıda ve aşağıda ΕΙϢΝ ([Π]ΕΙϢΝ) sözcükleri okunmaktadır; yani aynı sözcük tekrarlanmaktadır. B yüzünde ise yine benzer harfler okunabilmektedir; diğer yüzdeki aynı sözcük tekrarlanmış olabilir. Yukarıda ise dikdörtgen ve içi karelere bölünmüş geometrik bir şekil vardır ya da böyle bir izlenim vermektedir. Ağırlığın her iki yüzündeki birim işaretleri kazıma, diğerleri ise çizik şeklinde derin olmayan kazımadır.

Ağırlığın bir yüzünde yer alan Γο A, onun 1-ounkia birim değerini taşıdığını göstermektedir. Ağırlıklar üzerindeki birim kısaltması Γο aslında οὐγκία'ın kısaltması olarak kullanılmaktadır. *Ounkia* (lat. *uncia*), Roma *libra*'sının 1/12'sidir. Bu nedenle, *solidus* ve *ounkia/uncia* hesaplamalarında *libra*'nın da orantısal olarak önemi vardır. Roma *libra*'sı (Yun. *litra*) neredeyse başlangıçtan itibaren zaman içinde farklı standartlara sahip olmuştur; diğer bir deyişle ağırlığı belli dönemlerde değişmiştir. Bu değişikliklerin dönemlerini saptamak zordur; çünkü kaynaklardan herhangi bir bilgi elde etmek mümkün olmamaktadır. Fakat en iyi bilinenlerden biri Büyük Constantinus dönemine (MS 306-337) rastlamaktadır. Büyük Constantinus, para reformu kapsamında (MS 309), hâlihazırda tedavülde olan *aureus*'un yerine *solidus* adlı daha düşük ağırlıkta yeni bir altın sikke tedavüle sokmuş ve *solidus*'un ağırlığı *libra*'nın 1/72'si olarak hesaplanmıştı;[8] bu da günümüz nümismatlarına *solidus*'un ağırlığının yaklaşık olarak tespit (daha doğrusu tahmin) edebilmelerine imkân vermiştir. *Solidus*'un 1/72'si olan Roma *libra*'sının ağırlığı ise August Böckh'ten (19. yy) bu yana tartışma konusu olmuştur. Böckh, Roma *libra*'sının ağırlığını 327,45 g olarak düşünen ilk kişiydi.[9] Böckh'ün bu önerisi daha sonra Theodor Mommsen tarafından da makul bulunmuş ve o da Roma *solidus*'unu 4,55 g, *uncia*'sını 27,28 g, *libra*'sının ağırlığını ise 327,43 g.[10] olarak kabul etmişti.[11] Bir süre sonra Hultsch da önce Böckh tarafından önerildiği ve ardından Mommsen tarafından kabul edildiği üzere, Roma *libra*'sının 327,45 g olduğunu belirtti.[12] Böckh, Mommsen ve Hultsch'a ilk kayda değer itiraz Schilbach'tan geldi. Ona göre, *libra*'nın (*logarike litra*) standardında yüzyıllar içinde farklılıklar olmuştu.[13] 1990'lı yıllarda Bendall, Bizans ağırlıkları üzerine yazdığı küçük kitapçığında, Schilbach'ın önerisini dikkate almadı ve *libra*'yı 327,45 g olarak kabul etti.[14] Ancak son yıllarda, kazılarda veya definelerde ele geçen *solidus*'lar üzerinde yapılan istatistiksel çalışmaların, *solidus*'un ağırlığının teorik hesaplamadan farklı olduğunu göstermesi üzerine, orantılı olarak *libra*'nın da ağırlığı için farklı görüşler ortaya atılmıştır.[15] Bizans altın sikkelerinin -özellikle henüz tedavüle çıkmamış *solidus*'ların- ağırlıkları üzerine yapılan istatistiksel çalışmaları göz önüne alan Morrisson, MS 6.-10. yüzyıllar arası Bizans *solidus*'unun ağırlığını c. 4,50

1 litra=12 ounkia=72 nomismata=288 grammata=1728 keratia

TİCARİ BİRİMLER		SİKKE BİRİMLERİ			
Λ Α	litra	Ν ΟΒ	=	72-nomismata	c. 324.00 g
Γο S	6-ounkia	Ν ΛS	=	36-nomismata	c. 162.00 g
Γο Δ	4-ounkia	Ν ΚΔ	=	24-nomismata	c. 108.00 g
Γο Γ	3-ounkia	Ν ΙΗ	=	18-nomismata	c. 81,00 g
Γο Β	2-ounkia	Ν ΓΒ	=	12-nomismata	c. 54,00 g
Γο Α	1-ounkia	Ν S	=	6-nomismata	c. 27.00 g
		Ν	=	1-nomisma	c. 4,50 g

Kurşun terazi ağırlığı. 34 x 3 mm, 24,53 g. MS 6.-7. yüzyıllar
Bir yüzde, Γο A (= 1-ounkia); diğer yüzde Ν S (= 6-nomismata)
Parion kazısından (2009)

Ağırlığın bulunduğu kesim.

Kazı Arşivi.

g, *libra*'nın ağırlığını da 324 g olarak kabul etmiştir;[16] *libra*'nın ağırlığı 10. yüzyıldan sonra düşmüştür. 2009 yılında 450 adet 1-*nomisma* ağırlığı üzerine bir yayın yapan Weber, günümüze kalan 1-*nomisma* birimindeki ağırlıkların ortalama ağırlığının 4,20 g olduğunu tespit etmiştir ;[17] Weber'e göre, *nomisma* birimlerinin ağırlıklarındaki farklılık (ve düşük ağırlık), ağırlıklar üzerindeki devlet kontrolünün ne denli gevşek olduğunun da göstergesidir. Ancak bu tablo, günümüze sağlam şekilde ulaşan *libra* (*litra*) ve *uncia* (*ounkia*) birimleri için de yapılarak test edilmelidir.

Tekrar Parion kazısında bulunan ve 1-*ounkia* / 6-*nomisma*ta birim adlarını taşıyan kurşun terazi ağırlığına dönecek olursak, söz konusu ağırlık 24,53 gram olduğuna göre, on iki katı olan *libra* / *litra* 294,36 g olarak görünmektedir; ancak bu düşük ağırlık, yukarıda da belirttiğimiz gibi, kırık olmasından kaynaklanmaktadır. Eksik kısmı hesaba katıp özgün ağırlığın 27,00 g civarında olduğu varsayılırsa, buradan yola çıkılarak 27,00 g x 12 = 324 g bulunabilir.

Aslında Roma standardı olarak *solidus* neyse, Bizans standardında da *nomisma* odur. Roma İmparatorluğu'nun doğu yarısı, siyasi açıdan Roma egemenliğinde olsa da Yunan kültürünün ve dilinin egemenliğindeydi. Bu nedenle bu coğrafyadaki "çifte kültürlülük" -başka alanlarda olduğu gibi- terazi ağırlıklarına da yansımaktadır. Geç Roma-Erken Bizans dönemi Anadolu coğrafyasında para ve ağırlık sisteminde bir yandan Roma sistemi kullanılırken, öte yandan Yunancanın (özellikle birim adlarında) esas olduğu Bizans sistemi kullanılıyordu. Ancak, gerçekte tek bir sistem söz konusuydu; farklı olan -ister sikke olsun ister terazi ağırlığı- birim adlarıydı. Bir anlamda resmi otoritenin Latin karakterli sistemi, söz konusu coğrafyanın asıl halkının kullanımında farklı bir ifade tarzı bulmuştu. Burada tanıttığımız terazi ağırlığı buna güzel bir örnektir. Nitekim ağırlığın diğer yüzünde yer alan Ν S, onun Bizans sisteminde 6-*nomisma*ta biriminde olduğunu işaret etmektedir. N ve üzerindeki küçük daire, *nomisma* (νόμισμα) sözcüğünün kısaltması olup "No" olarak okunmalıdır.

Duodesimal (onluk) bir sisteme dayanan Geç Roma-Erken Bizans dönemindeki ağırlık sistemi önceki dönemin (Roma) devamı niteliğindedir. Gerek 1-*ounkia*, gerekse 6-*nomisma*ta, birim değeri olarak birbirine eşittir. Roma sisteminde *ounkia*, kuşkusuz Latincehaliyleyani *uncia* olarak yazılmaktave kısaltması da *omikron* ve *üpsilon* kaynaşması olarak Θ şeklinde yapılmaktadır. Ancak, yukarıda da belirtildiği üzere, özellikle MS 6. yüzyıldan itibaren Θ'nun yerini Γ'o almıştır. Bu nedenle Parion örneği, olasılıkla MS 6.-7. yüzyıllara tarihlenebilir. Bir terazi ağırlığının üzerinde hem Roma, hem de Bizans birim işaretinin birlikte bulunması nadiren rastlanılacak bir durumdur. Bunun bir anlamı da, en azından Geç Antik Çağ'da "ticari" ağırlıklar ile "sikke kontrol" ağırlıklarının pekâlâ aynı iş için kullanılabiliyor olmasıydı. Antik Çağ ağırlıklarında bu tür çift birim işaretli çok az örnek vardır[18]; bu nedenle Parion terazi ağırlığı, Geç Antik Çağ metrolojisine katkı sağlayacak bir örnektir.

Önceki sayfada yer alan tabloda *litra*'nın ağırlığı 324 g olarak alınmış olup Bizans dönemi *ounkia* – *nomisma* değerleri (*litra-ounkia* arası), birim işaretleri ve ağırlıklarıyla karşılaştırmalı olarak verilmiştir.[19]

DİPNOTLAR

1 Kent hakkındaki ilk kapsamlı yayın için bkz. E. Olshausen, s.v. "Parion", *Pauly's Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft*, Suppl. XII (Stuttgart 1970).

2 Erythrai ve Miletos: Strabon XIII.588; Pausanias IX.27.1); Paros: Strabon X.487, XIII.588.

3 N. Bonacasa, s.v. "Parion", *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites* (ed. R. Stillwell). Princeton, 1976, s. 676.

4 Son kazı ve çalışmalarla ilgili bkz. C. Başaran (ed.), *Parion. Antik Troas'ın Parlayan Kenti*, İstanbul, 2013.

5 Söz konusu ağırlığı yayımlamama izin veren Kazı Başkanı Prof. Dr. Cevat Başaran'a ve yayımlanması konusundaki duyarlılığından dolayı Doç. Dr. Vedat Keleş ile Yard. Doç. Dr. H. Ertuğ Ergürer'e teşekkür ederim. Ayrıca söz konusu ağırlığa ulaşmam konusunda yardımcı olan Arif Yacı'ya da teşekkür borçluyum.

6 Parion'daki sondaj çalışmalarına ilişkin bkz. H. Ertuğ Ergürer, "Sondaj Çalışmaları ve Sondaj Yapısı", *Parion. Antik Troas'ın Parlayan Kenti*, ed. C. Başaran, İstanbul, 2013, s. 87-100 (özellikle s. 94). Yayında, burada tanıtılan ağırlıkların bahsedilmemektedir.

7 Bu yazının konusu ağırlığın kendisi ve birimi olduğundan, birim işaretleri dışındaki ön ve arka yüzdeki yazıların epigrafik açıdan ayrıca incelenmeleri gerekliydi, burada sadece değinmekle yetinilmiştir.

8 Diocletianus (MS 284-305) döneminde *aureus*, *libra*'nın 1/60'ıydı.

9 A. Böckh, *Metrologische Untersuchungen über Gewichte, Münzfusse und Masse des Altertums*, Berlin, 1838, s. 165. Ancak, Böckh'un yayınında 327,45 ifadesi yer almaz; çünkü hesaplamayı Paris *grain*'i (6165 gr) veya İngiliz *grain*'i (5023,28 gr) üzerinden yapmıştır (her ikisininde gram karşılığı 327,45'tir).

10 Kuşkusuz 4,55 g x 72 = 327,60 g yapmaktadır, 327,43 değil; ancak Mommsen'in *denipula* için verdiği 1 137 g üzerinden (x288) hesaplandığında 327,45 g'a ulaşılmaktadır. Zaten Mommsen Böckh'ün metrisini kabul ettiğini yazdığına göre, burada bir sorun yoktur.

11 T. Mommsen, *Geschichte des römischen Münzwesens*, Berlin, 1860, s. xix ve 900.

12 Mommsen'in önerisi daha sonra Hultsch tarafından da kabul edilmiştir; F. Hultsch, *Griechische und Römische Metrologie*, Berlin, 1882, s. 161 ve s. 706 Tab. XIII, A.

13 E. Schilbach, *Byzantinische Metrologie*, Münih, 1970, s. 166–168; 324 g (MS 4.-6. yüzyıllar) 322 g (MS 6.-7. yüzyıllar), 320 g (MS 7.-9. yüzyıllar); daha sonra 319 g ve altına düşmüştür.

14 S. Bendall, *Byzantine Weights. An Introduction*, Londra, 1996, s. 6-8. Yine de Bendall, 427,45 g'ın kesin olmadığını, değişebileceğini vurgulamaktadır.

15 L. Naville, "La livre romaine et le denier de loi salique", *RBN* XXII (1922), s. 257-263; H. Pottier, "Nouvelle approche de la livre byzantine du Ve au VIIe siècle", *RBN* 150 (2004), s. 51-133; C. Morrisson, "Byzantine Money: Its Production and Circulation", *The Economic History of Byzantium: From the Seventh through the Fifteenth Century* (ed. A. Laiou), Dumbarton Oaks Series, Washington 2002, s. 920 ve dipnot 42.

16 *Ibid.*, s. 920 vd.

17 Weber.: K. Weber, *Byzantinische Münzgewichte. Materialkorpus für 1- Nomisma-Gewichte*, Schwelm, 2009, s. 28-29 ve 140.

18 Çift birimli bir örnek için bkz. *Numismatik Lanz München*, Auction 154, # 154 : 1 N (=2-*ounkia*) / N IB (= 12 nomisma)

19 Kuşkusuz, yüzyılı aşkın bir süredir devam eden *libra*/*litra*'nın standart ağırlığı konusu henüz çözümlenmemişken, bu tabloda 324 g'ın temel alınması sadece bir tercihtir; ancak bu tercihte günümüze kalan *solidus*'ların ağırlığının yak. 4,50 g olması dikkate alınmıştır. Ayrıca, tüm değerlendirmelerin modern metrik ölçümler üzerinden yapıldığı da göz önünde bulundurulmalıdır.

iletişim

"Yüreğim yanıyor, derdime derman":
Bir Ankara hikâyesi

Şekip ve Orhan iki arkadaş. Şekip, yalancı; Orhan, şair. Faik, bir Hacıağa'nın oğlu, Bobstil. Kıpkırmızı gülümseyen Fahriye, Şekip'in aşkı. Emel, aykırı bir yolcu, dünya küçük, Şekip'in ev arkadaşı... Şekip, tefrika yazıyor... Doktor, nasıl anlatsam, yüreğim yanıyor, derdime derman... Kadehler hicrana!

Emanet Şehir, bir Ankara hikâyesi, bir yalancının, başarısız bir yazarın, Şekip'in grafik romanı. Levent Cantek'in leziz senaryosu ve Berat Pekmezci'nin doyumsuz çizgileriyle...

www.iletisim.com.tr iletisim@iletisim.com.tr vimeo.com/iletisim facebook.com/iletisimbirikim twitter.com/iletisimyayin PUNTO

HATIRLATILAN GEÇMİŞ

II. BAYEZİD KÜLLİYESİ SAĞLIK MÜZESİ VE HATIRLATTIKLARI

SAFİYE ALTINTAŞ

Müze şehri olarak tanımlanan Edirne, müze-hatırla(t)ma ilişkisini sağlık müzesi ile deneyimlemektedir. II. Bayezid tarafından Edirne'nin hastaneye kavuşturulması için yaptırılan külliye bünyesinde bulunan darüşşifa, günümüzde bir sağlık müzesi olarak himaye edilmektedir. Darüşşifa, hizmet verdiği yüzyıllar boyunca eczacılık, tıp eğitimi ve hastaların tedavisi (göz, ruh hastalıkları vb) noktasında öne çıkan esaslı bir vasfa sahip olmuştur. Mekân, 1997 yılında sağlık müzesi olarak farklı bir kurumsal kimliğe bürünerek geçmişin mimari kalıntıları içerisinde varlığını sürdürmektedir.

Toplum ve mekânın ortak bir yaşam kurduğu kentte, müze, hem o kentin hem de ulusun ve toplumun hafızasını yansıtan görsel enstrümanlardan biridir. Görsel ve zihinsel birçok şeyi kayıt altında tutan müze, bulunduğu kentin ve ulusun geçmişini şimdinin belleğine aktararak, geçmiş ve bugün arasındaki ilişkiselliği hatırlatır. Müzede sergilenen nesneler ve anlatılan 'tarih', geçmiş ve bugün arasında bir bağ kurarak toplumsal belleğin inşasında aktif bir rol oynar. Belleğin inşası sürecinde esas 'kurgu' neyin hatırlatılması veyahut hatırlanması gerektiği hususudur (Nora, 2006, s. 23-34 ve Assmann, 2001, s. 43-46). Hatırlamanın kendiliğindenliği ile hatırlatmanın kurgusallığı, Pierre Nora'nın ifadesi ile "başka bir çağın tanığı, sonsuzluk hayalleri" olan müzede kurgusal bir hatırlatmanın somutlaşan yönünü gösterir.

Müze şehri olarak tanımlanan Edirne, sözü edilen müze-hatırla(t)ma ilişkisini sağlık müzesi ile deneyimlemektedir. II. Bayezid tarafından Edirne'nin hastaneye kavuşturulması adına yaptırılan külliye bünyesinde bulunan darüşşifa, günümüzde bir sağlık müzesi olarak himaye edilmektedir. Darüşşifa, hizmet verdiği yüzyıllar boyunca eczacılık, tıp eğitimi ve hastaların tedavisi (göz, ruh hastalıkları vb) noktasında öne çıkan esaslı bir vasfa sahip olmuştur. Mekân, 1997 yılında sağlık müzesi olarak farklı bir kurumsal kimliğe bürünerek geçmişin mimari kalıntıları içerisinde varlığını sürdürmektedir. Hafıza mekânı olarak darüşşifa diğer bir ifade ile sağlık müzesi, kurumsal niteliği ile hatırlatılan geçmişi somutlaştırarak süreklilik kazandırmaktadır. Müzenin mekânsal hafıza pratikliğinde hatırlatılan geçmiş(i)ne yönelik ve geçmişe dair nelerin hatırlatılıp nelerin müze aracılığında ön plana çıkarıldığı ve geçmişin bugünkü söylem içinde ne anlam ifade ettiği de bu sürekliliğin unsurları arasındadır. Bu yazıda sağlık müzesinin kurguladığı geçmişi analiz edebilmek için öncelikle yer aldığı külliyenin geçmişine ve müzenin kuruluş aşamalarına yer verip, sonrasında kuruluş söylemleri ışığında hatırlatılan geçmişe odaklanarak müze ile hatırlatma ilişkisini irdelemeye çalışacağım. Hatırlatılanın ne olduğu noktasında müze dikte edici bir hafıza mekânı figürüdür. Dolayısı ile sağlık müzesinin neyi hatırlattığı ve bu hatırlatma sürecinde hangi söylemsel ifadelere vurgu yaptığı, çalışmanın temel sorunsalını teşkil etmektedir.

II. BAYEZİD KÜLLİYE BİRİMİ: DARÜŞŞİFA

14. yüzyılın ikinci yarısından I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar (Balkan Harbi sırasındaki Bulgar dönemi istisna) altı asır boyunca bir Osmanlı kenti olan Edirne'de, 15. yüzyıldan günümüze kalan II. Bayezid Külliyesi kentin simgesel kültür varlığı niteliğindedir. Külliyenin temeli 1484 yılında Sultan II. Bayezid tarafından atılıp, 1488'de yine II. Bayezid tarafından hizmete açılmıştır. Kuruluşundaki temel amaç kentin sağlık, sosyal, eğitim ve dini bir kuruma kavuşturulmasıdır. Külliyenin, cami, medrese, tabhane, imaret, çifte hamam, değirmen, köprü ve su depolarından oluşan birimleri arasında yer alan darüşşifa, külliyenin ana yapısını oluşturmaktadır. Bu birimlerin bir kısmı günümüze ulaşamamıştır. Günümüzdeki sağlık müzesi de külliyenin darüşşifa biriminde yer alıyor. Darüşşifa üç bölümden oluşmaktaydı. Birinci bölüm/avluda poliklinik, özel diyet mutfağı ve personel odaları, ikinci bölümde ilaç deposu ve üst düzey personele ait birimler, üçüncü bölümde ise altısı kışlık, dördü yazlık yatak odası ile bir musiki sahnesi yer almaktaydı.* Darüşşifa'nın ayrıca on

iki kişiden oluşan bir musiki topluluğu da mevcuttu. Günümüzün hastane sistemi tarzında hizmet veren şifahanede bir başhekim, iki hekim, iki göz uzmanı, iki operatör, bir eczacının yanı sıra on üç kişilik yardımcı sağlık personeli ve idari personel görevlisi ile hizmet vermekteydi. Bu dönemde darüşşifa, günümüz hastane anlayışına uygun olarak her türlü hastalığın tedavi edildiği bir merkez konumundaydı (Kazancıgil, 1997, s. 5, 90).

Selçuklu ve Osmanlı vakıf geleneği içinde kurulan darüşşifa, hastaların kim olduklarına bakılmaksızın ve hiçbir karşılık beklemeden tedavi edildikleri, pratik ve gözleme dayanan sağlık bilgilerinin verildiği sağlık ve eğitim kurumuydu. Şifa kapısı olarak görülen yapıda, 18. yüzyıla kadar her türlü hastalık tedavi edilmekteydi, bu tarihten itibaren daha çok akıl ve ruh hastalarının tedavi edildiği bir merkez olarak hizmet verir. 19. yüzyıla kadar Edirne'de halka sağlık hizmeti veren tek kurum da yine şifahanedir.[1] Darüşşifa, 1883'te kapatılıncaya kadar aralıksız 395 yıl hizmet vermiş, işgal ve savaş (1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı) etkisi ile ancak 1893'te yeniden hizmet vermeye başlayabilmiştir. 1898'de on dört, 1908'de 88 kadın ve erkek akıl hastası bulunan şifahane, 1916 yılına kadar hizmet vermiştir. Tıbbi ilaçların yanı sıra musiki ve su sesi eşliğinde akıl hastalarının tedavi edildiği kurum, savaş sonrası hastaların hem tedavi hem de tecrit edildiği bir yer olmuştur. Buradaki son akıl hastalarını 1915 yılında Mazhar Osman zincirlerinden çözerek farklı hastanelere nakletmiştir (Bkz: Şekil: 1). Cumhuriyet döneminde külliyenin cami hariç diğer bölümleri kaderine terk edilir. 1950'lere kadar özellikle Darüşşifa harap haldedir (Bkz: Şekil: II). Vakıflar Genel Müdürlüğü 1964'te harap olan bölümleri restore ederek yıkılmasını önler (Şengül, 2008, s. 111-126).

DARÜŞŞİFADAN SAĞLIK MÜZESİNE GEÇİŞ SÜRECİ

19. yüzyılda Osmanlı'da eski eşyaları depolama ve kişisel sergileme ile temelleri atılan müzeciliğin resmi kimliğe geçiş süreci, Cumhuriyet'in erken döneminde gerçekleşir. İlk resmi müze, 1930 yılında Ankara'da ziyaretçilere açılan Etnografya Müzesi'dir. 1960'lı yıllara kadar durağan şekilde ilerleyen müzecilik, yeni müzelerin yapımı ve açılışı ile yine aynı dönemde hızlanır. Tarihi ve arkeolojik bölgelerde müze yapılmaya başlanır. 1980'lere gelindiğinde Türkiye'deki müze sayısı iki yüz kadardır. Tarih ve sanat, arkeoloji ve etnografya, anıt ve askeri müzeler, müze evler, açık hava ve özel müzeler gibi çeşitleri (Atasoy, 1983) bulunan müzelerin günümüzdeki sayısı 350'nin üzerindedir.

Bu müzeler içerisinde sağlık ve tıp müzesi sayısı sekizdir.[2] Üçü sağlık beşi de tıp müzesi olan bu kurumlar arasında ilk "sağlık müzesi" 1918 yılında İstanbul Sultanahmet/Cağaloğlu'nda kurulmuştur. Halkı salgın ve bulaşıcı hastalıklara karşı bilgilendirmek ve hijyen kurallarını öğretmek amaçlı kurulan müzede, sinema gösterimleri, maketler, yağlıboya tablolar, bilgi verici levhalar, alçı modelleri ve mulaj teknikleri kullanılmıştır. 1989 yılına kadar hizmet veren müze, 2011 yılında restorasyona alındı ve 2014 yılında tamamlanarak hizmete açılması hedefleniyor.[3] Kurulduğu dönemde eğitici ve öğretici bir misyonu bulunan ilk sağlık müzesi Osmanlı'nın son, Cumhuriyet döneminin ise ilk günlerine tanıklık eder; müzenin kullanım amacı içinden geçilen siyasal/toplumsal atmosfere göre şekillenmiştir. 1980'lerden itibaren ziyarete açılan sağlık ve tıp müzeleri, öncü misyondan farklı bir çizgide yer alıyor. İlk sağlık müzesi, sıhhi amaç doğrultusunda sağlıkla ilgili, sağlığa yararlı bir sergileme amacı taşırken, ilerleyen yıllarda geçmişi hatırla(t)maya/canlandırmaya yönelik bir sergileme tekniği kullanılmıştır. Bu bağlamda Edirne'deki II. Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi de "neyi nasıl hatırlanacağını şekillendiren [bir] öğe"[4] olarak karşımıza çıkar. 1984 yılında, cami hariç külliyedeki diğer yapılar Trakya Üniversitesi'ne devredilir ve Darüşşifa'nın sağlık müzesine dönüşüm çalışmaları 1993 yılında başlar. 1997 yılında Trakya Üniversitesi Senatosu'nca Darüşşifa Bölümü'nde bir sağlık müzesi kurulması kararı alınır. Bu dönemde odaların düzenlenmesi ve sergi odalarının hazırlanmasında Ratıp Kazancıgil, Murat Tuğrul, Nilüfer Gökçe, Esin Karlıkaya ve kurucu Müze Müdürü Ayfer Karaduman aktif görev alan isimlerdir. Sağlık Müzesi'nin resmi açılışı ise 23 Nisan 1997 tarihinde yapılan törenle gerçekleştirilmiştir. Haziran 2000'de İstanbul Ruh Hastalarını Readaptasyon Derneği ile işbirliğine girilerek Darüşşifa'nın Şifahane Bölümü'nde, Psikiyatri Tarihi Bölümü adı altında düzenlenen bu bölümde, hastanenin yüzyıllar önceki hâli canlandırılır. Günümüze ulaşan vakfiye, yazma ve gravürlerin yanı sıra, Evliya Çelebi'nin anlatımlarından yola çıkılarak dönemin darüşşifası görsel olarak da tasvir edilmeye çalışılmıştır. Müze, Darüşşifa ve Tıp Medresesi olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır. Darüşşifa, külliyenin hastane bölümüdür. Sağlık Müzesi ilk olarak burada kurulmuş ve daha sonra büyütülmüştür. Aynı zamanda Psikiyatri Tarihi Bölümü de müzenin bu bölümünde yer alır. Bu bölümde geçmişteki tedavi yöntemleri ve hastane ortamı cansız mankenler, müzik

Şekil: 1, Aktaran: Enver Şengül, 1915.

Şekil: 2, Aktaran: Enver Şengül, 1950'ler.

ve su sesi ile canlandırılmıştır. Buradaki tasarım sıralaması hasta kabulü, melankolik hasta odası, ziyaretçi bekleme bölümü, depresif hasta odası, hekimbaşı hastasını kontrol ediyor, kronik psikozlu hasta odası, müzik sahnesi (hanende ve sazendeler), meşguliyetle tedavi odası, hekim ve çocuk hastanın canlandırıldığı bölüm, epilepsi hastası odası, eczane ve laboratuvar şeklindedir. Bu bölümün dışındaki diğer kısımlar ise şu şekildedir: Geçmişte de hekimbaşı odası olarak kullanılan Hekimbaşı Odası, Dr. Rıfat Osman Bey Odası, Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver Odası, Edirne Sara-

Şekil: 3, Darüşşifa (Sağlık Müzesi) dış görünümü.

yı Sergisi ve Sunum Odası. Cumhuriyet öncesindeki Türk tıbbının gelişim aşamaları ile Selçuklu ve Osmanlı darüşşifaları tanıtıldığı Cumhuriyet Öncesi Türk Tıbbı Odası, 15. yüzyılda Osmanlı'da Cerrahi Odası, Eczacılık ve Şifalı Bitkiler Odası, Sultan II. Bayezid Külliyesi Tanıtım Odası, "Kartpostallarda 100 Yıl Önceki Edirne" Sergisi ve son olarak da Hastane Mutfağı yer almaktadır (Şengül, 2012, s.173-181).

MÜZEYİ OKUMAK: KURULUŞ SÖYLEMİ VE HATIRLATILAN GEÇMİŞ

Hatırla(t)ma somut bir eylemdir. Bir gerçeğin bellekte yer etmesi için belli bir kişi, yer ya da olay biçiminde yaşanması gerekir. Hatıralar yaşanan bir mekâna ve/veya coğrafi bölgeye dayanır. Mekâna ihtiyacı olan bellek, burada cisimleştirilir ve şimdiki zamanda güncellenir. Böylelikle hatırl(t)ama, somut bir zaman ve mekâna dayanarak gerçekliğini somutlaştırır. Gerçekliği somutlaşan geçmiştir. Geçmişte yaşanan "şey" (olay-kişi-durum) ise bellek aracılığında, hatırla(t)ma figürleri ile şimdiye aktarılır. Geçmişi olduğu gibi hatırlamayan bellek, onu kurgular. Çünkü her dönem kendi bağlamına uygun olarak yeniden kurulur ve kurulduğu biçimi ile şimdide yer alır (Assmann, 2001, s. 41-45). Mekânsal somutluğu ile müze de fikir, olay, kurum ve insanları kayıt altına alır. Bu mekânlarda "önemli" görülen hususlar müzenin odak noktası ve kuruluş söylemini teşkil ederken, "önemsiz" görülen hususları ise ikincil mekânlarda sergilenmekte ve/veya müzede hiç yer almamaktadır (Amalia, 2011, s. 131). Hatırlatma ve hatırlamanın seçiciliği, sergileme tekniğinden, sergilenen nesne seçimine, sergi bölümlerinin adlandırılmasına, mekânsal konumlandırmaya kadar bir dizi hafıza pratiğinde sorgulanabilmektedir. Nelerin unutulduğu, nelerin hatırlatıldığının sorgulanması, müzenin mekânsal söylem ve düzendeki seçiciliği, sağlık müzesinin "Yaşayan Müze"[5] sloganını daha da çarpıcı kılmaktadır.

Şifahanenin yüzyıllar önceki halinin canlandırılması, sözü edilen yaşayan durumu nitelerken aynı zamanda da 15. yüzyıldaki yaşanmışlığa gönderme yaparak geçmişi şimdiki zamanda somutlaştırarak aktifleştirmektedir. Dönemin vakıf anlayışında, günümüzün hastane hizmeti prensibinde işleyen darüşşifa, sağlık müzesi konsepti ile yaşanmışlığı ve geçmişi, akıl ve ruh hastalıkları ile öne çıkarmakta ve/veya sınırlandırmaktadır. Bu, tam da toplumsal hafızanın seçerek hatırlatma[6] pratiğine denk düşüyor. Kuruluşunda salt akıl ve ruh hastalıklarını önceleyen bir yönergesi bulunmayan kurumda bu tür hastalar için sadece bir oda ayrılmıştır.[7] Oysa günümüzde müzenin hatırlattığı geçmiş, şifahanenin akıl ve ruh hastalıklarını önceleyen ve bu amaçla kurulduğu yönündedir. 1490 yılına ait vakfiye defterinde de belirtildiği üzere şifahane kentin hastane ihtiyacına yönelik farklı branşlarda hekimlerin hizmet verdiği bir kurumdur.[8] Darüşşifa'nın bu özelliği 18. yüzyıldan itibaren değişmeye başlayarak 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar devam etmiştir. 18. yüzyıl ve yoğun olarak 19. yüzyıl, şifahanenin akıl hastalarının tedavi ve tecrit edildiği bir yer olmuştur. Bu dönemden sonra ise Evliya Çelebi'nin 17. yüzyılın son çeyreğinde sözünü ettiği "musiki ile tedavi"nin yerini "zincire bağlı" hastalar alır. Saffet Paşa'nın 1875 tarihli mektubunda sözünü ettiği "üzerlerinde birer keçe elbise ve boğazlarından duvarlara kalın zincirlerle bağlı yirmi kadar akıl hastası",[9] yine Mazhar Osman'ın 20. yüzyılın ilk çeyreğinde farklı hastanelere sevk ettiği akıl hastaları da benzer şekilde zincire bağlı durumdadır. Oysa günümüzde kültür turizmi içeriğinde sağlık müzesine yapılan ziyaretlerdeki yaygın söylem, "Avrupa'daki akıl hastalarının yakıldığı bir dönemde"[10] burada hastaların musiki, su sesi ve güzel kokularla tedavi edildiği yönündedir. Referans verilen Avrupa, Ortaçağ Avrupa'sıdır. Şifahanenin kuruluş dönemi ise 15. yüzyılın ikinci yarısıdır, yani Ortaçağ Avrupa'sının son dönemleridir. Bu dönem yine Michel Foucault'un Batılı insanın tahayyülünde deliliğin çehresinin değiştiği, deliliğin kusurlar hiyerarşisinde yerleştiği bir dönüşümün parçasıdır.

Tarihsel olarak Ortaçağ Avrupa'sı ile sabitlenen geçmiş, şifahanenin kuruluş döneminden 18. yüzyıla kadar olan sosyal hizmet anlayışında delilere yönelik tutum ve davranıştır. Hatırlatılan geçmişin periyodik olarak zamansal çizgi içinde yer alması, hatırlatma figürü olarak müzenin gücünü artıran bir unsurdur. Şifahanenin fiziki mekân olarak da o dönemin mimari yapısı içinde yer alması, geçmişin hatırlatılan yönünü tarihsel gerçeklik içinde kurgulanmasında güvenilir bir zemin oluşturmaktadır. Tarihi yapı içinde şekillenen mekânsal kurgu ve sergilenen eserlerin teşhir amacı; müzeye gelenlerin kendilerini yüzyıllar öncesinin tedavi ortamında hissetmesidir. Sıradan insanın (hasta) tedavi

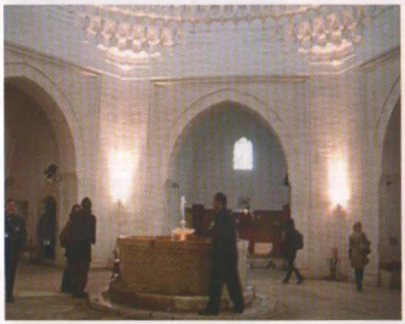
ortamının canlandırıldığı bu teşhir mekânı, esasında başka bir çağın tanıklığını sergilemektedir. Sergilenen bu tanıklık, bir toplumun diğer toplumdan farkının altını çizmekte ve teşhir etmektedir. Karşılaştırmanın odağında Ortaçağ Avrupa'sının "diri diri yakılan, şeytanla işbirliği yaptığı düşünülen"[11] delisi ile Osmanlı'nın "yeşillik, su şakırtısı ve kuş nağmeleri" ile tedavi edilen delisi yer almaktadır. Tunca Nehri'nin taşması ile sular altında kalan, savaş ve işgal dönemi koşulları ve diğer faktörlerin etkisinde hastaların tedavi ve tecrit süreçlerindeki kötü şartlar unutulan geçmişin parçası olmuş ve şimdiki zamanda yer almıyor artık. "O zaman" ve "şimdi" arasındaki karşıtlığa dikkat çeken bu söylem, tarih müzelerindeki yorum uygulaması ile tanımlanmaktadır.[12] Anlatım kurgusunun yansıttığı "o zaman", manken canlandırmaları, belge sunumu, ilaç hazırlama yöntemleri, hasta muayene odalarının tasviri ve Evliya Çelebi alıntıları ile hatırlatılmaktadır. Geleneksel vitrin içi sergileme, mumya ve manken, duvar bilgi panoları gibi durağan gösterim tekniklerinin kullanıldığı sağlık müzesi, 2004'te Avrupa Konseyi Kültür Bilim Eğitim Komitesi tarafından yılın müzesi ödülü almıştır. Konseyin ödül gerekçesi, "bir fikrin yaşatılması ve müzenin coğrafi yeri itibari ile gelecekte Doğu Avrupa ve Batı Avrupa kültürleri arasında bir köprü oluşturacağı düşüncesidir" (Mutlu, 2012, s. 589-590). İki ayrı yeri bağlayan 'kültür köprüsü' metaforu dolaylı da olsa iktidar ve hatırlama arasındaki ittifakı yansıtmaktadır. Hatırla(t)ma, iktidar için güçlü bir uyarıcıdır. İktidarın hem geriye dönük (retrospektif) hem de ileriye dönük (prosektif) ihtiyacına yanıt veren bu hatırla(t)ma, köken anlamında geçmişi sabitleştirir ve içselleştirir (Assmann, 2001, s. 73-78). Geçmişi olduğu gibi yansıtmayan belleğin kurguladığı hatırla(t)manın köken vurgusunda, sabitleştirilen ve içselleştirilen Doğu ve Batı toplumlarının farklılığıdır. Geçmişe anlam katan da bu farklılığın kendisidir. Taraflar, geçmişi yeniden üretirken, aynı zamanda özelliklerini, varoluş biçimini ve zayıflıklarını da tarif eder.[13] İşlevsel çerçevede müzenin yaptığı, buradaki köken vurgusundaki farklılığı görselleştirerek ziyaretçileri "o zaman"ın içinde yaşatmaktır. Müzenin sergileme tekniğinde belirgin bir konumda yer alan manken canlandırması, yerel ziyaretçilerin "o zaman"a geçişini kolaylaştırıcı bir güce sahiptir. Geçmişle ilişkiye giren ziyaretçiye sunulan seçilmiş ve filtre edilmiş geçmiştir. Tarihi miras içinde, ziyaretçiyi edilgen duruma getiren bu sergileme tekniğinde, bir dönem nesnelerle görselleştirilmiştir. Görselleştirilen geçmişte kendilerini yüzyıllar öncesinin ortamında hisseden ziyaretçilerin zihinlerinde kurgulanan, "diri diri yakılan" ile "musiki ve su sesi" dikotomisidir. Hatırla(t)manın iktidar ile olan ilişkisinin somut göstergelerinden olan bu dikotominin söylemsel inşasını mümkün kılan, ulusal tarihe ait olanın yeniden kurgulanmasıdır.

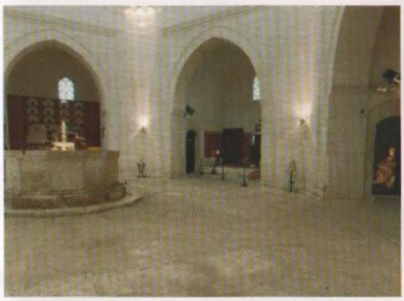
Şimdiki zamanda ulusal tarihin bir parçası olarak yeniden kurgulanan geçmiş, belleğin 'yap-boz' ritminden beslenmektedir. Geçmişe ait kesik/kesilmiş bilgi parçacıklarının bir araya getirilmesi ile oluşturulan bu 'yeni geçmiş' ile Darüşşifa ferah ve aydınlık bir ruh sağlığı tedavi kurumu olarak şimdinin toplumsal/kolektif belleğinde yer edinir. Evliya Çelebi'den referans ile anlatıla gelen "her bahar azgın delilerin seyrine gelen Edirneli gençler"[14] miti de mevcut toplumsal bellek yapımında filtre edilen geçmişe ait bir durum olarak olumlanan öğelerden biridir. Bellek bir yapımdır, dolayısı ile sonradan edinilen ve aktarılan bilgiler tarafından, olayı izleyen düşünme süreci tarafından, ilk anının üstüne binen ve anısını değiştiren başka deneyimler tarafından daima filtre edilir. Buradaki filtrelemede Darüşşifa'da bulunan deliler, kültürel duyarlılıklara, etik sorgulamalara ve zamanın politik beğenilerine göre yeniden yorumlandıktan sonra kolektif belleğe hem aktarılıyor hem de dönüşüyor. Geçmişin tanıklığında yürütülen bu bellek yapımını kurumlar hatta devletler destekleyerek 'resmi bellek'e sivil ve örgütlü bir yön kazandırmaktadır. Çünkü bireysel ve kitlesel ziyaretler-

le müzeler örgütlü ziyaret yerlerine dönüşerek resmi belleğin sivil bir zeminde oluşmasına olanak sağlamaktadır. Bir bölümü de tarih olan belleğin müze aracılığında şimdide yazılması tüm bu süreç bağlamında geçmişin kolektif tasarımlarıdır (Traverso, 2009: 3-10).

SONUÇ

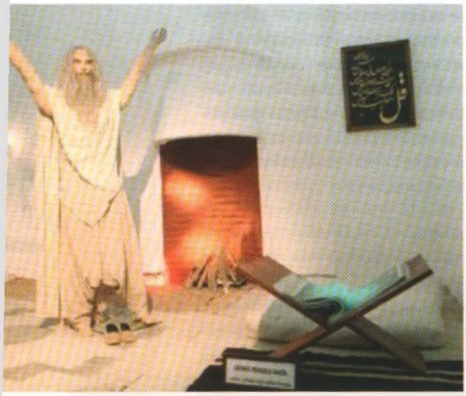
Edirne, Osmanlı'nın ikinci başkenti olmasının yanı sıra tıp tarihi ve eğitimi açısından da köklü bir geçmişe sahiptir. II. Bayezid'in yaptırmış olduğu

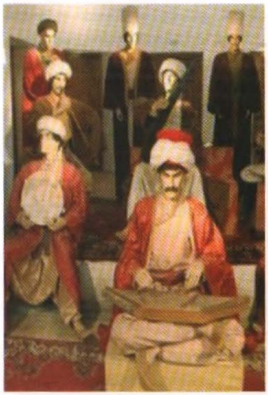

Şekil: 4-5. Sağlık Müzesi iç avlu.

ve günümüz anlayışına uygun bir sağlık ve sosyal yardım kurumu özelliğine sahip külliye yapısı da kentin söz konusu tarihselliğinde anlamlandırılmaktadır. Bir dönemin algı ve yaklaşımını nesneler aracılığında yansıtan sağlık müzesi, kentin tıp ve sağlık alanındaki geçmişini vurgulamaktadır. Şifahane bölümünde konumlandırılan psikiyatri bölümü ise yansıtılan dönemin ve müzenin kuruluş söyleminin maddi karşılığıdır. Bellek muhafızı[15] rolüne sahip olan müzenin cansız manken, su ve musiki sesi canlandırması, ziyaretçiler ile

Şekil: 6, Ruh hastası odası canlandırması.

Şekil: 7, Musiki sahnesi canlandırması.

müze arasında etkili bir iletişim kurulmasına olanak sağlamaktadır. Söz konusu iletişimde görselleştirileni algılama pasif bir şekilde ve izleyici edilgenliğinde gerçekleşse de orada bulunuyor olmak, sergilenen nesneleri birincil olarak deneyimlemek, aradaki iletişimin önemli bir yönünü oluşturuyor. Hafıza mekânı ile izleyicinin kurmuş olduğu ilişkinin görece yoğunluğu, anlatının zihinsel ve zamansal mesafesini tanımlıyor. Anlatı olarak sağlık müzesi, olayın kendi (hatırla(t)ma), anlatan (sergileme teknikleri ve kuruluş söylemi) ve aktarımın muhatabı (ziyaretçiler) hatırlatma konsensüsünü tesis etmektedirler.

Sağlanan konsensüs, müzenin hatırlatıcı işlevini güçlendirir. Seçilmiş ilkesine dayanan hatırlatma eylemi, sağladığı bu güçlü ittifak ile hatırlatılması gerekeni hatırlatacak, unutulması gerekeni de unutturacaktır. Çünkü seçilmiş olmak, hiçbir şekilde unutulmaması ve unutturulmaması gerekendir. Seçerek hatırlanan geçmiş yeniden kurulurken geçmiş tamamen kaybolmamış, geride bazı "deliller" bırakmıştır ve bu deliller "bugüne" göre karakteristik bir farklılık göstermelidir (Assmann, 2001, s. 35-36). Karşılaştırma üzerinden tanımlanan bu farklılık, "yakılan" ve "musiki sesi" ikiliğinde kurgulanmaktadır. Geçmişin büyüsünden aldığı cazibe ile sağlık müzesi, kimliğe bağlı anlatı ve başlangıç yolculuğunu[16] "şimdi"nin uygunluğunda gerçekleştirmektedir. Böylece söz konusu yolculuğun mekânı olan sağlık müzesi de Pierre Nora'nın ifadesi ile var olmayanın klişesini oluşturan hafıza mekânı olarak süreklilliğini sağlamış olur.

KAYNAKÇA

Assmann, Jan. (2001). *Kültürel Bellek*. İstanbul: Ayrıntı

Alaattin Akköz., Doğan Yörük. (2004). *"H.1002/M.1594 Tarihli Bir Vakıf Defterine Göre Edirne'deki Sultan II. Bâyezid Câmii ve İmâret-i Evkâfı"*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 16, 157-177.

Atasoy, Sümer. (1983). *"Türkiye'de Müzecilik"*, Cumhuriyet Dönemi Türk Ansiklopedisi, cilt 6, s.1458-1468.

Bilar, E., Gökçe, N., Kazancıgil, R. (2009). *Edirne'nin Sağlık ve Sosyal Yardım Tarihi (1361-2008)*. Edirne: Trakya Üniversitesi, s. 65-70.

Erbay, Mutlu. (2012). *"Tıp Müzelerinde Gösterim Teknikleri ve Yeni Sunumlar"*. s. 588-593.

Foucault, Michel. (2006). *Deliliğin Tarihi*. (Çev.) Mehmet, Ali Kılıçbay, Ankara: İmge.

Fotoğraflar (Günümüz): *Hürriyet Gazetesi Fotoğraf Arşivi*. Erişim tarihi 02.02.2014.

Gökçe, Nilüfer. (2001). *"Sultan II. Bayezid Darüşşifasından Sonra, Cumhuriyet Dönemine Kadar Edirne'de Kurulan Hastaneler"*. I. Edirne Tıp Tarihi Günleri Bildirileri: Dr. Rıfat Osman'ın Anısına, (Haz. Ender Bilar), Edirne: Trakya Üniversitesi. s. 81-83.

Kazancıgil, Ratip. (1997). *Edirne Sultan II. Beyazıd Külliyesi*. Edirne: Trakya Üniversitesi.

Levi, S.,Amalia. (2011). *"Hafızanın Dayanılmaz Hafifliği: Arşivlerde ve Müzelerde Türk Yahudi Kadını"*. *Neyzi, L. Nasıl Hatırlıyoruz?* içinde, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür, s. 121-151.

Madran, Burçak. (Ed.) (2001). *Kent, Toplum, Müze*. Ankara: Tarih Vakfı.

Nora, Pierre. (2006). *Hafıza Mekânları*. Ankara: Dost Kitabevi.

Özgen, Neşe, H., (2006). *"Seçici Unutmanın Tanıklıkları"*, *Türkiye'de Sözlü Tarih Çalışmaları: Kuşaklar, Deneyimler, Tanıklıklar* içinde, İstanbul: Tarih Vakfı, s. 177-199.

Şahsuvaroğlu, N., Bedi. (1993). *"Edirne II. Bayezid Darüşşifası"*. Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı içinde, Ankara: Türk Tarih Vakfı, s. 257-265.

Şençil, Enver. (2008). *Kültür Tarihi İçinde Müzikle Tedavi ve Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası*. Edirne: Trakya Üniversitesi, Yayınlanmış YLT.

Şimşirgil, Ahmet. (2012). *Osmanlı Tarihi: Kayı III*. İstanbul: KTB. s. 124-126.

Traverso, Erizo. (2009). *Geçmişi Kullanma Kılavuzu: Tarih, Bellek, Politika*, (Çev. Işık Erguden). İstanbul: Versus.

http://www.istanbulsaglik.gov.tr/w/smuzesi/muze_tarihi.asp

DİPNOTLAR

"Osmanlı devrinin en büyük toplumsal hayır kurumları arasında yer alan külliyenin işlevlerini devam ettirebilmesi için II. Bayezid tarafından vakfedilen gelir, kurumun işleyiş hacmi ve kentteki etkinliğine dikkat çekmektedir. II. Bayezid, Rumeli sancak ve kazalarından yüksek gelire sahip olan kasaba, köy ve cemaatlerin gelirlerini külliyeye vakfetmiştir. Vakıf gelirlerini oluşturan kasaba, köy ve cemaatler 14 kaza içine dağıtılmıştır. Bunların dışında, İstanbul şehir merkezinden de 111.092 akçelik hamam ve dükkân geliri vakfa tahsis edilmiştir. 1483'de 574.789 akçe olan vakfın yıllık geliri, 1594'te 1.791.333 akçeye, 1617'de ise 2.141.636 akçeye yükseltilmiştir. Detaylı bilgi için bkz: A., AKÖZ., D, YÖRÜK. (2004). *"H.1002/M.1594 Tarihli Bir Vakıf Defterine Göre Edirne'deki Sultan II. Bâyezid Câmii ve İmâret-i Evkâfı"*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 16, 157-177.

1 Gökçe, N. (2001) "Sultan II. Bayezid Darüşşifasından Sonra, Cumhuriyet Dönemine Kadar Edirne'de Kurulan Hastaneler", I. Edirne Tıp Tarihi Günleri Bildirileri: Dr. Rıfat Osman'ın Anısına, Edirne, Trakya Üniversitesi, s. 81.

2 Amasya. Sabuncuoğlu Tıp ve Cerrahi Tarihi Müzesi (2011), Bursa Sağlık Müzesi (2006), Edirne İkinci Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi (1997), İstanbul: Sağlık Müzesi (1918), Tıp ve Eczacılık Tarihi Müzesi (1985), Gülhane Askeri Tıp Akademisi Tıp Tarihi Müzesi (1988), Manisa: CBÜ Hafsa Sultan Şifahanesi Tıp Tarihi Müzesi (2013), Kayseri: Gevher Nesibe Şifahiyesi ve Tıp Tarihi Müzesi (1982).

3 http://www.istanbulsaglik.gov.tr/w/smuzesi/muze_tarihi.asp

4 Levi, S. Amalia. (2011). "Hafızanın Dayanılmaz Hafifliği: Arşivlerde ve Müzelerde Türk Yahudi Kadını". Neyzi, L. *Nasıl Hatırlıyoruz?* İçinde, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.131.

5 Bilar, E., Gökçe, N., Kazancıgil, R. (2009). *Edirne'nin Sağlık ve Sosyal Yardım Tarihi (1361-2008)*, Edirne: Trakya Üniversitesi, s. 66.

6 Özgen, Neşe, H.,(2006). "Seçici Unutmanın Tanıklıkları", *Türkiye'de Sözlü Tarih Çalışmaları: Kuşaklar, Deneyimler, Tanıklıklar*içinde, İstanbul: Tarih Vakfı, s. 177.

7 Kazancıgil, Ratip(1997). A.g.e, s. 47.

8 Bkz: A.g.e.

9 Bilar, E., Gökçe, N., Kazancıgil, R. (2009). A.g.e, s. 66.

10 Müzenin içinde yer alan bilgilendirme levhalarından birinde yer alan yazıdan alıntı. Metnin bir kısmı şu şekilde "(...)Avrupa'daki akıl hastalarının yakıldığı bir dönemde burada ruh hastalıkları ve diğer hastalıkların tedavisi için musiki, güzel kokular ve su sesi ve diğer birçok gerekli şey düşünülerek tasarlanan bu mekân (...)".

11 Şimşirgil, Ahmet (2012). *Osmanlı Tarihi: Kayı III*, İstanbul: KTB Yay, s.124.

12 Madran, Burçak (Ed.) (2001). *Kent, Toplum, Müze*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 3.

13 Assmann, Jan (2001). *Kültürel Bellek*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 44.

14 Şahsuvaroğlu, N., Bedi.(1993). *"Edirne II. Bayezid Darüşşifası"*, Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı içinde, Ankara: Türk Tarih Vakfı, s. 261.

15 Levi, S. Amalia. (2011). A.g.e.s.131.

16 Nora, Pierre. (2006). *Hafıza Mekânları*. Ankara: Dost Kitabevi. s. 33.

TÜYAP 35. Yıl
www.tuyap.com.tr

TÜYAP İstanbul
TÜYAP FUAR VE KONGRE MERKEZİ BÜYÜKÇEKMECE

Türkiye'nin
En Büyük ve Etkili Fuar Merkezi
120.000 m²
14 Sergi Salonu

YENİ YATIRIMLARLA BÜYÜMEYE DEVAM

Tüyap Fuar ve Kongre Merkezi'nin toplam büyüklüğü iki yeni sergi salonu ilavesi ile 2014 yılı Temmuz ayında 98.000 m²'den **120.000 m²**'ye çıkıyor, otopark kapasitesi **5000** araca ulaşıyor.

Fuar alanı içinde katılımcı ve ziyaretçilerimize büyük konfor sağlayan dört yıldızlı Tüyap Palas otelimiz; **260** odası, toplantı salonları, nitelikli lokantaları, spor ve dinlenme alanlarıyla **25 Ocak 2014**'te açıldı.

Detaylı bilgi ve rezervasyonlarınız için ***www.tuyappalas.com***

TÜYAP TÜM FUARCILIK YAPIM A.Ş.

MERKEZ OFİS / FUAR ALANI:
Tüyap Fuar ve Kongre Merkezi, E5 Karayolu Üzeri, Gürpınar Kavşağı 34500 Büyükçekmece - İstanbul
Santral Tel: 0212 867 11 00 - 0212 867 12 00 **Faks:** 0212 886 66 98

ufi Küresel Fuar Endüstrisi Birliği · Üye Kuruluş Uluslararası Kongreler Birliği · Üye Kuruluş Uluslararası Ticaret Fuarlarına Ulusal Katılımlardan Sorumlu Organizatörler Birliği · Üye Kuruluş TÜRKİYE FUAR YAPIMCILARI DERNEĞİ · TS EN ISO 9001:2008

Şimdiki zamanın tarihini kim yazar?

DOSYA EDİTÖRLERİ: IŞIK TAMDOĞAN, VANGELİS KECHRİOTİS

Geçen sene bu günlerde, Türkiye için hafızalarda kalacak olan, bir anlamda milat sayılabilecek bir süreç yaşandı. Bu süreci biz tarihçiler herkes gibi nefesimiz kesilerek yaşadık. Kafamızda, diğer sosyal bilimcilerde de olduğu gibi, mesleki formasyonlarımızdan ötürü bazı soru işaretleri dolaşıyordu. Bu süreç nasıl sonuçlanacak, bunun göremediğimiz kökleri nedir ve yansımaları ne olabilir. Fakat, bu olağan sorularla beraber orda yaşadığımız tarihyazıcılığı açısından olağanüstü bir durumdu. Her şeyden evvel tarihi bir sürecin/olayın içinde olma ve bunu bire bir yaşıyor olma duygusunu hissettik. Düne kadar, tarihçiler kendi odalarında yazılı, görsel, işitsel arşivlerini inceliyor iken ve yazılarını yazıyor iken, bu defa, daha önce başka ülkelerde olduğu gibi, tarihçiler sokakta yürüdüler, yaşanılan sürece müdahil oldular. Öte yandan, aktivistler ya da ilk defa sokağa çıkan vatandaşlar, mekân üzerine yapılan kavganın tarihe dayandığını fark edince tarihçilere başvurdular. İnsanlar tarihsel bilgi edinme ihtiyacı duydular, mekânın geçmişi ile ilgilendiler, bununla ilgili sorular sordular ve anlatıları dinlediler. Bu ortamda, Tarih Vakfı olarak Gezi Parkı'na çıktığımızda ve orda basın duyurumuzu okuduğumuzda yanımızda, antikapitalist Müslümanlar namaz kılıyordu. O sırada, biz de diğer herkes gibi, bu sürecin bir parçası olduk. Tarih yazan tarihçiler, tarih yapan insanlara karıştı ve yeni sorular ortaya çıktı.

Esra Ekşi'nin bu dosyadaki yazısında izah ettiği gibi içinde yaşadığımız sürecin hafızasını oluşturmak, yaşarken tarihçilik yapabilmek için bir gezi komisyonu kurduk ve hemen süreci yasamış olan ve buna tanıklık etmek isteyen çeşitli gruplarla bir araya geldik. Gezi sürecini ele alan bir atölye çalışmasında, bu toplantıya katılanları dikkatle dinledik, gözlemlerimizi paylaştık ve kuşkusuz çok şey öğrendik. Karşılaştığımız kişi ve grupların birikiminin önemini fark ettik ve süreci bire bir yaşamış olan kişi ya da gruplara bizim katkımızın ne olabileceğini düşündük. Tarihçi olarak onlara sağlayabileceğimiz üç şey vardı: 1) yaşanılan sürecin tanıklarını ve aktörlerini bir araya getirip bir tartışma zemini oluşturmak, 2) profesyonel formasyonumuzu kullanıp onlarla nasıl bir ortak dil geliştirebileceğimizi düşünmek, 3) tanıklıkların kaybolmadan nasıl muhafaza edilebileceği yönünde yöntemsel önerilerde bulunmak. Bunların hepsini bir arada yapabilmek ancak yarı metodolojik yarı siyasi bir toplantı ile mümkün olabilirdi.

Böyle bir toplantının ana ekseninin ve birleştirici temasının ne olabileceğini bulmakta zorlanmadık. 'Şimdiki zaman tarih olurken' teması aslında bizim, tarihçi olmamıza rağmen, süreci yaşayanlarla beraber, aynı süreçten geçtiğimizden birleştirici bir zemin oluşturabiliyordu. Eğer beraber tarih yaptıysak, bunun izlerini beraber takip etmeye çalışmak gerekiyordu. Bu dosyada yer alan yazılardan bazıları 5 Ekim 2013'te düzenlemiş olduğumuz böyle bir toplantıda yapılmış sunumlardan oluşuyor.

Şimdiki zamanın tarihini kimin nasıl yazabileceği sorusu da kuşkusuz bu süreçte bizi en çok meşgul eden kavramsal/yöntemsel soru oldu. *Toplumsal Tarih* dergisinin bu sayısında size sunduğumuz dosyanın oluşturulması fikri de, bu süreçte karşılaştığımız sorunları "tarihyazımı" bağlamında daha kamusal bir alana taşıyabilmek gereksiniminden doğdu. Bire bir içinde yaşanılan zamanın ve olayların "tarihsel bir momentum" oluşturuyor olması hissi, bizleri bir yandan yaşanılanların hafızasını korumak, öte yandan ise "şimdiki zamanın tarihinin" nasıl yazılabileceğini sorgulamaya itti.

Dosyamızı oluşturan yazılardan Esra Ekşi'nin yazısı, Gezi sürecini bire bir yaşamış kişiler ve gruplarla beraber yapılmış olan atölye çalışmasından ortaya çıkan soruları ve verileri aktarıyor. Bunlardan öne çıkanlar kuşkusuz "yaşanmış olanların nasıl temsil edileceği ve anlatılacağı?", "bu yakın tarihin nasıl kaydedileceği?" ve dolayısı ile "şimdiki zamanın tarihini kimin,

hangi yöntemlerle nasıl yazacağı?" soruları oldu.

Şimdiki zamanın tarihi üzerine bu dosyayı hazırlarken, Gezi olayları ile sınırlı kalmayıp bu sorunsal bağlamında bize ışık tutabilecek başka sahalardan da çalışmalara yer vermenin önemli olacağını düşündük. Sözünü ettiğimiz atölye çalışmasına katılmış olan, Antonis Liakos'un yazısı, başka bir coğrafyada, 2008'de Atina'da baş göstermiş olan toplumsal olaylarda tarihsel terim ve kavramların nasıl kullanıldığı üzerine bir araştırmadır. Liakos yazısında, bu toplumsal olaylar sırasında, olaylara katılmış olan aktörlerin tarih yazımında klasikleşmiş olan *bilen özne - bilinen nesne* arasındaki karşıtlığı nasıl kırmaya çabaladıklarını ele alıyor. Bu süreçte, olayların içindeki kişi ve gruplar, tarihin aktörleri olarak tarihi kendilerinin yazıyor olduklarını vurgularlar. Bir başka deyişle, kullandıkları tarih referansları adeta yeni bir 'öfkeli tarih' anlatısı oluşturuyor.

Leyla Neyzi'nin yazısı kendisinin Tarih Vakfı tarafından düzenlenmiş olan "Kent, Bellek, Hareket" temalı *Perşembe Konuşmaları*'nda yapmış olduğu 'Geçmişe Dönüşen Şimdi: Yaşamak, Farkındalık ve Araştırma' başlıklı konuşmasının geliştirilmiş bir versiyonu. Neyzi'nin yazısı bir sözlü tarih tarihçisi perspektifinden bakarak Gezi sırasında yaşanılanları 'Yaşamak ve Farkındalık' kavramları yani, sürekli bir şeyler yapmak ve yaparken de kendine bakmak üzerinden ele alıyor. Ayrıca, tarih metodolojisinde artık kabul gören bir ilkeye dayanarak araştırmacının sahada duruşu ve yaptığı analizin bir parçası olduğunu hatırlatıyor. Neyzi 'ulusötesi bellek', 'çok yönlü bellek', 'medyalaştırma' kavramlarını kullanarak, son yaptığı saha çalışmasının konusu olan Muğlalı ve Diyarbakırlı gençler üzerinde Gezi'nin etkisini inceliyor ve böylelikle dosyamıza faklı bir saha çalışmasından gelen aydınlatıcı deneyimlerini aktarıyor.

Işık Tamdoğan'ın makalesi, yine Gezi olaylarını ele aldığımız çalışma atölyesindeki konuşmasının yazıya dökülmüş halidir. Tamdoğan'ın yazısı, Avrupa'da şimdiki zamanın tarihçiliğinin nasıl ortaya çıktığını ele alırken, yöntemlerinin ve sorunlarının ne olabileceği üzerine yoğunlaşıyor. Bunların arasında "geleceği belli olmayan" bir süreç üzerinde çalışmanın tarihyazımı açısından ortaya çıkardığı avantaj ve dezjavantajları vurguluyor.

Burada yayınladığımız yazıların farklı tecrübelerden yola çıkarak, şimdiki zamanın tarihinin tarihyazımında bir yeri olup olamayacağına, Türkiye'de bu alanda nerede durduğumuza ve bunun nasıl ve kim tarafından yazılabileceği tartışmasına biraz olsun ışık tutmasını umuyoruz.

Gezi sürecinde hayatını kaybeden sekiz gencimiz gibi şimdiki zamanda tarih yazanlara...

AVRUPA VE TÜRKİYE'DE TARİHYAZIMINDA
"ŞİMDİKİ ZAMANIN TARİHİ"NİN YERİ

IŞIK TAMDOĞAN

Yakın geçmiş daha henüz ders kitaplarında ya da üniversitelerin tarih bölümlerinde işlenmezken, "yaşarken yazılan tarih"in mümkün olup olamadığına ya da ne olması gerektiğine dair tartışmalar devam etmekte. Bu yazıda bir yandan şimdiki zamanın tarihinin (Fransızca histoire du temps présent, *İngilizce* history of the present*) Avrupa'da epistemolojik olarak nasıl ele alındığı, çalışma araçlarının ve koşullarının özelliklerini irdelemek, diğer yandan ise Türkiye'de ve başka ülkelerde bu alanın nasıl işlendiğini ya da işlenebileceğini ele almak istiyorum.*

Türkiye'de yakın geçmişin tarihini (20. yy tarihi dâhil) yazmakta sancılar devam ederken, geçtiğimiz temmuz ayında *NTV Tarih* dergisinin kapatılması ile birlikte, "şimdiki zamanın tarihi"ni yazmanın mümkün olup olmadığına dair tartışmalar başladı.[1]

Şimdiki zamanın tarihinin, tarihyazımında kabul görür bilimsel bir alan haline gelmiş olmasının şüphesiz bazı önkoşulları oldu. Fransa'da bu alanın gerek lise ders kitaplarında gerekse üniversitelerde bir bölüm oluşturabildiğini düşünecek olursak, Fransa'da şimdiki zamanın tarihinin nasıl ortaya çıktığına bakmanın, konuyu daha iyi kavramak açısından yararlı olacağını düşünüyorum.

Tarihçilik de tarihin kendisi kadar konjonktürel ve tarihseldir. Genelde tarih ve tarihçilik nerede yapılıyorsa o yere, yani "yerele" odaklı olarak yazılır (Türkiye'de tarihyazımının daha ziyade Osmanlı dönemine odaklanması gibi). Başka bir deyişle, tarih belli bir lokaliteden yani "kendinden" hareketle yapılır, dolayısı ile o "yerin" siyasi konjonktüründen etkilenerek oluşur ve bildiğimiz gibi zaman içinde de farklı şekillerde yapılır. Tarihyazımındaki bu farklılıklar, tarihin değişik şekillerde ya da yöntemlerle yazılmasını içerdiği gibi, hangi dönemin tarihine bakıldığını da kapsar. Örneğin Fransa'da tarihçilik 60'lı yıllarda daha ziyade Ortaçağ tarihine odaklanmışken, 70'li yıllarda Modern Çağ tarihi üzerinde yoğunlaşır. 2000'li yıllara gelindiğinde ise Fransa'da tarihyazımında git gide çağdaş, hatta şimdiki zamanın tarihçiliğinin baskın olduğunu gözlemliyoruz. Bu gelişimin genelde, Fransız tarihçisi François Hartog'un da vurgulamış olduğu gibi, tarihsellik algısının zaman içinde ve dönemlere göre farklılık gösteriyor olması ile de ilişkilendirilebilinir.[2] Ancak "şimdiki zamanın tarihi" gibi bir alanın bilimsel olarak tarihyazımında nasıl kabul görebildiğini anlayabilmek için, Fransa'da bu alandaki çalışmaların nasıl bir konjonktürde ortaya çıkmış olduğunu da hatırlamamız gerekiyor sanırım.

Şimdiki zamanın tarihçisi kendi arşivini kendisi oluşturan bir tarihçidir. Taksim Meydanı'nda yaşananları fotoğraflayanlar 2013.

Otobüs üzerindeki gençler ve kırmızılı kadın. Gezi Parkı'nda fotoğrafları çekilen otobüsler, kaydedilen tanıklıklar muhafaza edilmeye çabalandı.

TOPLUMSAL BİR GEREKSİNİM

II. Dünya Savaşı'nda Paris'in Alman işgalinden kurtuluşunun hemen akabinde, 1944'te Charles de Gaulle'ün talebi üzerine Fransa'da bir "II. Dünya Savaşı sırasında Fransa işgalini -i.e. Vichy dönemini- araştırma komisyonu" kurulur. Komisyonun kurulma amacı, yakın tarihteki acılı bir dönemin bilimsel olarak incelenmesi ve savaş suçlularının bulunabilmesi, yargılanması ve savaşın yol açtığı yaraların kapanabilmesi için yakın tarihle yüzleşebilmektir. Daha sonra 1951'de yine Fransa'da, bir "II. Dünya Savaşı'nı Araştırma" komitesi kurulur. Başka bir deyişle çok yakın bir geçmişin tarihine bakmak, henüz daha on yıllı bile bulmamış bir geçmişin gerçeklerini ortaya çıkarmak, örneğin Fransa'da, helli bir politik konjonktürde tarihçilere havale edilmiştir. Yani "şimdiki zamanın tarihi"ne eğilmek bu bağlamda toplumsal bir gereksinimden, siyasi bir talepten doğmuştur. Bu komisyonların kurulması ile birlikte tarihyazımıda yeni birtakım gelişmeler olmuştur. Her şeyden evvel, yakın geçmişin tarihinin inceleniyor olması, arşivlerin tarihçilere, zamanaşımı beklenmeksizin açılması zorunluluğunu beraberinde getirmiştir.

Öte yandan, söz konusu olan yakın geçmişe tanık olan aktörler yani incelenen dönemi bizzat yaşamış olan kişiler halen hayatta olduklarından, ivedilikle "tanıklıkların" toplanması gerekliliği doğmuştur. Bu nedenle şimdiki zamanın tarihçiliğini diğer dönemler üzerine çalışan tarihçilikten ayıran en önemli özelliklerden birisi, şimdiki zamanın tarihçilerinin üzerinde çalıştıkları dönemi yaşamış olan kişilerin halen hayatta olmalarıdır. Bu nedenle, olayları yaşamış tanıklarla yaptıkları mülakatların ses ve görüntü kayıtlarını arşivliyor olmaları şimdiki zamanın tarihçilerinin en belirgin çalışma yöntemlerindendir. Bu bağlamda şimdiki zamanın tarihçisi kendi arşivini kendisi oluşturan bir tarihçidir.[3] Bu iki konu da -arşivlerin açılması ve tarihçinin kendi arşivini kendisinin oluşturması- zaten sonradan da şimdiki zamanın tarihinin yapılabilmesinin en önemli önkoşullarından sayılacaktır.

Savaş sonrası dönemde yeni iktidarın, kurtuluşunu gerçekleştirdiği bir ülkede kendi meşruiyetini sağlama amacına yönelik bu girişimi daha sonra Fransa'da şimdiki zamanın tarihinin bilimsel olarak da tarihyazımında onanmasını doğurmuştur. Bu bağlamda 1978'de Paris'te Şimdiki Zamanın Tarihi Enstitüsü (IHTP yani *Institut de l'histoire du temps présent*) kurulur. Günümüzde halen Fransa'daki en önemli bilimsel araştırma kuruluşu olan CNRS yani "Ulusal Bilimsel Araştırmalar Merkezi"ne bağlı olarak çalışmalarını sürdüren bir enstitüdür IHTP. II. Dünya Savaşı'nın akabinde sıcak gündem durulduktan sonra da, Fransa'da şimdiki zamanın tarihi alanında bu enstitünün, bu alana en önemli katkılarda bulunduğunu söyleyebiliriz.[4]

TOPLUMSAL BELLEK, TRAVMA VE OBJEKTİFLİK

Arşivlere ulaşımın kısa zamanda olabilmesi ve "tanıklıkların" kayıt edilebilmesi kaygısının yanı sıra, epistemolojik olarak IHTP tarihçileri yakın geçmiş üzerine çalışmalara önemli metodolojik katkılar sunmuştur. Bunlardan en önemlisi kuşkusuz kolektif bellek ve kolektif travma kavramlarıdır. Bu iki kavram da zaten dünya savaşlarını yaşamış olan tarihçilerin önemle üzerinde durdukları kavramlar oldular. Ancak şimdiki zamanın tarihçileri, travmatik yakın bir geçmiş üzerinde, henüz daha o dönemi yaşamış olan tanıklarla yapılabilecek mülakatlar ve çalışma yöntemleri alanında gelişkin yöntemler geliştirmişlerdir. Bu bağlamda, şimdiki zamanın tarihçileri kendilerinin bu travmatik alanları açmaya teşvik ettikleri kişilerle "terapötik" bir ilişkiye girdiklerinin de farkındadırlar. Travmatik bir alanda çalıştıklarının bilinciyle şimdiki zamanın tarihçileri psikoloji alanında çalışan psikolog ve

PRÉSIDENCE DU CONSEIL

COMITÉ D'HISTOIRE DE LA 2e GUERRE MONDIALE

COMMISSION D'HISTOIRE DE LA RÉSISTANCE

TRI. 40-68 22, Rue d'Athènes - PARIS-IXe

CARTE DE CORRESPONDANT

PAS DE CALAIS

M nsieur RESNIER, Bibliothécaire

Bibliothèque municipale, Palais St-Vaast

ARRAS

est habilité à faire toutes recherches et enquêtes pour le compte de la Commission.

Le Titulaire : Le Secrétaire Général

Cette carte, strictement personnelle, doit être rendue au Secrétariat de la Commission au cas où le correspondant cesserait ses fonctions.

Fransa'da 1951'de kurulmuş olan II. Dünya Savaşı'nı Araştırma Komitesi'nin araştırmacılara. arşivlere girişlerini ve yakın geçmiş üzerine çalışmalarını kolaylaştırmak amacı ile verdikleri kimlik belgesi.

psikanalistelerle de ortak çalışmaya girmişlerdir. Kişilerin travmalardan terapi yolu ile arınabileceği, bunları aşabilecekleri gerçeği gibi toplumsal boyutta da, travmaların "yüzleşme sürecinden" geçerek aşılabileceğini düşünmüş bu alanda psikoloji ile kesişen çalışmalar yapmıştır çoğu şimdiki zaman tarihçileri.

Öte yandan, bu kadar yakın bir geçmişin üzerinde çalışmanın bilimsel olaçekerek, gerçeklikten uzak olduğunu vurgular. Koselleck için, arşiv belgeleri kadar sözlü tanıklıklar da tarihçi için kaynak oluşturabilir.[5]

TARİHÇİNİN KENDİ ZAMANI İLE İLİŞKİSİ

Tarihçilik ve objektiflik sorunsalına oldukça yaralı katkılar sunan bir tarihçi de İngiliz tarihçi Timothy Garton Ash. Ash'e göre üzerinde çalışan tarihçilerden farklı olarak, geleceğin ne getireceğini, var olan dinamiklerden hangisinin toplumda baskın geleceğini bilmeden çalıştığından, incelediği alanın karmaşık ve çoğul yapısını belki de daha sağlıklı olarak ele alabiliyor.

Gezi Parkı olayları sırasında birbirlerinin fotoğraflarını çeken polisler. Gümüşsuyu, 2013.

Tarihçinin ya da araştırmacının, kendi içinde bulunduğu siyasal konjonktürün her zaman kendi yaklaşımını etkileyecek olduğu zaten tarihçi için aşikâr olmalıdır. II. Abdülhamid döneminin tarihi 30'lu yıllarda, 60'larda ya da bugün aynı şekilde yazılmayacaktır. Epistemolojik olarak, içinde bulunduğumuz politik ve ideolojik bağlamın, yapacağımız analizlerde bizi belirleyeceğini belki de en açık sekilde Michel Foucault'un çalışmaları göstermiştir. Foucault, her şeyden evvel zamanımızın deneyimlerinin sınırları içinde hareket ediyor olduğumuzun altını çizer, bunun için de zaten bilimin de bir arkeolojisi olduğunu vurgular.[7]

"Şimdiki zamanın tarihi"ne eğilmek toplumsal bir gereksinimden, siyasi bir talepten doğmuştur. Bu komisyonların kurulması ile birlikte tarihyazımında yeni birtakım gelişmeler olmuştur. Her şeyden evvel, yakın geçmişin tarihinin inceleniyor olması, arşivlerin tarihçilere, zamanaşımı beklenmeksizin açılması zorunluluğunu beraberinde getirmiştir.

bilip olamayacağı da, tarihyazımında çeşitli tartışmalara yol açmıştır. 19. yüzyılda yaşamış Alman tarihçi Leopold von Ranke'ya göre, tarihçi üzerinde çalıştığı toplumları ancak onlarla arasında gerekli mesafe kurulmuş ise daha iyi anlayabilirdi. Rankeci tarihyazımı anlayışına göre bu zorunlu "mesafe" objektif tarihçiliğin önkoşuludur. Ancak II. Dünya Savaşı'nı birebir yaşamış olan başka bir Alman tarihçi Reinhart Koselleck'in tarihyazımına bakışı, Ranke'ninkinden tamamen farklı olacaktır. Koselleck tarihçinin bizzat kendisinin de yaşamış olduğu olayların ve dönemlerin tarihini yapabileceğini savunur. Öte yandan, "objektif belge" kavramını da her belge ve kaynağın sonuç olarak tarihsel bir konjonktürde üretildiğine dikkat

çalıştığı dönemle tarihçinin kendi yaşadığı dönem arasına girmiş olan "mesafe", illaki de sağlıklı bir analizi mümkün kılmaz. Örneğin "bugün Roma İmparatorluğu'nun tarihini yazan bir tarihçi artık Roma İmparatorluğu'nun çökmüş olduğunu bilir", bu bilgi ise onun Roma İmparatorluğu döneminde yaşananları, bu mutlak gelecek gerçekleşmeden o dönemin hangi zihniyetleri içinde barındırmış olduğunu görmesine engel teşkil edebilir".[6] İşte şimdiki zamanın tarihçisinin içinde bulunduğu bu "gelecekte daha neler olacağını, olayların nereye devşirileceğini" bilmeme hali, belki de kendisine bu "geleceğin" gölge etmemesini sağlıyor. Dolayısı ile şimdiki zamanın tarihçisi diğer dönemler üzerine

Şimdiki zamanın tarihçisi, kendi içinde bulunduğu zamanın/çağın politik ve ideolojik çalkantıları ve güç çatışmaları içinde analiz ve araştırma yaptığını ve buna rağmen yazdığını unutmaz. Belki de bu hassasiyetten dolayı, şimdiki zamanın tarihçileri tek tek tanıklıkların ya da belgelerin "objektif" olup olmadıklarına odaklanmazlar, mümkün olduğu kadar çok ve farklı belgeyi kullanmayı, farklı tanıklıklara söz verebilmeyi amaçlarlar. Bu sebepten de şimdiki zamanın tarihçiliği tek sesli değil, çok sesli olamayı adeta bilimsel bir yöntem olarak benimser.

Tarihçinin içinde yaşadığı toplumun dinamiklerinden etkilenerek geçmişe baktığını unutmadan geçmişteki

Berlin Duvarı'nın yıkılışı sırasında, insanlar yıkılan duvarın parçalarından evlerine götürmeye çalışıyorlardı. Berlin Duvarı, 1989.

olayları ve yaşantıları analiz etmeye çalışan, şimdiki zamanın tarihçileri, tarihin kamusal alanda kullanımı konusu üzerine de çalışırlar. "Belli bir konjonktürde belli bir dönem tarihi nasıl yorumlanmıştır?", "Siyasi güç ilişkileri değişirken aynı olaylar başka bir dönemde nasıl yorumlanır?" ya da "tarihçinin toplum içindeki konumu nedir?" gibi konular, şimdiki zamanın tarihçisinin çalışma alanına girer. Başka bir deyişle, şimdiki zamanın tarihçileri, tarihin her zaman şimdiki zamanla ilişkili olduğunu düşünür, şimdiki zamanla tarihin ilişkilenme modalitesini sorgularlar.[8]

TÜRKİYE'DE ŞİMDİKİ ZAMANIN TARİHİNİ MÜMKÜN KILAN HİSTORİOGRAFİK GELİŞMELER

Aslında şimdiki zamanın tarihinin bir çalışma alanı olarak kabul görmesinin, siyasi ve toplumsal konjonktürler ve gereksinmeler kadar genelde tarihyazımındaki dönüşümlerle de ilgisi vardır. Fransa'da şimdiki zamanın tarihçiliğinin nasıl bir konjonktürde ortaya çıkabildiğine bakarken, zaman içinde tarihçilikte git gide yakın zamanlara ilginin artmış olduğunu görmüştük. Aynı gelişim aslında bir bakıma Türkiye için de geçerli sayılabilir. Henüz on yıl kadar evvel lise tarih kitaplarındaki tarih Cumhuriyet'in kuruluşunu bugüne doğru geçmezken, şimdi bunun 80'li yılların tarihine kadar gelebildiğini gözlemleyebiliyoruz. Öte yandan yakın tarihe ilginin arttığını ve yakın dönemler üzerine de çalışmaların yapılabildiğini gözlemliyoruz. Bazı üniversitelerde kurulan yakın geçmiş ve bellek üzerine sosyolojik çalışmaların yaptığı araştırma merkezlerini de buna örnek olarak gösterebiliriz.[9] Dersim 1938 olayları üzerine yürütülen araştırmalar da böyle bir dönüşüme işaret ediyor örneğin. Bu yakın dönem üzerine yürütülen çalışmalar da aynı şimdiki zamanın tarihçiliğinde olduğu gibi, tarihçinin kendi arşivini kendisinin yaratmasını gerektiriyor.[10] Daha evvel söz ettiğimiz gibi böyle yakın dönemler üzerine çalışmaları, olayları yaşamış olan kişilerle yürütülen mülakatlar, ses ve görüntü kayıtları belirliyor. Fakat şimdiki zamanın tarihçisi, ses kaydı kadar, fotoğraf, film, özel mektuplar gibi klasik tarihçilikte pek kullanılmayan/kullanılamayan belgelere de başvurur.

Zamanla ilginin git gide yakın dönemlere doğru odaklanmasının yanı sıra,

şimdiki zamanın tarihçiliğini mümkün kılan bir başka dönüşüm ise, büyük vakalar ya da kişilere odaklı bir tarihçilikten daha ziyade gündelik olanın da tarih yazımında yer edinebilmesi. Bu bağlamda Türkiye'de de son yıllarda gündelik yaşamın ya da sıradan kişilerin tarihine yönelik çalışmalar artmakta.[11] 90'lı yıllarda Tarih Vakfı'nın yaptığı "çevrenizde her şeyin bir tarihi vardır" kampanyası televizyondan ve basından reklam spotları ile duyurulduğunda, Türkiye'de henüz "çevremizdeki her şeyin" yani evdeki bir fotoğrafın, mahallemizdeki çeşmenin ya da anneannelerimizden kalma bir tabağın bir "tarihi olduğu" bilinci, farkındalığı sanırım bugünkünden farklı bir yerdeydi.

ETRAFIMIZDAKİ HER ŞEYİN BİR TARİHİ VARDIR

Saydığım bu dönüşümlerin toplamı, sanki Temmuz 2013'te *NTV Tarih* dergisinin "Yaşarken yazılan tarih" sayısının yazılmasını tarihçiler tarafından mümkün kıldı. Çünkü henüz daha yaşanılırken, Gezi Parkı'nı gezen "meraklı" kitle sanki yaşanılan bu anın "tarihi" olduğunu fark etmişti. "Etrafımızdaki her şeyin bir tarihi vardır" yaklaşımının davet ettiği farkındalığın, tarihçileri aşan bir tarih bilincine çağrı olduğunu düşünüyorum. Aynen Berlin duvarının yıkılışı sırasında, yıkılan duvarın parçalarından evlerine götürmeye çalışan Berlinliler gibi, Gezi Parkı'nda fotoğrafları çekilen otobüsler, kaydedilen tanıklıklar da gerek tarihçiler gerekse şehirliler tarafından sanki muhafaza edilmeye çabalandı.

Travmatik bir alanda çalıştıklarının bilinciyle şimdiki zamanın tarihçileri psikoloji alanında çalışan psikolog ve psikanalistlerle de ortak çalışmaya girmişlerdir. Kişilerin travmalardan terapi yolu ile arınabileceği, bunları aşabilecekleri gerçeği gibi toplumsal boyutta da, travmaların "yüzleşme sürecinden" geçerek aşılabileceğini düşünmüş bu alanda psikoloji ile kesişen çalışmalar yapmıştır çoğu şimdiki zaman tarihçileri.

Ama Türkiye'de şimdiki zamanın tarihçiliğinin henüz daha çok yeni ve doğma aşamasında olduğunu düşünebiliriz. Yakın geçmişle ilgili ses kayıtları arşivlerinin oluşturulması henüz emekleme devrindedir diyebiliriz. Öte yandan dikkati çeken bir özellik de, bu çalışmaların Türkiye'de daha ziyade antropologlar ve etnologlar tarafından yapılıyor olması.[12] Oysaki şimdiki zamanın tarihçiliğini antropolojik, etnolojik ya da gazetecilik çalışmalarından ayrıt eden temel özellik, tarihçiliğin incelediği/analiz ettiği olayları zamanla ilişkilendirmesidir. Tarihçi her zaman, incelediği toplumun ya da olayların zamansallığını sorgular. En yakın geçmişin ya da içinde yaşanılan zamanın tarihçiler tarafından değil de antropologlar ve etnologlar tarafından inceleniyor olması, henüz Türkiye'de şimdiki zamanın tarihçiliğinin kabul görmemiş olduğunu bize hatırlatıyor.

Ancak tarihçilerde yakın geçmişe ilginin git gide artması, toplumsal bellek ve travma kavramlarının sorgulanması, çok yakın geçmişteki olayların incelenebilmesi için tarihçilerde bu dönemleri arşivleme kaygısının baş göstermiş olması gibi dönüşümler sanırım "şimdiki zaman" üzerine daha köklü bir çalışma deneyimine sahip antropolog, etnolog ve sosyologlarla (ve belki de psikologlarla) işbirliğine girilmesi ile mümkün olabileceğe benziyor.[13] Ses ve görüntü arşivlerinin oluşturulma çabaları, yakın tarihin ve tarihçinin toplum içindeki konumunun sorgulanması, Türkiye'de şimdiki zamanın tarihçiliğinin kabul görebilmesinden çok da uzakta olmadığımıza işaret ediyor sanki. Geleceğin ayak seslerine işaret eden bu alandaki bir gelişme ilginçtir edebiyat alanından geldi Türkiye'de. Bu anlamda Altuğ Çakmakçı'nın *Şimdiki Zamanın Tarihi* isimli romanını Türkiye'de şimdiki zamanın tarihine ilginin uyanmış ve sorgulamanın başlamış olmasına dair bir örnek olarak zikretmek isterim.[14]

IŞIK TAMDOĞAN
CNRS-IFEA

DİPNOTLAR

1 *NTV Tarih* dergisinin Temmuz 2013 sayısı *Yaşarken Yazılan Tarih* ismi altında Gezi direnişi ve halk hareketlerinin geçmişi üzerineydi. Dergi yayınlanamadan kapatılmıştı. Bkz. *Yaşarken Yazılan Tarih*, İstanbul: Metis Yayınları, Ekim 2013.

2 François Hartog bu bağlamda günümüzde Fransa'da geçmiş ya da gelecekten ziyade "şimdiki zamana odaklı" (Fransızca deyimi ile *présentisme*) bir zamansallığın baskın olduğunu vurgular. Bkz. François Hartog, *Régimes d'historicité, présentisme et expériences du temps*, Paris, Seuil, 2003.

3 Böyle bir ses arşivi için en güzel örneklerden birini Marsilya Üniversitesi'ne bağlı Aix en Provence'daki MMSH'in (Maison Méditérrannée des sciences de l'homme) ses arşivi oluşturur, resmi web siteleri için bkz. http://phonotheque.mmsh.univ-aix.fr/ [2105.2014]

4 *Institut d'Histoire du temps présent*'in resmi web sitesi için bkz. http://www.ihtp.cnrs.fr/ [2105.2014]

5 R. Koselleck, *Le Futur passé*, Paris, EHESS éd., 1990.

6 Oxford Üniversitesi'nde profesör olan Timothy Garton Ash, Berlin duvarının yıkılışından sonraki dönemde eski "Doğu Bloku ülkelerinde"ki dönüşümler üzerine çalışır. Bkz. *History of the Present: Essays, Sketches, and Dispatches from Europe in the 1990s*, New York: Random House, 1999.

7 M. Foucault, *L'archéologie du Savoir*, Paris, Gallimard, 1969.

8 Patrick Garcia, "Histoire du temps présent", in *Historiographies, concepts et débats*, C. De Iactolin, F. Dosse, P. Garcia & N. Offenstadt eds., Gallimard, 2010, 1. Cilt, s. 282.

9 Mimar Sinan Üniversitesi'ne bağlı olan "Bellek ve Kültür Sosyolojisi Derneği"ni buna örnek gösterebiliriz. Bkz. http://beksistanbul.wordpress.com/, yayınları 2014 yılını kapsayarı çalışmaları da kapsayan bu derneğin çalışmaları için bkz. Derya Fırat ed., *Sokağın Belleği (1 Mayıs 1977'den Gezi Direnişine Toplumsal Hareketler ve Kent Mekanı)*, İstanbul: Dipnot Yayınları, 2014.

10 Böyle bir çalışmaya örnek olarak bkz. Şükrü Aslan, Gülay Kayacan ve Bülent Bilmez, *Toplumsal Bellek, Kuşaklararası Aktarım ve Algı: Dersim 38'i Hatırlamak*, , İstanbul, Tarih Vakfı, 2011.

11 "Osmanlı: Muktedirler ve Maduniar", *Toplum ve Bilim*, Sayı 83, İstanbul: Birikim Yayınları 2000.

12 Bkz. Tarih Vakfı Pertev Naili Boratav Arşivi'nin kurulması buna bir örnektir. Ya da antropolojik ve etnografik çalışmalar için Leyla Neyzi ve Arzu Öztürkmen'in çalışmaları örnek gösterilebilir. Leyla Neyzi'nin çalışmalarından: "Ben Kimim?" *Türkiye'de Sözlü Tarih, Kimlik ve Öznelik*, İstanbul: İletişim Yayınları, Ağustos 2004; *Küçük Hanım'dan Kubu Aarlık Adam'a Nezihe Neyzi'den Oğlu Nezih Neyzi'ye Mektuplar 1947-1948*, İstanbul: Sel Yayıncılık, 1999; İstanbul'da *Hatırlamak ve Unutmak Birey, Bellek ve Aidiyet*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999 ve Leyla Neyzi & Hranush Kharatyan-Araqelyan, *Birbirimizle Konuşmak: Türkiye ve Ermenistan'da Kişisel Bellek Anlatıları*, Bonn, Almanya: DVV International, 2010. Arzu Öztürkmen'in çalışmaları: "Irebolu'dan Kadın Sesleri: Yaşam Alanları ve İktidar", *Feminist Yaklaşımlar*, Sayı 13, Mart 2011; "Sözlü Tarihin Poetikası: Anlatı ve Gösterim," *Edebiyatın Omuzundaki Meteik: Edebiyatın Tarihle İlişkisi Üzerine Yazılar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.

13 Leyla Neyzi'nin Haydar Darıcı ile son çalışmalarını buna bir örnek olarak gösterebiliriz, bkz. Leyla Neyzi & Haydar Darıcı, *Özgürüm Ama Mecburiyet Var: Diyarbakırlı ve Muğlalı Gençler Anlatıyor*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.

14 Altuğ Çakmaklı, *Şimdiki Zamanın Tarihi*, İstanbul: Tekin Yayınevi, 2006.

BİR ATÖLYE ÇALIŞMASI

GEZİ DİRENİŞİ'NİN TARİHİ NASIL YAZILIR?

ESRA EKŞİ

2 Haziran 2013 Pazar günü, Tarih Vakfı Mütevelliler Kurulu'nda kürsüye gelenlerin bir kısmı söze "bağırmaktan ve gaza maruz kalmaktan" kısılmış sesinden dolayı özür dileyerek başlıyordu. Gezi Parkı ağaçlarının üç gün önce sayıları üç yüzü geçmeyen koruyucuları; 1 Haziran'da on binlere ulaşmıştı. 15 Haziran Cumartesi gecesine kadar Gezi Parkı'nda sürecek olan şenlik işte o gün başlamıştı; paranın geçmediği, dayanışmanın, birbirinin hâlinden anlamanın, birbirini dinlemenin, saz çalmanın, halay çekmenin, göbek atmanın, kendi dilinde kendi hâlini anlatmanın olabildiğince özgür yaşandığı, alternatif bir yaşam şenliği...

8 Haziran Cumartesi günü Tarih Vakfı 10. Mütevelliler Kurulu sonrasında gerçekleştirilen ilk yönetim kurulu toplantısında Gezi Parkı'nda yaşananları vakfın bakış açısıyla takip edecek Gezi Parkı Komisyonu oluşturuldu. Bu komisyon hâlen devam etmekte olan faaliyetlerine, ilk toplantıda ortaya atılan "Bir yıl sonra Gezi Direnişi nasıl anılır?" sorusundan hareketle başladı. Henüz direniş süreci devam ederken anlaşıldı ki; Gezi herkesindi, herkesin bir Gezi'si vardı. Anlatılması zor, yaşamın içinde süren bir hâldi Gezi. Komisyon bu hâli anlamak için herkesin kendi Gezi'sinin o büyük toplumsal kırılmayla nasıl kesiştiğini yaşayanlardan dinlemek üzere yaz boyunca zaman ve emek kısıtlılığına rağmen birçok görüşme gerçekleştirdi.

Elden geldiğince farklı perspektiflerden anlatıların toplanması amacıyla Açık Radyo, Antikapitalist Müslümanlar, Bianet, Boğaziçi Forumu, Boğaziçi Gösteri Sanatları Topluluğu, Çarşı, Direntarih, Gezi Doktorları, Gezi Hukuku, Gezi Parkı Araştırmacıları, KaosGL, Kent Hareketleri Forumu, Lambdalstanbul, Mor Çatı, Müştereklerimiz, SALT, Sosyalist Feminist Kolektif, Videoccupy gibi birbirinden farklı nitelik ve görüşteki STK'lar ve gruplardan Gezi Direnişi'ne katılanlar bir araya gelerek, kendi Gezi deneyimlerini belki de ilk defa dillendirerek, kişisel tarihlerinde içinde bulundukları anın benzersiz hâlini aktardılar.

Gezi Parkı Komisyonu çalışmalarına yön vermeye başladığı sırada, *NTV Tarih* dergisi medya yönetiminin kararıyla artık basılamaz hâle gelmiş ve *Yaşarken Yazılan Tarih* adıyla internet ortamına aktarılmıştı. Bu sırada gözümüzün önünde yaşanan "şimdi",

5 Ekim 2013 tarihinde gerçekleşen "şimdi tarih olurken... 'Şimdinin Tarihi' ve Tarihyazımı Açısından Gezi Süreci" atölyesinde Sherene Seikaly konuşmasını yaparken.

ana akım medya kuruluşları tarafından "tarihe" bizim gördüğümüzden çok farklı bir biçimde aktarılıyor, "şimdiki zamanın tarihi" kavramı Tarih Vakfı Yönetim Kurulu toplantılarında sıklıkla gündeme geliyordu. Bu tartışmaların ışığında Gezi Parkı Komisyonu "Şimdinin Tarihi ve Tarihyazımı Açısından Gezi Süreci" başlıklı bir atölye çalışması düzenlemeye karar verdi.

Gezi Haziranı'nın ardından yaz boyunca temasa geçilen ve büyük bir çalışma ekibine dönüşen gruplar 5 Ekim 2013'te bir araya geldiler. Atölyenin sabahki oturumunda öncelikle; Andonis Liakos, Işık Tamdoğan ve Sheren Seikaly, bir kısmı *Toplumsal Tarih*'in bu sayısında yazıya dönüşmüş olan ve şimdiki zamanın tarihinin kavramsal çerçevesini çizen, farklı ülkelerde nasıl ele alındığını çeşitli toplumsal olaylara referans vererek açıklayan konuşmalarını dinyecilere aktardılar. Ardından, öğleden sonra atölye çalışmasına katılacak gruplardan birer temsilci Gezi sürecinde neler yaşadıklarını, sürece hangi sebeplerle katıldıklarını ve sürece ne tür katkılarda bulunduklarını anlattılar. Aşağıdaki bölümde kısaca bu paylaşımlar aktarılmıştır.

Gezi Hukuku Grubu, "Bir Etkin Müdafilik Örneği Olarak Gezi Avukatlığı" başlıklı sunumda, avukatların direnişe katılan sade vatandaşlar iken, hukukçu olarak ettikleri yemin gereği halkın ve ezilenlerin yanında bir tecrübe yaşadıklarını, bu tecrübenin hak ihlallerinin farkına varılması ve engellenmesi bağlamında direniş içinde önemli bir yer tuttuğunu dile getirdiler.

Hukukçuların ardından Gezi Araştırmacıları; Boğaziçi Üniversitesi öğrencileri ve uzman araştırmacılardan oluşan 40 kişilik bir ekiple daha ziyade Gezi sonrasında oluşan forumlara yoğunlaştıklarını söylediler. 73 forumdan gelen notlar, 9 parkta gerçekleştirilen 56 görüşme ve 15 kanaat önderinden alınan görüşler ışığında Gezi'nin çıkış noktası, örgütlenmesi, barış süreci ve medyanın durumu gibi konuları içeren bir rapor yayınlamak için çalışma içinde olduklarını aktardılar. Türkiye'nin Gezi sürecinin de öncesine uzanan ciddi bir toplumsal değişim içinde olduğunu ve araştırmaya konu olan raporlarıyla ileride tarihçilerin süreci daha iyi anlamaları için kaynak bir doküman elde etmeyi hedeflediklerini belirttiler.

"Kent Hareketlerinin Gezi Direnişine Katkısı", başlıklı sunumu yapan Kent Hareketleri Forumu temsilcisi, atölyeyi şöyle değerlendirdi: "...bugüne kadar tarih iktidarların ve muktedirlerin tarihi olarak anlatıldı. Şimdi ise tarih anlayışı değişmektedir; bizzat tarihi yazanların cephesinden de tarihe bakılmaktadır..." Temsilci grubun yıllardır mücadelesini verdiği "kent hakkı" kavramının ve bunun için mücadele edenlerin Gezi Direnişi ile görünür hâle geldiğini; Gezi sürecinde bu hakkın bütünleşik olarak savunulması gerekliliğinin yerine getirildiğini söyledi. Gezi hareketinin bir anda on binlere, yüz binlere ve tüm Anadolu'ya ulaşmasında uzun süredir yerelde çaba gösteren aktivistlerin, derneklerin ve diğer sivil toplum kuruluşlarının katkısını ortaya koyduktan sonra yetişmekte olan yeni kuşağın farklı bir dili olduğunu anladıklarını ifade etti.

LGBTBLOK temsilcileri Gezi'de edindikleri tecrübeleri, 1990'larda yaşa-

Fotoğraflar Ergun Özsoy.

Gezi'nin temsilsiz olduğunu gösteren bir fotoğraf.

dıkları Ülker Sokak deneyiminden[1] ve trans bireylerin hafızalarına kazınmış milliyetçi ve homofobik söylemle bütünleşmiş kentsel dönüşüm uygulamalarından ayrı düşünülemeyeceğini hatırlattılar. Blok temsilcileri LGBT hareketinin haklar ve özgürlükler alanına bütüncül bakışını vurguladılar ve sloganları, atölyeleri, gökkuşağı bayrakları ile Gezi'ye renk kattıklarını, Gezi Parkı sürecinde gerek savunma hattında, gerekse lojistik anlamda çok farklı noktalarda görev aldıklarını anlattılar.

LGBTT hareketlerinin Gezi Parkı'ndaki çadırları.

Gezi Doktorları'nın sunumunda, Gezi'de yaşamsal değeri olan katkılar verdikleri ve bunun hekimliğin kamu ve kişi yararı sağlamak şeklinde tanımlanan en temel etik ilkesi gereği olduğu ifade edildi. Doktorlar, Gezi'nin tarihi yazılırken nereden başlanacağının çok önemli olduğunu ve siyasi olarak özellikle "marjinal gruplar" söylemiyle Gezi algısının değiştirilmek istendiğini belirttiler. Gezi sürecinin kendileri açısından öğretici olduğu, bir mide antiasidi olan Talcid'in yeni işlevlerini keşfettiklerini söyleyen doktorlar, iktidarın direnişin her aşamasında meslek örgütlerine yönelik karalama kampanyasını nasıl yürüttüğünü de katılımcılara aktardılar.

İstanbul Feminist Kolektif, "Feministlerin Gezisi'ne Bakış" başlıklı sunumlarında devlet söylemine, kentsel yağma politikalarına, kadın bedeni üzerinden yürütülen politikalara karşı çıkmak; bu söylem ve politikaları tersine çevirmek için Gezi'de bulunduklarını dile getirdiler. Gezi'de özellikle tribünlerin alana inmesi diye tabir ettikleri taraftar gruplarının katılımı sonrasında ortaya dökülen cinsiyetçi pratiği tersine çevirmek için çeşitli faaliyetler yürütmenin yanı sıra, Gezi'nin her türlü lojistik, savunma ve destek ihtiyaçlarının giderilmesinde de görev aldıklarını söylediler.

Gezi Direnişi'nin lojistik organizasyonunu yürüten Müştereklerimiz grubu, Gezi Parkı için yapılan çağrının eskisinden daha farklı bir biçimde karşılık bulmasıyla oluşan yeni dilin, güvenlik güçlerinin ilk günlerde geri çekilmesini açıklayacak olgu olduğunu dile getirdi. Müştereklerimiz temsilcileri Gezi kürsüsündeki söylemin ilk günden itibaren "... ağacıma, doğama, suyuma, okuluma, parkıma, mahalleme.... dokunma" diyen pankartın anafikri ile siyasetten uzak bir dile sahip olmasına çaba harcadıklarını belirttiler. Gezi Direnişi'nin insanların hafızalarında o güne kadar birikmiş tüm direniş tecrübelerinden hareketle ortaya çıkan bir "yeter!" deme anı olduğunun altını çizdiler. Gezi deneyiminin anı düzeyinde değil ama aktüalitede, sanatta, edebiyatta, kendi diliyle hatırlanarak, müşterek hayat ve mekân savunmasını çoğaltmanın gerekliliğini vurguladılar.

Daha sonra, *Açık Radyo* ve *Açık Dergi*'den temsilciler, radyonun ilk günden bu yana içinde olduğu

Temsil ve Anlatı Üzerine Sorular Arşiv Sorunu*

1. Gezi sürecinde birçok kişi, grup ve kurum kayıt yaptı, olaylarla ilgili malzeme topladı.

a. Farklı ellerde bulunan bu arşiv malzemesini nasıl değerlendirmek gerekir?

b. Merkezi bir arşiv düşünülebilir mi?

c. Merkezi arşivin kendisinin dijital bir arşiv olması düşünülebilir mi?

d. Ya da merkezi bir arşive/arşivlere koşut bir dijital arşiv ya da arşivler düşünülebilir mi (düşünülmeli mi?)

2. Sizin arşiviniz var mı? Nerede saklıyorsunuz?

3. Toplanan malzeme dışında biliyoruz ki kayda geçmemiş birçok tanıklık ve izlenim söz konusu. Bu tür tanıklıkların unutulmaması için ne tür çalışmalar yapılabilir?

4. Belediye ve hükümetlerin Gezi üzerinden olduğu kadar, başka örneklerle de izlediğimiz dayatmacı kentsel dönüşüm zihniyetinin tüm şehre yayılmış somut izlerinin ayrıntılı bir envanterini çıkarmak mümkün müdür? Bunun için neler yapılmıştır ve neler yapılabilir?

İbadet anlarında muhtemel bir saldırıya karşı, ibadete katılmayanlar tarafından korunan Gezi Mescidi.

"düyanın tüm seslerine açık" olma hâlinin Gezi'de canlı bir biçimde karşılık bulmasından hareketle, stüdyonun Gezi'ye, Gezi'nin de stüdyoya taşındığını ifade ettiler. Herkes gibi kendilerinin de uzmanlık alanlarında inisiyatif kullanarak akışı tersine çevirdiklerini böylece yaşam alanlarına dair söz söyleme hakkını kendi kendilerine verdiklerini anlattılar. Gezi Direnişi boyunca sokakta ve stüdyoda devam eden tanıklık çalışmalarının azalarak da olsa devam ettiğini, toplanan büyük ses arşivini değerlendirmek üzere çeşitli çalışmalar yaptıklarını aktardılar.

Antikapitalist Müslümanlar, "Müslamanlığın Gözüyle Gezi Direnişi" isimli sunumlarında; "Mülk Allahındır, Sermaye Defol" pankartıyla yer aldıkları Gezi'de yoksul muhafazakâr insanlarla, ötekileştirilen diğer kesimler arasında bir bağ kurmak için çaba gösterdiklerini, bu konuda ortak bir algı yaratarak ezilen bütün halkları bir araya getirip iktidarı marjinalleştirmek istediklerini dile getirdiler. Ezilen tüm halklar arasındaki duvarları yıkmak için Gezi'de kandil kutladıklarını, Gezi'de kıldıkları Cuma namazında iktidarı sorguladıklarını ve Yeryüzü Sofraları'nda iftar açmak üzere kentin ötekileştirilmiş, marjinalleşmiş mahallelerini tercih ettiklerini aktardılar. Ezilen halkların birbirlerine verecekleri en büyük zararın iktidarın ötekileştiren dilini birbirlerine karşı kullanmak olduğunu ifade eden Antikapitalist Müslümanlar, yoksul muhafazakâr halka dokunarak onları hayata çekip iktidardan koparmanın önemini vurguladılar.

Son olarak, Boğaziçi Gösteri Sanatları Topluluğu paylaşımlarına, Gezi Direnişi'ni hayal dahi edemeyeceklerini fark ettikleri ilk günlerde içinde bulundukları hâli eleştirerek başladılar. Gezi'nin ilerleyen günlerinde kendi mesleki yetenekleri ölçüsünde sürece çeşitli şarkılar besteleyerek, parkta oyunlar sahneye koyarak, yaşananları yazıya dökerek katkı koymaya çalıştıklarını ifade ettiler. Yaşananların tanıklığa dönüşmesi, hafıza oluşturması için öncelikle kendi deneyimlerini aktarmak üzere bir blog oluşturduklarını dile getirdiler. Gezi Parkı'ndan sonra forumların sürekliliği için buralara yöntem ve kişi desteği sağlamaya çalıştıklarını, oralardan da tanıklıkların toplanması üzerine çalışmalar yürüttüklerini belirttiler.

Gezi Direnişi'ne katılmış çeşitli gruplar kendi yaşadıklarını anlatıp, yorumladıktan sonra, 3 farklı masaya dağılarak bir moderatör ve bir sözlü tarih uzmanı eşliğinde, bu "yaşananların hafızasının nasıl kayıt edileceği" cümlesinden hareketle, tarihçiler tarafından hazırlanmış sorulara cevap aramak için tasarlanmış bir atölye gerçekleştirmişlerdir.

ARŞİV / BELGESİ OLMAYAN TANIKLIKLARI KAYIT ALTINA ALMAK

Atölye çalışması sırasında "Arşiv Sorunu" başlığı altında verilerin tamamının bir araya getirilmesinin güç olduğu konusunda hemfikir olundu. Hangi malzemenin nerede bulunabileceğinin bilgisine sahip olan ve başvuranları belli tasnif sistemleri üzerinden verinin asıl kaynağına yönlendiren bir mekanizmanın daha gerçekçi olacağı belirtildi. Bu bağlamda internet üzerinde çalışacak açık kaynak "gezimedia" "gezipedia" önerileri aktarıldı.

Dijital ortamın depolama, tasnif ve erişilebilirlik olanaklarının yanı sıra, uzaktan izlenme, uzaktan müdahale edilebilme gibi riskleri de barındırdığı, ayrıca oluşturulacak bir ortak arşivde telif meselesinin ileride sorun teşkil etmesinin yaratacağı yıkıma karşı, bu konuda bir iç hukuk oluşturulması gerekliliği ifade edildi.

Gezi'nin Temsili/ Anlatılması Sorunu

5. Gezi "Olayı" yarın sanatsal ya da tarihsel olarak temsil edileceği/ anlatılacağı zaman ne tür bir anlatı tarzı bu işe daha uygun olur?

a. Olgulara odaklanan ve mümkün olduğunca yorumdan uzak?

b. Parçalı ve çok sesli/çok anlatıcılı?

c. Uyumlu/bütünlüklü bir anlatı mı ya da çatışan/çelişen ve gerekirse birbirini silen anlatılar silsilesi mi?

6. Tabii, her şeyden önce Gezi'nin bir anlatısı olmalı mı? Neden olmalı?

7. Gezi yukarıdaki iki soruyla bağlantılı olarak, anlatı dışında da (örneğin plastik sanatlar ya da performans sanatları aracılığıyla) temsil edilebilir mi? Edilmeli mi? Edilmeliyse, bu hangi yollardan olabilir?

8. Kendi Gezi anlatınızda olmazsa olmaz olan karakterler (kişi, kurum, grup, hatta belki nesne/mekân) hangileridir? Bunları temsil eder/anlatı haline getirirken, "olduğu gibi" anlatmaya mı öncelik verirsiniz, yoksa belirli bir tasarı/öykü planı/olay örgüsü içerisinde anlatmayı mı tercih edersiniz?

Arşivlerin güvenliği ve mahremiyetleri konusu herkes tarafından hassasiyetle dillendirildi, özellikle hukuk ve tıp alanlarındaki katılımcıların ellerinde bulunan arşiv malzemesini paylaşmakta, her durumda, mesleki etik değerlerini ön planda tutma çabası anlaşılır bulundu. Gezi'ye ait olacak arşivin en önemli birleşenlerinden birinin de hâlihazırda belgesiz tanıklıkların kayıt altına alınması olduğu not edildi.

Kentin doğal ve kültürel değerlerini barındıran, yerel için önem taşıyan noktaların envanterinin oluşturulmasının her an her yerde patlak vermesi muhtemel bir muhalefet açısından değerli olduğu, yine bu yerlere ait haberleşme ağlarının kurulmasının Gezi Parkı, Yedikule Bostanları ve benzer örneklerde yaşandığı üzere çabuk ve sonuca yönelik hareket edilmesine olanak sağlayacağı ifade edildi. Bu kapsamda dijital olanakların kullanıldığı, *online* ve yenilenebilir kurgulara örnekler verildi.

Gezi sürecinde, bireysel veya katılımlı olarak internet üzerinde açılan ve bir yıl sonra internette kapladıkları alana dair ödemeleri yapılmadığı için kapanma riski taşıyan bloglardaki verilere ilişkin alınması gereken önlemler tespit edildi. Bu başlık altında atölye katılımcılarından gelen talepler üzerine takip eden aylarda Tarih Vakfı tarafından "arşiv" konusunu teknik yönleriyle ele alan iki adet seminer düzenlenmiştir.

TEMSİL-ANLATI: "GEZİ'Yİ ANLATA ANLATA YENİDEN YAŞAYAMAYACAKSINIZ"

Gruplarla yapılan ilk görüşmelerde de ifade edildiği üzere Gezi'nin salt bir temsilinin ve anlatısının olamayacağı tüm masalarda vurgulandı. Süregiden atölyeye katılım konusunda özellikle siyasi gruplar ile sanatçıların temsiliyeti konusunun zayıf olduğu ifade edildi. Öte yandan Gezi anlatısında içindeki ağırlığına dikkat edilmek koşuluyla polis ya da yaşanılan harekete karşı duruşu temsil eden örneğin "palalarla eylemcilere saldıran" kişilerin bakış açılarının da yansıtılabileceği aktarıldı. Özellikle sessiz kalmış, geride kalmış, sesi duyulmayan grupların ya da herhangi bir grupta temsil edilmeyenlerin, örneğin Gezi'yi televizyondan lanet yağdırarak seyredenlerin, sırf Şişli veya Nişantaşı'nda oturdukları için gaza maruz kalanların tanıklıklarının da mutlaka derlenmesi, kayıt altına almada onlara öncelik verilmesi gerektiği belirtildi.

Gezi'nin sanatsal temsiliyeti açısından niteliği çok yüksek olmasa da bazı üretimlerin daha süreç devam ederken gerçekleşmiş olduğu ifade edildi; bunların niteliklerinin düşük olmasına rağmen farklı gruplara hitap edebilecekleri düşünülerek önemleri vurgulandı. Gezi sırasında, yıllardır sanatçılar arasında "sanatın kamusallaşması" olarak dillendirilen gerekliliğin, birden bire tüm şehri ele geçiriveren bir sanat pratiği olarak öngörülemeyen bir biçimde gerçekleştiğinin altı çizildi ve orada, o anda sanat ve hayat çakışırken, hareketin ardından hayat ve teorinin birbirinden uzaklaşmaya başlayacağına dikkat çekildi.

İlk yılın sonunda bir temsili etkinlikler silsilesi olarak tarihi ve/veya sanatsal sergi düzenlenebileceği; sanat sergisi kapsamında konunun sanatçıların gündemine taşınabileceği ve sözlü tarih tanıklık malzemelerinden derlenen ses ve görüntü kayıtlarıyla kolektif bir sergi tasarlanabileceği konuşuldu.

Gezi üzerine bir anlatı tasarlamak konusunda Gezi'ye katılmayanlara forumlar aracılığıyla ulaşılabileceği ifade edildi. Gezi sürecinin henüz içindeyken oluşan hayli dinamik anlatıdan hareketle; üretme ve ürettiğini paylaşmak suretiyle hareketi dinamik tutma hâlinin sürüp giden bir olguya dönüşmesi hakkında ne yapılabileceği sorusu üzerinde duruldu. Çarşı grubunun ön görüşmelerde vurguladığı; "Gezi'yi anlata anlata tekrar yaşayamayacaksınız. Gezi'den sonra yaşama farklı bakıyorsanız siz zaten Gezi olmuşsunuz." sözleri anımsandı.

Tarihyazımı Soruları

9. Yakın tarihimize damgasını vuran dayatmacı/neoliberal/kentsel dönüşümcü yönetim biçimine dönük tepkinin geçmişte ve günümüzde yarattığı farklı direniş biçimlerinin bir soykütüğünü çıkarmak mümkün müdür? Bunun için nasıl bir yöntem izlenebilir.

10. Gezi'nin farklı aşamaları, gün ve geceleri, anları ve unsurları çeşitli mecralarda (sosyal ve basılı medya) anlatısallaştırıldı. Bunları nasıl değerlendiriyorsunuz?

a. Bunlar tarafgir ve Gezi'nin temsili/anlatısallaştırılması ve anımsanışı üzerinde etkili olacak bilinçli müdahaleler mi?

b. Yoksa Gezi'nin ilerideki temsilinin birer parçası, unsuru mu bunlar da?

c. Ya da her ikisi birden mi?

11. Gezi'yle ilgili anlatıların da mücadelenin bir parçası olduğunu düşür müsünüz? Öyleyse bunlara karşı tavrınız nedir (ne olabilir)? Bu anlatıları kabul edilebilir ve konumlandırılabilir mi bulursunuz? Yoksa bunları çökertilmesi gereken karşı anlatılar olarak mı görürsünüz?

12. Bir Gezi elkitabı ya da yardımcı ders kitabı tasarlıyor olsanız, ana anlatıdan ayrı olarak ne türden pencereler açar ve bunlarda nelere öncelik verirdiniz? (Gaz bombaları ve bunlarla ilgili anlatı, aktarım? Revirler?)

13. Gezi'nin tarihsel anlatısı ile ifade özgürlüğü arasında bir bağlantı kuruyor musunuz? Bunlar birbirlerinden ayrı mı düşünülmeli, yoksa ifade özgürlüğü Gezi anlatısının önemli bir unsuru ya da hedefi olarak mı düşünülmeli?

TARİHYAZIMI / ALTERNATİF BİR ARŞİV ALTERNATİF BİR DİRENİŞ BİÇİMİDİR

Konvansiyonel tarih anlatısının aşılması için yeni anlatı yöntemlerinin bulunması gerektiği vurgulandı. Bu noktada sivil bir arşivin önemi yeniden dile getirildi; özellikle süreç içerisinde kişisel haberlerden oluşan sosyal medya girişlerinin geleceğin tarihçileri için değeri ifade edilmişti. Gelecekte Gezi Parkı'nın ders kitaplarına nasıl gireceğinin bile başlı başına bir sorun olduğu, muktedirin hafıza yok etme alışkanlığıyla Gezi için de geçmişte benzerleri görülen süreçler üreteceği belirtilmişti. Gezi'de sade bir vatandaş olarak bulunmuş, daha sonra sürecin koşulları ve olağandışılığı gibi nedenlerle, bu sürece mesleklerini icra ederek katılmış olan çeşitli meslek gruplarının ya da bu kişilerden oluşan meslek örgütlerinin kendi bakış açılarıyla Gezi'den hareketle, "toplumsal olaylarda meslek icrası" çerçevesinde deneyimlerini kitaplaştırmaları bir başka öneri oldu.

Gezi sürecinin tarih anlatısı kurgulanırken bunun bir kentsel dönüşüm ve kentsel dönüşümün etkilediği kesimlerin durumuna eğilen, sadece parkın içinde değil İstanbul'un farklı yerlerinde ve Anadolu'nun diğer şehirlerinde; İzmir'de, Ankara'da, Hatay'da, sınıf analizini de kapsayan bir çerçevede olması gerektiği belirtildi ve Armutlu, Gülsuyu- Gülensu gibi kentsel dönüşüm mağduriyetini yaşayan yerlerde Gezi Direnişi'ne yönelik tanıklıkları kaydetmenin önemi vurgulandı.

Bu anlatıda fiilen sol gruplarla, taraftar gruplarıyla ilişkiye geçilmesi gerektiğinin ve bir Gezi anlatısı, Gezi tarihi ya da o süreç kaydedilecekse çeşitli sergilerle temsil edilecekse bundan sonra olabildiğince Gezi sürecinde yer alan bütün taraf ve grupları dâhil etmenin önemli olduğunun altı çizilmişti. Gezi Direnişi'nin tarihyazımında negatif ve pozitif tüm yönlerinin ele alınışında toplumsal, sosyal ve ekonomik arka planın bu anlatının bir parçası olması gerektiği barış süreci örneği üzerinden aktarıldı.

Bu başlık altında Gezi'nin öne çıkan karakterlerinin kimler olduğunun, anlatının hedefinde kimlerin olacağının, nelerin görülüp nelerin görülmeyeceğinin anlatı açısından tartışmalı konular olduğu aktarıldı. Anlatıda karşılaşılması muhtemel Gezi ruhu "koruyuculuğu"nun, fazlaca öne çıkarılacak ve bilerek saklanma potansiyeli olabilecek konuların problemleştirilmesi gerektiği ifade edildi.

SONUÇ

Gezi Haziranı'na bir yıl sonrasından bakan bu yazı ile Gezi Direnişi'ni devam eden hâliyle bir tarih nesnesi olarak ele alan ve şimdiki zamanın tarihi açısından masaya yatıran bir atölye çalışmasında elde edilen veriler özetlenmiştir. Bu atölye çalışması, şimdiki zamanın tarihinin süregiden tarih anlayışında nerede duracağı tartışmasına katkı sağlamanın yanı sıra, tarih olduklarını ve tarih yazdıklarını ifade eden katılımcıların tanıklıklarını kayıt altına alarak aslında fiili olarak tarihi yapanların tarih yazmasına ilişkin bir tecrübeye ev sahipliği etmiş, böylece ilerleyen dönemlerde akademik tarih alanında şimdiki zamanın tarihi konusunu tartışacaklar için önemli bir belge olma niteliği kazanmıştır.

Atölyenin katılımcılarının tarih alanının uzmanları tarafından hazırlanmış sorular karşısında geliştirdikleri cevaplar kendilerinin tarihin nesnesi değil öznesi olduklarına ilişkin farkındalıklarını ortaya koymaktadır. Şimdiki zamanın tarihi olgusu, farklı disiplinlerden gelen atölye katılımcılarının mesleklerine bakışlarında meydana gelen değişim açısından ele alındığında Gezi Direnişi'nin hukuk tarihi, tıp tarihi, mimarlık ve planlama tarihi, medya tarihi, ede-

Bugün tartıştığımız sorulara hangi yöntemlerle cevap aramaya devam edebiliriz? Farklı etkinlik önerileriniz nelerdir?

14. Gezi Direnişi, İstanbul'da çok uzun zamandır yaşanan tarihsel mekânların yok edilmesi sürecinin bir parçası. Şu anda da şehrin tarihsel mekânları ve belleği yok edilmeye devam ediliyor. Şehrin tarihsel dokusunu korumak, bu konuda kamuoyunu düzenli olarak bilgilendirmek ve kentsel belleğe sahip çıkmak için ne gibi etkinlikler yapmak gerekir?

15. Haziran'dan bu yana kurmaya başladığımız bu ilişki ağı nasıl genişletilebilir?

16. Bu atölyede yapmakta olduğumuz çalışmaya ve bunun gelişimine yönelik sizin paylaşmak/tartışmak istediğiniz sorularınız var mı?

"Bütün kıtalardaki atölye soruları; Alişan Akpınar, Erol Köroğlu, Vangelis Kechriotis, Fırat Gullü, Güven Gürkan Öztan ve Esra Ekşi'nin katkılarıyla hazırlanmıştır.

biyat tarihi, sanat tarihi içinde de önemli bir kırılma noktası olduğu anlaşılmaktadır.

Gezi'nin yapanları ve yaşayanlarından daha çok ziyaretçileri vardı. Her an yaşananlar zaman çizgisi üzerinde yerini alıyor ve Gezi anlaşılmak isteyen yüzler, binler tarafından ziyaret ediliyordu. Bu, tarihe tanıklık etme halinden başka bir şey değildi. Tarihe tanıklık ve orada bulunulan andan itibaren evet biraz da tarih olma hali. Atölye çalışmasında sıklıkla dile getirilen "en kıyıda köşede kalmış tanıklıkların da kayıt altına alınması" ihtiyacı, şimdiki zamanın tarihinin başrolde olmayan sıradan insanların tarihine ilişkin diyecek çok şeyi olduğunu göstermektedir.

Gezi Direnişi, yakın tarihlerde yakın coğrafyalarda yaşanan benzer olaylarla birlikte, bir sistem eleştirisi tezahürü olarak ele alındığında, onu meydana getiren dinamiklerin bu sürece doğrudan tanıklık etmiş her kesimin dilinden geleceğe aktarılmasının önemi daha iyi anlaşılabilecektir.

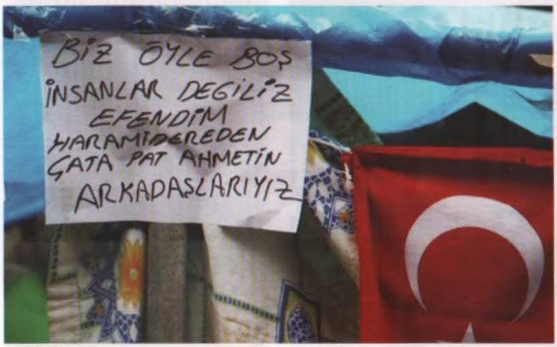
Bugün devlet arşivlerinde yakın tarihin tartışmalı birçok konusuna ışık tutabilecek belgeler hâlâ açılmamış iken, Gezi Direnişi'nde devlet şiddetine maruz kalanların davalarında devlet kameralarıyla çekilen görüntüler zar zor mahkeme kayıtlarına geçerken, alternatif bir arşiv oluşturmanın aslında alternatif bir direniş biçimi oluşturmak olduğunun atölye katılımcıları tarafından vurgulanması elbette bir rastlantı değildir. Şimdiki zamanın tarihi Türkiye'de henüz çok yeni bir alan olmakla birlikte içinde bulunduğumuz siyasi ve toplumsal durum nedeniyle bu metodoloji el yordamıyla da olsa özellikle sivil girişimler tarafından kullanılmaktadır.

Gezi Direnişi birçok alanda olduğu gibi tarih yazımının araçları konusunda da değişim getirecek bir kırılma noktası olabilir. Şimdiden geçmişe bakmak yerine şimdiden şimdiye bakmak, 100 yıl sonra bulunamayacak tanıklıkları bugün kayıt altına almak, bu kayıtları bir tarih nesnesine dönüştürerek geleceğe güvenle aktarılmalarını sağlamak günümüz tarihçilerinin geleceğin tarihçilerine ve ders kitaplarında kendilerine Gezi "okutulacak" geleceğin çocuklarına borcu olsa gerek. Böylesi güncel tarih nesnelerinin toplanacağı alternatif bir arşiv girişiminin (sivil arşiv, isyan arşivi gibi isimlerle anılabilecek) var olabilme savaşında takip etmek zorunda olduğu politikanın tarihyazımının sivilleşmesi, muktedirin elinde her seferinde "yeniden" üretilen tarihe objektif bir bakış getirilmesi konularına da azımsanamayacak katkıları olacaktır.

Gezi herkes için üreten ve bunu karşılıksız tüketen bir yerdi.

Kendini ifade etmenin her türlüsü vardı Gezi'de.

Kimlik siyaseti öyle değil böyle yapılır diyen bir yazılama.

DİPNOT

1 Türkiye'de kentsel dönüşüm sürecinin LGBTT bireyler üzerindeki en yakıcı etkileri Ülker Sokak deneyimi ile tartışılmaya başlanmıştır. Ülker Sokak İstanbul'da 1996'da düzenlenen Habitat II'nin öncesindeki Cihangir'deki travestilere ve transeksüellere karşı, dönemin polis amiri Süleyman Uluşoy'un öne çıktığı sivillerin de katılımıyla sistematik olarak gerçekleştirilen şiddet ve yerinden etme uygulamalarının gerçekleştiği bir mekân olmuştur. Bu konuda detaylı bir okuma için bkz. Pınar Selek, *Mezbeler Süvariler Gaziler (Ülker Sokak: Bir Alt Kültürün Dışlanma Mekânı)*, Istiklal Kitabevi, İstanbul, 2007.

HISTORIA INDIGNADA (ÖFKELİ TARİH)

'OCCUPY / İŞGAL ET' EYLEMLERİNDE GEÇMİŞLE UZLAŞMAK

ANDONİS LİAKOS

Tarihçiler, son yılların çok sayıda manevrasına rağmen hâlâ bilen öznenin bilinen nesneden mesafe alması kavramına dayalı tarihselcilik ekolünü takip etmektedir. 'Mesafe' kavramı, tarih kavramına ve tarihçilerin rolüne atfedilmiştir. Bense bu yazıda tarihsel kavramların ve tarihsel düşüncenin geçmişin bugüne doğrudan bağlandığı ve tarihsel öznenin nesnesine müdahale ettiği bir dizilimini keşfetmeye çalışacağım. Son yıllarda tüm dünyayı saran kitlesel hareketlilik ve toplumsal hareketler, bu farklı 'dizilimi' ortak bir tarihsel perspektiften incelememize olanak sunuyor.

Resim 1 ve 8

Resim 1 ve 8

ÇEVİRİ: NURAN DİREN

Son yıllarda tarihsel kültürün kavramsallığını, biçimlerini ve mantığını keşfe koyuldum. Tarihsel kültür bir disiplin olarak tarih biliminden ya da kamusal tarihten farklı bir şeyi ifade ediyor; deneyimlenen hafızadan ya da kültürel hafızadan ayrı bir alanı temsil ediyor ama geçmişle kurduğumuz bütün bu ilişkilenme biçimlerini de içinde barındırıyor.

Bu makalede, son beş yıl içerisinde Atina'da gerçekleşen toplumsal olaylarda karşılaştığımız ve isyan eden

Resim 2

öznelerin hedefleriyle zamansallığa dair görüşlerini ortaya koydukları grafitiler, manifestolar ve sloganlarda tarihsel terim ve kavramların nasıl kullanıldığını araştıracağım. Burada bahsettiğim, tarihin nasıl temsil edildiği hakkında değil, başka bir tarih mantığı kurmak üzerinedir.

Tarih disiplini, bilen özneyle bilinen nesne arasına mesafe koyma fikri üzerine inşa edilmiştir. Şimdinin geçmişe olan mesafesi, gözlemlenen nesneyle ilişkiye girmemeyi gerektiren ahlaki mesafe, tarihçilerin bağımsızlığının teminatı olarak kurumsal mesafe. Bu mesafe fikri, tarih kuramına ve tarihçilerin rolüne atfedilir. Bu makalede, tarihsel kavramların zıtlık içinde konumlandırılmalarını geçmişin şimdiye tâbi olduğu ve tarihsel öznenin nesne-

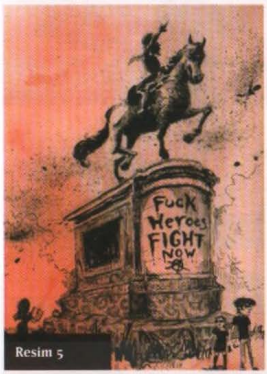

Resim 3

Hikâye, William Faulkner'ın 'Bir Rahibe için Ağıt'ındaki özdeyişi hatırlatıyor: "Geçmiş asla ölmez. Geçmiş, geçmiş bile değildir." O yüzden LaCapra, tarihçiler için bu durumlarda 'adanmışlık' yerine 'mesafe'yi seçmenin ne kadar sorumlu bir davranış olduğunu sorar.

Resim 4

Resim 5

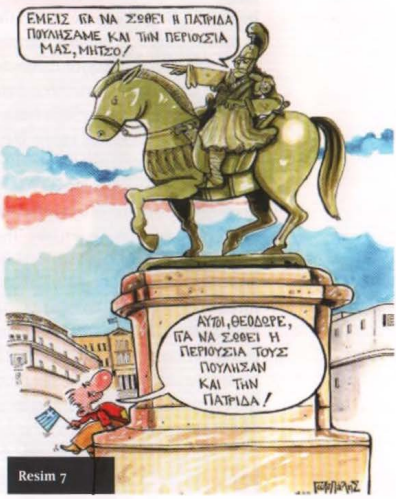

Resim 6

siyle ilişkiye girdiği bir yöntemi keşfetmeye çalışacağım.

İlk izlenim olarak, bu kavramların dünyada ortaya çıkan küreselleşme karşıtı hareketler ve işgal hareketlerinden yapılan kültürel aktarımlar olduğunu ve bir çerçeveden diğerine, yerel gereklilikleri gözeterek ve hatta bazen çeviriye bile gerek duyulmadan uyarlandığı görülmektedir. Sonuç olarak bunlar, ana imgeleri ve dili elde tutarak, toplumsal hareketlere ait bir 'dil-ötesi' (trans-language) durum oluşturmaktadır.

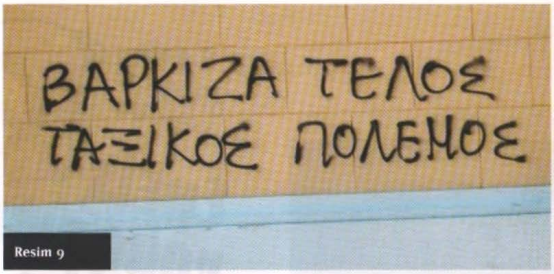
"Fuck 1968, Act now" [1968'i S.ktir Et, Şimdi Harekete Geç] sloganı hem İngiltere'deki hem de Yunanistan'daki öğrenci eylemlerinde aynı anda kullanıldı. [Resim 1] 'V for Vendetta'nın anonim yüzü [Resim 2], isyanın küresel sembolü hâline geldi ve bir türden diğerine, karikatürden filme, ardından da kitlesel gösterilere geçişin ve çeşitli gerçekliklere uyum sağlayabilmesinin bir emsalini teşkil etti. Örneğin Aralık 2008'deki Atina eylemlerinde "Remember, remember the 5th of November [Hatırla, hatırla, Kasım'ın 5'ini hatırla!" sloganı "Remember, remember the 6th of December [Hatırla, hatırla, Aralık'ın 6'sını hatırla!" şeklinde uyarlanmıştı." "Biz tarihi yazıyoruz, sizse kanunları" sloganının görseli de Iwo Jima'nın ve Arlington Anıtı'na yapılan bir metafordu ve yoğun çabaların so-

Resim 7

Resim 10

Resim 9

Resim 11

Resim 11

nunda elde edilen zaferi görselleştiren bir isyan görseline dönüşmüştür. [Resim 3]

Esas soru, geçmişle kurduğumuz ikili ilişkiyle alakalıdır. Acaba geçmiş, yeni isyan hareketlerinin zemin bulacağı bir geleneği mi oluşturmalıdır, yoksa isyan anı, yani 'şimdi'de yaşanan olay, geçmişle tamamen bir kopuş, tamamıyla yeni bir an mıdır?

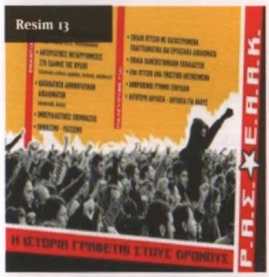
Atina'daki en büyük tarihsel anıtlardan biri Yunan İhtilali'nin kahramanlarından Kolokotronis'in bronz heykelidir. Heykel üzerine çizilen ilk yazılama –İngilizce olarak– "*Delete the past* [Geçmişi sil]" diyordu [Resim 4]; daha sonra ise aynı anlamı taşıyan "*Fuck Heroes. Fight Now* [Kahramanları s.ktir et, şimdi savaş]" yazıldı. [Resim 5] Bu tavır, tarihsel geçmişe dair net, ani ve şiddetli bir kopuş tavrıdır. Ancak bu süvarinin Yunanistan'da ideal halk kahramanı ve ihtilalin "İhtiyar Adam"ı olarak tanınmasından olsa gerek, geçmişe dair yukarıdakilerin tamamının zıttı bir yaklaşım da görülmektedir; başka bir grafiti "Yardım et bize, İhtiyar Adam" yazar. [Resim 6] Böylesi bir yaklaşım aynı kahramanın "Ülkeyi kurtarmak için tüm malımızı sattık" dediği bir karikatürde daha iyi ifade ediliyor. Bu cümleye bir sivilin verdiği cevap da şu oluyor: "Onlar

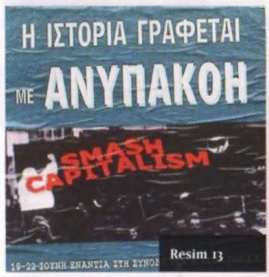
Resim 12

Resim 12

Resim 13

Resim 13

da İyönetici elit, hükümet] kendi mallarını korumak için ülkeyi sattılar." [Resim 7]

"1968'i S.ktir et, Şimdi Savaş" sloganına tekrar bir bakalım. [Resim 8] 1968 tarihi öğrenci radikalizminin zaman çizelgesi olarak gösterilse de artık bu tarihin geride bırakılması gerekiyor. Ancak bu konuda bir ikilem mevcut... Bir taraftan 1968'in fikir ve geleneklerini reddetme (1968 kuşağı ile bir nevi mücadele), diğer taraftan bu kuşağı sahiplenme eğilimi söz konusu. Bunun yanı sıra geçmişle tam bir radikal kopuş fikri de ilerı sürülmekte. Bu, yeni bir fikir değil. İtalyan 1968 hareketinde geçmişle köprüleri atma tavrı "*Il nostro tempo e qui e comincia adesso* [Bizim zamanımız şimdi ve bu-

Resim 14

Resim 14

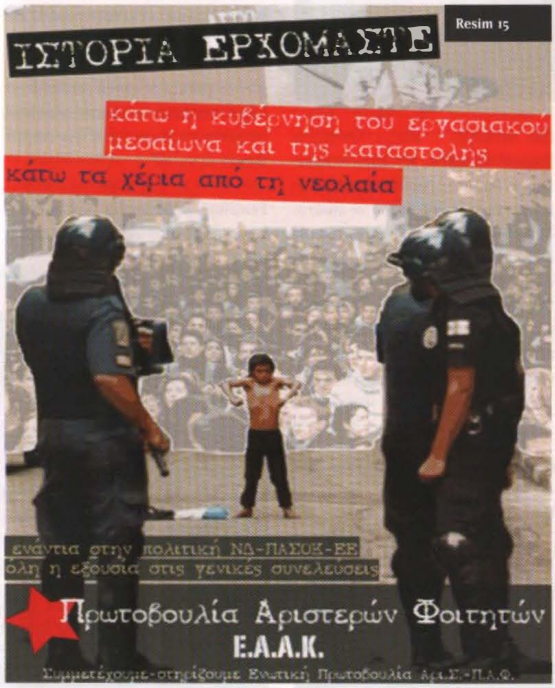
Resim 16

gün başlıyor!" şeklinde ifade edilmişti. Passerini'ye göre geçmişi silme fikri "öksüz olmayı tercih eden" bu kuşak tarafından da dile getirilmişti.[1] Geçmişle kurulan bir devamlılık ile geçmişten kopuş arasındaki bu gerilimin radikal hareketlerin zaman algısı açısından genel ve yapısal bir durum olduğunu söyleyebilirim. Bu fikrin daha eski bir versiyonuna Birinci Enternasyonal'in dizelerinde rastlamak mümkün: "*Du passé faisons table rase* [Geçmişten bir tabula rasa yaratacağız]".

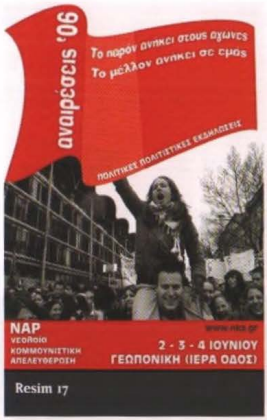
Geçmişle köprüleri atma fikri, solcu gerilla ordusunun silahlarını 1944 yılında devlete teslim ettiği Varkiza Antlaşması'na atıfta bulunup aynı yılın aralık ayında iç savaşın başladığını hatırlatan ve sınıf savaşına vurgu yapan bir grafitide de açığa vuruluyor. [Resim 9] Diğer yandan baskının devamlılığına yapılan vurguyu da görebilirsiniz. [Resim 12] "Diktatörlük 1973'te sona ermedi". [Resim 10] Bu devamlılık, tarihi gerçeklerin benzer algılandığını ima ediyor. [Resim 13] Merkel Hitler'i temsil ediyor ve şim-

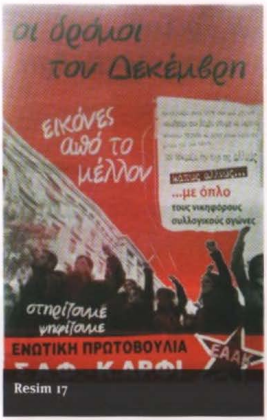
Resim 15

Resim 15

Resim 17

Resim 17

Resim 18

Resim 18

diki Almanya, II. Dünya Savaşı'nda Yunanistan'daki Alman İşgali'ni hatırlatıyor. [Resim 11] Radikal kopuş, karşılaştırmalı düşünme biçimi ve anakronizm, geçmişle kurulan bu çift yönlü ilişkinin unsurlarını oluşturuyor.

"Siz kanun yazıyorsunuz, biz tarihi yazıyoruz" ya da "Siz anlaşma muhtıralarını yazıyorsunuz, biz tarihi yazıyoruz" (2011 sonrası) sloganları tarihin sokaklarda yazıldığını, tarihin halk mücadelelerinden oluştuğunu anlatıyor. [Resim 12] Böylelikle cümlede "Biz kendi tarihimizi yazıyoruz" ifadesi varken, bir başka durumda aynı ifade "Biz tarihiz"e dönüşüyor. [Resim 13, 14] Tarihsel düşünmede, özne ile nesne arasındaki mesafe kayboluyor. Bu şekilde kullanılan "tarih" terimi yalnızca tarihi tanımlamıyor, aynı zamanda tarihin cisimleştirilmesi fikrini de içeriyor. Özne tarihe seslenerek "Tarih, biz geliyoruz" diyor. [Resim 15] Tarih vardır ve zamanın içinden geçerek bir *telos*'a [sonal doğru ilerlemektedir. Tarihin cisimleştirilmesi geçmiş, bugün ve gelecek arasında sembolik bir bağın olduğunu ve tarihin teleolojik bir şekilde kullanıldığını ima ediyor. [Resim 16, 17, 18]

Teleolojik yaklaşım, biri epik ve iyimser, diğeri ironik ve kötümser olmak üzere iki yorum arasında salınıyor. [Resim 19] Kapitalizm insanlığı maymun çağına sürüklerken, anarşist ve özgürlükçü teleoloji Özgür Galaksi'ye, açıkça beyan edilmiş bir ütopyaya yönlendiriyor. Ayrıca tarihselciliğe ve tarihselliğe karşı açık ve bilinçli bir hoşnutsuzluk mevcut...

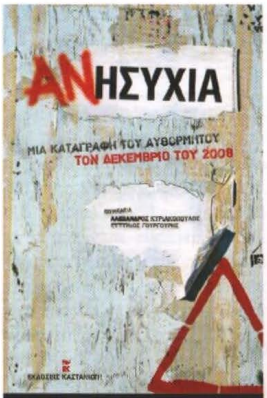
2009 Aralık'ında, Atina'daki kent ayaklanmalarından bir yıl sonra, bir grup aktivist, Atina'nın en büyük yayınevlerinden biri tarafından yayımlanan, önceki yılki ayaklanmalara ilişkin fotoğraf, yazılama ve grafiti derlemesinden oluşan bir albüme el koydu. [Resim 20] Dağıttıkları ve internete koydukları broşürlerinde, canlı bir materyali müzede sergilenebilecek ölü bir nesneye dönüştürmeye karşı çıktıkları gerekçesiyle albüme el koyduklarını belirttiler. Müze, mesafe ve belgelerin nötr hâle getirilmesi demekti. Aktivistler, geçmişe dair izleri saklama gerekliliğini reddetmemek-

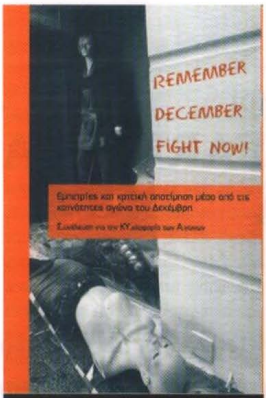
Resim 19

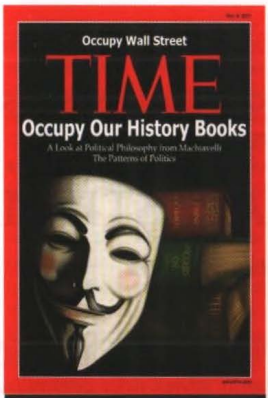
Resim 19

Resim 20

Resim 21

Resim 22

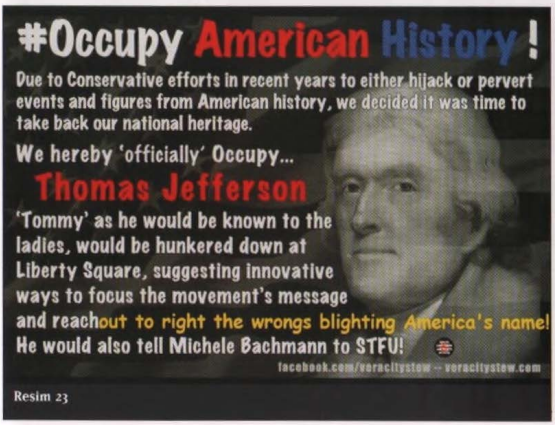
le birlikte bunun yalnızca 'hareket' için ve 'hareket' tarafından bir şartla mümkün olduğunu belirttiler. Tarihsel mesafeye duyulan ihtiyacı kabul ettiler, ancak bu mesafeyi amaçlarına bağlılığın azalmasına veya kayıtsızlaşmaya yol açtığı müddetçe reddettiler. Anarşist topluluklar, olaylara tarihselci bir şekilde yaklaşmak yerine, olayların belgelenmiş geçmişini "Aralık'ı hatırla, Şimdi Kavgaya" başlığı ve "Aralık'ın mücadeleci topluluklarından Aralık Olayları'na ilişkin deneyimler ve eleştirel beyanlar" alt başlığıyla yayımlamayı tercih ettiler. [Resim 21]

Peki, ne tür bir geçmişten bahsediyoruz? Hayden White tarafından yapılan tarihsel ve pratik geçmiş ayrımı burada oldukça işimize yarıyor.[2] Kitaba el koyma hikâyesinde, pratik geçmişten ve ilgisizliğine karşı açık bir tavır vardır. Bu hareketlerin geçmişi, tarihsellikten, geçmiş bilincinden yoksun bir geçmiştir. Tarihsellik geçmişin, bugünün ve geleceğin ayrımı üzerine kuruludur. Tarihselliği olmayan geçmiş, bu ayrımın bükülmezliğinden kurtulur ve akışkan hâle gelir. "Tarih biz geliyoruz" sloganı, geleceğe ait tarihe doğru giden şimdiki zamanda olduğumuz anlamına gelir. Burada, tarihsel düşünmeye vurgu yapan geçiciliğin tersine çevrilmesi vardır.

Eğer tarihin temsillerini oluşturmakta bu düşünce yolunu küçümsemezsek, tarihselci bir ayrımı benimserken, tarihin hangi boyutunu göremediğimizi ve anlayamadığımızı keşfetmiş oluruz. Dominic LaCapra, çağdaş tarihi kültürde geçmişin geri dönülmezliği ve değişmezliği yaklaşımını sorunsallaştığı tarihselci iddiayı inceler.[3] LaCapra, Yahudi Soykırımı gibi travmatik olaylara odaklanarak, mesafe ve "geçmişlik" dili içeren tarihselciliğin travmatik tecrübelerin bilinçli veya bilinçsiz şekillerde nasıl bugünün bir parçası olduğunu fark edemediğini ileri sürer.

Yukarıdaki örneklerde, travmatik olayların durumundaki gibi, geçmiş ve bugün açık bir şekilde ayrılamazlar. Hikâye, William Faulkner'ın 'Bir Rahibe İçin Ağıt'ındaki özdeyişi hatırlatıyor: "Geçmiş asla ölmez. Geçmiş, geçmiş bile değildir."[4] O yüzden LaCapra, tarihçiler için bu durumlarda 'adanmışlık' yerine 'mesafe'yi seçmenin ne kadar sorumlu bir davranış olduğunu sorar.

Geçmişe dair bu yaklaşım *Occupied History* İşgal Edilen Tarih olarak tanımlandı ve bu yaklaşım, profesyonel tarihçilerin aktivistlerle ilişki kurduğu ve tarihselci mesafelerinin güncel olaylarla kurdukları entelektüel ve duygusal yakınlıklarıyla uzlaştıkları bir yaklaşım olarak kayıtlara geçti. [Resim 22, 23]

Resim 23

DİPNOTLAR

1 Luisa Passerini, *Autobiography of a Generation: Italy 1968*, Middletown 1996, s. 22–36.

2 Hayden White, The Practical past, *Historein* 10 (2010) s. 10-19.

3 Jaap den Hollander, Herman Paul, and Rik Peters, "The Metaphor of Historical Distance" *History and Theory*, Theme Issue 50 (Aralık 2011), s. 1-10.

4 William Faulkner, *Requiem for a Nun*, New York, Random House, 1950.

5 Kasım, Londra'da 1605 Gunpowder Plot'a (Guy Fawkes'in barutla parlamentoyu havaya uçurma girişimi) gönderme yapan Guy Fawkes Gecesi'ninyıl dönümüdür ve o tarihten beri Britanya'da popülerbir bayramolarak kutlanır. Sloganınanlamı Alan Moore'un yazdığı ve David Lloyd'un resimlediği çizgi romanla tersineçevrildi. "V" Vendetta'yı temsileder. 6 Aralık Atina'da Alexandros Grigoropoulos adlı gencin polis tarafından vurulduğuve gösterilerin başladığı gecedir.

GEÇMİŞE DÖNÜŞEN ŞİMDİ

YAŞAMAK, FARKINDALIK VE ARAŞTIRMA*

LEYLA NEYZİ

Tarih Vakfı'nın geçtiğimiz yıl düzenlediği Perşembe Konuşmaları, "kent, bellek, hareket" teması etrafında gerçekleşti. Bu çerçevede konuşan Leyla Neyzi, Gezi olaylarından hareketle şimdiki zamanda yaşananın, yaşayan özne ve kitle tarafından mercek altına alınması, hızlı bir biçimde araştırma nesnesi hâline gelmesi olgusuna değindi. Bunu yaparken, şimdiki zamanın ağırlıklı olarak şehirli, eğitimli, orta sınıf ve genç kitlenin yaşadıklarına dair farkındalığı anlamlandırma çabalarına ve yeni medya teknolojileri aracılığıyla çok kısa sürede toplumsal belleğin parçası hâline gelmesini irdeledi. Aşağıdaki metin Neyzi'nin konuşmasının gözden geçirilmiş hâlidir.

Sabancı Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Leyla Neyzi.

Tarih Vakfı'yla aramızda bir bellek ilişkisi var. Sözlü tarih deneyimim biraz da Tarih Vakfı'nda başladı. Şimdi tekrar bu yuvaya döndüğüm için mutluyum. Vangelis Kechriotis'e ve dostlarına, bana bu fırsatı verdikleri için teşekkür ederim.

Ders verdiğim Sabancı Üniversitesi'nde öğrencilerime bir proje yapalım dedim. "Gençlerle Gezi üzerine sözlü tarih projesi yapsak ne dersiniz?" diye bir laf attım. Sonrasında gerçekleşen tartışmada çok farklı görüşler ortaya çıktı. Biraz onlardan yola çıkarak konuşmak istiyorum. Sınıfta farklı gruplar oluştu: Bir kısmı çok güzel olur, biz yaşadık ve bunu yapmak isteriz dediler. Özellikle kendi deneyimlerinden yola çıkarak... Çok ilginç bir başka bakış açısı vardı; 'Biz o kadar travmatize olduk ve bu bize hâlâ o kadar yakın ki, biz daha kendi deneyimimizi hallede-memişken başkalarıyla nasıl konuşabiliriz?' Bu ilginç bir bakış açısıydı. Başka biri dedi ki 'Neden sadece gençler? Biz Gezi yoluyla ailelerimizin bizimle konuşmadığı şeyleri öğrendik' dedi. Burada sanıyorum 12 Eylül'e referans yapıyordu. Bir tanesi 'Böyle bir proje sözlü tarih midir?' dedi. Sanırım bunlar bugün tartışacağımız konu açısından ilginç sorular.

Buradan konuşmanın başlığına geçmek istiyorum. Neden 'Yaşamak, Farkındalık ve Araştırma'? Neden bu üç kelime bir arada? Tabii yine Gezi'den yola çıkarsak, hâlâ yaşadığımız bir tecrübeden bahsediyoruz. Her birimizin özneler olarak ayrı bir Gezi'si var. Mesela ben biraz kendi Gezi'mden bahsedeyim. Gezi olayları patladığında ben Diyarbakırlı ve Muğlalı gençlerin geçmişe ve birbirlerine bakışı konusunda bir proje üzerinde çalışıyordum. Proje ekibinde çalışanların da çoğu gençti. Yani hem görüşme yaptığımız kişiler, hem de araştırma ekibi gençlerden oluşuyordu. Olaylar başlayınca bütün ekip dağıldı, ortadan kayboldu. Herkes "çapulcu" oldu. Ben tamamlanmış, yani artık bir şekilde geçmiş diyebileceğimiz bir çalışmanın arşivini toparlamaya çalışırken, şimdiki zaman her şeyin önüne geçti ve kimseyi tutamadım. Böyle olunca ben de o gençlerin peşinden gittim ve Taksim'de hepimizin yaşadıklarını yaşamaya başladım. Tabii onlar kadar dayanamadım. Bu da tabii yine kuşakla da ilgili bir şey. Ama hiçbirimizin tahmin edemeyeceği bir yaz yaşadık. Planlarımız, yaşamak için

planladıklarımız, düşündüklerimizden çok farklı oldu.

Şimdi 'farkındalık' sözcüğüne gelirsek. Diyarbakır'da görüşme yaptığımız gençlerin sık sık kullandığı bir terim var, 'Yaşanmışlık' diye bir sözcük. 'Yaşanmışlık' kelimesine aslında kutsal bir mana atfediyorlar. "Yaşanmışlık' derken geçmişte yaşanan gerçek olaylardan bahsediyorlar. Bu da sonradan, şimdiki zamanda yaptıkları bir kurgu... 'Farkındalık' derken aslında bundan bahsediyorum. Yaşamakta olduğumuz ile yaşadığımız üzerine kafa yormak arasındaki ilişki nedir? Aynen depremde olduğu gibi... O büyük Adapazarı Depremi olduğu zaman da öyleydi, şimdi de sürekli birbirimize yazın yaşadıklarımızı anlatıyoruz. Hatırlıyorum, mesela o deprem olduğunda Sabancı Üniversitesi yeni kurulmuştu ve biz Karaköy'deki Minerva Han'daydık ilk sene. Ben vapurla işe gidip geliyordum o güzel günlerde Ortaköy'den. Ve hatırlıyorum, aynı insanlar Eminönü'ne gidip Eminönü'nden geliyorlardı aynı vapurla ve herkes birbirine deprem öyküleri anlatıyordu. Hiç unutmayacağım bir deneyimdi. Bana onu hatırlattı bu durum...

Ve Gezi olayları İstanbul'da başlayıp katılanların çoğu da eğitimli, orta sınıf gençler olunca bu süreçte herkesin kendi yaşadıklarını anlamlandırması ve paylaşması ciddi bir biçimde dolaşıma girdi ve hepimizin farkında olduğu bir yaratıcılık patlaması oldu. 'Yaşamak ve Farkındalık'. Sürekli bir şeyler yapmak ve yaparken de sürekli kendine bakmak gibi bir şey diyebiliriz buna. Buradan araştırma sözcüğüne geçebiliriz. Kendi yaşadığının ve yaptığının farkındalığından araştırmaya doğru nasıl gidilir diye düşünelim. Yine birçok insanın dikkat çektiği gibi, Gezi olayları çokça birey üzerinden, özne üzerinden yaşandı ve işin duygulanım boyutu çok öne çıktı. Yani araştırmacının sahada duruş ve hissediş biçimi ve kurduğu ilişkiler de araştırmanın ve analizin bir parçası. Ve yine bu demografik gruptan bahsedersek, şehirli, genç, eğitimli, birikimli öznelerin çoğunluk olduğunu düşünürsek, bu yaşamak ve farkındalık hızlı bir şekilde projelere dönüştü. Bu projelerin bir kısmı sivil toplum projeleri, bir kısmı da daha araştırmaya yönelikti. Eminim sizler de bu tip projelere katılmışsınızdır veya bu tip projeler yapan kimseler tanıyorsunuzdur. Zaten Tarih Vakfı da bu konuda bir şeyler yapıyor. Hatta hepimiz, Gezi'yle ilgilenen herkes böyle projelerle ilgilendikçe Gezi üzerine üretilen malzemelere yetişememe hissi başladı. Yani bir yandan yaşıyoruz, farkında oluyoruz, anlamlandırmaya çalışıyoruz, açıklamaya çalışıyoruz kendi öznemiz üzerinden, bir yandan da herkes bir şekilde Gezi arşivcisi olmaya başladı. Bu üretime yetişemiyoruz. Gezi kitapları, internet ürünleri derken bayağı enteresan bir durum ortaya çıktı.

Gitgide bellek çalışmaları alanında da bunu görüyoruz. Artık bir olayın geçmişe yönelik araştırma nesnesi olması yaşandığı andan itibaren başlıyor. Bu aslında çağımızla, yaşama biçimimizle ilgili bir olgu. Buradan biraz bellek çalışmaları alanına geçmek istiyorum. Bu araştırma konusu bağlamında bellek çalışmaları alanındaki güncel çalışmalarla ilgili bir iki şey söylemek istiyorum. Bunu tekrar Gezi'ye bağlamaya çalışaca-

2 Haziran 2013, Taksim.

Fotoğraf: Ali Tanrısever.

ğım. Benim çalıştığım bellek çalışmaları alanı, disiplinler arası bir alan. Sözlü tarih yöntemini de içeriyor. Ve tarih, önemli bir şekilde tarih, travma çalışmaları, kültürel çalışmalar, antropoloji, sosyoloji, psikoloji, sömürge sonrası çalışmalar gibi birçok disiplin ve alandan beslenen, epeyce yeni, yani adı yakın zamanda konmuş bir alan. Bellek ise, bir araştırma alanı veya bir kavram olarak öncelcri daha tarihsel, daha sabit, sınırlı bir şey olarak görülürken gitgide hareket halinde, zaman ve mekân içinde hem ileriye hem geriye giden, hem de kuşak, ulus, kültürel sınırların işleyiş biçimi var. Mesela Michael Rothberg'ün 'çok yönlü bellek' diye adlandırdığı bir kavram var. Orada mesela bence çok ilginç bir şey var. Örneğin Holokost araştırmacılarının bu olayın tekil ve biricik olduğunu söyleyerek karşılaştırma yapmayı reddetmelerini eleştirerek farklı olayları ve bunlara dair belleği birbirine konuşturur ve birbirlerini nasıl etkilediklerini gösterirsek teorik olarak çok daha verimli oluruz diyor. Bu bağlamda Afrikalı bir düşünürün II. Dünya Savaşı sonrası sömürgeler özgürleşirken Almanya'ya gelip Holokost kamplarına girmesi ve bunun

lantı içinde olmamız. Tabii ki biliyoruz, Gezi'de de yaşadık bunu. Sadece dijital değil, ama dijital medya da dâhil buna tabii. Kendi hikâyelerimizi anlatırken, yaşadığımızı anlamlandırırken farklı medyaları nasıl kullanıyoruz, nasıl birbirine konuşturuyoruz ve bunlar yine nasıl birbirlerini dönüştürüyorlar? Medyanın yeniden üretilerek başka şekillere dönüşmesi için 'medyalaştırma' [*mediation*] ve 'tekrar medyalaştırma [*remediation*] kavramları kullanılıyor. Gezi'de bunu gördük. İnternette sloganların, grafiklerin, fotoğrafların tekrar tekrar kullanıma girmesi, bunun yaratıcılığı,

Diyarbakır'da görüşme yaptığımız gençlerin sık sık kullandığı bir terim var. 'Yaşanmışlık' diye bir sözcük. 'Yaşanmışlık' kelimesine aslında kutsal bir mana atfediyorlar. 'Yaşanmışlık' derken geçmişte yaşanan gerçek olaylardan bahsediyorlar. Bu da sonradan, şimdiki zamanda yaptıkları bir kurgu... 'Farkındalık' derken bundan bahsediyorum.

ötesine geçen bir olgu olarak duruyor artık. Bellek çalışmaları alanında en son yapılan çalışmalar ilginç bazı kavramları ortaya çıkardı ki bunlar sanıyorum Gezi'yi araştırmak için de işimize yarayabilecek kavramlar. Bir tanesi 'ulus ötesi bellek' kavramı, diğeriyse 'çok yönlü bellek' kavramı. Birazdan bunları açacağım. Onun dışında yine 'medyalar arası bellek' diye de bir kavram var, bence Gezi gibi bir olayı çalışmak için önemli. Bir diğer kavram da 'kuşaklar arası bellek'.

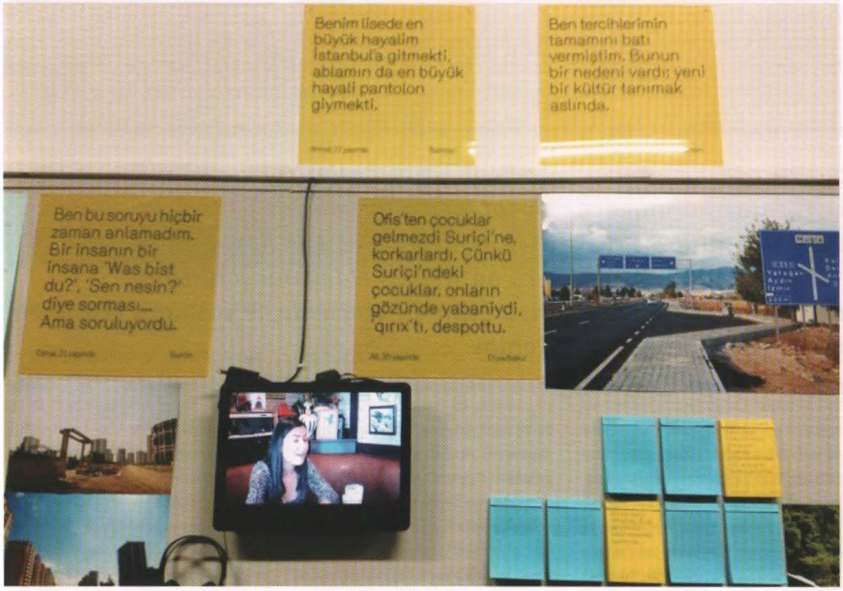
Şimdi Gezi araştırmaları bağlamında bu kavramlar nasıl işimize yarar diye düşünürsek, mesela bu ilk bahsettiğim "ulus ötesi bellek" kavramı için şöyle bir soru sorabiliriz: Farklı zamanlarda ve farklı mekânlarda yaşanan olaylar Gezi'yi nasıl etkiliyor ve Gezi onları nasıl etkiliyor? Bu sadece tecrübe açısından değil, Brezilya'da şu oldu gibisinden değil, tabii o da var, ama kavramsallaştırma açısından da. Mesela Gezi bize geçmişi nasıl yeniden hatırlatıyor ve aynı zamanda geçmişi hatırlama biçimimizi nasıl değiştirliyor? Böyle bir ikili üzerine yazmasından bahsediyor. Sömürgeyi yaşamış bir siyahın kendi toplumunun belleğiyle Yahudilerin belleğini birbiriyle nasıl karşılaştırdığını anlatıyor.

Buna benzer diğer bir örnek de Michael Rothberg'ün şu anda yaptığı bir araştırma. Berlin kentinde göçmen kadınlara yardım etmek isteyen bir dernek, göçmen kadınlara -ki aralarında Türkiyeliler de var- isteklerini sorar. İlginç bir şekilde, istedikleri arasında Holokost hakkında bilgi edinmek var. Almanya'da sürekli anlatılan bir hikâye var, II. Dünya Savaşı, Yahudiler, kamplar vesaire. Diyorlar ki 'biz göçmen olarak kendimizi Yahudilerin yaşadığına yakın hissediyoruz, bunu daha iyi anlamak istiyoruz. Bizi kamplara götürün, ayrıca Yahudilerle konuşalım.' Böyle enteresan bir bağ kuruluyor iki farklı zamanda yaşanmış tecrübe, iki farklı zamanda oluşmuş bellek arasında. Bu örnekler bizim Türkiye'de yapabileceğimiz çalışmalara ışık tutabilir.

Bir başka kavram da 'medyalar arası bellek'. Bu ne demek? Sürekli bağ-

dil oyunları vesaire. Bunlar, yani bu oyunculuk veya performans, medyanın bize sunduğu müthiş bir kapasite. Yine bu *transmedyal* bellekten bahsederken antropolog Zeynep Gürsel'in yazdığı bir yazıdan bir örnek vermek istiyorum. Kendisi medya alanında çalışıyor. Şöyle bir şey gözlemlemiş Gezi sırasında İstanbul'dayken. Bir yandan herkes *tweet*'lerden, internette olup bitenlerden bahsederken, bir yandan da tencere tava olayı vardı. Bu ikisini birbirine konuşturuyor yazısında. Diyor ki, biz medya deyince *tweet*'leri, dijital fotoğrafları ve gençleri düşünüyoruz ama Taksim'e gidemeyen anneannelerimiz, annelerimiz de ses yaratıyorlar ve ses de bir çeşit medya. İstanbul'da herkes arabalarından korna çalarak yine bir medya yaratıyorlar ve bütün şehirler çeşitli şekillerde farklı medyalar üreterek birbiriyle iletişim içinde. Bunlara eski medya, yeni medya ya da bu medya değil demek yerine ne kadar çok çeşitli geleneksel ve yeni medyalar olduğunu ve bunların nasıl birbirine konuştuğunu düşünmek lazım. Bu arada 'kuşaklar arası bellek' kavramı da önemli. Bu nedir, ne

kadar var? Sessizlik üzerinden mi, beden dili üzerinden mi kurulu bu ilişki? Bugün yaşadığımızın geçmişe nasıl yansıdığı, kuşaklar arası ilişkinin şimdi yaşanan üzerinden nasıl yeni hikâyeler ürettiği, yeni şeyleri hatırlatması veya bazı şeylerin üzerini kapatması. Bu da sanıyorum yine düşünmemiz gereken bir olgu. Çünkü geçtiğimiz yaz kuşaklar meselesi çok gündeme geldi.

Tahayyül ve Karşılaşmalar Arasında: Diyarbakırlı ve Muğlalı Gençler Anlatıyor Sergisi'nden.

Şimdi bu tartışmayı daha somutlaştırmak için kendi Diyarbakır-Muğla gençlik araştırmamdan da biraz söz etmek istiyorum. Gezi sırasında bu araştırmayı nasıl yeniden düşündüğümü anlatmak ve ikisini aslında bir arada okumaya çalışmak istiyorum. Gezi olayları aslında Türkiye'de gençleri ciddi bir şekilde gündeme getirdi. Ben 2011 yılında Diyarbakır-Muğla projesine başladığımda aslında Türkiye'de gençler üzerine çok az araştırma olduğunu düşünerek yola çıkmıştım. Yine girişte bahsettiğim sözlü tarih dersinde sorulan sorulardan birine döneyim. Gençler üzerine bir çalışma nasıl bir sözlü tarih çalışması olarak nitelendirilebilir? Bu aslında bana çok sorulan bir soru. Çünkü biliyorsunuz klasik sözlü tarihte geçmişte yaşanan olaylara ve bu olaylara dair tanıklıklara bakıyoruz. Yani aslında daha çok yaşlılara odaklanan bir yöntem olarak görülür sözlü tarih. Fakat bellek çalışmalarının güncel teorileri ve bahsettiğim kavramların ışığında ben bu projede gençlerin kendi yaşamları üzerine anlattıkları öyküler kadar yaşamadıkları bir geçmişle ilişkileriyle de ilgileniyorum. Buna sözlü tarih diyorum. Yapmak istediğim şuydu: Türkiye'nin doğusunda ve batısında seçilen kentlerde özetle Diyarbakır'da ve Muğla'da Türk ve Kürt gençlerinin hem yaşam öykülerini dinlemek, hem şimdiki zamanda birbirlerine yönelik algılarını anlamaya çalışmak -ki buna karşılaşmalar veya karşılaşamamalar diyoruz- hem de geçmişi ve tarihi nasıl algıladıklarını ve bugün nasıl anlattıklarını analiz etmek.[1]

Şimdi kısaca bir iki sonucundan bahsedeyim araştırmanın. Diyarbakır ve Muğla'da Kürt gençleri ve Türk gençleri olarak, çok genel söylemek gerekirse,-çünkü Muğla'da da yaşayan Kürt gençleri var ama yine de böyle bir ayrım yapmak gerekirse- diyebilirim ki Diyarbakır'daki ve Muğla'daki gençlerin tarih algısı ve tarihle, geçmişle ilişkisi çok farklıydı. Bizi en çok etkileyen sonucu buydu çalışmanın sanırım. Diyarbakır'da otuz yıllık savaş, şiddet, travma, zorunlu göç, şehirde ayakta kalma çabası, politikleşme, yeni kamusal alan... Görüştüğümüz gençlere bakarak şöyle diyebiliriz: kentli, eğitimli, yeni bir orta sınıfa doğru evrilen bir grup genç insan görüyoruz Diyarbakır'da. Bunun altını çizmek istiyorum. Ve görüştüğümüz gençlerin çoğunun savaşı çocuk olarak yaşadıklarını, yani Kürt sorununun ve savaşın içine doğduklarını söyleyebiliriz. Yani aslında bu savaşı yetişkin olarak yaşamadılar. Yani savaşı asıl yaşayanlar onların ablaları, ağabeyleri ve ebeveynleriydi. Bu önemli bizim için, çünkü bizim görüştüğümüz gençlerin çoğu yirmili yaşlardaydı ve köyde değil şehirde büyümüştü.

Şu çok açıktı, görüştüğümüz gençler için geçmiş ve daha genel anlamında tarih çok önemliydi. "Neden?" ve bir de "nasıl bir tarih, nasıl bir geçmiş?" Devletin yazılı tarihine alternatif bir sözlü kültürden beslenen, ama bu sözlü kültürün belirli, seçilmiş öğeleri alınarak diyelim, kuşaklar arası bellekten ve medyalar arası bellek-

ten beslenen ve kolektif bir geçmiş anlatısına dönüşen bir bellekten bahsedebiliriz. Ve en çok dikkatimizi çeken şuydu: Her genç aslında çok birbirine benzer bir hikâye anlatıyordu Diyarbakır'da geçmişe ve kendi hayatına dair. Bu anlatılar birbirine benziyor ve aslında kolektif bir hikâyeden bahsediliyordu. Bunun altını çizmek istiyorum. Bu kolektif anlatıda da bazı şeyler çok belirgin bir şekilde vardı ve bazı şeyler de yoktu. Olanlar neydi? Yine savaş, şiddet, yaşanmışlık kavramı, mağduriyet, travma -bunlar gençlerin kendilerinin de kullandığı kavramlar- bedel, hak, kimlik ve kentte yeni bir kamusal alan... İlginç bir şekilde, kısa yaşamları olan bu gençlerin uzun, fazlasıyla kurgulanmış ve 'hazır' hikâyeleri vardı. Yaşanmamış bir tarih de bu kurgunun parçasıydı. Yani aslında gençler, yaşlı insanlar gibi konuşuyorlardı. Bu dikkatimizi çekti. Yaşlı bir insanla görüşüp ona hayat hikâyesini anlattırdığınızda genelde bu insanlar hayatlarına dair bir öykü hazırlamışlardır, kurgulamışlardır. Bu kurgunun başı, ortası, sonu vardır. Kendi yaşamlarıyla ilgili bir tez sunarlar. Genelde gençler için bu geçerli değildir ama Diyarbakır'da gençlerde de yaşlılara benzer bir sözlü tarih veya yaşam anlatısı görüyorduk.

Bir de şu var. Genelde gençlerin hikâyelerinde gördüğümüzden farklı olarak Diyarbakır'da şimdiki zamandan çok geçmişin önemli olduğunu ve onların anlatılarında geçmişin bugünü ve yarını belirlediğini görüyoruz. Diğer enteresan bir mesele de bizim bu gençlerle ilişkimize ve onların sözlü tarihe ve araştırmaya bakışına dairdi. Aslında Diyarbakırlı gençler kendileri birer sözlü tarihçi gibiydiler. Bizim yaptığımız işi hem anlıyor, hem benimsiyorlardı. Garip bir şekilde biz neredeyse sanki yalnızca bir mikrofon tutuyorduk. Onlar, çok bilinçli bir şekilde ulaşamadıklarını düşündükleri bir kamuya seslenmek için bizim mikrofonumuza bu öyküleri anlatıyorlardı. O kamu da onların 'Batı' olarak adlandırdığı ve kendilerini dinlemesini istedikleri kamuydu. Sordukları soru hep şuydu: 'Niye bizi duymuyorlar?' Hatta araştırmamızı bitirdikten ve kitabımız yayınlandıktan sonra Diyarbakır'da görüştüğümüz gençlerle bir tartışma yapmıştık, Muğlalı gençlere dair söyledikleri ilginçti. Örneğin: 'Muğlalı gençlerin hikâyelerinde biz neden yokuz?' dediler.

Şimdi kısaca Muğla'dan da bahsedeyim. Araştırma bağlamında görüştüğümüz Muğlalı gençler Diyarbakırlı gençlerden çok farklıydılar. Aslında şöyle enteresan bir şey oldu. Biz projeye başladığımızdaış-35 yaşları arasında ve çoğu da yirmili yaşlarında olan gençlerle görüşerek doğuda ve batıda bir gençlik araştırması yapacağımızı düşünüyorduk. Ama hiç de böyle olmadı çünkü bu insanların kronolojik olarak aynı yaşta olmalarının hiçbir anlamı olmadığını, oradan yola çıkarak bir yere gidilemeyeceğini gördük. Zaten söylemeye çalıştıklarımdan biraz anlamışsınızdır: Diyarbakırlı gençler çok yaşlılar aslında. Muğla'da ise gençler kendilerini genç hissediyorlar yani yetişkin olarak görmüyorlar. Muğla'daki gençler aynı zamanda geçmişle de ilgilenmiyorlar. Onlar şimdiki zamanın içinde yaşıyorlar ve bu açıdan zaman kavramları Diyarbakırlı gençlerden çok farklı. Muğlalı gençler tarihe dair bir şeyler öğrenmek istiyorsak yaşlılara ve kitaplara gitmemiz gerektiğini düşünüyorlardı. Ayrıca onların hazır bir öyküleri de yoktu. Anlatıları çok parçalı ve bölük pörçüktü. Onlar henüz çok az yaşam deneyimleri olduğunu hissediyorlardı. Onlara göre yaşamları henüz önlerindeydi. Bu Diyarbakırlı gençlerden çok farklıydı. Muğla'da farklı olarak kuşaklar arası aktarımın da zayıf olduğunu gördük. Örneğin biliyorsunuz Muğla'da çok ciddi bir Rum geçmişi var. Adalar karşıda, Rumlara dair materyal kül-

Diyarbakır'da, kısa yaşamları olan gençlerin uzun, fazlasıyla kurgulanmış ve hazır hikâyeleri vardı. Yaşanmamış bir tarih de bu kurgunun parçasıydı; yaşlı insanlar gibi konuşuyorlardı. Yaşlı bir insanla görüşüp ona hayat hikâyesini anlattırdığınızda hayatına dair bir öykü hazırlamış olduğunu görürsünüz. Gençler için bu geçerli değildir ama Diyarbakır'da gençlerde de yaşlılara benzer bir sözlü tarih veya yaşam anlatısı görüyorduk.

tür -evler, kiliseler vb.- her tarafta. Ve görüştüğümüz birçok gencin ailelerinin de karşı taraftan geldiğini biliyoruz. Fakat şu çok ilginçti bizim için. Bu geçmişi bilmiyor ve pek de ilgilenmiyorlardı. Kendi yaşadıklarını şimdiki zamanın içinde buna yer yoktu. Onlar için tarih, okulda öğrendikleri resmi tarihe daha yakındı. Bir de Diyarbakır'la karşılaştırdığımızda Muğla'da kolektif bir belleğe vurgu yoktu.

Biz projenin sonuçları üzerinde çalışırken Gezi oldu. Gezi olayları başlayınca biz ürettiklerimizi ve yaptığımız analizleri tekrar düşünmeye başladık, çünkü çok beklemediğimiz şeyler oldu. Ne oldu? Basit bir şekilde söylersek, ben öğrencilerim üzerinden düşünüyorum, kendileri de şaşırdı yaptıklarına yazın. 'Biz neymişiz' oldular. Şehirli, orta sınıf Türklerin sokağa dökülmesi kimsenin beklediği bir şey değildi, Bizim Muğla üzerinden kurguladığımız Batı resmine de hiç uymuyordu. İstanbul'da başlayan ve başka yerlere yayılan bir durum... Diğer yandan da Diyarbakır'ın sessiz

Tahayyül ve Karşılaşmalar Arasında: Diyarbakırlı ve Muğlalı Gençler Anlatıyor Sergisi'nden.

kaldığını gördük. Ezberimiz bozuldu. Örneğin birdenbire bizim Kürt gençleri facebook'tan kayboldular, sesleri çıkmıyor ve bir yandan da bizim Muğlalılar sokağa döküldüler. Bunu nasıl açıklayacaktık? Ve ilk defa Türkiye'de Kürdistan dışında her yerde eylem vardı. Her şey tersine döndü. Oradaki polisler buraya geldi, Taksim'de sokaklarda kayboldular, biliyorsunuz. Şimdi bunu nasıl düşünüyoruz? Hâlâ nasıl düşünmemiz gerektiğini düşünüyoruz. Bundan sonra yazdıklarımızı da etkileyecek bunlar doğal olarak. Bazı insanlar, Kürt gençleri de dâhil olmak üzere, Kürtlerin Gezi'ye niye katılmadığını sorguladılar. Katılanlar oldu tabii ama böyle bir soru ortaya atıldı. Kitlesel olarak katılmadıkları sorusu... Bizim ekipteki Kürt gençleri de dâhil olmak üzere bazı insanlar tarafından soruldu. Aynı zamanda birçok insan Türk gençleri yeterince anlamadığını ifade etmeye başladı. Türk gençleri değişmiş miydi yahut onlar düşündüğümüz gibi değiller miydi? Ben biraz her ikisi de diye düşünüyorum. İstanbul'da olduğu gibi Muğla'da da gençlerin eylemlere katıldıklarını biliyoruz. Şimdi ben Diyarbakır'daki deneyimim ve araştırmam üzerinden şöyle bir şey anlıyorum. Kürtlerin taleplerine karşı devlet şiddeti Kürt hareketini, politik bir Kürt kamusunu, hak taleplerini oluşturdu, biliyoruz, böyle bir hikâye var. Ve bununla da bağlantılı olarak, kolektif bir tarih ve bellek kurgusunu oluşturdu. Bu özellikle Diyarbakır'da böyle... Burada onun da altını çizmek gerekiyor. Diyarbakır burada entelektüel olarak başı çeken, Kürdistan'ın başkenti olarak geçen bir şehir olduğu için, görüştüğümüz gençlerin kendilerinin ve kendilerinden önce gelenlerin yaşadıklarının kolektif hikâyesini anlattıklarını gördük. Bir şekilde bir tarih yazdıklarını gördük orada. Şöyle de söylenebilir. Bunun ağırlıklı olarak mağduriyet üzerinden kurulu bir sözlü tarih performansı olduğunu söyleyebiliriz. Bilinçli bir performans...

Şimdi İstanbul'a gelince, İstanbul'da peki ne oldu ve oluyor? Diyarbakır'da otuz yıllık bir şiddet var ki kuşaklar arası aktarım bu şiddetle daha önceki dönemlerdeki şiddet arasındaki bağı sürekli kurmakta. İstanbul'da da Gezi'yle birlikte devletten gelen şiddetle, hükümetin öznel ve kamusal alana baskısıyla birlikte özellikle gençlerin mobilize olduğunu görüyoruz. Burada işin anlatma ve anlamlandırma boyutu henüz oluşma evresinde... Yeni yaşamakta olduğumuz sürecin nasıl bir kolektif bellek ve tarih kurgusu oluşturacağını henüz bilmiyoruz. Bunu hem yaşayarak, hem farkında olarak, hem de araştırarak birlikte keşfedeceğiz. Bence çok ilginç bir soru var -çünkü biliyorsunuz her ne kadar Kürtler kitlesel olarak katılmamış olsalar da bu eylemlere- batılıların yaşadıklarından dolayı Kürtlerin yaşadıklarını farklı değerlendirmeye başladıklarını görüyoruz. İstanbul'da ve Türkiye genelinde toplumda geçmişe yönelik algı ve kurguların Gezi dolayısıyla sarsılmaya başladığını ve yeni bir şekilde kurgulanacağını düşünüyorum. Bunun şimdi ancak nüvelerini görüyoruz. Bunun için yeni araştırmalar yapmak gerekecek ister istemez. Ve tabii hep birlikte yaşamak ve farkında olmak...

DİPNOT

1 Araştırmayla ilgili daha çok bilgi için www.gencleranlatiyor.org web sitesine veya İletişim Yayınları'ndan çıkan *'Özgürüm Ama Mecburiyet Var': Diyarbakırlı ve Muğlalı Gençler Anlatıyor* adlı kitaba bakılabilir.

KAYNAKLAR

Gürsel, Zeynep Devrim. "# postsandpans: Rethinking Social Media in Istanbul during Occupy Gezi." *Anthropology Now* 5 3 (2013): 67-73.

Rothberg, Michael. 2009. *Multidirectional Memory: Remembering the Holocaust in the Age of Decolonization*. Stanford University Press.

Neyzi, Leyla ve Haydar Darıcı. 2013. *Özgürüm Ama Mecburiyet Var': Diyarbakırlı ve Muğlalı Gençler Anlatıyor*. İletişim Yayınları.

HAZIRLAYAN:
ZERRİN İREN BOYNUDELİK

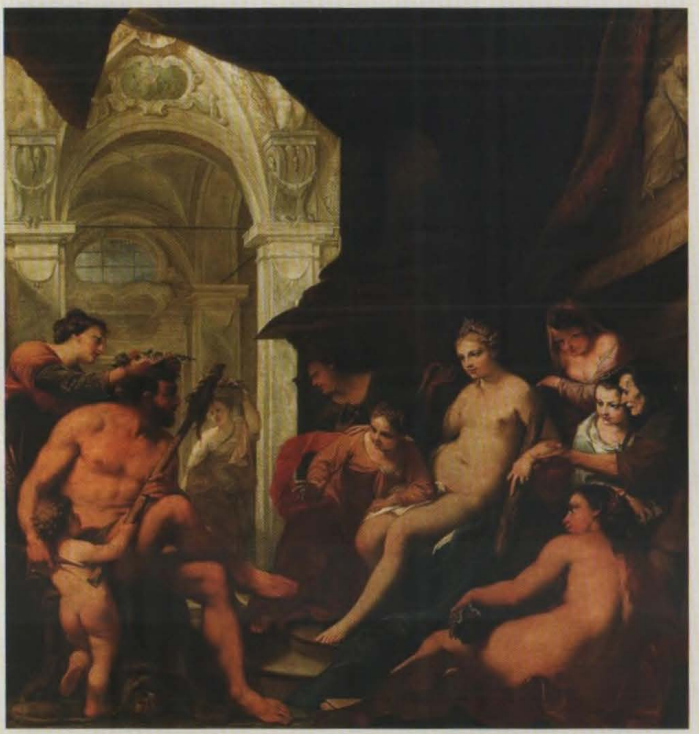
AVRUPA RESMİNDE MİTOLOJİK KONULU RESİMLER

EN ZOR İŞLERİ BAŞARAN KAHRAMAN HERAKLES

Herakles hem temsil ettiği değerler hem de yapıp ettiklerinin dramatik kurgulara elverişli olması nedeni ile başta heykel ile uğraşanlar olmak üzere pek çok sanatçının ilgisini çekmiştir. Onu işlerini yaparken betimlemek aynı zamanda insan bedeninin alacağı en zor pozisyonları gösterebilmek için de son derece uygundur. 18. yüzyılda Sebastiano Conca tarafından yapılan resimde Herakles kendisini taçlandıran bir kadın figürü olarak Ün alegorisi ile birlikte resmedilmiştir.

Yunan mitolojisinin en sevilen kahramanı olarak bilinen Herakles (Herkül /Hercules) de Zeus'un kaçamaklarından birisinden olma oğludur. Perseus soyundan gelen Alkmene, kocası Amphitryon kılığına giren Zeus ile ilişkiye girer ve Herakles'e hamile kalır. Bu kaçamaklar yüzünden Zeus'u cezalandıramayacağını bilen karısı Hera'nın elinden gelen tek şey hıncını ya kadınlardan ya da doğan çocuklardan çıkarmaktır. Bu yüzden de tahmin edileceği gibi Herakles her daim Hera'nın öfkesi ile baş etmek zorunda kalmıştır. Kahraman Herakles daha birkaç günlükken Hera'nın beşiğine gönderdiği iki koca yılanı elleriyle boğarak öldürür. Buna benzer, doğrudan gücünü anlatan sayısız efsanesi vardır. En çok bilinenleri, Hera'nın verdiği delilik nöbeti sırasında kendi çocuklarını öldürdüğü için bu suçluluktan arınmak üzere Kral Eurystheus'un hizmetinde gördüğü 12 büyük işidir.[1] Bu işler arasında imkânsız gibi görünenlerin sayısı çoktur; ama Herakles de üstün bazı özelliklere sahiptir ve aslında tanrıların hizmetinde bir köle gibidir. Ama yapıp ettikleri de daima insanlık için iyi olan şeylerdir.

Antonio BELLUCCI *Herakles Kraliçe Omphale'nin Sarayında*, 1698.

Tuval üzerine yağlıboya, 320 x 300 cm Ca' Rezzonico, Venedik.

Herakles'in işleri sayılanlarla bitmez elbette... Gücünü kullanırken bazen aşırıya kaçıp ölümlere neden olan Herakles bir seferinde de yine kefaret için Lydia Kraliçesi Omphale'nin emrinde köle olur. Bu kölelik dönemi aslında bir tür aşağılamadır da. Kraliçe ona yün eğirmek gibi bilinen pek çok kadın işi yaptırır ve hatta kadın gibi giyinmesini ister.[2]

Herakles tam işleri bitmiş artık rahat edecek iken bu kez de evlendiği Deianeira'nın babasının şarap sunucusunu kaza ile öldürür ve tekrar sürgüne gider. Sürgün yolunda karısı at adam Kentaur Nessos'un saldırısına uğrar, kahraman bu kez de Nessos'u öldürür. Nessos, ölmeden önce Deianeira'ya büyülü bir iksir vermiştir. Bu arada sürgündeki Herakles Trakhis'e yerleşmiş ve burada kralın kızı Iole ile evlenmiştir. Bu durumu kıskanan Deianeira Herakles'e bir gömlek gönderir. Gömlek Nessos'un verdiği iksire bulanmıştır. Herakles gömleği giyer giymez tarifsiz acılar ile kıvranmaya başlar, gömleği çıkarmaya çalıştıkça kendi derisini de yüzer. Bu iksirin aslında bir aşk iksiri olduğunu sanan Deianeira olanları duyunca pişmanlıktan kendini asar. Herakles için bu bitmeyen acıdan kurtuluşun tek yolu ölümdür. Oita Dağı'nda cenaze ateşini yaktırır ancak son anda Zeus, Hera'yı da ikna ederek Herakles'i Olympos'a getirmeye karar verir. Kahramanı ateşin içinden çıkaracak olan ise Tanrıça Athena'dır.[3] Herakles'in Olympos'a gelişi de çok önemli bir olaydır; betimlemelerde de bu olaya fazlasıyla itibar edilmiştir. Onu taşıyan arabaya Hermes yol gösterir. Zeus, kahramanı Hera'dan olma kendi kızı Hebe[4] ile evlendirir. Bu evlilik daha çok Anadolu tanrıları arasında görülen ve *hierogamos* denilen kutsal evliliklere benzer. Bu yüzden Hebe'nin de birçok tanrı gibi aslında Anadolulu bir tanrıça olduğu fikri ağır basar. Herakles bundan sonra tanrılar katında, bir ölümsüz olarak yaşayacaktır.

Herakles kaba saba, kontrol edilemez bir güç sahibi olmakla birlikte aslında her şeyi insanlık için yapar. En özel taleplerde bile sonunda yaptıklarından insanlık bir yarar sağlar. En genel anlamı ile de insanın doğaya karşı saldırı ve dayanma gücünü temsil eder. Çok yiyen ve içen, her zaman kötülerin karşısında durmuş iyi kalpli bir devdir Herakles.

Herakles'i betimlemelerde tanımak çok kolaydır. İri yarı, sakallı bir adamdır. Elinde her zaman büyükçe bir değnek taşır. Bu değneği yabani zeytin ağacından elleri ile yapmıştır. On iki işinden ilkinde, Nemea aslanı olarak bilinen acımasız bir yaratığı öldürmüştür. Bu hayvanın derisini yüzüp kendisine giysi yapar. Bunu anlatmak için de çoğu zaman aslanın kafasından yapılmış bir başlık ile gösterilir.

Hem Yunan ve Roma dünyasında hem de antik dönemlerin pek çok bakımdan yeniden önemsendiği Rönesans ve sonrası Avrupa'da çok

Sebastiano Conca, *Ün Tarafından Taçlandırılan Herakles*, 18. yüzyıl (sol sayfa).

Tuval üzerine yağlıboya, Özel Koleksiyon, New York.

Sir Joshua REYNOLDS, *Çocuk Herakles Hera'nın Gönderdiği Yılanları Elleri ile Boğuyor*, 1786.

Tuval üzerine yağlıboya, 303 x 297cm. The Hermitage, St Petersburg, Rusya.

ilgi gören bu kahraman elbette görsel betimlemeler için de son derece uygun bir karakterdir. Herakles hem temsil ettiği değerler hem de yapıp ettiklerinin dramatik kurgulara elverişli olması nedeni ile başta heykel ile uğraşanlar olmak üzere pek çok sanatçının ilgisini çekmiştir. Onu işlerini yaparken betimlemek aynı zamanda insan bedeninin alacağı en zor pozisyonları gösterebilmek için de son derece uygundur.

18. yüzyılda Sebastiano Conca tarafından yapılan resimde Herakles kendisini taçlandıran bir kadın figürü olarak Ün alegorisi ile birlikte resmedilmiştir. Ün'ün elinde önemli sembollerinden birisi olan, vakar ve kahramanlığı simgeleyen trompeti vardır. Bu trompet ile birlikte büyük bir zeytin dalı da taşıyan Ün, aynı zamanda bir tacı Herakles'in başına yerleştirmek üzeredir. Elindeki zeytin dalı büyük olasılıkla kahraman ile Tanrıça Athena'nın arasındaki ilişkiyi vurgulamak içindir. Başına takacağı taç ise yabani zeytin yapraklarından yapılmadır. Sahnenin hemen arkasında Barok üslupta bir mimari yapı görülmektedir. Sahnede pek çok öğe Herakles'in ünlü 12 işini simgelemektedir; başlığı Nemea aslanı ile yaptığı mücadelenin anısına hayvanın postundan yaptığı başlıktır ve en genel anlamda cesaret ve kahramanlığı simgeler. Ayakları dibinde duran, altın elmalar Hesperides olarak bilinen Batı Kızları'nın bahçelerinde korudukları, Zeus'un Hera'ya verdiği düğün hediyeleridir. Geyik altın boynuzlu, tunç ayaklı olan ve Artemis ile Apollon'un korumasındaki Kyreneia geyiğini, domuz başı Erymanthos Dağları'nda dehşet saçan yaban domuzunu (belki de kahramanın daha sonralarda katıldığı Kalydon yaban domuzu avını) simgeler. Bu ölü hayvanlar arasında duran okluk, pek kullanmak gereği duymamış olsa da, Apollon'un kendisine armağanıdır. Bir elini üzerine koyduğu sığır başı, dünyanın en batı ucundan alıp krala götürdüğü Geryoneus'un sürülerini anlatır. Sağ tarafta bir puttinin zorlukla dizginlemeye çalıştığı üç başlı köpek ölüler dünyası Hades'in bekçisi olan Kerberos'tur ve bu köpeği yeryüzüne getirmek yaptığı en zor işlerden birisidir.[5]

Herakles'in kaslı vücudu ve oturuş biçimi ve Ün alegorisinin uçuşan elbiseleri ile kompozisyon 18. yüzyıl Avrupa resim geleneğini en iyi şekilde yansıtır. Yüzyılın ilk yarısında Roma'nın en başarılı ressamlarından birisi olan Conca birçok altar panosu ve fresk yapmıştır. Eserleri daha çok Barok üslup ile akademik stil arasında bir yerde değerlendirilir. Conca'nın boyadığı küçük boyutlu sehpalar o dönemde koleksiyonerler arasında oldukça popüler olmuştur.

DİPNOTLAR

1 Herakles'in 12 işi: 1) Yunanistan'ın Nemea bölgesini kasıp kavuran canavarlardan değmez aslanı alt etmek, 2) Lerna bataklığındaki dokuz kafalı yılan ejderhayı öldürmek, 3) Erymanthos dağlarında dehşet saçan yaban domuzunu ve 4) altın boynuzlu, tunç ayaklı Artemis ve Apollon'un korumasındaki Kyreneia geyiğini yakalamak, 5) Stymphalos gölünde yaşayan ve insan eti yiyen tunç pençeli kartalları öldürmek, 6) Kral Augias'ın gübre dolu ahırlarını temizleyip, toprağı berekete kavuşturmak üzere ırmakların yataklarını değiştirmek, 7) Girit kralı Minos'un başına Poseidon tarafından musallat edilen, ekinleri yokeden ve Girit'i açlığa mahkum eden ünlü boğayı yakalayıp Yunanistan'a götürmek, 8) Trakya kralı Diomedes'in insan eti yiyen atlarını yakalayıp ehlileştirmek, 9) hizmetindeki Kral Eurystheus'un kızının istediği Amazonlar kraliçesi Hippolyte'nin büyülü kemerini almak, 10) Geryoneus'un dünyanın en batı ucundaki sürülerini alıp krala getirmek, 11) Batı Kızları diye bilinen orman perilerinin koruduğu ve aslında Zeus'un Hera'ya düğün hediyesi olarak verdiği altın elmaları çalmak ve bu işler arasında en zoru olan, 12) ölüler dünyası Hades'in bekçisi üç başlı köpek Kerberos'u yakalamak.

2 Bu sürede Herakles ile Omphale'nin bir aşk yaşadıkları dayazılı kaynaklarda mevcuttur.

3 Herakles bir ölümlü olarak en yakın ilişkiyi Athena ile kurmuştur. Düştüğü her zor durumda yardımına bu tanrıça koşmuştur. Herakles'in cenaze ateşinden çıkıp Athena'nın arabasına binerek tanrılar katına yükselmesi (*apotesa*) sahnelerinde bırakda bu ilişkiyi simgeleyen bir zeytin ağacı gösterilir. Bu betimlemelerdeki zeytin ağacı kullanılmasının bir nedeni de Herakles'in yabani (delice) zeytin ağacını tüm dünyaya yaydığına olan inançtır.

4 Hebe, Olympos'ta tanrılara içki sunmakla görevlidir. Aynı zamanda da elinden her iş gelen, becerikli bir kadındır. Kaynaklar bu tanrıçanın Yunan öncesi kaynakları olduğundan bahseder. Hitit metinlerinde adına rastlanır ve kendisinden "sedir ağaçlarının olduğu ülkede tapınılan" diye bahsedilir. Bu da Lübnan ve Filistin'de tanındığı anlamına gelir. Bazı yorumlara göre de Havva'nın ta kendisidir.

5 Herakles Kerberos'u yakalamak için Hades'e indiğinde, orada tutsak bulunan bir başka önemli kahraman olan Theseus'u da bu esaretten kurtarmıştır.

Dergi İnsert Katalog

Davetiye Ekstre Takvim

Fatura Broşür Bülten

Kart Ajanda

Poliçe

İster Adresli teslim, İster Adressiz!
Bölgesel dağıtım veya Sektörel dağıtım!

100 adet üzeri dağıtmak istediğiniz herşey... **Milyon** adetlere kadar...

Paketleme, zarflama, **QR Code**'lu Etiketleme... Tek tek **Fotoğraflı** Teslim Garantisi...

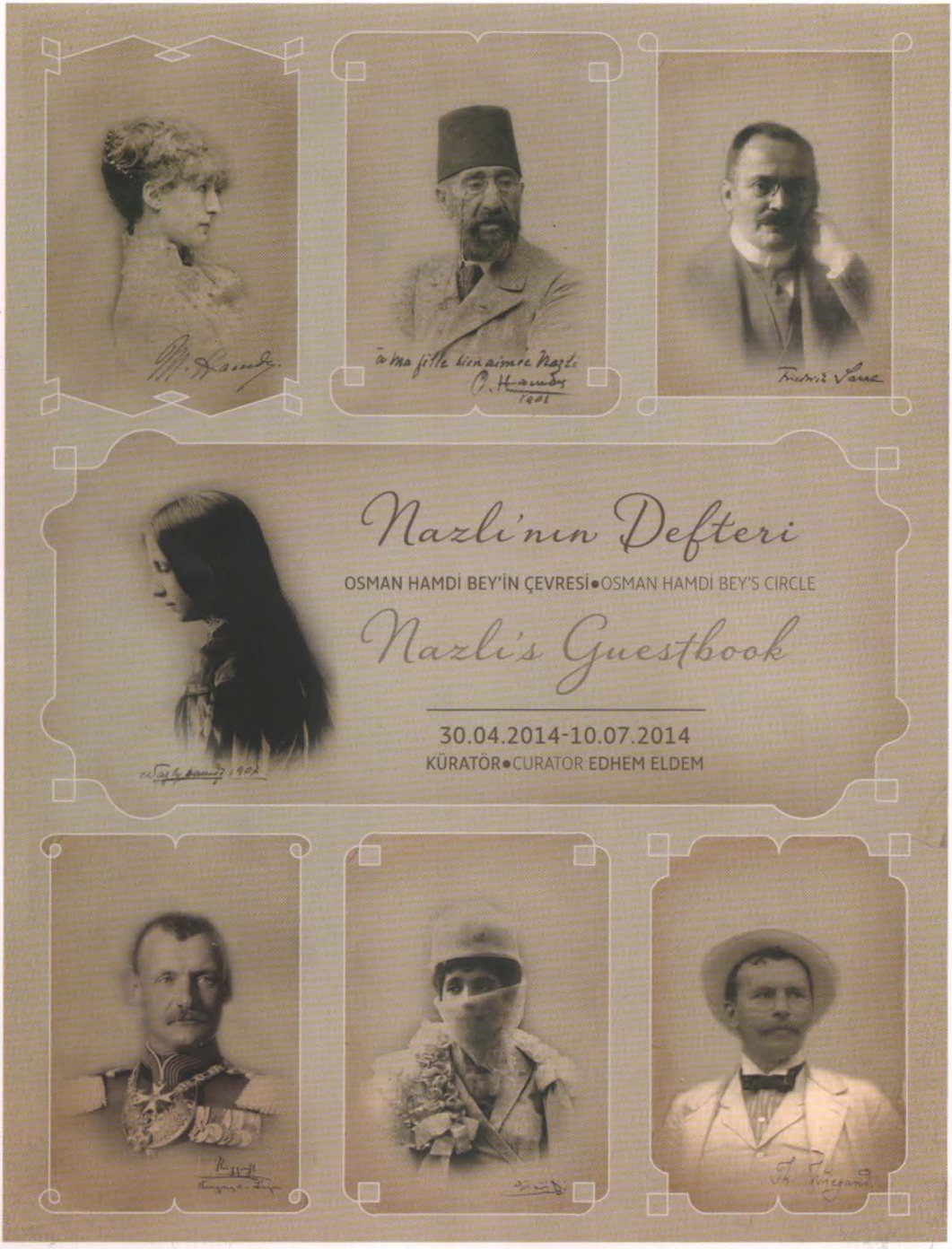
GPS'ler ile **Harita** üzerinde dağıtımı takip edebilme... Anında **Online** raporlar...

"Dağıtımda Son Teknoloji"

ajanspress kurye

Bir Ajans Press Group Kuruluşudur...

Profilo AVM 5. Yıl Sok. No:1/D Mecidiyeköy / İSTANBUL | T: 0212 356 11 51 | F: 0212 356 11 61 | info@ajanspresskurye.com.tr | www.ajanspresskurye.com.tr

KOÇ ÜNİVERSİTESİ
ANADOLU MEDENİYETLERİ ARAŞTIRMA MERKEZİ

Salı-Cumartesi Tuesday-Saturday: 10:00-18:30
Pazar Sunday: 12:00-18:30
Giriş ücretsizdir Admission is free

Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi (AnaMed)
Koç University, Research Center for Anatolian Civilizations (RCAC)
İstiklal Cad. No:181 Merkez Han 34433 Beyoğlu İSTANBUL-TÜRKİYE
www.rcac.ku.edu.tr

SERGİ TASARIMI EXHIBITION DESIGN
PATTU, www.pattu.net